

ՊԱՐՈՒՅՐ

ԵՐԿԵՐ

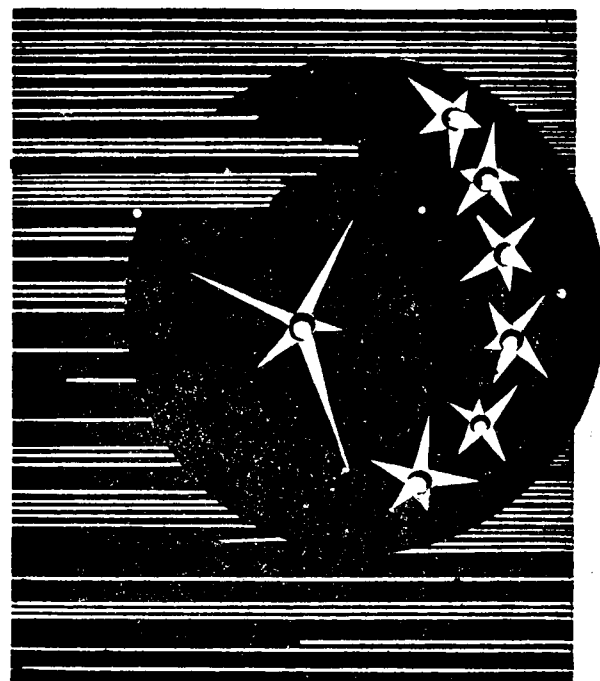
ԵՐԵՔ

ՆԱՏՈՐՈՎ

ՆԱՏՈՐ

2

ՍԵՎԱԿ

ԳՄԴ 84<7
Ս 411

Կազմեց՝ Հ. Հ. ՖԵԼԵՔՅԱՆԸ

ԱՆԼՈՒԵԼԻ ԶԱՆԳԱԿԱՏՈՒՆ

Սևակ, Գ. Ռ.

Ս. 411 Երկերի ժողովածու: 3 հատորով/Կազմ.— Հ. Հ.
Ֆելեքյան.— Եր.: Սովետ. գրող, Հ. 2, Պոեմներ. 1983,
464 էջ./

Հատորում պետեղված են «Անյոելի Կանգակատուն», «Եռաձայն
սպտարագ», «Եվ այր մի՛ Մաշտոց անու՛», «Ուշացած իմ սեր»,
«Երգ երգոց», «Նահանջ երգով», «Հավատարմությունը սրտի արատ
չէ» և «Ֆրանչեսկա դա Ռիմինի» պոեմները:

Ս 4702080200 (966) 83 «Տ»
705 (01) 83

ԳՄԴ 84<7
Ս 2

© «Սովետական գրող» հրատարակչություն, Կազմելու և ձևավորման
համար, 1983

ՑԱՅԳԱԼՈՒՅՍԻ ՀԱՄԱԶԱՆԳ

ՂՈՂԱՆՁ ԱՎԵՏԻՍԻ

Հազար ութ հարյուր վաթսուներեք թվին
 Հայոց այգիներն ի՞նչ պտուղ տվին.
 Հայոց արտերում ի՞նչ բերք էր հասել,—
 Դժվար է ասել:

Մակայն այդ թվին Մայր Հայաստանի
 Արգանդը եղավ սրբորեն բեղուն:
 Մի մանուկ ծնվեց Լոռվա Դսեղում...
 Նա հետո պիտի դառնա պատանի,
 Եվ երիտասարդ, և այր իմաստուն,
 Անբախտ Մարոյին լացով սպանի,
 Մեր հառաչանքը հասցընի Աստծուն:
 Մրմուռից դադված նրա բերանով
 Մարդի նանը պիտի ողբ ասի,
 Մարա զորքի հետ Դավիթը խոսի,
 Գիքորը կանչի. «Էստի՛ համեցեք...»:
 Նա պիտի երգի՝ ինչ է կամեցել
 Իր մոխրակալած-հրակեզ հոգին
 Եվ՝ որքան տրտում—նույնքան կենսագին՝
 Տարիներ հետո նա պիտի դառնա
 Մի ժողովրդի ազնիվ կենսագիր...

Միևնույն թվին, Լոռուց շատ հեռու՝
 Անատոլուի խավար խորքերում
 Մեկ ուրիշ մանուկ լույս աշխարհ եկավ:
 Մինչ հայրը նրա՝ Գևոն կոչկակար,
 Գոզնոցը հանեց, արխալուղ հազավ,
 Հարևան-դրկից՝ մի-մի շիշ օդով՝
 Նրա տուն մտան՝ աչքալուսանքի:
 Հետո հերթն եկավ կանանց հոսանքի.
 Մի թաւ խավիժով կամ ձվածեղով՝
 Ծննդկանի շուրջ նստեցին նրանք՝
 Որդուն մաղթելով արևշատություն,
 Նորատի մորը՝ շուտ ապաշխարանք,
 Աղվորիկ մի հարս,
 Բարի տատություն...

.

Երևի այդօր—
 Եթե ոչ մարդկանց,
 Գեթ ամենալուր և ամենազոր բնության համար—
 Տոն էր անսովոր.
 Ձէ որ նա գիտեր, թե ում է ծնել,
 Լուսն էր չէ որ,
 Թե ինչ նվագներ և ինչ անհամար,
 Ինչ հայաշխարհիկ երգեր են հնչում
 Այդ երկու թխլիկ նորածինների
 Դեռ ոչինչ չասող առաջին ճիչում...

Երևի այդօր ցերեկը ձգվեց՝
 Քնից նոր վարթնած կտրիճի նման,
 Իսկ սովերները՝
 Հարված սպասող շնիկների պես պոչերը քաշած՝
 Լուռ կծկըվեցին...
 Երևի անեղ ջրվեժներն այդօր
 Հոսեցին անձայն, ինչպես նկարում,

Եվ լույսը երգեց,
Քարը պար եկավ...

Անտոլուի ավազուտներում երևի այդօր
Մարդիկ—քնի մեջ—ըմպեցին Կովը Լոռվա ձորերի,
Ջահել այրու պես ծարավ արտերը և այգին պապակ
Հագուրդ ստացան կրքոտ Դևբեդի ջրից անապակ...
Իսկ Լոռվա ձորում քուն մտած մարդկանց

Երազ այցելեց,

Մի հրաշալի՜ց-անսովո՜ր երազ.
Հարավից չված հապարան մի հավթ,
Սոխակի ձայնով-ուժով անգրդի,
Աքլորների հետ լուսայգ շեփորեց կտուրներն ի վար,
Հետո դարավոր կաղնու փչակը կտցով քշփորեց
Եվ—մե՛կ էլ հանկարծ—

Իր կտցի վրա այնտեղից հանեց
Շողեր ծալծրված,
Շողեր դարսիդարս՝

Օձունի վանքի Շարակնոցի պես:
Մինչ այդ շողերը, ծալ-ծալ բացվելով,
Հենց այն է պիտի— ծլընգ հա՛ ծլընգ—վնգային կսո՛ւմիր,
Հապարան հավթը հրթիռվեց-գնաց՝
Վերև սուրացող ասուպի նման,
Եվ... թառե՞ց արդյոք Լուսաստղի վրա,
Թե՞ ինքը դարձավ Լուսաստղը մի նոր...

... Երևի այդօր—քանի՜ դար հետո—
Երկինք ու երկիր հաշտվեցին նորից...
... Երևի այդօր— քանի՜ դար հետո—
«Հայաստան» բառից պոկվեցին-ընկան
«Ռուսա»-ն ու «Տաճկա»-ն...

ՂՈՂԱՆՋ ՈՐԲՈՒԹՅԱՆ

Իր ժողովրդի զավակն իսկական
Ժողովրդի պես ինքն էլ որբ մնաց.
Նա նույնիսկ չկար և մի տարեկան,
Երբ... մայրը գնաց:

Ա՛խ, եթե գնաց՝
Նրա լույս հոգին թող որ համբառնա,
Արժանի դառնա
Իր հավատացած երկնային գահին:

Բայց ինչո՞ւ գնաց Հայոց Թագուհին:

Մնար
Ու ծիծ տար
Իր Սողոմոնին— մեր Կոմիտասին:
Մնար
Ու հոգար
Մեր մինուճարի— իր որդու մապին:

Մնար ու նրան մայրություն աներ.
Հուսահատության, տրտմության պահի՛ն:
Նրա ճակատի ամպերը վաներ,
Նախ՝ նրա ոտի
Ու հետո՝ սրտի
Փշերը հաներ:

Մնար, որ հենո,
 Շա՛տ ու շա՛տ հենո,
 Երբ որդին քայլեց մութ արահետով,
 Որ անդարձ եղավ ու եղավ անել,
 Թերևս նա իր մայրական սրտով
 Իր սինուճարի ու մեր հանճարի

Սև ցավը տաներ...

Մնար,
 Որ նրան մի ողջ ժողովուրդ
 «Մեծ Մա՛յր» անվաներ,
 «Վեհաճա՛յր» կոչեր.
 Մի ողջ ժողովուրդ սուրբ ձեռքը նրա
 Իր բերնին տաներ,
 Փեղերը պաչեր...

Մնար... Չմնաց:

Գեթ հայրը մնար...
 Բայց հայրն էլ գնաց,
 Երբ որդին չկար տառը տարեկան:
 Իր ժողովրդի զավակն իսկական՝
 Ժողովրդի պես նա որբուկ մնաց:
 Նա մնաց անտուն, մնաց բնավեր:
 — Տո լա՛ճ տնսսվեր...

Եղավ անդադար, եղավ բնավեր:
 — Տո լա՛ճ տնսսվեր...

Գրկանոց հասակ, վիրավոր սրտիկ,
 Աչքերում՝ արցունք, ճակատին՝ քրտինք,
 Աշնան պաղ քամուն ու ձմռան ցրտին
 Որբուկն ո՞ւր մնա, որբուկն ո՞ւր գնա,
 Որտե՞ղ տաքանա, ո՞ւմ թոնրան շրթին:
 — Տո լա՛ճ տնսսվեր...

Որբուկի սիրտը՝ ապակի փշուր,
 Ա՛խ, դրսից կարմիր— ներսից փուշ մատուր,
 Որբը՝ մոլոր գառ, աշխարհքը՝ մտուր,—
 Ո՞վ նայի վրան կամ ո՞վ տա նրան
 Մի պատառ ժպիտ, շոյանք մի փշուր:
 — Տո լա՛ճ տնսսվեր...

Դռնեղուռ երգեց— ձայնը՝ կլկլան,
 Բերանն էր կերգեր, խկ աչքը կուլար,
 Դունչիկից կելներ ծխի տաք քուլան,
 Սրտիկն էր երվում, սրտիկ սևավո՛ր,
 Ցավերն էին փուքս, անձիկն էր քուրան...
 — Տո լա՛ճ տնսսվեր...

Երկու ձիգ տարի նա այսպես պիտի
 Ման գա երգելով ու շուրջը դիտի
 Մի հացի հույսով կամ մի հավկիթի,
 Միտքը՝ հավար տեղ, աչքը՝ մի կետի...
 Սկիզբը խոց էր, վերջը՝ ո՞վ գիտի...
 — Տո լա՛ճ տնսսվեր...

ՂՈՂԱՆՁ ՅՆԾՈՒԹՅԱՆ

Գևոն չթողեց որդուն ապարանք,
Ոչ էլ Թագուհին թողել էր գանձեր,
Բայց ինչ ունեին-չունեին նրանք՝
Իրենց որբացած որդուն էր անցել:

Իսկ ի՞նչ ունեին: Լուկ ձայն կլկլում...
Մերթ այնպես մեղմիկ,
Ասես թե գինով լցնում են կուլան.
Մերթ այնպես վնգուն,
Ասես թե կիրճում հովն է շնկչնկում.
Մերթ այնպես խաղաղ,
Կաքավն է ասես սաղմոսում «կղա».
Մերթ այնպես հորդուն,
Ասես ընկել ես շաղացի ջրտուն...

Նրանք գիտեին իրենց Կուտինան՝
Անատուլուի խավար խորքերում:
Բայց նրանք, դիցուք, և գիտենային,
Թե իրենց պապի պապին ու քեռուն
Գաղթի ճամփան է բերել հասցըրել
Ինչ-որ Ցղնայից այս Կուտինային:

Այսքանը թեկուզ և գիտենային:
Ո՞վ պատմեր սակայն, որ գյուղն այդ Ցղնա
Եվ Մասյաց փեշը Գողթանն է չքնաղ:

Արդեն կիսակույր՝ տաճկախավարից,
Ո՞վ պատմեր նրանց Գողթան գավառից,
Գողթան գավառի երգասաններից՝
Վիպող-վիպասան մեր գուսաններից:

... Փանդիռը գրկած ու վինը ծնկան,
Իրենք իրենցով ու դիցով լեցուն՝
Դուռ-դարպասների սալքարին նստել,
Երգել են նրանք վեպը Մաթինկան,
Աչքերն են գովել Ալանաց դստեր,
Եվ խոսքը խելոք, և մեջքը բարակ,
Եվ Արտաշիսի սիգալը արագ՝
Չեռքին շիկափոկ-ոսկեօղ պարան...
Իսկ Արտավա՛զը, որին և տարան
Քաջքերը ի վեր Ալատն ի Մասիս...
Իսկ հապա հպարտ Տրդատի՛ մասին,
Որ սեզ սիգալով՝
Իր հուժկու քայլով
Գետերի թմբեր և ամբարտակներ
Ավիրեց տարավ...
Իսկ Շամիրա՛մը պագզոտ
Ու տաքշող,
Գեղեցիկ ապրած-գեղեցիկ մեռած
Գեղեցիկ Արա՛ն...

Հաճախ կույր ծնված, անուս ու թերուս,
Բայց միշտ ողողված կրակով ներքին,
Իրենց յոթնադի տավիղը ձեռքին՝
Նրանք են երգել ծնունդն այն աստծո,
Որ հուր հեր ուներ, բոց ուներ մորուս,
Երբ երկնում էր ծով, երկիր ու երկին,
Երբ ծուխ էր ելնում եղեգան փողից,
Երբ բոց էր ելնում եղեգան փողից...

Երգել են նրանք մեր պտղւած հողից,
 Գինուց, խաղողից,
 Մեր սրտի դողից,
 Երգել են նրանք մեր ցորեն հացից,
 Մեր խինդ ու լացից,
 Մարտում ընկածից.
 Խորհել՝ երգելով,
 Նվագով ցավել,
 Երգել ձեռքերով՝
 Պարել-կաքավել...

Ո՞վ է մեզ տվել, եթե ոչ նրանք,
 Փող ու թմբուկին խաղացող մատներ,
 Լեռն ի վար վարճող եղնիկի ոտներ,
 Եվ նավասարդյան թարմ առավոտներ,
 Եվ առավոտներ վառ Վարդավառի,
 Եվ ծուխ ծխանի՝ հայրենի կրակ,—
 Ո՞վ է մեզ տվել, եթե ոչ նրանք՝
 Վիպասանները Գողթան գավառի:

... Ո՞ւմ մտքով կանցներ, թե Գողթնից գաղթած,
 Գերանը շարդած ու սյունը խախտած
 Ինչ-որ տնակի կիսախավարում,
 Գողթնից շատ հեռո՛ւ, մի խորթ գավառում,
 Որտեղ վարակը օտար շարավի
 Ուտում էր մարմին ու հոգի կրծում,—
 Ո՞ւմ մտքով կանցներ, և ո՞վ էր կարծում,
 Թե պիտի շողա Գողթան շառավիղ,
 Պիտի բոցկլտա Գողթան պայազատ՝
 Նույնքա՛ն հարապատ,
 Նույնքան հա՛յ ապատ,
 Որքան և նրանք.
 Արժանի ժառանգ
 Գողթան գավառի հայ գուսաններին,

Փողհար փանդռահար վիպասանների՝
 Օտարի շնչից վանապանելի,
 Այդքանով՝ նաև անհասանելի...

Ո՞վ է հասկացել քմայքը բախտի,
 Եվ այն էլ... հայոց.
 Հանկարծ կեռմանը ազգավեր գաղթի՝
 Կածանը վայոց,
 Դառնում է ճամփա համահավաքման,
 Խոյանք է դառնում թոչիքը անկման...

Ո՞վ է հասկացել քմայքը բախտի,
 Եվ այն էլ... հայոց:

ՂՈՂԱՆՁ ՀՈՒՍՈ

Ութունմեկ թիվ: Վաղարշապատ: Էջմիածին:
 Միրզ ու փոշի: Անխիդ արև:
 Շողամբցում Մասիսների, Արագածի:
 Սրբագործված հին-հին քարեր:
 Եվ Մայր Արաքս: Եվ Մայր Տաճար:
 Տաճարի շուրջ՝ սուրբ-սուրբ վանքեր,
 Հնչող,
 Շնչող,
 Կանչող վանգեր...
 Եվ ձենարան՝ մտքի կաճառ:

ձենարանի բակում արձակ,
 Որտեղ էլ որ աչք ես ածում
 Չարմանալի հավաքածու
 Խոսվածքների, տարապների:
 Ու բոլորի դեմքի վրա՝
 Վախ, սպասո՛ւմ, անքնությո՛ւն,
 Խոսուն հետքեր երապների:

Ամեն մեկը՝ մի գավառից,
 Եվ բոլորը՝ դեռ աղվամալ:
 Ամեն մեկը խիտ խավարից՝
 Երապում է լուսի մի մաս,
 Նույնն է ուզում.
 Ուսո՛ւմ, ուսո՛ւմ...

Եվ նրանց մեջ՝ սրան նայիր,
 Հագին տարած տաճկահայի.
 Կարմիր շապիկ, կանաչ վարտիք՝
 Վրան պնդած մալե գոտիկ,
 Նախշուն գուլպա՝ վրան պոլեր,
 Ու պոչավոր մաշված սոլեր:
 Դեմքը՝ գունատ, բայց խորոտիկ,
 Իսկ հայացքը՝ քելե՛ր-ցոլե՛ր...

Ամենքն՝ իրար մոտիկ-մոտիկ,
 Իսկ նա՝ անվերջ մեն ու մենակ:
 Թե պարնեին սրտին դանակ՝
 Մի պուտ արյուն դուրս չէր հոսի:
 Ո՞նց չմնա նա մեկուսի,
 Ո՞նց խառնըվի, ափ-խոսի,
 Թե... հայերեն վատ է խոսում:
 Բայց նա, մեկ էլ ասված գիտի,
 Թե ինքն ինչպե՛ս, ոնց է ուզում
 Ուսո՛ւմ, ուսո՛ւմ:

Սակայն նրան
 Ո՞վ կընդունի, այն էլ... որտե՛ղ—
 Մի հոգևոր ուսումնարան,
 Որի սանը մի օր պիտի
 Հագնի սքեմ վարդապետի:
 Իսկ նա...
 Եվ նա վաղը պիտի
 Երգի ի լուր և ի վճիռ
 Համայն Հայոց Հայրապետի...

ՂՈՂԱՆՁ ՆԵՐՄԱՆ

Եվ նա սկըսեց... թուրքերեն երգել:

Մանկական ձայնը՝ սկզբում կերկեր,
Վայրկյաններ հետո ինքն իրեն գտավ,
Հունի մեջ մտավ
Ու գնա՛ց-գնա՛ց:

Կաթողիկոսը մթազնեց մնաց:
Մինչ հանկարծափաս վայրույթի ծնած
Կրակը վառվեց ծեր աչքերի մեջ՝
Հենց նոր սկսվող ժպիտը հանգավ:
Առաջի՛ն անգամ,
Առաջի՛ն անգամ

Ա՛ստ՝ Վեհարանի հին պատերի մեջ,
Սրբապղծորեն թուրք երգ է մխում...
Ա՛ստ՝ հայոց հոտի այս սուրբ փարախում,
Հովվապետն ինքը ականջ է կախում
Ինչ-որ մի մանկան անօրեն երգի...
Ա՛ստ, ուր հնչել են մեղեդիք ոսկի՝
«Հայր մեր», «Միայն սուրբ»,

«Արեգակն արդար»,

«Ով պարմանալի»

Կամ «Խորհուրդ խորին»,
Ուր գրաբարն է հնչել դարեդար
Եվ շարականն է հուլել բոլորին,—
Ա՛ստ՝ Վեհարանի հին պատերի մեջ,

Առաջի՛ն անգամ,
Առաջի՛ն անգամ
Սրբապղծության մանանեխ ընկավ...
Բայց Վեհափառը իր վեհ դերի մեջ՝
Ինչպես վայել է՝ անայլայլ մնաց:

Իսկ մանկան ե՛րգը... թա՛փ առավ գնաց:
Գնա՛ց-բարձրացա՛վ,
Եկա՛վ-ցածրացա՛վ,

Քարեքար ընկավ, պատեպատ խփվեց,
Եվ հետո՝ կրկին պոկվե՛ց ու գնա՛ց,
Մի վայրկյան օդում կախ ընկավ մնաց,
Մի անտես թելով կարծես թե կապվեց
Եվ, մի պահ հետո, հանկարծ ցած թափվեց.
Թափվեց՝ նշենու ծաղկաթերթի պես,
Հին վանքի ծեփի ճաքած շերտի պես...

Բառե՛րը... եղո՛ւկ: Իսկ ձա՛յնը... զուլա՛լ,
Այդպես լեռնային վտակն է կարող
Քարերի վրա ծիծաղել ու լալ:
Բառե՛րը... եղո՛ւկ: Իսկ ձա՛յնը... գերո՛ղ.
Մերթ բողոքում է ու գանգատ անում,
Մերթ՝ դառնում այնպես վսեմ ու բարի,
Կարծես հինավուրց այս Մայր Տաճարի
Երկինք խոյացած պանգափառունում
Կոխել են մի նո՛ր-անլեզվա՛կ մի վանգ՝
Մի համակ հուլանք...

Թվաց՝ ամպերն են բացխուփիկ խաղում,
Թվաց՝ երկինքն է կապույտ ծիծաղում,
Թվաց, թե շոգը հանկարծ կոտորվեց,
Թվաց, թե մի հին երդում կատարվեց...

Կաթողիկոսը մի պահ մոռացավ,
 Թե ինքը որտե՞ղ և ի՞նչ է անում,
 Ովքե՞ր են շուրջը՝ իր Վեհարանում,—
 Եվ այդքանի մեջ,
 Ասես քնի մեջ,
 Նա դանդաղ ժպտաց
 Աչքերով իր թաց:

Հետո ժպիտը սկըսեց հալվել
 Ու հետպիտեռ անհետ վերացավ,
 Մինչդեռ աչքերի թացն ավելացա՛վ,
 Թացն ավելացա՛վ ու ավելացա՛վ...

Փղձկացող Վեհը հապիվ բարբառեց.
 — Որդյա՛կ իմ, ո՛րք իմ...
 Ու ձախը մարեց:

ՂՈՂԱՆՁ ԱՐԹՆՈՒԹՅԱՆ

Եվ վարանումից, վեճերից հետո,
 Իբրև եպակի մի բացառություն,
 Կանոնագրքի մի վանցառություն,
 Անհայտ օրենքի չգրված կետով՝
 Լուկ ձախի՛ համար
 Համարվեց նա սան:

Այդ կիպիչ ամառ
 Նոր բոթեր հասան:

Սուլթան Համիդը, ի փառս ալլահի,
 Ի նշան ահի
 Ամեն մի հայի
 Եվ ի գիտություն
 Իր երկար քթով ամեն տեղ մտնող
 Այդ Եվրոպայի,—
 Սուլթան Համիդը տարավ ու բերեց
 Եվ—
 Ապտակի տեղ,
 Ապտակի նման—
 Շրը՛խկ՝
 «Հայաստան» բառը արգելեց,
 Լեզվից, քարտեպից, գրքերից քերեց.
 — Ջնջում եմ, չկա՛,
 Այլա՛հը վկա:
 Եվ չի՛ էլ եղել.

Եվ չի՛ լինելու.
Քանդողը ես եմ,
Ո՞վ է շինելու...

Իսկապես, քանդածն ո՞վ պիտի շիներ,
Թե Ալեքսանդրը ցարն էլ իր հերթին՝
Սուրբ խաչելության նշանը սրտին,
Քրիստոնեական ժպիտը շրթին՝
Իր «ամենագույթ» ձեռքով ցարական
Հայոց պատմությունն, իբրև առարկա,
Արգելեց բոլոր հայ դպրոցներում.

— Չկա՛, չի՛ եղել...

Սուլթանն ու արքան
Ձեռք ձեռքի տպին
Մինևույն թվին...

Իսկ ձենարանո՛ւմ...

Թուրքախոս սանի կարոտ բերանում,
Անուշ մրգի պես, բայց չհավելով,
Ի՛նչ բառեր էին հիմա քաղցրանում,
Անհայտությունից հանկարծ բարձրանում

Քաջն Հայկ, Արամ,
Տիգրան Մեծ, Արա,
Մաշտոց, Եղիշե,—
Ո՞ր մեկին հիշել...

Եվ չժանգոտած հին բանալիքը մետրոպյան տառի,
Նախ դժվարությամբ,
Բայց հետպիտե մի լուրջ բարությանբ,
Ուրախ վնգոցով անվերջ պտըտվեց կողպեքում բառի.
Ու բացեց դռներ՝
Սխրագործության,
Դարպասներ բացեց՝

Ահեղ փորձության,
Եվ պարմանալի՛, անհավատալի՛, ճշմարի՛տ դեպքեր՝
Մահադարձությա՛ն...

Իր այդ բանալուն հավետ պարտական՝
Ընկել էր տղան մի կախարդական,
Մի հեքիաթային վիթխարի դրյակ,
Որին մինչև այդ ինքն էր անտեղյակ:

Ե՛վ սերտարանում, և՛ իր պաղ խցում,
Աղոտ լույսի տակ իր նափթավառի,
Մինչևիսկ եթե ականջն էր խցում՝
Փանդխտն էր հնչում Գողթան զավառի
Մարտ ու սեր երգող ձայնեղ գուսանաց.
Ե՛վ խրախճանքը հին Վարդավառի,
Ե՛վ մեծյաններում մորթվող տավարի
Բառաչը խռպոտ, բռռոցը հորդուն
Տարածայնում էր արդեն կուսանաց
Քրիստոսասեր թախժոտ մեղեդուն.
Հետո խուժում էր, մեղեդուն խեղդում
Վայրի աղմուկը վայրի քուշանաց,
Դո՛ւր ու տրոփը բարբարոս հոնաց
Ու քաղաքակիրթ—
Նույնքան բիրտ—
Հունաց...

Թե՛ խժաձայն ուռլլ հռովմեական մարտափողերի,
Թե՛ բուրթ խոխոռոց պարսից անհավոր մարտափղերի,
Թե՛ սելջուկական սրերի շառաչ,
Թե՛ կտրիճների մահապղու հառաչ,
Թե՛ մոնղոլական աղեղից պոկված երկսյթե նետեր՝
Ասես թշնամու հեռավոր մատեր,
Որ աչք են հանում մի աչ ու մի ձախ.
Թե՛ վահանների ծնծղան անծիծաղ,
Թե՛ շեփորումը զորապետերի,

Խոլ ելևէջը արյան գետերի,
 Հրդեհի ձեռքում հողմերն անսահման,—
 Արձագանքում են նրա ականջում,
 Եվ ինքնամոռաց՝ «Մարե՛ ջան, ամա՛ն»,—
 Տեղից ցատկելով ականա կանչում,
 Ճչում է ձայնով փոքրիկ գազանի
 Եվ արթնացրնում մի քնած սանի,
 Որ վեր է թռչում, նույնպես վախեցած,
 Աչքերն է ձնիում, մազերն է խառնում,
 Վերակացուի անվամբ սպառնում
 Եվ, մինչև անգամ իր տված հարցի
 Պատասխանի դեմ ականջը խցած՝
 Հակում է նորից իր գլուխը ցած՝
 Մագնիսի նման ձգող չոր բարձին...

ՂՈՂԱՆՁ <ՍԿՄԱՆ

Ամիսներն են դանդաղ հոսում,—
 Ու կարդում է նա Մանրուսում:

Թո՛ղ օրերը տրվեն վազքի,—
 Նա պննում է մեռյալ Խաչգիրք:

... Գանձե՛ր, գանձե՛ր՝ փականքի տակ,
 Իսկ գանձերի տերն՝ անգիտակ:

Անբանալի-գոց գանձարան...
 Կյանքըդ լինի թող տանջարան,
 Թեկույ մեռնես, բայց ման արի,
 Փնտրիր, գտիր այդ բանալին:

Եվ աչքերն է ցավով թարթում:
 — Տարիները թող որ վազեն:
 Աչքերի դեմ, քուն թե արթուն,
 Չվերծանված խազե՛ր, խազե՛ր,—

Մեղեդիներ ու սաղմոսներ՝
 Ոչ թե մինչև վանքի գմբեթ
 Սուրբ խորանից երկարացած,
 Այլ բրածո և քարացած.

Աստվածային վսեմ «Տաղ»-եր,
 Որ ծալքերում մագաղաթի
 Ժամանակն է փոշով թաղել.

Գանձի նման անգին «Գանձ»-եր,
Բայց ի՞նչ օգուտ, երբ չեն կարող
Կիպել անձեր,
Հոգի խանձել.

Արձանացած-անշարժ «Փոխ»-եր,—
Ինչպե՞ս շարժել, տեղից փոխել.

Գիականացած «Քարոպ» ու «Ճառ»,—
Ի՞նչպես գտնել հարություն ճար.

«Եղիցի»-ներ, «Ավետիս»-ներ,—
Ա՛խ, թե նրանց հնչող տեսներ...

Տարիներն են նորից հոսում,
Իսկ նրա դեմ՝ միջոտ Մանրուսում,
Իսկ նրա դեմ՝ անվերջ Խազգիրք,—
Շո՛ւնչը, հոգի՛ն, տրո՛փն ազգի,
Որ դարձել է խապ ու նշան,
Մագաղաթի թերթեր խշշան:

Կարծես թե մարդ հանկարծակի
Ընկել է լուռ մի շիրմատուն,
Ու լեզվապուրկ շիրմաքարեր
Նախանձով են նայում մարդուն:

Շիրմաքարե՛ր, շիրմաքարե՛ր, շիրմաքարե՛ր,
Եվ մամուռի ու փոշու տակ՝ շիրմագլղե՛ր,
Եվ ի՞նչ խոսուն շիրմագլղեր,—
Արժիկ, Աղավնեկ, Բապե, Վարուժանակ,
Տանուտրակ, Ծիծեռն ու Տիրոցի ձագ,
Յուրաքանչյուրը ինչպե՞ս է ճախրել,
Եվ ո՞ւր է իջել, ինչպիսի՞ թևով...
Աղաչանք, Հիվանդ, Տժգույն ու Լալկան.

Յուրաքանչյուրը ինչպե՞ս է տխրել,
Ինչպե՞ս հառաչել, լացել ի՞նչ ձևով.
Դարբին ու Երկաթ.

Ինչպե՞ս էր վնասում,
Ինչպիսի՞ սալի,
Փնչպե՞ս էր մարդու հոգին պար ածում...

Հովիվ ու Ոչխար.

Ո՞նց էր շնկշնկում,

Ի՞նչ քար ու տարի,

Ի՞նչ ջրնկով էր հոտը արածում...

Եվ նա վիրավոր աչքերն է թարթում:

— Թո՛ղ ժամանակը անշտապ վազեր:

Իսկ աչքերի դեմ՝ քնած թե արթուն՝

Նորի՛ց բերանփակ խապեր ու խապեր:

Խապեր Զայնուժի.

Աստված չի՛ հուշի...

Խապեր Բանալի.

Ի՛նքքո ման արի...

Խապեր Կոչական ու Կետաղբորող.

Մի՛ հուսահատվիր,

Կարո՛ղ ես, կարո՛ղ...

Խապեր Կիսանիշ և Ամանակի.

Կարիք ես պզու՛մ

Լոկ... ժամանակի՛...

ՂՈՂԱՆՁ ՄԵՂՍԱԿԱՆ

Իսկ ժամանակը իրենն էր անում:

Ամիսներն անսին՝ անցնում են տարիք,
Եվ պոում է նա... այդ ինչի՞ կարիք...

Դեղնած գրքերի փռչին բերանում՝
Նա դուռն է բանում իր խոնավ խցի
Ու դուրս է գալիս՝ փոքր-ինչ օդ ծծի:

Կանաչ բնառվից անվայել թռնում
Եվ այգիների ճառհան է բռնում:

Ճառհան տանում է դեպի Արարատ,
Դեպի Մայր Արաքս՝ ճոխ դաշտի միջով:

Գարուն է գալիս:

Օդը՝ անարատ,

Բույրով ու թույրով, լույսով և առատ
Ու նրա ջահել սրտի պես՝ ձիջով:

Գարուն է գալիս:

Չներն են լալիս,

Որ առու-առու՝

Կրքից պղտորված՝

Իրար գիրկ վազեն:

Բացվող գարնան հետ վերադառնալիս՝
Չույզեր են կապում տատրակը, բազեն:

Ծառեր ու խոտեր ծաղիկ են տալիս,
Որ բնագրական-բուսական սիրով
Իրար փոշոտեն:

Որսի դուրս գալիս՝

Քիչ է մնում թե գապաններն անգամ
Իրար հոշոտեն:

Իսկ սի՛րտը, սի՛րտը...

Իսկ սիրտը մարդու,

Սիրո հովներից այլևս արթուն,
Գարնան գետի պես մերթ՝ վարար հորդում,
Մերթ՝ անձրևի պես լալիս է-լալի՛ս,
Ուլում է մեկին ասել.

«Ցանկալի՛ս»,

Ուլում է մեկին խեղդվելով ասել.

«Իմ երա՛յ ու սե՛ր,

Դու ե՞րբ ես գալու»...

Գարուն է, գարուն:

Դադձի բուրմունքից հարբել է առուն
Եվ ափերին է մի գրուխ վարկվում ութաձև քայլով,
Ինչպես գինովն է խփվում պատերին:
Նայողի աչքը խոռուտ են ածում գույնով ու փայլով
Խլվղան փնջեր կարմիր պուտերի,
Կապույտ անմոռուկ ու խորոտ-մորոտ:
Ճամփի եպրերին, կարճիկ ու կողոտ՝
Բարեգութ դահձի ձեռքով գլխատված ջարքն է թթերի,
Որ արդեն խուրձ-խուրձ շիվեր են տվել՝
Մեկի տեղ քսան ու դեռ ավելի,

Եվ հեռվից հիմա
Նման են արդյոք... մի փայտե պոչով մեծ ցախավելի՞,
Որ բիլ երկնքից պիտի որ— ա՛յ-ա՛յ— ամենավերջին
Անպերը ջնջի,
Թե՞ կոթի վրա տնկված վրձինի,
Որ բիլ երկինքը ուր որ է պիտի կանաչ դարձնի...

Նա ինքնամոռաց գնում է առաջ:

Հրավիրական շեփորի նման՝
Հնչում է ցուլի կարոտի բառաչ...
Եվ ջրից թափուր սափորի նման՝
Քամու ջնջի տակ անբառ երգում է փչակը ծառի:

Այգիների մեջ թաղված Տաճարի
Գութեթն է միայն հեռվից երևում
Ծաղկած ծառերի գլխավերևում՝
Անհայտ թռչունի գլխիկայր շրջված մեծ բույլի նման՝

Մի վաղուց շարդված կապե հին սման,
Նա՛ էլ չի փրկվել գարնան վարակից.
Նրա շուրջբոլոր մամուռն է քաշել կանաչ պարագիծ:

Վիրավոր անձի բացված երակից
Տաք արյան տեղակ պաղ կաթ է ծորում:
Դեղձենիների անբոց կրակից
Կայծեր են թռչում դիմացի ձորում:

Իսկ մամռակալած վիռափոր գուռին
Մի հին փչակված-բնաքանդ ուռի
Ծեր մուրացկանի ձեռքերի նման
Իր կոշտակապատ ճյուղերն է մեկնել
Ու սրթսրթում է կարծես թե քաղցից...

Եվ դաշտն են ելել հարս ու աղջիկներ,
Որը՝ սիբեխի, իսկ որը՝ դաղձի:

Մերթ հեռանում են
Ու մերթ՝ կուտակվում,
Մեկ կռանում են
Ու մեկ՝ շիտակվում,

Մերթ՝ ուրախ ճիչով, ասես կարոտով՝
Իրար են պարզում լիտիկ թևերը,
Ցուցադրում են, կարծես թե դիտմամբ,
Փակ մարմինների բոլոր ձևերը,
Որ... աբեղայի սիրտը խռովեն,
Որ... աբեղային անհուր խորովեն,
Որ... աստված ու նա կովեն-խռովեն...

Եվ մի անօրե՛ն,
Մի անվանե՛ի՛,
Անանվանե՛ի՛ ինչ-որ զգացում
Կայչում է նրա սրտին ու անձին՝
Կաթի պես սնձի:
Նու շրթունքներն է ակամա կրծում,
Որ ցավը օգնի:
Իզուր է կարծում,
Թե ամենազոր գարնան դավերին
Կհաղթի ուժովն ինչ-որ ցավերի:
Եվ, ճարահատյալ, աչքերն է գոցում,
Որ սատանեկան տեսիլքն ավերի,
Բայց մթությունը... սա էլ իր սևով
Նրանց վառվրռուն ձևերն ընդգրծում,
Մաքրագրում է, շեշտում ավելի:

Խաչակնքել է ուզում աբեղան,
Բայց նրա աջը շարժվել չի ուզում,
Ուզում է կանչել մի բերան «սեղա»,
Բայց... կապ է ընկնում և խոսնակ լեզուն:

Եվ, բնապարար, նա սիրուն է բռնում սև սքեմի տակ,
 Նա սիրուն է սեղմում ափերով իր տաք,
 Որ չտըրոփի այդպես խենթորեն,
 Որ չտըրոփի և... չտըրաքի՝
 Պղպըջող գինու ափեափ լեցուն սափորի նման:

Մինչդեռ անվտանգ խուցի դարակին
 Ննջում են տաղեր՝ կարոտ հորինման,
 Մինչդեռ անփորձանք խուցի դարակին
 Կարոտով նրա ճամփան են պահում
 Անկեղու խապեր:

Նա ետ է դառնում, ուզում է վազել,
 Գնալ ու նորից վերձանել համառ,
 Որ ցափն աչքերի թերևս մի օր
 Փոխարկվի մի նոր
 Ցնծուն հանդեսի՝
 Իր, ուրիշների... ականջի համար:

Նա ետ է դառնում իր ճամփի կեսից,
 Որ գնա կրկին աչքի լույս մաշի
 Եվ մի կերպ պրծնի իր սրտին կպած
 Այդ կաթից սնձի,
 Սուղնձից,
 Խեժից,—

Եվ այդ վայրկյանին հանկարծ՝
Սոնա՛ յար,
Սոնա՛ յար,
 Թնդում,

Ու երգը խնդուն
 Ընկնում է ետքից ու հետապնդում,
 Կախվում է նրա փխրոնի փեշից,
 Թառում է նրա փակված կոպերին,
 Հալչում է նրա այրվող ափերին,

Ոտքերի առաջ թավալ է տալիս՝
 Ճամփան է փակում և հիշեցնում,
 Թե վարդավառն է վերստին գալիս.

Սոնա՛ յար,
Սոնա՛...

Ցնծությամբ օծված ծաղիկ է ծնում,
 Ծաղիկների պես դաշտերով ցանում
 Ջանգոլում կանչող հարս-աղջիկներին.

Սոնա՛ յար,
Սոնա՛...

Քայլը հնչում է նո՛ւյն չափով՝
Սոնա՛...

Կուրծքը շնչում է նո՛ւյն չափով՝
Սիրո՛ւն...

... Ու երբ, հոգնատանջ, աքլորականջին
 Նա լուռ ննջում է,
 Ինչ-որ մի *Սոնա*

Գալիս է թեքվում նրա ականջին
 Ու շնջում է,
 Թե սարալանջին

Պառկած է քույրը՝ պնունը *հումար,*
 Ու երեսն էլ բաց՝ տեսնելու համար:
 ... Շողերով հինված իր գորգը թողել,
 Առվի արծաթով երեսը ցողել,
 Կանգնել է ճամփին մի շաղոտ *Շողեր՝*
 Բոլոր գլուխը պսակած ծանով,
 Աչքերը նման սուրբ աստվածամոր:
 — «Իսկ դու՝ անխելքը, վախենամ ընես,
 Վախենամ քնես, քնով ընկընես՝
 Արտերըդ մնան առանց հերկելու,
 Ու երբ վեր կենաս,
 Վապեվալ գնաս՝

Հա՛ կանչիր *Խումար*, *Շողեր ջան*, *Սոնաս*,—

Խումար-իդ առան,

Սոնա-իդ տարան,

Շողեր-ըդ մնաց առանց գրկելու»...

Մի խառնակ երազ տանջում է նրան մինչև լուսադեմ:

... Ես մեկ տեսնում է, որ մի ջեկ *Սաթո* թևերը կանթել,

Կանգնեղ է իրենց կայի պոնկին.

Քամին խլում է նրա մինթանան,

Որ նրա թևերիկ ծնկները բանա

Ու ցույց տա խալը՝ ծալի մեջ ծնկի:

Հետո այդ խալը դառնում է հանկարծ մի պուտ սև՝ թանաք՝

Այն Շարակնոցում Սադոնապանքի,

Ուր այդ կաթիլից իբար են ձուլվել վարդախապերը...

... Ու մեկ էլ քամին քանդում է հարսի դեղձան մապերը,

Եվ այդ մապերը— լարերի նման—

Չզվում են մինչև ոտքերը նրա,

Ու շեկիկ-մեկիկ, աչքերով ծալի

Այդ հարսը հանկարծ... դառնում է տավիղ,

Եվ այդ ոսկեղար, և այդ մսեղեն տավիղի վրա

Քամին նվագում ու... վերձանում է մեռած խապերը:

Ուզում է որսալ ու ձայնագրել

(Ա՛յ, հիմա՛-հիմա՛ լռած խապերի

Մեռած գաղտնիքը ևս պիտի պարպի

Եվ իր մեծ գլուտով աշխարհը տարսի),

Բայց մինչ այդ արդեն նախանձոտ քամին այնպես է փչում,

Որ կտրատելով լարերը բոլոր՝

Վերև է ցցում.

Հիմա ո՛չ տավիղ,

Ո՛չ էլ վերձանվող մեռած խապերը:

Հիմա հուրհորան բոցեր են թփում դեղձան մապերը,

Դեղձան մապերը թփում են հուր վառ՝

Բարակ ծխի հետ պարպված երկնքին:

Եվ հարսը հիմա դառնում է բուրվառ

Ու շուրջը փռում բուրմունքը խնկի:

Աղջիկը բուրվա՞ռ,— որտե՞ղ է լսված...

Բայց հանկարծակի քամին դադարում

Եվ, գունդուկօրիկ, բարդուն է թառում

(Ի՞նչ անտանելի շոգ է, տե՛ր աստված)...

Ու դարձյալ նրա մապերը դեղձան,

Որ ծուփ-ծուփ էին՝ ծալեծալ դարձան.

Բուրվառ չէր արդեն,

Այ կռկին

Մի կին,

Բոցավառ մի հա՞րս,

Թե՛ խարտաշ աղջիկ,

Եվ տղամարդու հայացքից ապրված՝

Պտույտ է գաղիս, որ թողնի փախչի

(Եղ ո՛ւր, անհողի՛, Եղ ո՛ւր, անաստվա՛ծ)...

Մինչ տեսիլքով է աչքը հիանում՝

Սուրացող հարսը մինթանի փեշով

Պտտահողմի պես այն փոշի հանում

Եվ թեպետ—չո՞գ է— քիչ զով է անում.

Բայց մի սեղանն բուռ փոշի է ցանում

Խեղճի աչքերը...

Ու նա քնի մեջ

Չենն ակամայից աչքին է տանում,

Որ կսկըծում է ու մըմըռում է:

Աչքերը ձեռքով ևս ձնըռում է,

Քնից արթնանում...

ՂՈՂԱՆՁ ՀԱՅՏՆՈՒԹՅԱՆ

Հետևում է տարին տարուն, միտքը՝ մտքին,
 Հետևում է դեռ նոր գտած ելքը մուտքին:
 Ապրում է նա աչքը՝ գրքին,
 Ուշքը՝ երգին:

Ե՛րգ և ուտ՛ւմ,
 Շարակնոցնե՛ր ու Մանրուտ՛ւմ...
 Մինչ օրերն են համըր հոսում՝
 Մտքի հետ է միտքը խոսում.
 — Խապե՛ր, խապե՛ր,— թող փորձ անի,
 Գուցե մի օր և վերժանի,
 Ու ժողովուրդն ապերջանիկ
 Նախանձելի բախտ ստանա,
 Աղքատացած մի ընտանիք
 Ծով գանձերով հարստանա:

Բայց խապն է խապ ու գիրքը՝ գիրք:
 Իսկ գրքից պատ կա կյանք ու գիրկ,
 Իսկ խապից պատ կան խաղ ու տաղ՝
 Կենսաթրթիռ, լուսաթաթախ,
 Որ ապրում են, շնչում-ինչում
 Մարդկանց շրթին, իր ականջում.
 Որ կենդանի մարդն է հյուսում
 Ու կենդանի մարդուն հուպում.
 Որ հոսել են ու տեղ հասել
 Ու չեն դարձել դեռ Մանրուտում,

Ու չեն դարձել մեռած խապեր...
 Ո՛ւր են դրանք, ո՛ւր են սնկայն:
 Այսօր թե կան՝
 Վաղը ջկան.
 Շուրջն ամեն տեղ
 Երգվում են դեռ,
 Բայց երգվելուց թե դադրեցին,
 Խապերի պես, մեկ էլ տեսար,
 Համրացան ու քար կտրեցին:

Որտեղի՞ց են դրանք գալիս,
 Եվ ի՞նչ ճամփով ո՛ւր են գնում,
 Ի՞նչն է անցնող փրփուր տալիս,
 Եվ ջրի պես ի՞նչն է մնում:

Ի՞նչն է այնտեղ ոգևորիչ,
 Ինչո՞վ է խորթ և հարապատ,
 Ինչո՞վ մոտիկ, ինչո՞վ է պատ
 Աշխարհիկը իողկորից:

Ի՞նչն է պայծառ, ի՞նչը՝ մթար,
 Ո՛րն է քոնը, ո՞րն է օտար,
 Ի՞նչն է եղծված կամ անվթար,
 Ի՞նչն է կոպիտ կամ նապելի...
 Իսկ թե հանկարծ այդտեղ գտար
 Բառալիքը մունջ խապերի՞...

ՂՈՂԱՆՋ ՕԾՄԱՆ

Եվ որտեղ երգն էր՝
Այնտեղ էլ նա էր...

...Ուրա՞խ է կյանքը,
Տխո՞ւր, դաժա՞ն է.
Միշտ ժողովրդից երգն անբաժան է.

Նա միշտ երգով է բանում ու դատում,
Սիրում ու ատում,
Վիշտը փարատում.

Երգով է ուրախ,
Երգով է տխուր,
Երգով է վառվում, երգով է միտում.

Երգով է նա միշտ վարում ու հերկում,
Մանում ու ներկում,
Երեխա գրկում.

Երգով քաղում է,
Աղում-մաղում է.
Երգով է կնունք, հարսանիք անում,—

Երգով է օրը բացվում-տաքանում,
Երգով է նորից օրն իրիվնանում...

Իսկ նա՞...

Այդ ե՞րբ էր,
Այդ ե՞րբ էր,
Ե՞րբ էր.

Տասներկուամյա թշվառ մի որբ էր,
Երբ ձեռքից բռնած ձեմարան բերին,
Եվ որբուկ Սողոն Սողոմոն դարձավ:

Ու չար թե բարի այդ ճանապարհին
Ե՛վ ըստ տասներկու բոլորակ տարի
ձեմարանի մեջ եկավ ու անցավ,
Ու Սողոմոնը... Կոմիտաս դարձավ՝
Ի խոր հարգանքս
Այն հոգեվարթ կաթողիկոսի,
Որ տասներկու դար դրանից առաջ
Ապագա հունձի հունդերը ցրած՝
Ծիրը բաց արեց
Հայոց մեղեղու անթաղ ակոսի:

Նա բանաստեղծ էր
Ու երգաստեղծ էր.

Նա ուներ վառ ձայն
Ու նվագման ձիրք.

Եվ իր անվան հետ թողեց մի արձան՝
Խոսուն,
Բայց անձայն՝
«Նուիրեայք անձինք»:

Զգվել էր դարը, ու երկարածիդ
Դարի ետևից նորն էր սողացել.

Եվ հայ մեղեդին
Դար դարի վրա
Կրակի նման վառ փողփողացել,
Տարուքերվել էր ծփան գետի պես,
Շեշտվել նետի պես,
Մխվել սրտերում
Ու դողդողացել:

Աշխարհասընդհուռ հայոց թեմերի
Պատարագատու բոլոր բեմերին
Քանիսն են էին մի պահ շողացել,
Քանիսներն էին...

Եվ սակայն ոչ ոք
Հայոց հինավուրց կաթողիկոսի անունը երբեք
Ո՛չ ստացել էր որպես թանկ ընծա,
Ո՛չ էլ գողացել:

Եվ հիմա—հանկա՛րծ—հայոց նորընծա
Երկրո՛րդ Կոմիտաս,
Որ Հայրապետի
Սնվանը պիտի
Ամենայն ինչում
Տա նո՛ր մի հնչում,
Սուրբ հիշատակը մշտավառ պահի:

Ո՛ւմ մտքով կանցներ այդ վսեմ պահին,
Թե այդ նորընծա-նոր Կոմիտասը
Պիտի մոռանա իր պարտավորիչ
Անխոս ստացած պատվիրան դասը՝
Պիտի նա մի օր երախտավորից
Յուրովի դառնա մի չար ապերախտ՝
Պիտի կողոպտի մի թափուր դրախտ.

Հոգևոր պապի՝
Իր անվանատուր
Կաթողիկոսի անունն ստվերի,
Հակառակ անխոս տրված պատվերի՝
Եվ հիշատակը մոռացության տա,
Իր շենշող կյանքի կարմիր բոցերով
Մատիտի նման թավ ընդգծելով
Իր մեծ նախորդի մեռածության տակ...

Ա Ր Ե Վ Ա Գ Ա Լ Ի Հ Ա Մ Ա Զ Ա Ն Գ

ՂՈՂԱՆՁ ԱՄԱՌՆՕՐՅԱ

Եվ որտեղ երգը՝ այնտեղ էր հիմա և Կոմիտասը:

Նա՛, որ դեռ երեկ, իբրև մի ձայնեղ երգիչ-տիրացու,
Երգչախմբի մեջ մեներգ էր միայն վսեմ տարածում
Ու լսարանում հեկ պատասխանում սերտումի դասը,—
Հիմա դարձել էր խմբավար վանքի,
Դարձել էր հիմա երգի դասատու:

Թեթևանում էր երբ աշխատանքից,
Ծառայությունից օձիքն ադատում,
Հեռանում էր նա խուցից ու վանքից,
Գնում էր այնտեղ, ուր երգն էր հնչում:

Խկ նա հնչում էր ամենտ՛ր ու մի՛շտ,
Ամենտ՛ր ու մի՛շտ,
Ուր հայն էր շնչում:

... Ինչպես աղջիկն է հանկարծ հարսնանում՝
Գարունն էլ այդպես դառնում է ամառ.
Համբարձման տոնը պաղ հովն է տանում
Ու տեղ է բանում,
Որ գա Վարդավառ:

Քանի չեն թոշնել կաթնառատ խոտեր,
Կանաչ ու ծաղիկ,
Գերանդիներն են սրվում-բթանում,
Եվ ծարձակման հաղթ օրենքի դեմ
Կարճ հաղթանակ է վերստին տանում
Ոգին խոտքաղի:
Բայց քիչ առաջվա մարտում կատաղի
Յուրաքանչյուրը մի անգութ մարտիկ՝
Հիմա տմարդի
Նույն տղամարդիկ
Անես գթության եղբայր են դառնում՝
Իրենց ավշաքամ քոհերին առնում
Իրենց խկ ուսին, իրենց շալակին,
Խնամքով դարսում սայլ-պատգարակին,
Ջորուն են բանում
Կամ ավանակին,—
Եվ մեռած խոտեր, ծաղկուկք մահացող
Գերեզմանի տեղ մարագ են գալիս,
Որ այնտեղ դառնան բույրի պահածո:

Շոգը, որ մինչ այդ հյուր էր ցանկաղի,
Աներեսորեն դառնում է տանտեր
Ու խռովեցնում կնկան ու մարդուն:
Անբոց վառվում են արոտ ու հանդեր,
Արծաթ է հալում վաղահաս գարին,
Այնինչ հաճարի,
Յորենի արտում
Հասկերը հասուն,
Հասկերը հոսուն,
Յուրաքանչյուրը մի հրե լեզու,
Զգվում են վերև, կարծես թե ուլում
Մոտիկ երկնքի կապուտակ ծովից
Չովություն ըմպել,
(Ինչպե՛ս չէ՛ կըմպես),

Չեն ընկում սակայն, այլ միայն լիպում
 Եվ անմիջապես քաջում են լեպուն,
 Երբ հասկանում են բուսական խելքով
 Որ մինչև անգամ երկինքը ծավի
 Նո՛ւյնպես կապտել է անհագ ծարավից...

Ամառվա արփին այնպես է կիպում,
 Որ արևի տակ,
 Թեկույ անկրակ,

Եթե ուզում են՝ «իշխան» տապակիր.
 Անշարժանում են լճեր ու լճակ,
 Դառնում են կարծես կապույտ ապակի,
 Մինչդեռ նրանց տեղ օդն է ծփծփում ալիքով հրե,
 Եվ օդի հետ էլ երգն է ալիքվում.

— Հո՛ւվ արեք, սարե՛ր...

Սարերը սակայն

Հովը պահում են հոտերի համար և սարվորների,
 Որ գյուղը թողած՝ սար են բարձրանում:

Պղնձի նման հողն է կարծրանում,

Ու երգն էլ հիմա

Աղոթքի նման

Երկինք է թռչում,

Ամպերին կառչում.

— Մի քիչ զո՛ւվ արեք...

Ամպերը սակայն ինչպե՞ս զով անեն
 Եվ ինչպե՞ս անձրև թափեն, ծով անեն,
 Եթե բովանդակ երկնակամարին
 Դեղի համար էլ անպիկ չես ճարի:

Եվ աշխատանքի ոգին է կրկին
 Խելահեղորեն տիրում ամենքին:
 Գյուղացիները, տղամարդ թե կին,
 Հավ-աքլորի պես պարթնում են հիմա

Գիշերը դեռ կեն և ոչ թե ծեզին
 Եվ, աքլորների-հավերի նման,
 Իրիկնանապիս՝ դեռ հացը բերնում՝
 Չեն՝ թառում— օ չե՛— հոգնած ու դադրած
 Ոչ թե քնում են, այլ կարծես մեռնում.

Իրենց խշխշան անկողիններին

Քրիստոսի պես

Խաչվում են այնպես,

Որ կրկին շուտով

Հարուստուն առնեն

Եվ կիսամութով

Վերստին բռնեն

Նույն աշխատանքի

Վառվուռն պոչը

Ու նորից խառնեն

Հողեհին ծեզի

Իրենց աչքերի հրավառ բոցը,

Եվ որ քրտինքի շիթը ծորացող

Անվերջ շտկըվող-անվերջ կորացող

Իրենց թիկունքին վապի մանեման՝

Ճանճան կորցըրած մրջյունի նման...

Եվ աշխատում են մրցման մեջ մտած,

Աչքերը հույսից ու երապից թաց,

Ու հետն էլ երգում.

— ... Չո՛ւվ արեք մի քիչ...

Հովից են երգում,

Չովից են երգում,

Որ շուտ չդադրեն տաքից ու շոգից:

Իսկ շո՛գը, տա՛քը,

Իսկ տո՛թը, տա՛պը...

Թո՛ղ որ շները՝
 Բները մտած,
 Շոգից շնչասպառ՝ լեզուն դուրս գցեն,
 Իրենց կաս-կարմիր բոցաձև լեզուն.
 Կարծես սխալմամբ կրակ են կրծել
 Եվ հիսա, իպո՛ւր,
 Ործկալ են ուզում...

Շոգի սիրահար դրուսներ ցնփոր
 Թո՛ղ որ թխաի պես նորից ետ տանեն
 Փարթամ թները իրենց թաղերի
 Եվ ձտերն իրենց ետևը գցած՝
 Ցանկապատն ի վեր արևկող անեն,
 Թառեն էյվանի փայտե ճաղերին...

Ուրիշի աչքին խիստ ծիծաղելի
 Արևածաղկի մի պուճուր գնդիկ,
 Կապկելով հսկա մեր երկրագնդին՝
 Երկրագնդի պես ծանրորեն ու լուրջ
 Թո՛ղ որ պտտվի ինչպես արևի,
 Այնպես էլ նաև իր առանցքի շուրջ՝
 Անշարժ պահելով ծաղկատերևի
 Դիրքը նախնական...

Թո՛ղ որ շոգն իրոք չարամտորեն
 Մարդկանց խեղդելու մահափորձ անի,
 Եվ շուք ու շվաք տան վկայություն,—
 Միևնույնը չէ՞ գյուղացու համար,
 Թե նա մեռնի էլ՝ պիտի գործ անի,
 Քանի որ ամա՛ռ, ամա՛ռ է, ամա՛ռ...

Խեղճ այրի կնոջ անծեփ-անսվաղ տանիքի նման՝
 Ազիների մեջ հասած պտուղն է անվերջ կաթկթում.
 Պիտի հավաքել-փռել տանիքին

Շեկ ծիրանները՝
 Մաքրակոտորակ արևների պես,
 Սև սափրները՝
 Եզան աչքերի միամիտ փայլով,
 Եվ կորիպահան դեղին դեղձերը՝
 Անանուն ծաղկի փերթերի նման...

Սայլը բեռնաբարձ՝
 Ծանր խրձերից խղճուկ ճռուպով՝
 Անիվի կունդից իր մաշված սոնու
 Քիթն է մերթ հանում
 Ու մերթ՝ ետ տանում,
 Աղուրի փոշում, լորձունքի նման, մապութ ծորալով:

Իսկ ջառջանների սեպերը երկաթ,
 Քար ատամները գիշատիչ կամի
 (Ծամի, հա՛ ծամի)
 Հաշանն են ծամում, հաշանը ոսկե,
 Որ չուլենալով դարձանը խառնել
 Սրսուռ ցորենի արևահամին,
 Մի բան է տեսչում՝
 Էրանի քամի.
 — Սարե՛ր ջան, սարե՛ր,
 Մի քիչ հո՛ւ՛վ արեք...

Իսկ քամին
 Կարծես մարդու գնացած աղջիկ է դարձել
 Քանի ամիս է՝ հերանց չի գալիս,
 Իսկ եթե եկավ՝ չի ուզի գնալ.
 — Օտար դո՞ւրս ընկնես,
 Լավ է ջո՛ւրն ընկնես...

Մղեղն է թառում պատահած տեղում և ամեն ինչի,
 Մինչևիսկ վանքում կիսաբաց անջող Աստվածաշնչին.

— Մեղա՛ք բնօրին...

Աստված բարին կատարի:

Իսկ բարին՝

Թառած դեպի կատարին,

(Պարզ խրտվիլակի ծիծաղկոտ տեսքով)

Ծաի պարսերն է շեղջերից քշում.

Իսկ բարին՝

Մաղված ցորեն-գարու հետ

Փայտե անբարի դռնով է խշշում:

Մեծ կարասները

Ծուլի հորանջում են դատարկ մառախուղ,

Բայց վնաս չունի՛,

Խաղողի վազն է կրկին մալրանում,

ձուլթը, ծոցի պես, ուռչում է հյուսից

Եվ օգոստոսյան եռացած օդից

Ու խեղդող տոթից

Շնչափատ արդեն,

Մի պահ կրկվելով աբուռ-ամոթից,

Անպոռչորեն կոճակն է բացում գնդուխտ թփերի —

Հերն էլ անիծած.

— Ի՞նչ անես, մարե՛,

Արևն ինձ կերե՛...

ՂՈՂԱՆՁ ԱՇՆԱՆԱՇՈՒՆՉ

Բայց ահա

Նաև շոգն է կոտրվում՝ գոռուկության պես,

Եվ տեղը պիջում իր գինն ինացող համեստությանը:

Կապող անձրևի միջամտությամբ

Երկիր ու երկին

Գրկվում են կրկին՝

Վերջ տալով իրենց սուր գծտությամբ:

Եվ աշունն էլի,

Չարչիների պես ու բոշաների,

Տեղից տեղ գնում,

Դռներ է ընկնում

Եվ զբաղվում է իր ներկարարի սիրած փեշակով:

Չարչին բարձրականչ կիպարտանա

Իր հուլունքների հապար տեսակով.

Ասեղ ու ջրուղեր, ծամոն կծախի

Պառավ տատերին, հարսներին շարձաղ:

Բոշան ցորենով զամբյուղ կփոխի

Եվ ինչով ուզես՝ մեծ ու փոքր մաղ:

Մինչդեռ աշո՛ւնը...

Նա բա՛ն չի ծախում,

Օդ ու եղանակ, գույներ է փոխում:

Մինչդեռ աշո՛ւնը

Միայն բաջխում է՝

Տորեն ու գարի,

Խմիչք ու փշատ,
Հապա՛ր մի բարիք
Եվ, ամենից շատ,
Անվարձ ու ձրի
Միայն նախշո՛ւմ է...

Եվ այնպես դանդաղ, որ չես նկատի.
Ավերակների ծամերը կանաչ
Էյվանի դեմքին ու տան ճակատին
Դեղնում են հանկարծ, դառնում անճանաչ:

Ու քաղցրությունից ճաքող սեխերի
Անուշ բուրմունքով
Օծվում են կրկին բոստան-բաղերը,
Իսկ ձմերուկի կերված ճաղերը—
Լուսնի հաստ-բարակ փուլերի նման—
Հող ու փոշով են անպտտվում հիմա:

Ընկուպենիներն իրենց սաղարթով
Այնպես են մեկից դառնում հուրփուրան,
Կարծես թե լինեն հսկա ծփամորձ,
Եվ որպես ծխի առկայծող քուլա՝
Մջուջն է սողում դաշտերի վրա
Ու պտույտ տալիս
Ծերուկների պես պպված լեռների
Սանրը չտեսած-փոչոտ զլխի շուրջ:

Մինչ դեղձին պարկեշտ ու ծիրանին լուրջ
Իրենց սաղարթն են աշխատում կոճկել փրթ քամու հանդեպ,
Հաստիկ ուռենին ու ձիգ կեռասին
Պատրաստ են իսկույն իրենց լաջակը գլխներից քանդել՝
Մարդաթող հարափ,
Լաջառ կնկա պես:

Նորից, իսկապե՛ս,
Աշո՛ւն է, աշո՛ւն:

Նորից սանդի մեջ ծեծում են կորկոտ,
Չավար են խաշում,
Տաք հնձաններում ճկում են խաղող
Ու գինի քաշում:
Նորից արիշտան,
Որ ձողերին են շարեշար փռել,
Թաց՝ օրորվում է լուռ ու անշշու՛ն,
Չորացած՝ խշշում
Ու փշուր-փշուր
Թափվում է գետին՝
Խսիր-կարպետին:

Քամին կարծես թե բան է կորցրել
Եվ որոնելով ավում է գետինն
Ու տեղից տեղ է խաշամը քշում:
Եվ տերևների հաստ ծածկույթի տակ
Առվակ ու վտակ
Հոսում են ոչ թե խշշոցով ջրի,
Այլ կարծես անվերջ տժտըժում-թշշում՝
Իրենց մեջ ընկած բոց տերևների
Չմարող հրից:

Սերվեկները սրտի թրթիռով
Վերջինն են լքում անխռով ալգին
Ու տեղափոխվում-մտնում են սնդուկ,
Որ հաստակաջի ու կողքապնդուկ
Չառ խնձորների հարևանությամբ
Պլլվեն սիրով ու գորովագին
Կանանց պահուստի շորերին փոթ-փոթ
Եվ իրենց բույրը խենթորեն խառնեն
Նրանց մարմնային բուրմունքին տարփոտ:

Աշուն է, աշուն:

Լուսաստղը հիմա
Նույնիսկ ցերեկվա դռներն է մաշում
Եվ ճառագայթուն ու մեծ է այնքան,
Կարծես թե բացված հովիար է որ կա:

Հովիարը սակայն

Ո՞ւմ է հարկավոր, երբ ջոգ չէ արդեն,
Երբ եղանակը այնքան է ցրտել,
Որ նորից ահա տան խոնավ օդից
Մինչ աղը լալիս՝ լավաշն է ծաղկում,
Իսկ պաղ եղյամի հալվելուց հետո

Կալում մնացած կոպտը ծղոտի

Կպչում է իրար,

Կարծես թե թաղքում

Մազերի նման շեկլիկ աղջրկա:

Անցած ճմռանը նշանվածների կոպերի տակով
Անհամբերությամբ սահում է հիմա երապանքն այլող

Այն հարսանիքի,

Որ պիտի լիներ, բայց դեռ, ա՛խ, չկա:

Գիշերվա կեսին ոռնոցն է լավում

Հոտ ու նախրի հետ սարից գյուղ իջած անկուշտ գայլերի,
Իսկ նույնքան անկուշտ ջրաղացների անխոնջ չախչրկան

Կոչնակի նման կանչելով անվերջ՝

Ճամփան է պահում աղունով բարձված սողուն սաղերի:

Եվ ահա՛,

Կամաց քշեք սելերը...

Եվ ահա՛

Աշուն եկավ սարիցը...

Եվ ահա՛,

Այստե՛ղ—

Երկինքն ամպել է...

Եվ ահա՛,

Այնտե՛ղ—

Էս լուսնակ գիշեր...

Եվ ահա՛,

Այսպե՛ս՝

Միջոտ նա է ներկա,

Նա՛

Շինականի հար հավատարիմ,

Հավետ անբաժան

Մեծ օգնականը.

Նա՛

Շինականի համկալ-ընկերը,

Հոտաղ-մշակը

Ու... երրորդ ձեռքը.

Նա՛

Ինքը... ե՛րգը:

ՂՈՂԱՆՁ ԱԿԱԳՆԱՅՈՂ

Ե՛րգը...

Կարծես տնից ելած մի պանդոպստ էր բազմաթափառ
Եվ ուզում էր կրկին փարվել հայրենիքին:
Հայրենիքն էր... նրա հոգին:

Ե՛րգը...

Կարծես մի թռչուն էր, որ չվելով բնապղարար,
Ետ էր թևում գիշերն ի լույս և օրն ի բուն:
Եվ նրա շեն ականջն էր... բույն:

Այդ ակա՛նջը...

Ջրվորների,

Սարվորների ուրախ կանջը,

Չույլ կանգերի ծույլ դողանջը,

Առվի հիմար բլբլոցը,

ձրագների պլպլոցը,

Հովի հունջը,

Թոնրի շունջը,

Մերժված սրտի խուլ մրմունջը,

Երազների ու ծաղկունքի փսփսուքը,

Ողբասացի կոծն ու սուգը,

Արտասուքը,

Որ ծնվելով վառ ցավի մեջ,

Դուրս չի պոռթկում,

Այլ կաթում է սրտի խորքում,

Ինչպես մթին անձավի մեջ,

Եվ այդ ահեղ կաթկթոցը

Մինչև անգամ քար է ծակում.

Կեսչոր-կեսթաց փսյտի նման

Վառվող հույսի ճթճթոցը,

Որ վառ ցրտի դեմ-հանդիման

Ոնց էլ լինի դուռ է փակում.

Չարաճճի քամու առաջ

Տերևների սրսրփումը՝

Աշնան վառած անհուր բոցում.

Նոր մայրացած ստինքների

Մեկմեկի հետ լուռ շփումը՝

Այգու նման բուրող ծոցում.

Ջրի ճամփին աղջիկների քշփչոցը,

Մինուճարին հեռու ճամփող

Մոր խելազար պաչաչոցը,

Տաք հնձանի կայուն դռան վիլ ճոհնջը,

Անզղդ տեսած թոխսի սարսափն ու կոփնջը,

Նորածինի աղդարարիչ-իբրամայող բարակ ճիչը,---

Ամե՛ն, ամե՛ն, ամե՛ն ինչը

Այիք տայիս,

Գայի՛ս-գայի՛ս,

Ծովանում էր այդ ականջում,

Հապար ձևով այնտեղ հնչում,

Հետո տանջում ու պստահնջում՝

Ելնե՛լ-թափվե՛լ սրտեթից սիրտ.

Հոգուց հոգի,

Հույզով ցողել

Ու ողողել

Ամեն ոքի...

Ա՛յն, որ այնպես ցիրուցան էր,

Կամենում էր լինել հափաք.

Ա՛յն, որ միայն աղմուկ էր դեռ,

Ցանկանում էր դառնալ նվազ.

Ա՛յն, որ հնչյուն, անկապ ձայն էր,

Եղանակ ու երգ էր ուզում,—
Վարարումի ու հորդումի
Ելք էր ուզում:

Իսկ թղթերին՝
Հասար ու մի երգ-եղանակ,
Դարձած նոտա.
Իսկ թղթերին՝
Հասար ու մի խաղիկ-տաղիկ
Հայաշխարհիկ,
Նաև օտար:

Իսկ թղթից դուրս
Որքա՛ն երգեր,
Որ չեն տեսել ձայնագրող,
Օտար ժանգը գոնե քերող
Հսուտ ձեռքեր:

Իսկ թղթից դուրս՝
Որքա՛ն-որքա՛ն
Շինականի ձեռքով ցանված,
Բայց չինձված-անտեր բերքեր...

Ա՛յն, ինչ ականջն էր հավաքել,
Ա՛խ, թե հիմա իր շրթունքով
Կրկնապատկած ետ տար կրկին,
Սիրով բաշխեր նրանց, ովքեր
Իրենց արյամբ ու քրտինքով
Խնորում են տվել երգին:

Իր հետ մեկտեղ այն ժամանակ
Գյուղացին էլ գուցե երգեր.
— Հո՛վ, հո՛վ, հո՛վն ընկավ,
Դարդս ծո՛վն ընկավ...

ՂՈՂԱՆՁ ԲՆԱՇՆԱՐՀԻԿ

Սակայն դարդը խեղճ ու կրակ գյուղացու
Եթե անգամ

Ծովն ընկավ,

Նույնիսկ ծովն էլ դարդի վրա գյուղացու

Իր ծովային աղաչրի փոխարեն

Կարծես դիտմամբ յուր ածում,

Դարդը յուրով է օծում,

Որ... ջրի մեջ չընկղմի

Ու չդառնա կեր տղմի:

Կարիքների ալիքային մղի ծա՛փ,

Չրկանքների կոհակացող խաղացո՛ւմ,—

Եվ նույն դարդը ողջ-առողջ

Շարսվում է նորից ափ

Ու... կպչում է գյուղացուն,

Ինչպես շապիկը մեջքին,

Տաք քրտինքից թաց մեջքին,

Եվ ի՛նչ քրտինք.

Հիմա արդեն իսկապե՛ս որ աղաչուր:

Չուր է գեղջուկն աղաչում

Եվ հույսի շողն իր աչքի

Նետում երկնի հրաշքին:

Վերում՝

Աստված ծանրականջ,

Ցածում՝

Աղոթք ու կուր կանչ,

Արտեր՝ պատառ-պատառիկ,
 Սարի լանջին կարկատան.
 Ծխոտ-մրոտ պատ-առիք,
 Բոբիկ ոտներ, հին քաթան.
 Եվ հապար ու մի կարիք,
 Հապար ու մի ծակ ու ծուկ.
 Պիտի ուլեն հարսնացու,
 Առնեն շոր ու մատանիք,
 Պիտի փոխեն ծածկը տան,
 Պարտքը մարեն, հարկը տան
 Ու կաշառեն ջրպետին:
 Նան պիտի... դեռ պիտի...

Պիտի վարեն ու հերկեն,
 Վարեն-հերկեն
 Ու երգեն.
 — Օրհնյա՛լ է աստված,
 Հիշյա՛լ է աստված...

Աքորը կանչեց գոմի դռանը,
 Դեռ նոր է բացվում աղոթարանը.
 — Աստվա՛ծ, փառքդ շա՛տ...
 Եվնարած տղան թող անուշ քնի,
 Գութանավորը վեր կենա բանի.
 — Աստվա՛ծ, փառքդ շա՛տ...
 Գութանն է գնում-գութանն է գալիս.
 — Այ ճը՛լ-վը՛տտ, ճը՛լ-վը՛տտ...
 Ուրախությունից լակերն են լալիս.
 — Այ ճը՛լ-վը՛տտ, ճը՛լ-վը՛տտ...

Մաճկալը՝ մաճին,
 Իմ պաչն իր աջին.
 — Շո՛ւռ տուր, սե՛ արա:

Հոտադը՝ լծին,
 Մատաղ վարոցին.
 — Չե՛ն տուր, թե՛ արա:

Հո՛ արա, Շեկո՛,
 Շո՛ արա, Լաչի՛ն.
 — Մեջը կորդ մնաց:
 Քշիր հա՛, Նիկո՛,
 Դաղի՛ր սատկածին.
 — Գնաց հա՛ գնաց:

Գնաց հա՛ գնաց.
 — Ոտըդ լե՛ն արա,—
 Էն էլ ո՛նց գնաց:
 Գնաց հա՛ գնաց.
 — Տղա՛, ձե՛ն արա,—
 Էլ բան չմնաց:

Արտը լեռ քար է,
 Առը երկար է.
 — Բայց խոփն էլ սուր է:
 Քաղցած ենք, ծարավ,
 Ա՛յ հարս, ի՛նչ դառավ.
 — Բա գալըդ, ո՞ւր է:

Է-հե՛յ, հորիվա՛ր, ճիպտի՛ն տուր,
 Սևին հո՛ արա, Կապտի՛ն տուր.
 — Կապո՛ւյտ եվ, չսատկե՛ս հա:
 Թե՛ հո ես անու՛մ լա՛վ արա,
 Բերան չես բանում, ա՛վարա.
 — Վարե՛լ ենք արտի վատ կեսը:

Ծիր տանք հա՛ ծրենք,
 Մեր դարդը ցրենք.

— Ես քեզ եմ ասում,
Սրա՛յ ջան,
Հողը սևանա:

Հացն եկավ: Բանանք,
Ուտենք կշտանանք,
Որ, քեզ եմ ասում,
Արա՛ք ջան,
Ուսըդ հովանա:

Ձեզ՝ խոտի լավը,
Մեզ էլ՝ փրավը.
— Հորովե՛լ, հո:

... Դե՛, ելեք, լծենք,
Խոփը հող զցենք.
— Հո՛, հորովե՛լ:

Նո՛ր ակոս բացենք,
Խո՛ր ակոս բացենք
Է՛լ առափել:

Հաջող է տարին.
Նամուսով վարի՝
Մեկին յոթ կտա:
Խոտի տեղ դու, տե՛ս,
Չոր ձիպոտ կուտես,
Ա՛յ եզ անպիտան:

Գիտե՛մ, ոտմաջ ես,
Ոտերիդ մատաղ,
Բա ե՛ս, Ծիրա՛ն ջան,
Իմ սի՛րտն է մաշած:
Քրտընքախաջ ես,
Իմ համե՛ղ հոտաղ,

Բա ե՛ս, Տիրա՛ն ջան,
Իմ սի՛րտն է խաշած:

Ականջ մի՛ դրեք.
Հո՛ արեք,
Դարդներդ ցրեք,
Հո՛ արեք:

Դարդը քա՛ր կանի...
Աստված ճա՛ր կանի.
— Հորովե՛լ:
Աստված ինչ չանի՝
Մարդը դի՛նջ կանի.
— Առավե՛լ:

Եզո՛, շո՛ւտ արա, ո՛տ արա, ախպե՛ր,
Դադրած մաճկալը քո ցա՛վը տանի
— Պրծնենք ու գնանք:
Վրան են գարկել սև ու մութ ամպեր,
Ձեռ ու ոտ արեք, ա՛յ, անձրև կանի.
— Մոլո՛ր կմնանք:

Ուժ տուր՝ վերջանա,
Ջանըդ դինջանա.
— Հո՛ արա, էյ ե՛զ:
Վարենք ու ցանենք,
Խոփը դուրս հանենք,
— Լինենք պարզերես:

Թող չկտրվի ակի ճռինջը,
Գութանի անուջ ճլվստիկ ձենը.
— Իր ձենի՛ն մատաղ:
Առանց գութանի աշխարքը ի՞նչ է,

Նրա վրա է աշխարքի շենը.

— Իր շենի՛ն մատաղ:

Հո՛ արա, եզո՛ ջան, հորովե՛լ,
Ծարավ ես՝ ես էլ եմ ծարավել,
Դադրած ես՝ ես քեզնից առավել,
Ինձ էլ է արևը խորովել.

— Հորովե՛լ:

Թե մեզնից աստված է խռովել՝
Աստըծուն ձեն կտանք առավել.

— Օրհնյա՛լ է աստված,
Հորովե՛լ.

Հիշյա՛լ է աստված,
Հորովե՛ե՛ե՛ե՛լ...

ՂՈՂԱՆՁ ՑԱՎԻ ԵՎ ԲՈՂՈՔԻ

Մեր խելքն էր մեզնից խռովել.
Մոռացած Կալերգ, Հորովել,
Մոռացած խաղիկ, պվարթ տաղ՝
Նեյսիմ-ով ու Բեյթ-ով էինք
Շատերս մեր հոգին պարպում,
Թողած մեր գինին անխարդախ՝
Օտարի շերբեթ-ով էինք
Մեզ խաբում
Եվ ոչ թե հարբում:

Մենք կայինք,
Մենք Դավիթ էինք,
Սակայն դեռ մեզ չգիտեինք.
Դեռ պառվի շաղգամի արտում
Քիչն ուտում,
Շատն էինք ջարդում
Մանկորեն ոտքի տակ տալիս:
Եվ մեկը պիտի գար ահա,
Մեզ նորից կայծակը տար թուր
Ու թամբեր Քուռկիկ Ջալալի,
Տար նան մկունդ ու վառան,
Որ... Մտրա նվոցին ընդդեմ
Ջգայինք մեզ Ձենով Օհան:

Սկսբում ինքն էլ վարանում
Գործում էր, բայց դժվարանում

Իր գործին տալ հարմար անուն:
Եվ ահա իր գործը նաև
Ստացավ անունն իր վայել.

— Աշխարհում դուք ձե՛ր երգն ունեք,
Ձե՛ր երգը, խլացա՛ծ հայեր...

... Ու թե հայ խաղի ու տաղի հանդես:
Խլացել էին մեզնից շատերը,
Եթե մերային խեղճ ու վատերը
Մեր արդար հացն ու պանիրը թողած,
Աչք էին տնկում օտար *փահլավ*-ին,

Ապա օտարը՝
Ամենա՛յն սիրով,
Ապա օտարը՝
Խոսքերո՛վ,
Գրո՛վ—

Թաքուն-բացահայտ մեզ էր բանասարկում
Մի ամբողջ ազգի հեշտորեն զրկում
Իր անկապտելի երգից ու պարից,
Մի ողջ ժողովուրդ կապում օտարից,
Օտար դռանը տնփեսա սարքում
Մի տղամարդու, որ ջեն տուն ուներ,
Տան մեջ պուն ուներ,
Սյան վրա՝ տանիք
Ու տանիքի տակ՝ հսկա ընտանիք,
Որ, ճիշտ է, գիտեր հյուրեր ընդունել,
Բայց գիտեր նաև ճանապա՛րհ դնել,
Ու թե կտուրը կաթեր անձրևից՝
Գիտեր վերստին պատել սվաղով...

Մինչդեռ խուլ, անզուր և կամ չարալուր
Ականջներն օտար միշտ հակված էին
Հայոց երգի մեջ

Լսել սոսափը պարսկաչենդական,
Հայոց տաղերում
Որսալ մեղեդին հույն-բյուզանդական,
Հայոց խաղերում՝
Թուրք-թաթարական *բայաթի-շարքի*-ն:

Հայերն աշխարհում բանասարկված էին,
Սրերից հետո,
Թրերից հետո՝
Հինա էլ լեզվի թունավոր նետով—
Ա՛ռ—
Չարկված էին...

Քեզ հարվածողին որպեսզի վարկես
Եվ ունեցվածքը ու կյանքը փրկես,
Պիտի վարկողին իր վարկից զրկես:

Թե ոստայնի պես ստեր են հյուսում,
Եվ դու կեղծիքը ձեռքել ես ուզում,
Պիտի սովորես ստողի լեզուն:

Իսկ նա շատ հաճախ ինքն էլ էր զգում,
Որ իր հաղթ բազկում
Տալիք հարվածի թափը պակաս է.
Դատապաշտպանի իր լեզուն արդար
Պտտում է հալիվ,
Պտտում է այնպես, կարծես կակապ է:

Մինչդեռ ուզում էր
Ու երազում էր
Պաշտոն ստանալ և դատախապի.—
Աշխարհի առաջ բարձրանալ տեղից
Ու հատ-հատ ասել.
— Խոսելն իզուր է, ճառելն՝ անտեղի:

Միտաղ՛ր, աղա՛, սը՛ր,
 Տիկնայք մեծարգո, պարոնայք ավնիվ,
 Քար ու կշեռքին ի՞նչը կհասնի:
 Այս՝ կշռաքարը, այս էլ՝ կշեռքը.
 Մեզանից՝ ահա մեր տաղն ու երգը,
 Ձեզանից՝ կշեռքն ու կշռող ձեռքը:
 Թող դժվարությամբ ու հսկա ջանքով
 Բարձրանան-իջնեն կշռաթաթերը,
 Անվստահությամբ ու կասկածանքով
 Իրար հոտոտեն կշռաքթերը,
 Եվ ճիշտը խոսի, լռեն ստերը:

Այս էր նա ուզում,
 Այս օրը հուսում,
 Բայց և զգում էր,
 Որ հաղթ բավկում իր
 Տալիք հարվածի թափը պակաս է.
 Դատապաշտպանի ու դատախազի
 Իր արդար լեզուն
 Շարժվում է հապիվ՝
 Պտտում է այնպես, կարծես կակապ է:

Իսկ եթե սուտը հերքել ես ուզում,
 Պիտի սովորես ստողի լեզուն՝
 Հրաժարվելով դատարկ զեղումից:

Պետք է սովորել,
 Իսկ ո՞րտեղ, ումի՞ց:
 Պետք է սովորել,
 Իսկ ո՞ւմ մոտ, իսկ ո՞ւմ ..

ՂՈՂԱՆՋ ՊԱՆԴԽՏԱԿԱՆ

Հայ դատատուներն իրենք են զգում,
 Որ ջահել սանի առաջնդումից
 Հոգնում կես ճամփին ու ետ են մնում:

Եվ Կոմիտասը Բեռլին է գնում:

Ու գերմանական քաղաքում խոժոռ
 Ինչ-որ վանական՝
 Աչքերը խոշոր,
 Դեմքը՝ բանական,
 Քայլքն՝ անբնական,

Պաղ անցորդների հայացքն է անվերջ վրան սևեռում,
 Մինչ մոլեռանդի նայվածքը նրա՝
 Որքան ներհայաց-նույնքան բևեռուն,
 Չի մեխվում սրա կամ նրա վրա,
 Այլ պեղում կարծես անձանոթ հեռուն:

Եվ կոշտ ու կոպիտ գերմաներենը
 Շուրջ երեք տարի, հարկադրաբար,
 ձկվում է անվերջ նրա բերանում,
 Սակայն չի ջարդվում վերջնականապես.
 Կարծես թե թողած լեզուն կենդանի,
 Գրում-կարդում է նորից գրաբար՝
 Ճեմարանական խելոք սանի պես:

Ի՞նչ անենք. ջատ էլ հոգ չէ, որ այդպես
 Գերմաներենը նեղում է հային:

Կար այլ մի լեզու՝ համամարդկային,
Այդ լեզվով խոսող գերմաններ կային,
Ու չէր վերջանում նրանց կրույցը:

Կոտրելով բառի բարակ սառույցը
Ոչ իբրև օտար-սառն ու կեղծամիտ,
Այլ մեծ պապի պես՝ առանց կեղծամի,
Գալիս էր Բախը ու ծանրը նստում
Երգեհոնի դեմ, ֆիլհարմոնիայի
Ու բարի ժպտում մրահոն հային:

Եվ ալիքվում էր մի վսեմ *մեսսա*,
Ու Բախը կարծես ասում էր.

— «Տեսա՞ր»:

Անհուն սրբությանը երկինք էր միտում
Մի հոգեարքիչ հոյակապ *խորալ*,
Եվ ծերուկ Բախը ջահելին դիտում,
Հարցնում էր կարծես — և գրաբարով.

— «Իմա՞ստը դորա»:

Իսկ այնուհետև՝

Օրատորիա-ի նարեկանման ծփացող մի ծով
Լռիկ մեղմությամբ, աղոթքի ճիչով
Դիպվում էր դանդաղ, փլչում շատ արագ,
Մինչդեռ ականջում մոլեռանդ հայի
Օրատորիա-ի ծփանքի միջով,
Խեղդելով խորթ ձայնն *Օրատորիա*-ի,
Իրենն էր հնչում՝
Մի նոր Պատարագ...

Ու մեկ էլ հանկարծ Մոցարտն էր գալիս,
Գեղեցիկ, ջահել, կայտառ ու խնդուն,
Եվ պաղ դահլիճում ծիծաղն էր թնդում:
Նա մերթ՝ բարեկիրթ մանկան պես՝ ուշիմ
Լսում էր հային, խփում էր ուսին,

Մերթ՝ հանպատրաստից երգ եղանակում,
Եվ մեկ էլ՝ խոսում համբույրից կույսի,
Սրա վեղարը ծաղրուծանակում,
Պատմում արկածներն իր և ուրիշի՝
Չափից ավելի անկեղծանալով:
Իսկ երբ տեսնում էր՝ իր կատակն է կուր,
Հուսահատորեն ձեռքը թափ տալիս,
Իբրև միջնարար՝ մի բերան հազում
Ու լրջանալով,
Անկեղծ ջանալով՝

Նորից էր ուզում հային համոզել,
Որ պետք է այսպե՛ս-ո՛չ այնպես խոսել:
Մեջտեղ էր գալիս ուրախ Ֆիգարոն,
Դահլիճում սարքում ջքեղ հարսանիք,
Իսկ նրա մտքո՛ւմ...

Աղջիկ-պատանիք

Սարից իջնելով ելնում են տանիք,
Որ մեկ էլ տեսնեն, թե ինչպես Սարոն
Անուշի տեսքը հեռվից որսալով,
Մոռացած ադաթ, ընկեր ու աշխարհ՝
Գետնում է Մոսուն...

— Դուք ինձ չե՞ք լսում,

Այս է ճիշտը, հե՛ն, այս է պետք, սլարո՛ն:
Իսկ հեռ-պարոնը լսում էր ուշիմ,

Չմեռ ու ամառ

Ուսանում համառ,

Բայց և կրկընում.

— Ուրիշն՝ ուրիշին,

Ես ի՛մը, ի՛մը, ես ի՛մն եմ ուզում,

Ի՛մը, դուք հասկա՞ն...

Ու չէր ավարտում «հասկանում եք»-ը:

Իսկ երբ այս հսկան
Եվ կամ թե ուրիշ վիթխարու մեկը

Հայ վարդապետի հոգին էր հուլում
Եվ գերեվարած տանում իր հետքով՝
Երբ նա չէր գտնում փրկումի դեղ-ճար,
Նրա բերանից ձգվում էր «խղճա»-ն,
Հայցում էր Բախի մեներգ-աղոթքով...

Ա՛խ, նրա հեռո՛ւ-հեռո՛ւ հայրենիք,
Լսո՞ւմ ես արդյոք մենակ ու մենիկ
Չղջացող որդուդ: Մի՞թե չես պղում,
Որ հեռվից-հեռու անձայն գոռալով՝
Այդ քեզ է դիմում Բախի խորալ-ով.
«Քեզնից հեռացա, բայց դարձա խկույն»:

Ա՛խ, նրա հեռո՛ւ-հեռո՛ւ հայրենիք,
Այդ ինչպե՛ս, ինչպե՛ս դու դարձար կնիք
Եվ ինչո՞ւ դու հենց ընտրեցիր նրա՛ն
Ու դրոշմը քո, իբրև սուրբ խարան,
Դրեցիր վրան՝
Ասելով. «Ի՛մն ես,
Ո՛ւր էլ որ գնաս՝ իմ ճո՛րտը, ծառա՛ն,
Իմ մինուճարն ու հավատարի՛մն ես»:

Ա՛խ, նրա հեռո՛ւ-հեռո՛ւ հայրենիք...

Ժամեր շարունակ մենակ ու մենիկ,
Եվ համբերությամբ մի անհատների
Խեղդելով հոգու ներհակությունը՝
Պաղ ստեղներին հաղորդում էր նա
Իր ամենապզա ու ջերմ մատների
Սրսփումն այրող ու տաքությունը:
Նրա վեղարի թողած սուվերը
Ժամեր շարունակ անվերջ ընկնելով
Ֆիպհարմոնիայի սևափայլ ներկին՝
Մթազնում էր այն կրկին ու կրկին:
Գոթական ոճի գրադարանում

Նա, աղեղի պես, անշարժ կորանում
Եվ ամե՛ն ինչ էր շուրջը մոռանում:

Բայց ամեն անգամ իրիկնամուտին,
Երբ մոտենում էր գիշերը՝

Մթին,
Ինչպես փակեղը,
Եվ վարդապետին

Փակեղի նման նեղություն տալիս,
Մի անկոչ հյուր էր մթան հետ գալիս,—

Ա՛խ, գալըս ո՛րն է,—

Կարոտից մարող կնոջ պես վապում,
Գունե մի թեթև հարց էլ չէր տալիս,—

Հարց տալըս ո՛րն է,—

Չնի համար էլ նույնիսկ չէր ասում,
Թե վարդապետը ուզո՞ւմ է,—

Վապում
Եվ թևերն իր տաք՝
Մեկ-երեք-չորստակ՝

Փաթթում էր, պլլում պանդուխտի նրա կարեվեր սրտին:
Թո՛ղ նա վերստին

Կուսակրոնի կոչմանն իր վայել,
Սրբորեն հաստատ իր տված ուխտին՝

Անկոչ սիրուհուն իրենից վաներ:
Թե դռնից հաներ՝

Պիտի երևար բաց լուսամուտին,
Լուսամուտի պես աչքերը փակեր՝

Հիմա էլ մտքի դուռը կթակեր.

— Ընդունիր տունըդ:

— Ո՞վ ես, անո՛ւնըդ...

— Սուտիկի՛ս մի տես,

Դու ինձ լա՛վ գիտես:

— Ո՞վ ես, անո՛ւնըդ...

— Հայրենակարո՞տ...

Եվ Վարդապետի հայացքի դիմաց,
 Նրա կարոտած աչքերին ի տես,
 Չգվում էր հանկարծ կածանը քարոտ.
 Մարավանդակից գութանի խոփն էր հանկարծ պսպղղում.
 Թոնրի պռունգին, սև պուտուկի մեջ, ապուրն էր պաղում.
 Ճակատին շարված բոլոր «արծաթի» ծափերի ներքո՝
 Արմաղան մի հարս նախշուն կարպետին ձավար էր մաղում.
 Իրենց մացառե ցանցառ բեղի տակ
 Ծիծաղում էին քարափներն անտակ՝
 Աղունակների ու կաքավների
 Խտուտ հարուցող կրկրան ձայնից.
 Բարակ գոլորշին, անուշ խնկի պես,
 Ծփում էր այգում, ելնում հնձանից.
 Հարթ կտուրներին ծփծփում էին
 Աներեսորեն կանաչած խոտեր.
 Ջահել ու բոբիկ կանացի ոտեր
 Թփթփում էին
 Ու տպում էին
 Իրենց հետքերը աղուրի փոշում...

Հստակ էր այնպե՛ս ու շոշափելի՛,
 Տեսնում էր կարծես և ոչ թե հիշում:
 Եվ աչքերն էին բացվում-մշուշվում
 Ինչ-որ մորմոքից, որ անուն չունի.
 Թիկունքի վրա պզում էր կարծես
 Վապժը երթեկն ինչ-որ մրջյունի.
 Ու դուռը վարկող կարոտ կոչվածը,—
 Էլ ի՛նչ հրավեր,—
 Սենյակ էր խուժում
 Եվ անմոռացն էր վերհիշում.
 — Կոո՛ւնկ...
 Խաբրիկ մը չունի՞ս...

ՂՈՂԱՆՋ ԿՈՏՈՐԱԾԻ

Չէ՛, կռունկ չկա՛ր Բեռլին քաղաքի երկնքում մթար,
 Որ վարագուրված հայոց աշխարհից գեթ խաբրիկ մը տար:
 Բայց Գուտենբերգին ծնած աշխարհում՝
 Սև կռունկների սև երամի պես՝
 Սև տառերն էին լրագրերի էջերին թառում:

Եվ մի օր հանկարծ
 (Ահավո՛ր վայրկյան) ...

Եվ մի օր հանկարծ այդ տառերը սև՝
 Քիչ առաջ հանգած
 Ածուխներ ասես՝
 Մատներն են այրում գրաշարների,
 Ու սաք ոսպի պես
 Ընթերցողների լեզուն են վառում:

Նորի՛ց ու նորի՛ց
 Հայոց աշխարհում

Մինչ թոնիրները՝ արյունից մարում,
 Խաղաղ ծխացող լուռ երդիկների
 Աքաղաղի տեղ բոցերն են պարում:

Եվ լեղապատառ մայրերը հայոց
 Չո՛ւր են մրմնջում աղոթքը կերկեր,
 Համըր Տիրամոր նիհար ծնկներին
 Իկո՛ւր են այդպես աղերսով փարում.

Եթե ունենար
Որևէ հնար՝
Խեղճ տիրամայրը իրեն կփրկեր,
Մինչդեռ քիչ հետո ինքն է դառնալու
Պիղծ հանաքների,
Կեռ դանակների
Եվ ա՛յն հրդեհի չար կրակին կեր,
Որ նորից հիմա
Մարդկային մտեր ու ոսկորներ է շան պես ճարակում:

Տարաբախտ երկրի
Եվ աստծուց թափուր երկնի արանքում,
Իբրև անթի ծանրը վարագույր,
Փռվում էր ծուխը,
Եվ ճենձահոտը օդի շերտերն էր այնպես վարակում,
Որ—անժամանակ—
Կռունկներն անգամ թողին-չվեցին
Եվ ուր թևեցին՝
Ահ ու սարսափից լեզուն կապ ընկած
Հայ մանչուկների խմբերի նման՝
Յը՛վ-կը՛վ հա՛ կը՛վ-կը՛վ՝
Անվերջ կվվեցին,
Անլուր աշխարհին իմաց տվեցին,
Որ հայոց երկրի ձորերում անտակ,
Կիրճերում խորունկ...
Ա՛խ, էլ ի՛նչ Կռունկ,
Երբ հիմա վառման թոնիր էր դարձել
Թոնիրի երկիր Հայաստանն ինքը,
Ու թոնրին դրված սև խուփն էր կարծես
Հայոց երկինքը...

Եվ ո՛ր է ինքը.
Այստե՛ղ՝ Բեռլինո՛ւմ,—
Սրամիտ բախտի ինչպիսի՛ հանաք,

Ճակատագրի ի՛նչ ծաղրուծանակ:
Է՛հ, հայի կյանքում ինչե՛ր չեն լինում.
Վաղուց է կրկվել նա պարտանալու կարողությունից:

... Երբ ռուս-տաճկական կռվում հերթական
Ռուսաց սվինը, թուրն ու բերդանկան
Անձնատուր արին ճամփին հանդիպող
Թուրքական բազում բերդ ու բերդակալ,—
Է՛լ գերմանացի,
Է՛լ ֆրանսիացի,
Է՛լ անգլիացի՝
Յուրաքանչյուրը խփեց իր ծնկան,
Ու բոլորը մեկ ձեռ ու ոտ ընկան,
Սան-Ստեֆանո քաղաք գնացին՝
Այնտեղ գումարվող Վեհաժողովին,
Որ... Պետերբուրգը հաղթության դաշտից
Իր սպասածից քիչ բերք ժողովի:

Երկար նստեցին, ուշ-ուշ վեր կացան,
Դրսից ժպտալով՝ ներսից բարկացան,
Անգամ լռելով՝ իրար հասկացան,
Ու երբ, վերջապես, պիղատոսաբար
Մաքուր լվացած իրենց ձեռքերով
Հայկական հարցը մեջտեղ բերեցին,
Քանի տաք էր դեռ՝ մերթ վերցրեցին,
Մերթ էլ վերստին ներքև դրեցին,
Եվ ամեն մեկը մատներն իր վառեց:
Բայց ամեն մեկը այնքա՛ն շատ ճառեց,
Մինչև որ հարցը բավական սառեց,—
Ու ցինեբի պես ընկնելով վրան՝
Կտուցով, ճանկով լա՛վ քրքրեցին,
Առան-տվեցին, տվեցին-առան
Ու վերջում... հարսի լեցուն կոնքերով
Փեսայի աչքին լավամարդ դառան.

Այս ու այն կողմից միավորների կրոն քերեցին,
 Ու մնաց մի թիվ,

Որ էլ չի քամվի՝ ինչքան էլ քամես,
 Ու մի թիվ մնաց... համեստից համեստ.

Մնաց 16—

«Հայկական հողված»—

Հայկական հարցի բվկտված մարմնից

Ոչ թե մինչևիսկ դաշույնով հատված.

Այլ քաշքշոցով, այլ եղունգներով

Մի կերպ ծվատված...

Սակայն... աշխարհում ինչե՛ր չեն լինում:

Սակայն... աշխարհի ցնփոր տերերին դա էլ շատ թվաց:

Եվ ահա նրանք վերստին եկան Վեհաժողովի՝

Այս անգամ արդեն այս նույն Բեռլինում,

Հայկական հարցը— հուշաթելի պես— մատին փաթ տված:

Երկար վիճեցին, տվեցին-առան.

— Հայ պատվիրակը թող նստի դռանն...

Ամենքը մի-մի պողպատե կռան՝

Իջա՛ն մեր սալին.

— Վա՛յ տամ մեր հալին...

Մեր արյան դիմաց՝ ծախսեցին թանաք.

— Ա՛յ քեզ խաչապաշտ թրի հաղթանակ...

Ազվեսությանը խառնած շուտություն,

Ներհակությանը՝ միաբանություն,

Մեր արցունքի դեմ մի կում ջուր տվին,

16-ն այսպես մի կերպ շուռ տվին:

Աչքըդ լո՛ւս լինի,

Դու օգտվեցի՛ր, թվաբանությո՛ւն.

Շուռ գալով՝

Աճեց քո 16-ը—

Դարձավ 61:

Իսկ մեր հա՛րցը, մե՛նք:

Իսկ Հարցը Հայոց քամվեց վերստին՝

Կարծես թե թափված արյան համեմատ.

Մի թիվ էր եթե Սան-Ստեֆանոյում,

Բեռլինում արդեն նա դարձավ մի մատ:

Այո՛, այստեղ էր՝ այս նո՛ւյն Բեռլինում,

Որ բարեխընամ մի Վեհաժողով

Որոշում հանեց... հայ հողապուրկին

Չբավարարել վեց արշին հողով,

Այլ— ընդամե՛նը— չխենթացրնել

Մահվան ու ջարդի մշտական դողով...

Քաղցած հավի պես, քուն թե արթմնի,

Հայն էլ ինքն իրեն տեսնում էր անվերջ

Ինքնավարության կորեկով լեցուն հսկա մարագում,

Ինքնավարություն, որ հիմա դարձավ... բարենորոգում:

Բարենորոգո՛ւմ...

Գլուխը քա՛րը.

Թո՛ղ լիներ թեկուզ բարենորոգում,

Բայց ոչ թե թղթին, ոչ թե թանաքով:

Բարենորոգո՛ւմ...

Եթե ամեն ինչ

Ջարդում ես քարով ու դազանակով,

Փրթում ես թրով ու կեռ դանակով,

Խուժանի խուժամա՛ր՝ ասես հանաքով,

Նաև լրջորեն՝ կարգին բանակով,—

Ի՞նչ ես նորոգում.

Իհարկե լա՛ցը,

Որ չի չորացել,

Եվ կտոորա՛ծը,

Որ չեն մոռացել...

Եթե անջրդի հող ես ոռոգում,

Ի՞նչ է, եթե ոչ բարենորոգում...

Եվ ահա Կարմիր սուլթանն իսկապես
 Հայի... ջուր դարձած արյուննի գետով
 Հայոց անջրդի հողն էր ոռոգում,
 Եվ այդ էր կոչվում բարենորոգում՝
 Այս նույն Բեռլինի 61 կետով:
 Եվ հիմա... դատարկ այս որոշման տակ,
 Իբրև մի կնիք վավերացումի,
 Կարմիր սուլթանը՝ պաղ թանաքի տեղ
 Լավ թաթախելով մեր արյան մեջ տաք՝
 Դնում էր վայրի մի կրունկ...

— Կոռ՛ւնկ...

Ա՛խ, էլ ի՛նչ Կոռունկ, էլ ի՛նչ սև Կոռունկ,
 Սրտավեր պանդուխտ,
 Ո՞րտեղ ես տեսել երկինք հասցընող
 Փրկարար սանդուղք.
 Ո՞վ կըկշտանա՝
 Հացի փոխարեն թե նրան տան թուղթ...
 Սրտամե՛ռ պանդուխտ,
 Էլ ինչ ես այդպես լալիս,
 Չայն տալիս
 Կոռ՛ւնկ հա Կոռ՛ւնկ,
 Ախ, էլ ի՛նչ Կոռունկ,
 Թե ճոնջոցով դարպաս ու դրունք
 Հայոց հուլիսի դեմ ուժգին փակվեցին,
 Թե հայոց Ուխտի
 Հոգնատանջ ուղտի
 Երկու ծնկներն էլ երեքտակվեցին.
 Նորից մոլեգնեց մահվան հարսանիք,
 Եվ Պոլսից մինչև պատժված Սասուն՝
 Հայոց աշխարհի ամե՛ն մի մասում
 Անբան անասուն դառնալը թվաց մի մե՛ծ արժանիք.
 Թող կթե՛ն, շորթե՛ն,
 Միայն... չմորթե՛ն,
 Միայն...

ՂՈՂԱՆՁ
 ԶԱՐԹՈՆՔԻ ԵՎ ԿԵՆՍԱՏՄԱՆ

Եվ խորհել, որ այդ նույն պահին,
 Երբ թուրք սուլթանը այսպես վեհաշուք
 Տոնում էր ծնունդն ու չմեռնելը հորեյար Մահի,
 Միևնույն պահին
 Այդ նույն աշխարհում
 Գարուն էր, գարո՛ւն:

Քարայծը նորից

Իր քարայծիկի դունչիկն էր լիլում կիրճում ու սարում՝
 Լեզվի ծայրով էլ թույլ չդիպչելով բերնի ընձյուղին.
 Արագիլն էլի
 Ծեր խնձորենու ծաղկի բոցի մեջ իր ոտն էր վառում՝
 Վերցնում ու դնում միևնույն ճյուղին.
 Իբրև կշտամբանք ուշացած մարդուն՝
 Իր իսկ սեփական նախաձեռնությամբ լույս աշխարհ եկած
 Մի ինքնագուլիս արևածաղիկ աչիկն էր թարթում
 Հերվա բոստանից.
 Գութանի խոփը ժանգից էր նեղվում,
 Ինչպես որ մարդը՝ իր դեմքին կպած սարդի ոստայնից.
 Բահն աղջկա պես ուլում էր փարվել
 Ու հետո մարել կարոտած հողի կրքոտ հպումից.
 Սամին ուլում էր անկրակ այրվել՝
 Եզան մկանուտ վզի շփումից.
 Լծացու բարդին գոհ չէր երևում սուր կացիներից.
 Դեղձենիներից մարջան էր կաթում,
 Շեփորուկներից՝ երկնքի կաթիլ,

Եվ ձյունի փաթիլ՝
Ակացիներից...

Գարուն է, գարո՛ւն...

Անցած աշնանը հարսնացածների մայրությունը սուրբ
Չարթնում է հանկարծ՝
Ծնվելիք մանկան
Թույլ քացիներից...

Շողերն են ընկել օրորոցի մեջ խաղացող մանկան
Հինգջահյան ձեռքի պարզված մատներին,
Ինչպես մոմերին՝ բոցը բարակող...
Առվույտից թափուր հսկա մարագով
Պող սավերների հսկա ամբոխն է դես ու դեն անում,
Լուռ հրմշտոցով իրար ուր կոխում, շարդում իրար կող.
Դուրս գալ են ուզում, բայց սիրտ չեն անում...
Անուն են ուզում ծաղկունքն անանուն,
Ծաղկունքն անվանի ուզում են նորից
Քնքշանքով իրենց անունը լսել
Կույս աղջիկների ջրթներից լուսե...

Գարուն է, գարո՛ւն:

Անփորձ ու անգետ մի ճուտ հիմարիկ
Փակ բողբոջների սավերին ընկած՝
Երևի սիսեռ կամ ոսպ կարծելով՝
Կտցահարում է հա՛ կտցահարում...
Կիսով չոր ու թաց խաղաղ բակերում,
Կալատակերում,
Ուր ծիլ են տվել
Աշնան կալտումից հողում մնացած հատիկներն արդեն,
Աքաղաղն այնպես գոռոպ է քայլում
Անկիրք հավերի անփակ հարեմում՝
Աչքը շուռ տալով մեկ դես ու մեկ դեն,

Ասես երեկվա ասկյարը այսօր դարձել է սպա...
Սարալանջերին, հարսների նման,
Կրքոտ պուտերը բռնել են նազպար՝
Հարսների նման մոռացած մի պահ,
Որ աշխարհում կա բիրտ առևանգիչ...
Մի տարի առաջ թուրք թնդանոթի երկաթե ճանկից
Վիրավոր վանքին
Սրբատաշ քարի սյաղ վիրակապ է վերստին ճարում
Չեռքը ճարտարի...
Նորից հաճարին
Սեփական խեծով
Թուրքի գնդակից տեղ-տեղ պատռոճված կեղևն է կարում...

Գարուն է, գարո՛ւն,
Բայց մարդասպանին դա չի խանգարում:
Դա չի խանգարում,
Որ արյամբ հորդի հայկական առուն,
Որ դիակներից քարափն անհատակ
Իր պոռնկներով գա հավասարվի...

Ա՛խ, եթե անգամ քարե սիրտ ճարվի՝
Մարդկային սրտում բա կրա՞կ կարվի...

Ո՞րտեղ եք տեսել, որ թել-ասեղով
Կտրված երակ վերստին կարվի...

Այս արհավիրքից, *պուլումից* այս չար
Դե, ե՛կ, տնավե՛ր, մի՛ խելագարվի...

ՂՈՂԱՆՋ ԶԱՐՄԱՆՔԻ

Բայց նա այս անգամ չխնայարվեց:
 Ո՛չ, նրա միտքը դեռ չխանգարվեց,
 Դեռ չխանգարվեց և այն ժամանակ,
 Երբ նա Բեռլինից հայրենիք հասավ
 Եվ, իբրև կյանքի նոր ծաղրուծանակ,
 Ապշած աչքերով այստեղ էլ տեսավ
 Եթե ոչ արնոտ նույն ահն ու մահը,
 Ապա երկվորյակ ախն ու վախը նույն,
 Նույն լաց ու կոծը, հառաչն ու վայր:
 Այստեղ էլ հայի ձեռքը ծոցումն էր,
 Այստեղ էլ հայի սիրտը բոցումն էր,
 Ու մոլորված էր գլխիկոր հայը:

Այստեղ էր արդեն ցար Նիկոլա՛յը...
 Վաթսունմեկ թվի ձևափոխությամբ
 Լոկ թղթի վրա ջնջված չարիքը
 Եվ չնվազած նույն հին կարիքը՝
 Ենթակա պարապ տեղափոխության,
 Չուկ դարձած՝ լողում-չէին խեղդըվում
 Ճորտատիրության անփոփոխ ծովում,
 Ու ծառանում էր հեղափոխության
 Մակընթացային կանաչ ալիքը:

Եվ Նիկոլայի աչքը ոխակալ
 Ամենուր ու միշտ
 Եվ ամենքի մեջ,

Անգամ երապո՛ւմ,
 Տեսնում էր անվերջ
 Միայն «տեռորիստ», «հեղափոխական»,
 Միայն «դավադիր», միայն «սոցիալիստ»...
 Թվում էր նրան կայսրությունն իր ողջ
 Մի անծայրածիր ստեպ օձալից...

Եվ կայսերական բանտին ու բերդին
 Բյուրավոր հայեր կոհվելու տարան,
 Դեմքին դաղելով մի ահեղ խարան՝
 «Հեղափոխական» և կամ «դավադիր»:
 Քա՛րջ տվին տարան,
 Որ այնտեղ մորթեն
 Իբրև մատդացու գառներ ու հորթեր՝
 Ի սեր Հիսուսի արդար հավատի.
 Գառնուկներ անմեղ՝
 Լոկ նրա՛ համար,
 Որ միսն էր հարմար՝
 Որ միսն էր համեղ,
 Ու եթե նաև հորթեր բազմամեղ՝
 Լոկ ա՛յն հանցանքով պատժապարտելի,
 Որ սին հոլյսերի քաղված բոստանում
 Հորթուկի նման տրտինգ են տվել...

Այսպես է.
 Որտեղ շատ են խոստանում,
 Միշտ էլ այնքան են հետո խստանում,
 Որ ձեռք են կտրում, ոչ միայն թևեր:

Եվ կամոք ցարի՝
 Նրա ոխակալ
 Համայն Կովկասի պատիժ-փոխարքան՝
 Հավետ անմոռաց մե՛ր Գողիցինը,
 Երկու գլխանի արծիվը կրծքին

Այդ մղի ցինը,
 Փակում է հայոց դպրոցներն ամեն.
 — Օվսաննա... ամեն:
 Եվ խաչապաշտի անկշտում ձին էլ
 Թուրքավարի է կամենում ծամել՝
 Խոտ է որոնում... ջրված մարգերում.
 — Օվսաննա... ամեն:
 Հետոց դարավոր գիրն են արգելում,
 Բռնագրավում վանքի հողերը,
 Գանձերը չեղած,
 Եղած փողերը,
 Պեղում մառանը,
 Շտեմարանը,
 Որ մի անգամ էլ քամվածը քամեն:
 — Օվսաննա... ամեն...

Փակել դպրոցը, ուսումնարանը...
 Բայց ինչպե՞ս փակես մի ազգի լեզուն,
 Մի ժողովրդի խոսուն բերանը:
 Լեզուն կարող է սարսափից լավկել,
 Կապ ընկնել ահից,
 Բայց ոչ թե փակվել:

Արգելել գիրը,
 Այրել գրքե՛րը...
 Բայց ո՞նց արգելես կսկըծող սրտի,
 Մղկըտող հոգու ժայթթուն երգերը:

Այսպես է.
 Միշտ էլ երբ համն են հանում՝
 Ուղիղ հակառակ բան են ստանում:

Եվ արդ՝ չուզելով և ակամայից՝
 Ուխտյալ հայատյաց այդ Գրվիցինը

Մինչևիսկ արդեն ռուսացած հալից
 Մղի հայ սարքեց:
 Կրկընվեց հինը.—
 Ուր հայերենը վաղուց էր մնջում՝
 Հիմա հնչում էր,
 Նույնիսկ մոռնչում.
 Ով հայ գրքի դեմ աչքերն էր փակում,
 Արդ սովորում էր հայ գիրը
 Թաքո՛ւն.
 Ով ռուսնսով էր թրջում իր բուկը,
 Բերան ողողում օտարի երգով,
 Հիմա գրգռո՞չ մի հպարտությամբ
 Սեղան էր գցում հա՛յ երգի ձեռքով,
 Հա՛յ երգով վարում իր գինարբուքը,
 Հա՛յ նվագի տակ ուրախ պար գալիս,
 Հա՛յ խաղով-տաղով երգում ու լալիս:

Հայ երգն էր հուլում,
 Հայ խոսքն էր հոսում.
 Հակառակությա՛ն ոգին էր խոսում,
 Հակառակության այն պարմանալի՛,
 Անիմանալի՛
 Արտառո՛ց ոգին,
 Որ պարզևած է եթե ամենքին,
 Ապա հայ հոգում այնքան է առատ,
 Կարծես բաշխելիս բնավ չե՛ն նայել,
 Իսկ թե նայել են՝ բա՛ն չեն խնայել,
 Փռել են այնպե՛ս շռայլ ու առատ,
 Որ չես հասկանում՝
 Ազգային արա՛տ,
 Թե՞ արժանիք է...
 Այն է թերևս,
 Որ մեկ ջնջել է, բայց և պահպանել,
 Որ մեկ սպանել,

Ծնել է նաև,
 Ու որով զուցե ապրում տակավին
 Եվ աշխարհումըս կոչվում ենք հայեր...

Ինչպես մարդկանց մեջ՝ անցողիկ կյանքում,
 Այդպես պատմության ծանրը երկայնքում
 Երևի նաև լինում են ցեղեր,
 Երևի նաև ազգեր են եղել,
 Որոնց վիթխարի մարմինը թեպես
 Գինու տկի չափ արյուն է տանում,
 Բայց դա արյուն է, որ չի լերդանում.
 Մի քերծվածք, մի վե՛րք,
 Ու բանը բո՛ւրդ է.
 Կողքը պատրված գինու տկի պես
 Քամվում են իսկույն,
 Եվ անհետանում,
 Չքվում է ազգը կամ ժողովուրդը...

Իսկ մեր արյո՛ւնը...
 Նա ջրի՛, ցեխի՛
 Եվ մինչև անգամ գարջահոտ նեխի՛,
 Ամե՛ն ինչի մեջ իսկույն լերդանում,
 Փակում էր վերքի բացված բերանը:
 Եվ այդ մակարդը, նույն այդ մերանը
 Որդուն է անցել հորից ու մորից.
 Եվ արյունաքամ,
 Կիսամեռ անգամ,
 Մենք քանի՛, քանի՛, մենք քանի՛ անգամ
 Հոգեդարձի պես փրկվել ենք Նորից...

ՂՈՂԱՆՁ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ

Ա՛խ, ի՛մ ժողովուրդ,
 Ես դեռ չկայի՛,
 Որ քեզ պես ես էլ քեզ հետ տոկայի՛
 Ծավելու պատրաստ մեջքդ գրկելով:

Սակայն դու,
 Որ քո պատմագրքերով
 Մի ձիգ ցուցակ ես
 Ու լեցուն ցանկ ես
 Նահատակների՛,
 Ջոնի՛,
 Հսկայի՛,

Դու չես զգացել երբևէ կարիք
 Նաև քաջերի,
 Անբեկ աջերի,
 Որ կրծքիդ վրա
 Դարձել են զրահ,
 Որ սուրբ են պահել պատիվդ ազգային
 Իրենց պարզ կյանքով-մահով հսկայի

Ա՛խ, ի՛մ ժողովուրդ,
 Ես դեռ չկայի՛,
 Բայց կտրիճ որդիք մի՞թե քիչ կային,
 Որ— հողի՛ տակից— զենք էին պեղում
 Եվ քո արյան դեմ սև արյուն հեղում:

Սասն՝նը...
 Արդեն ո՞րերորդ անգամ
 Նորից տեր դարձավ նոր Դավիթ մանկան,
 Որ—ինչո՞ւ սակայն—
 Կոչվեց... Անդրանիկ:
 Ահեղ ջարդերի ճարակող բոցում
 Ամեն սասունցի դարձավ Սասնա ծուռ,
 Սասնա տուն դարձավ ամեն ընտանիք,
 Սասնա դյուցապուն՝ թե՛ մեծ, թե՛ պուճուր,
 Որ—բավակա՞ն է—
 Քառասունծամ կույսեր, հարսներ արմաղան
 Օսմանցու համար էլ երկանք չաղա՞ն,
 Որ—բավակա՞ն է...

Խանդուբ խաթունի գովքի փոխարեն,
 Սասնա Կմբկմբան ջրերի նման,
 Հնչեց սարերում, ճամփեքում ոլոր
 Աջ ու ձախ հորդած
 Երզը քաջորդաց՝
 «Վայ-կույում-վայ»-ը մի պահ խեղդելով...

Կիլիկիո տունը՝
 Անառ Չեյթունը,
 Որ մեն ու մենակ,
 Սակայն միակամ
 Կովե-հաղթել էր քառասուն անգամ,
 Հիմա՝
 Քառասունամեկերորդ անգամ,
 Շեկ բուրվառի հետ
 Սև վառող խնկեց,
 Խաչը վերստին դրոշակ տնկեց,
 Ճորտության գիրը կրկին հերքելով՝
 «Սուր ու թուր, գնդակ ու հրացանը
 Մեր խաղայիքն է» խրոխտ երգելով:

Միակուռ դարձավ, ինչ ցիրուցան էր:
 Կամք-սիրտ-նպատակ
 Իրար հողվեցին:

Եվ մեր դարավոր թշնամու սրտում
 Յուզոտ գնդակներ ճենճահոտվեցին:

Նրանց էր լսում մի ողջ Հայրենիք.
 «Պատերազմիկ ենք,
 Ոչ թե վայրենիք»:

Նրանց էր լսում թշնամին սաստված.
 «Դուք ունեք սուլթան,
 Մենք ունենք աստված»:

Նրանց ձայնի մեջ լսեցինք մեկ մենք.
 «Մարդ կոտորելը
 Սովրեցանք ձեզմեն»...

Ու եկեղեցիք պահքի մեջ մտան՝
 Սգավորվեցին
 Ամբողջ չորս ամիս,
 Քանզի քայլում էր Մաքառուն ինքը
 Իբրև գինովցած մի Բարեկենդան:
 Սուրբ սեղանների վարագույրները
 Փակված մնացին
 Ամբողջ չորս ամիս,
 Քանզի բացվել էր Հերոսությունը,
 Որպեսզի իր տաք
 Կրունկների տակ
 Ապատությունը ահարկու թնդա:

Հարսներ,
 Աղջիկներ,

Մայրեր,
 Մանուկներ
 Մերկացան իրենց արդուպարզերից,
 Հազան քուռձ,
 Ինչպես հագնում են գրահ:
 Եվ ամեն հայ սիրտ
 Դարձավ մի սրահ,
 Ուր Վհատությունն էր հոգեվարում
 «Կա՛մ-կա՛մ»-ի հատու հարվածների տակ,
 Եվ Ապատության ոգին էր պարում՝
 Որպես վրնջող մի խենթ հովատակ:

110 000 գորքի հանդիման
 Մարտնչում էին 6 000 քաջեր:
 Չմարդկայնացած թուրքի հանդիման
 Մարդեղինացած մի ազգ էր յաջել
 Իր բախտն իր վրա:

Եվ սո՛ւրը նրա,
 Որ ամբողջ վե՛ց դար սնար էր դարձել
 Մեր մանուկների օրոցքի համար,
 Սուրբ մատյանների գրքածածկերից
 Խենեշ ժպիտով կարել էր բարձեր
 Իր հաստ-իգացող նստուկին հարմար,—
 Եվ սուրը նրա
 Դիպավ մեր խոփին,
 Մեր թարթիչ-նետով պինավառ կուպին,
 Մեր մամիկների ասեղին ճարտար,
 Մեր մանուկների հայացքին արդար,
 Մեր մանզաղների շեղբերին տոկուն,
 Մեր թոնիրների խաչերկաթներին,—
 Երբեք չմեռած հայկյան մեր ոգուն,
 Որ ճառագայթող տասը մատներին

Չէր դրել հինա՛
 Հումանու նման,
 Այլ քսել արյուն՝
 Հովաննու նման,
 Որ Հայտնության օրն ի վերջո հասնի,
 Եվ ամեն մի ազգ արժանին տեսնի...

Իր վարդապետի մթին վեղարով,
 Թե ուզեր՝ գուցե և նա էր կարող
 Հարկադիր մարտին միջամուխ լինել՝
 Գոտեպեղումի խոսքերով պինել
 Հուսահատվածին,
 Քաջին մաքառող,
 Որպես նորօրյա մի Ղևոնդ երեց:
 Սակայն պայքարի պոհասեղանին
 Նա բոլորովին ուրի՛շ պենք դրեց:
 Իր ժողովրդի
 Երգահան որդին
 Իր ե՛րզը բերեց
 Քաջորդաց մարտին,
 Իր «Լռ-լռ»-ն՝
 Մի ջո՛կ,
 Մի դասա՛կ,
 Մի գո՛ւնդ,
 Եվ կովոդների հոգին հանեց թունդ,
 Մեկին տասն արեց
 Եվ հարյուր՝ տասին,
 Նա՛
 Խրոխտ «Լռ-լռ»-ն լուռ Կոմիտասի:

Սիփանա սարը գոռ արձագանքեց՝
 Խոպոտ Նեմրութից չափը խլելով.
 — Սիփանա՛ ... լո՛ւ-լո՛ւ ...

«Սուրբ Կարապետ»-ի վանգը վիլ վանգեց,
Ամեն մի վանգը՝ մի-մի յոթ հոյով.

— Կտրիճնե՛ր, լո՛-լո՛...

Վարագա լեռը,
Շամիրամ-առուն

Նույն մեկ բայն էին անվերջ խոնարհում.

— Սուրը հազեցա՛վ...

Ներկված Եփրատը ափերին տալով,

Վանա ծովակը տրտում խնդալով

Իրար ձայն տվին.

— ... Դրեցին պատյա՛ն...

Ո՛չ,

Չհազեցան սրերն, իհարկե,

Սակայն իսկապես դրվեցին պատյան,

Ու երապելով մի ահեղ ատյան՝

Հայ մաքառումը,

Կտո՛ր առ կտո՛ր,

Յուրաքանչյուրը՝ մի կարմիր հատոր,

Այս անգամ նորից չավարտվեց.

Հատվեց՝

Բացականչության ու կախման կետով...

Հայի արյունը նորից լերդացավ,

Ու վերքը դարձավ ապաքինելի:

Կսկիծ ու մրմուռ,

Ճմլող սրտացավ

Աչքերի խոսուն ապակիների

Գրեցին, թե ե՛րբ ի չիք կդառնան...

Չմեռը նորից զարուն է դառնում,

Ամառն է կրկին հետևում զարնան,

Ամառվա տեղը աշունն է բռնում,

Եվ նախ՝

Վախվորած, շվար ու մոլոր,

Ապա՝

Աննկատ և ակամայից

Փայտն է խաղում շուրթերին հայի.

Թևերն է ծալում ուժասպառ Լո-լո-ն,

Կոկորդն է ցամքում Վայ-աման-վայ-ի,

Նորից է հնչում ուրախ Նայ-նայ-ը:

Իսկ որտեղ երգը՝

Այնտեղ էլ նա է...

Մ Ի Զ Օ Ր Ե Ի Հ Ա Մ Ա Զ Ա Ն Գ

ՂՈՂԱՆԶ ՈՒԵՏԱԳՆԱՅՈՒԹՅԱՆ

Աշունն էլի վթաղվում է ներկարարի իր փեշակով,
Նա օրն ի բուն սշխատում է,
Իսկ գյուղացին՝ հանգստանում,
Երբ աղունը տուն է գալիս
Ծանր սայլով կամ իշուկով,
Երբ աղվում է թթու-թուրջին,
Նորոգվում է ճոճկան քուրսին,
Ու չորացած ցան-փթիրը ամրոցի տեսք է ստանում:

Ամբողջ ամառ

Զրի համար

Հոգի տվող հողը հիմա
Ծծողական թղթի նման
Կլանում է եղյամ ու թոն
Ու մեկ քրտնում, մեկ մրսում է:
Փխրուն գետինն աշնան ցրտի պարզ գաղտնիքով
Նորից իրեն, մուսիայի պես, վնասում է:

Ընկուկենին ու խնձորին

Իրենց խաշամն են ծալելում հանդ ու ձորին՝

Նորահարսի փոթ-փոթ շորի

Ալիքավոր դարսի նման:

Լոկ փշատն է կարմրատակված կախվել ճուր-ճուր՝
Մեղվի գնդված պարսի նման:

Վերի-վերի, սթարապ-սարապ ջահելի պես՝
Չի կարենում քամին մի տեղ տիտիկ անել,
Դես է վազում-դեն է թռչում,
Մերթ ուզում է ծերպի խորքը մտիկ անել,
Մերթ ծառի հետ կոխ է բռնում,
Քիթը կոխում ուր պատահի՝

Սափորի մեջ,

Հարս ու կանանց խորհրդավոր փեշերի տակ:

Լեռնաշխարհում աղբյուր-վտակ
Իրենց սնդիկ մարմնի վրա նորից հագնում են ապակի,
Մինչ տներում՝ ներսի տաքից՝
Ապակիներն ուրախությամբ լաց են լինում աննպատակ:

Ղավուրման է ամեն թոնրի
Աղ ներծծում ու ճարպ հալում:
Ամեն կողմից կանչում խաշի,
Հարիսա են աւելերջ հարում:

Այստեղ՝ ծնունդ,

Այնտեղ՝ կնունք,

Աչքալուսի ժպտուն օղի:
Ամեն մատուռ՝ հավաքավայր,
Եվ ամեն վանք՝ ուխտատեղի:

Ու վանք տանող ամեն ճամփա ու սայլուղի
Նախշըվում են տեսակ-տեսակ ոտնահետքով,
Տրեխավոր, մաշիկավոր, բորիկ ոտքով

Վանք են գնում

Հեռու-մոտիկ ամեն գյուղից:

Տան առաջնեկ գառը՝ կապված էջի վզից,
Առաջ վազում, կախ է ընկնում, շուրջը նայում,
Ու տանջվում է այն հարկադիր ու կեղծ հապից,
Որ անկասկած պիտի հնչեր իբրև մայուն...

Այնինչ ջորու մեջքին կապված
Չնգնգացող սև կաթսայից՝
Ինչպես ասպետն իր պրահից՝
Մի պառ խորով,
Գոռո՛ւ-գոռո՛ւ,
Իր կատարն է մեկ դուրս հանում,
Մեկ՝ ներս տանում,
Եվ թափ տալով իր թևերը հրանման՝
Չհրկիպող կայծերի խուրձ
Ու բոցեր է ցրում իր շուրջ:

Եվ սայլերն են առաջ սողում՝
Լծից պոչուկ բեռնավորված
Աղմուկարար ձիժ ու պիժով, . . .
Աման-չաման-կուլա-կժով,
Աչքերն ածուխ աղջիկների անծուխ բոցով,
Նորածրնի օրորոցով:
Ու դալարուկ ճիպոտն ահա
Իր ապոեցիկ սուլ սուլոցով
Մինչև եզան մեջքը դադի՝
Նախ երկնքի կապույտ երեսն է կտրատում՝
Երկրից ճայթած կայծակի պես:
Ոմանք՝ ուրախ,
Ոմանք՝ տրտում,
Սա՛ տխրադեմ-որբ ձագի պես,
Նա՛ ժպտերես ու բախտավոր,
Սա՛ կարմրաթուջ,
Նա՛ ախտավոր,
Եվ բոլորը՝ ուխտը սրտում—

Թը՛փ հա թըր՛փ,
Չը՛նգ հա պըր՛նգ,
Ճը՛ո հա ճոի՛նչ—
Հասնում են վանք՝
Ուխտատեղի:

Եվ մոմերի ու կանթեղի
Բուրումնալից բոցն է ճթթում,
Ծաղկի նման փունջ-փունջ փթթում,
Ծուղկի նման վառ ու դեղին:
«Տե՛ր» են կանչում մի-մի բերան,
Մի-մի ծունըր աղոթք անում,
Մատղացուի ոտ ու վզից
Արձակում են կապ ու պարան,
Եվ գավիթի սալարկը պաղ
Չոհի արյամբ է տաքանում...

Եվ հնչում է դիոլ-վուռնան,
Որ վանքերը հնամենի,
Մատուռները մեկեն դառնան
Խրախճանքի արբբջիռ ու ցոփ հրապարակ:

ՂՈՂԱՆՁ ԽԱՂԿԱՊԻ

Ու տեղներից վեր են թռչում
 Թիկունքը լալն-մեջքը բարակ,
 Բոյը թիլ-թիլ,
 Բեղը ծիլ-ծիլ
 Ջահեկ տղերք,
 Տղամարդիկ մացառներուք,
 Կուրծքը՝ փոչոտ,
 Դեմքերն՝ այրված,
 Աչքերն՝ այրող,
 Հագած-կապած՝

Որը քաթան կամ շալ-շապիկ,
 Որը չոխա կամ արխալուղ,
 Բրդե գետիկ, արծաթ քամար,
 Իսկ գոլավոր և կամ պուտ-պուտ գուլպաներին՝
 Խոտն սապոգ, մալե քոշեր,
 Սև կարիճի պոչի նման կեռքիթ տըրեխ:

Վեր են ցատկում, գալիս շարվում իրար կողքի,
 Եվ թուխ-թանաք, և պառ-կտրիճ տղամարդիկ
 Պարսպվում են ու բըրզանում:

Սկսվում է բոլորպարը:

Ծանրը քայլքով,

Անեղանակ-աներգ-անծափ,

Բայց համաչափ,

Երկու շրջան բոլորում են, պտույտ տալիս

Ինչ-որ պզուշ ու կարկամած,
 Հետո քայլքը արագացնում կամաց-կամաց:

Պարագլուխ ձայնեղ տղան խաղ է կապում.
 — Փեշո եմ ընկել, Աստվածածի՛ն...
 Խումբը բռնում վերջին բառից ու ձգում է.
 — Աստվածածի՛ն...

Իսկ հողեղեն աստվածածնի անմատչելի կախարդանքով
 Աղջիկները ծուլ-ծուլ տալիս,
 Մոտ են գալիս,
 Բայց չեն մտնում պարաշրջան:

Իր խաղկապն է խաղասացը առաջ տանում.
 — Ա՛խ, ջանեջա՛ն,
 Բարով հասնեմ իմ սիրածին...
 Խումբը բռնում է վերջին բառից ու ձգում է.
 — Իմ սիրածի՛ն...

Լայնանում է պարաշրջանն ամեն րոպե,
 Դեռն անվերջ շարունակում է տրոփել,
 Հանգույցներ է տալիս կուռնան՝
 Եղանակն է կոտորակվում,
 Իսկ դեղը՝ սպառնալով՝
 Այնուհանդերձ չի տրաքվում:
 Հետո նվագն արագ-արագ,
 Փշուր-փշուր կուտակվում է,
 Չիգ է տալիս,
 Վրա գալիս,
 Եվ թե մեկ էր՝ չորստակվում է.
 — Ա՛խ, թե չառնեմ,
 Ես կմեռնեմ...

Ու կոպալի թակոթակից
 Մինչև անգամ փուչ դեղի անմալ դեմքն է փշաքաղվում,

Իսկ գուռնայի ծակուտակից
 Լրցուներն են կարծես շաղվում:

Պարեկների ողկույզ-ողկույզ մազերի մեջ
 Մոլորվում է մեղվի նման բարբացող սշևան քամին
 Կամ պլլըվում նայողների վիպ ու լանջին՝ չխայթելով:

— Քամին պանտ,
 Ծոցող բանա...

Հարս ու աղջիկ, ջահել կանայք
 Դեռ չենուչում, նազ են անում
 Ու չեն մտնում պարաշրջան:

— Ե՛կ, ջանեջա՛ն...

Հետո արդեն չեն դիմանում
 Ոսկորների ու հողերի տանջող ցավին,
 Ու հնչում է մի ձևացո՞ղ,
 Թե՞ ամաչկոտ թուկ-թուկ ծիծաղ:
 Իսկ երբ տեղից մեկը պոկվում
 Ու թռչում է պարաշրջան:

— Ա՛յ, ջանեջան...

Մյուսներն էլ՝

Լորերի պես քլթիկ-մլթիկ՝
 Հետևում են ողջ երամով:

Եվ արևի համ ունեցող,
 Չորեքդիմաց ծամ ունեցող,
 Մեքքակոտոր, ծնկածալիկ,

Ծոցվոր,

Բոցվոր,

Խնկածաղիկ,

Խունջիկ-մունջիկ

Հարս ու աղջիկ՝

Միրո հրջեջ-սիրո հրձիգ՝
 Տասի համար անգուր դահիճ,
 Մեկի համար խոնարի ծառա,—

ձակատներին բոլոր «շահի»
 Ու մեքքներին ոսկե քամար,
 Արեգակից շատ ավելի
 Կարմրատակած իրենց շողքից,—
 Շող են գալիս ծընդուցով,
 Հետո շարվում իրար կողքի՝
 Ինչպես անտես թելի վրա
 Հազարերանգ հողունքի ծոր:

Պարաշրջանն է լայնանում,
 Եվ փոխեփոխ՝

Հանգույց-հանգույց, օղակ-օղակ՝
 Երգ են կապում աղջիկ-տղա:
 — Ի՛նչ ես կտոր-կտոր գ. լ՛ս,
 Ականջ արա, բան եմ ասում,—
 Պարագլխի ձայնն է հոսում:
 Խումբը խլում ու ձգում է:

— Ա՛յ, յարն ջան...

— Երբ խոսելու տեղն է գալիս,
 Խոսկան տղի թութակ լեզուն...—
 Մի աղջիկ է շուտ սկսում:
 Օգնություն է խումբը տալիս:

— Ա՛յ, մարե ջան...

— ... Խոսկան տղի թութակ լեզուն
 Մերից էրված խաղ է ասում,—
 Տղան նրա խոսքն է կիսում:
 — ... Չե՛, բերնի մեջ լեզուն ասես
 Կտորվում է բանալու պես,—
 Ծամկտրածն է տղին կիպում:

Խումբը՝

— Հա՛-հա՛, հե՛-հե՛, հա՛-հա՛,—

Քրքջում է:

Ու թրոչում է:

Իսկ ջահելը թեպետ դադվում,
 Բայց և ուշքն է գլխին ժողվում,
 Ու երբ նորից հերթն է գալիս,
 Պատասխան է մի կերպ տալիս.

— Էրված սրտով եկել եմ ուխտ,
 Որ պաղ սրտիդ անեմ մեկ թուղթ...

— Սեղան պաչեմ մեկ-մեկ ու ջուխտ,
 Որ չբռնի ինձ գիր ու թուղթ...

— Օրոր-շորոր ով քեզ տեսավ՝
 Հաց ու ջրից կկտրվի...

— Հերի՞ք փչես, ա՛յ շան փեսա,
 Դալար շի՛վ եմ՝ չե՛մ կտրվի...

— ... Հաց ու ջրից կկտրվի,
 Կգա ձեր տուն՝ դառնա մշակ...

— ... Դալար շի՛վ եմ՝ չե՛մ կտրվի,
 Սուտ խոսելն ես ջինել փեշակ...

Խուսմբը նորից է խառնըվում

Իր գոչերով

Ու կոչերով.

— Դե, թը՛ռ-թըռի՛,

Հո՛ւպտա-տըմբա՛:

Եվ դիույզին ու կուռնաչին
 Նվագում են թունդ *Թոնոց-ին*:

Եղանակը ծալվում է,
 Դարավում իրար՝ ալիքի պես,
 Եվ փրփուրը կայտառության

Պղպըջում է ջահելների զժված սրտում:
 Նույնիսկ պարին չմասնակցող
 Նախանձ կանանց բերանի մեջ
 Սև ծամուր՝

Օգտըվելով հիացունքի ապու պահից,
 Հանգստանում-շունչ է քաշում՝
 Ատամների հետքով կնքված իրավունքով:

Սրա վրի «նապղեռն»-ի,
 Նրա մեջքի արծաթ գոտու
 Շողքն է ընկնում վանքի պատին
 Կամ դիույզու նեղ ճակատին,
 Հետո չքվում չաղ վունաչու չոված աչքում:

Կրակ կըտրած կաղ դիույզին
 Հակայական իր կոպտով
 Եղանակը ետ է կծկում.
 Ու կուռնաչու թշնրն ուռած
 Փուքսի նման իջնում են ցած,
 Եվ աչքերը, որ խմիչքից ու կոռ տալուց
 Լսկնացել են ու կարմրել՝
 Գութան քաշող եպան Իսկա աչքերի պես,
 Հիմա նորից
 Ստանում են մարդկայինի տեսք ու շնորիք..

Իսկ գավիթի պարսպից դուրս՝
 Գարձյա՛լ նվագ, պարեր ու տաղ,
 Մանրիկ ժայիտ, մնգուն ծիծաղ,
 Շիվ տված սեր,
 Ծլած հույսեր,
 Երազների,
 Մուրազների
 Լուռ թևածում,
 Կարոտներից ծախրած հոգու թեթևացում:

Այստեղ
 Հորթուկ գոյգ պատանի
 Կոխ են բռնել՝
 Ախրճների հրակրոցով,
 Այնտեղ՝
 Թաքուն՝
 Մի մատանի
 Սիրած տղի ձեռքով դողդոջ
 Չափսի գալիս սիրած յարի մատի վրա
 Ու վառում է ճատն իր բոցով:

Այստեղ՝
 Ծերեր, որ մանկացած
 Վեզ են խաղում կամ ներկած ձու:

Այստեղ՝
 Չարու պառավների
 Անեկոսե ու մերկացում:

Նոր ծամանում ուխտավորներ
 Վանքի ներսում, վանքի առաջ,
 Դեռ չլուծված հորջի տրախնդ
 Ըն երինջի վերջին բառաց,
 Դեռ չմոզրված աքթրների
 Անծամանակ վիլ ծուլլուսուլու:

Իսկ այս կողմում՝
 Լարախաղաց
 Ու վազվաղ մի ծաղրածու,
 Եվ մի քամի, որ չգիտես՝
 Ծաղրածուին կապկո՞ւմ է, թե՞ տնալ անում,
 Գլխիկունձի-գլխիկունձի՝
 Գժուկի պես թավալվում է, փոշի հանում,
 Հեռո, հանկարծ, թափ է տալիս կեղտ ու փոշին

Կիրակնօրյա հագուստներին տղամարդկանց
 Կամ ձեռքերն է շուտ մաքրելու սուտ փորձ անում՝
 Զահել կանանց սպորերին քսածըսելով...

Վանքի շուքն է մեկ երկարում-մեկ կարճանում,
 Ասես կրիա մի վիթխարի՝
 Մերթ շեղելով-մերթ մրսելով՝
 Իր գլուխն է սև պրահից դանդաղ հանում
 Ու ներս տանում:
 Իսկ լեռները՝
 Նույնպես իրենց սավերներով,
 Որ ձգվում են հեռավեան,
 Ասուլիսի թունդ սիրահար կանանց նման
 Մոտենում են լուս, թաթերին,
 Նայում պիշ-պիշ...

Եվ մինչ խարույկ-օջախների
 Անբոց շեղջերն են մարմրում,
 Մատղաշյուռի նման զոհված արեգապի արյամբ բոսոր
 Երկնի ամպերն են կարմրում:
 Մութն այլև չի ընկրկում բամբ ձայներից,
 Որ մնջում են՝ չուլենալով,
 Կամաց-կամաց:
 Եվ լուսթյուն մի վիթխարի,
 Նախ դողեղող ու կարկամած,
 Հետո քիչ-քիչ սիրտ առնելով՝
 Մոտենում է, ծանրը թառում
 Շշմած վանքին ու ձանձրացած սար ու քարին:

Եվ ոչ մեկը,
 Բացի գուցե մի անմարմին-ներողամիտ հրեշտակից,
 Եվ ոչ մեկը չի նկատում,
 Որ կարճմորուս մի անծանոթ,
 Բերանը-լիվայր պառկած կտրին՝ դիմացի տան,

Ողջ ժամանակ աչքը՝ նրանց
 Եվ ականջը՝ եղանակին,
 Անառի սրտում՝ հիացմունքի ծփան մի ծով,
 Սեղմ շրթերին՝ երանելի-շաղված ժպիտ,
 Նրանց երգ ու նվագին է ականջ դնում ինքնամոռաց,
 Եվ մատիտը ու թուղթն առած՝

Նկարում է,
 Թե՞ գրում է

Ինչ-որ նախշեր ծուռտիկ ու ծուռ՝
 Նման կարծես այն գրերին,
 Որ գրբացն է թուղթ անելիս միշտ գծմըծում:

Ո՞ր գյուղացու,

Ո՞ր միամիտ-աստվածավախ շինականի մտքով կանցներ,
 Թե հոգևոր
 Ու կարգավոր

Մի վարդապետ բեղ-մորուքով
 Վանք է եկել՝ վանք չի մտել,
 Վանք է եկել, բայց ո՛չ ուխտի,
 Ո՛չ քարույի կամ օրհնության,
 Այլ հեթանոս ու կռապաշտ
 Դատարկ-մատարկ խաղ լսելու,
 Որ կապում են աղջիկ-տղա,
 Լակոտ-լուկոտ:
 — Մե՛ղա քեզ, տե՛ր...

ՂՈՂԱՆՋ ՉՄԵՌՆԱՄՈՒՏԻ

Աշունն անվերջ խորանում ու խորանում է:
 Արագածն ու Մասիսներն են արդեն ձնել:
 Մինչ տանիքին աբքաղն աբղյոք չորանում է,
 Թե՞ թացանում շաբուտ-ցողոտ առավոտից
 Եվ իրիկվա եղբայրանուն խոնավ օդից,
 Նույն այդ պահին նկուղներում ու մատանում
 Կախանները սրսբփալով
 Սեղմվում են,
 Կաչում իրքեր՝
 Իրենց ճխտուն՝ առանց այն էլ նեղ շարանում:

Այնպես հաստ է սերակալում մածունն արդեն,
 Որ գդալը պիտի խրես բահի նման,
 Բայց իր տեսքով հիմա ամեն մի մածնաման
 Տեսնողի մեջ իսկույն սարսուռ է հարուցում:
 Իսկ կարս-կարագն անգամ հարուստ տան խնոցու
 Երեկ՝ հսկա դդմի նման,
 Այսօր՝ դառնում հազիվ մի ձու,
 Փոքրանում է՝ անհետանալ շտապելով:

Եվ մանրամաղ ուշ անձրևներ վար թափելով՝
 Պատրաստվում է երկինքն արդեն
 Չնով նախշել գետինը պաղ:

Բարակում են, դառնում ճապաղ
 Ծիծղուն աղբյուր, ցատկան վտակ:

Օրըստօրե՝ պատերի տակ
 էլ ո՛չ նարդի չխկացրնել,
 Ո՛չ էլ խաղալ վեզ ու դամա:
 Արդեն կարգին ցուրտ է հիւնա:

Եվ ներկարար աջնան հետքով
 Ինքը ձմեռն է սոտենում:
 Ինքնավատահ, ծանրաբարո՝
 Վարագուրված երկինքներից
 Դանդաղորեն իջնում է ցած,
 Անցնում, գալիս սար ու քարով,
 Նստում ծանրը ու պնդանում
 Եվ անշտապ մի լրջությամբ
 Ջբաղվում է սա էլ արդեն... նկարչությա՛մբ,
 Նկարչությա՛մբ,
 Որ մեկ գույն է լոկ ընդունում:

Երբ արևը ցույց է տալիս իրեն մեկ-մեկ՝
 Սակավ, ինչպես թույլ ժպիտը
 Հիվանդ դեմքին մի աղքատի,
 Սկսում են սառույց ու ձյուն դառնալ կաթիլ,
 Սկսում են, բայց և իսկույն
 Իրենց սխալն իրենք պզում,
 Շար են շարվում սրա-նրա տան ճակատին,
 Ջրհորդանի շիլ երկաթին,
 Եվ—թե ինչպե՛ս՝ չե՛ս նկատի—
 Ամենուրեք
 Ու հատկապես եկեղեցու բարձր պատից
 Կախ է ընկնում սառցի լուլան՝
 Մեկը մեկից երկար ու լայն՝
 Երեխեքի ախորժակը բաց անելով:
 Կախ է ընկնում և— ըստ տատի—
 ձերմակ Դևի դիտմամբ չոված մատների պես
 Երեխեքին ահ է տալիս՝ չանչ հանելով,

Որ փայտ-քարով ցած չզցեն,
 Վերցնեն ծծեն,
 Թե չէ՝ կապույտ հապ կկայեն...

Երդիկներն են, որ ամեն օր լուսածագին
 Թռնիրների ծուխն են անվերջ երկինք փնջում,
 Իսկապես որ կարծես շնջում
 Խոր քուն մտած Սև Դևի պես:

Ու երբ ձմռան անծայբաժիր սպիտակին
 Մարդիկ իրենց սժեղային սեն են խառնում՝
 Տաք անեքից ելնում են դուրս, ու, խևի պես,
 Ո՛ւր են գնում-ո՛ւր են դառնում՝ չես ըմբռնում,
 Եվ իրենց իսկ շունչն է իսկույն եղյամ դառնում
 Իրենց փոշոտ-թավ բեռերին,
 Որ սարյակի թևերի պես
 Մեկնըվում են տալքալու կողմեր...
 Հե՛նց ա՛յդ պահին,
 Նո՛ւյն ժամանակ
 Սառնամանիքն է ինքնակամ կարգվում իսկիչ,
 Ու պահակ են դառնում անվարձ
 Ամեն տեսակ պաղ-պաղ հողմեր...

Իսկ աղքատի դատարկ գոմում
 Ստրան պատի քարերն ամբողջ
 Այնպես առատ են եղյամում,
 Որ աղասեր ու դեռ անփորձ
 Հորթ ու երինջ
 Եղյամը ջինջ
 Մոլորությամբ կարծելով աղ՝
 Լիզմըվում են ու ի՛նչ, ավա՛ղ,
 Լեկուն քաշել են շտապում՝
 Ծանոթացած
 Այն սլոտփորիկ-կեռակտուց պզացումին,

Որ այդպես էլ չեն իմանա,
Թե կոչվում է հիասթափում...

Տարվա այս ուշ եղանակին,
Երբ դեռ վաղուց՝ աշնան տաքին
Հարկավորը աղել,
Մաղել,

Ավելցուկը հորում թաղել,
Սարքավորել,
Կարգավորել,
Կծի ճաքին,
Շորի ծակին

Կիր են դրել ու կարկատան,
Երբ տանիքի ծուռվիկ դեպի
Անգամ տեսքից մարդ է մրսում,
Մինչդեռ այդ նույն դեպի ներսում.
Ձյուն-սառցի տակ
Այնպես է տաք,

Ինչպես մարմինն անթն ճուտի,
Կարծես վաղուց՝ ամռան մուտին,
Դրսում գերել,
Այստեղ բերել

Ու պահում են ձմռան համար
Մի պատահիկ ջերմին ամառ
Եվ մի բաժին անուշ գարուն՝
Ծիածանի գույներ պահած իր խոտերով,
Իր զննված ծաղիկների ծով հոտերով,
Տարվա այս ուշ եղանակին,
Երբ կոշտապատ ձեռք ու բազուկ
Հանգստանում փոքրիջատե
Ու դառնում են մի քիչ նապուկ.
Տարվա այս ուշ եղանակին,
Երբ բահը թանկ, եղանն անգին,
Լուծը երկար, սամին թզուկ՝

Մի անկյունում,
Իրար գլխի,
Պարապ-սարապ՝

Վերևից են նայում հիմա խեղճ թիակին,
Որով անվերջ պետք է բակի
Ու կուռքի ձյունը սրբել...
Տարվա այս ուշ եղանակին
Էլ գյուղացուն ի՞նչ է մնում,
Թե ոչ երգե՛լ, պարե՛լ, հարբե՛լ,
Ժամանակն է սուրբ սյսակի,
Մեկ-տասնըմեկ հարսանիքի...

ՂՈՂԱՆՁ ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ

Արդար լույսը դեռ նոր բացված՝
Թագավորահոր տան տանիքին
Չուռնան պլում է *Սահարի*
Եվ հեռավոր ու թաղական,
Ազգ-ապգական,
Գյուղ-գեղովի
Հավաքվում են կամաց-կամաց
Ուրախության մի ժողովի,
Որին թող որ աստծու կամքով
Արժանանա ամեն օջախ:

Ու պուռնայի փողն է դառնում
Թե՛ աջ ու ձախ,
Թե՛ վար ու վեր:
Մարդիկ օղուն գինին խառնում
Ու մոռացած դարդ ու ցավեր՝
Հանձնվում են ուրախության:

Ե՛վ ըս մի փարջ չափից ավել,
Ե՛վ ըս մի գավ թունդից ընպում
Ու սիրտն ի սեր անկախության
Գլխի դեմ է ապստամբում:
Իբրև ազդու քաջալերանք՝
Գոռ դիզում է անվերջ դմբում,
Ու կորչում է ամեն վարանք.
Պար են մտնում արդեն նրանք՝

Մինչև մի պապ կամ մի նանի
Մոլությունից նրանց հանի.
— Տո՛, կսպասե՛ն հարսի հերանք...

Եվ ազնուկով, ուրախ-պվարթ աղաղակով,
Գլուխները նվագից ու խմիչքից տաք,
Իբար խառնած խոսքեր քնքուշ ու բիրտ կատակ՝
Թագավորահոր տան լի բակով,
Կալատակով,

Հոծ ամբոխը հարսնահյուրի
Գյուղամիջով հեղեղում է խնամոնց տուն:

Դիող-պուռնի խենթ նվագն է անվերջ թնդում:
Եվ դիողչու ու պուռնաչու առջևն ընկած
Կրակ կտրած երիտասարդ մի թխադեմ՝
Թագավորի սրտամոտիկ մակարներից,
Լող է տալիս գետնի վրա՝ պույգ ոտներով,
Մինչ ձեռները օդի մեջ են թափարում:
Մերթ՝ պայըզում,

Ասես հոգնած է՛լ չպիտի տեղից ելնի,
Վեր է ոստնում մի պահ հետո
Եվ մի ոտը կենած օղում՝
Տնկվում է նա մյուսի վրա,
Ապա արդեն երկու ոտով
Քայլ է անում մանր ու մոտիկ,
Վազ է տալիս արագ-արագ,
Վազ է տալիս ոչ թե առաջ,
Այլ նույն տեղում դոփոռփեղով,
Հետո քայլը պզուշորեն այնպես փոխում,
Իր ոտները չի կամենում ասես թրջել
Աներևույթ ջուր ու ցեխում:

Ու մի վայրկյան նայում է դուրս
Չմեռային արփին քնկոտ,

Ասես պարթևած այդ գուռնայի ձայնից վայրի,
Եվ ապակու ինչ-որ բեկոր՝
Ափսոսանքով ջարդված մի շիշ կամ աղաման,
Պսպիրում է կեղտաջրում՝
Ցերեկային ու երկրային աստղի նման:

Պար է պարում հիմա արդեն
Մի շորորուն-պրինգ պառավ՝
Թագավորի մի մորաքույր կամ քեռակին,
Եվ կարծես թե յուզ են ածում
Ուրախության թեժ կրակին.
Ծափ ու ծիծաղ,
Սուր-սուր խոսքեր,
Որ չեն սյահում վիրավորանք...

Ա՛խ, Վարդապե՛տ,
Այսպես սրանք
Երգ ու տաղով,
Պար ու խաղով

Պիտի հասնեն խնամոնց տուն,
Պիտի այնտեղ ուրախ կոնծեն,
Պիտի ուզեն հարսի խոնջեն,
Պիտի պաչեն պատավանդներին
Ու հագուրդ տան ծարավներին
Վառ օղիով, գինին՝ ալիւ:
Ա՛խ, Վարդապե՛տ, այնտեղ նրանք,
Ըստ ընդունված սովորույթի՝
Դեռ կսարքեն անմեղ դավեր.
Կգողանան թմիլիկ հավեր,
Աքաղաղներ վառ ու գիրուկ,
Կբոցընեն ճաշի պնակ,
Կքաշքըջեն իրար ակունջ, բեղ ու մորուք՝
Իբրև վվարթ ուրախության անմեղ հանաք,—
Ու դեռ կերգե՛ն, կերգե՛ն, կերգե՛ն,
Կայրեն հոգի, սիրտ կմըրկեն...

Էհ, Վարդապե՛տ, ո՞վ չգիտի,
Էլ ուր մնաց դո՛ւ չիմանաս,
Որ հարսնահոր տնից պիտի
Դուրս գան սրանք ուրախ-խնդուն,
Ճամփա ընկնեն դեպի ժամտուն,—
Ուսանք՝

Արդեն ետևառաջ «ուր զծելով»,
Ուսանք՝

Կանանց կոնակներին պագշոտորեն աչք գցելով,—
Պիտի գնան գյուղի ժամտուն,
Լսեն փոշոտ-մաշված խոսքեր գրաբարի՝
Հասկանալով իմաստը լոկ երկու բառի,
— Տե՛ր ես, որդես՛կ...

Հապա՛ր անգամ տեսած մի ծես,
Սուրբ է թեպետ,
Բայց, Վարդապե՛տ,

Նույնքան ծանոթ ու տաղտկալի.
Վառվող մոմեր ու խնկի ծուխ,
Որոնց հոտից հաճախ կարծես
Մարդու քիթ է խտուտ գալիս,
Ուխտ պահանջող-երդում կնքող Ավետարան,
Որ մագաղաթ իր շուրթերն է իրար տալիս,
Բախտավորին օրհնանք դառնում,
Իսկ դժբախտին՝ ցմահ դարան...

Հարսանեկան բազմությունը տաք ալիքով
Հիմա արդեն, տե՛ս, հորդում է գավթից ժամի՝
Ճանապարհին կանգ առնելով դռների քով
Սեղան հանած մուռ ու հեռու բարեկամի:

Կարկըտում է ամբողջ թափով,
Կարկըտում է կոպալը, տե՛ս,
Եվ հավքերի երամի պես

Թռչկոտում են թղթե փողեր:
Չուռնան գծում մանրիկ օղեր
Ու ճարմանդով ելեւէջի
Կապ է գցում, իրար հինում՝
Եղանակից շղթա շինում...

Եվ ընկնելով
Հանկարծակի բարխացած քամու վիպը՝
Քայլ է անում նաև խեղդված-կոնդված ձյունը:

Տեղ են հասնում:
Կրակվում են հրացաններ՝
Դեպի երկինք,
Որ կես մի ժամ
Ազատվել է մութ ամպերի ձեռքից դաժան:
Կրակվում են հրացաններ,
Եվ այդ անմեղ-անչարամիտ մահափորձից
Մեծահոգի երկինքն անքեն
Ո՛չ դատի է տալիս նրանց,
Ո՛չ էլ նույնիսկ պահում վրեժ,
Այլ ժպտում է կապո՛ւլտ-կապո՛ւլտ
Ու ծիծաղում մեծավարի.
Կրակոցը կարծես նրան
Պատճառել է միայն խտուտ:

Հարսանքատուն մտցնելիս
Թագավորի ու թագուհու գլխին
Վերից
Ցած է տեղում չամիչ-փշատ,
Նողուկ-նաբաթ,
Չիր ու չոր թուփ՝
Կարկտախառն հորդ անձրևի խշխշոցով,
Եվ սերկևիլ, տանձ ու խնձոր՝
Չառկին ներկած ձվերի պես գունակ-գունակ:

Դռան շեմին
Թագավորի ու թագուհու ոտքերի տակ
Փշրվում է բոլոր ափսե մի սպիտակ,
Ինչպես լուսնի երկվորյակը՝
Խաղաղ լճում ներկված քարից,
Որ ցավ ու չոռ, անբախտություն հետը տանի...

Դե՛, Վարդապե՛տ, հիմա նրանք
Բաժակների չրխկոցին
Պիտի խառնեն հարսանեկան
Քեզ սիրելի ու դուրեկան
Փունջ-փունջ երգերը *Ծաղկոցի*,
Քիչը՝ ծանոթ,
Շատը՝ նոր գյուտ,
Եվ բոլորը՝ ուշագըրավ:

Եվ իսկապես, հարսանքատան
Շխտտ-մրոտ օճորքի տակ
Անկրկնելի եղանակով
Գովերգվում է թագավորի մահուղ չուխան,
Գուլպան պուտ-պուտ,
Քիրման գոտին,
Շապիկը շալ,
Չին հրեղեն՝
Ինքն էլ վրեն.
— Աստճո՛ւ բարին
Մեր թագվորին,
Մեր թագվորին թագն ի գլուխ:

Իսկ բքաշունչ ձմռան քամին
Չարանում է իր մտքի մեջ ու կատաղում,
Ինչ է թե, տե՛ս,
Հարսանքատան դուռն են ահա իր դեմ փակել,
Ու թուփն մեկ սկսում է դուռը թակել

Կամ ավելով ձյան շեղչերը տանիքներից՝
Բաց երդիկից ներս է մաղում,
Բուռ-բուռ շաղում՝

Կարծես դիտմամբ ուտելիքն է անվերջ աղում,
Որ ամեն ինչ... չուսվելու չափ աղի լինի՝

Օճորքի տակ հարսանքատան
Երգում են դեռ *Գովքը փեսին*:
Այնուհետև— այդպե՛ս— արդեն երգ են դառնում
Ու թագուհու բույրին իրենց հոտն են խառնում
ձերմակ շուշան, ոսկեծաղիկ
Եվ վարդենիս,
Որոնց նման.

— *Անուշ բուրեր քո Բագուհին*:

Կոշտ կոպայն ու վայրի պունճան՝
Քնքուշ երգից ամաչելով՝
Ետ են քաշվել ու տեղ տվել,
Որ կարկաչեն դափ ու դուդուկ.
— *Պնդուկի ծառ կապեր պնդուկ,*
Էնոր նման պոկեք և դուք:

Բարեբանող երգը հիմա
Օրորվում է,
Շորորվում է
Այգու նման մի պտղաբեր.
— *Խաղողի ուռ կոճակ կապեր,*
Պտղեք դուք էլ էնոր նման:

Ու երգողի ձայնը ծորուն
Երգի ծայրը ետ ոլորում,
Ավարտում է՝ հանգույց տալով...

Ու տեսնում են դեմքերն իրենց
Օղի-գինով լի բաժակում,
Եվ կոնծելով նույն սպաիին հենց՝
Ավերում են դեմքերն իրենց
Ու հետևից շուտ ճաշակում
Կես թաս շորվա,
Մի ֆունտ գեր միս,
Եվ այնպիսի՝ ախորժակով,
Խեղճերն ասես սրբի նման
Պաս են պահել մի ողջ ամիս:

Դափ-դուդուկից հիմա արդեն ծայր է առնում
Նուրբ ու նավուն մի *Չեռնախաղ՝*
Հարուցելով հիացագին «վա՛ր-վա՛ր... ա՛խ-ա՛խ»:
Հասակակից հարս-աղջկա հրմշտոցից սրտապնդած՝
Չենուչումով վեր է կենում
Մի թուխ-վարսեղ-հաւուն աղջիկ,
Ու նավում է մի ամաչկոտ թուլ-թուլ ծիծաղ:
Շագանակե իր աչքերը պատասպարած թարթիչներով՝
Նա թափանցիկ իր ականջին
Պահ է տալիս անհնապանդ մի սև խոպոպ
Եվ կեսմարած քայլ է անում
Դեպի կենտրոն՝ պարաշրջան:
Եղանակը մոտենում է ու հեռանում:
Եվ որսավով մոտեցումը եղանակի՝
Իր ամոթն է անմիջապես նա մոռանում
Ու դալարուկ մեջքը իսկույն կեռ-մեռ անում,
Սահ է սահում
Այնպե՛ս սահուն,
Որ մի վայրկյան... ամենքի հետ՝
Դաւրուկահարն ինքն էլ նույնիսկ շունչն է պահում...

Դուրագրգիռ դափն է հանկարծ ընդոտտ վարկում,
Ու դառնում է նվագու ահա է՛լ ավելի լարաթրթիռ,

Չեղբերն, ասես թե խրտնելով, վեր թևարկում,
 Հետո, կարծես ապահովված՝
 Ետ են գալիս, թառում սրտին:
 Իսկ ոտքերից մեկը՝
 Կարծես գորովանքով՝ ապտակում է
 Պաչ պահանջող գծուկ գորգին.
 Մերթ կրունկով ու մերթ թաթով
 Մանրիկ-մանրիկ տկտկում է,
 Մինչդեռ մյուսը ինքն իր կարգին
 Սահում է լուռ, սակայն հուլված,
 Կարծես շոյում մաքուր խուլված
 Խիտ մազերը նույն այդ գորգի:

Պարո՛ւմ է նա,
 Եվ աչքերն են դառնում տամուկ:
 Պարո՛ւմ է նա,
 Եվ հագուստը խայտաճամուկ
 Մերթ ծալեծալ, փոթ-փոթ գալիս,
 Մատնիչորեն ցույց է տալիս
 Իր թաքցրած ձևերը պերճ ու խելքահան,
 Մերթ էլ կիտված ծալքերն ահա
 Ետ են դարսվում,
 Բացվում-պարսվում
 Եվ վավաշոտ տղամարդկանց
 Հայացքների նետերի դեմ
 Կրկին դառնում մի յուրովի ազնիվ վահան:

Պարո՛ւմ է նա,
 Վառո՛ւմ է նա,
 Եվ բոլորը՝ մեծ թե պուճուր,
 Մոռանում են հասակն իրենց,
 Դուրս են ելնում տարիքներից,—
 Եվ չափ տվող թունդ ծափերի ալիքներից
 Արձանի պես անշարժացած նորահարսի

Քողն է ուռչում ու կուչ գալիս,
 Ու նորատի հարսնաքրոջ
 Ձառ լաչակն է բաց-խուփ անում,
 Ամեն անգամ մերթ՝ թաքցնում փոսիկն այտի,
 Մերթ՝ դունչիկի ոսպանման խալը բանում:

Ծափ է տալիս մինչև անգամ նորափեսան՝
 Մոռանալով, որ ուրիշի պսակ չէ սա,
 Մոռանալով, որ ինքն այստեղ
 Ոչ մակար է, ոչ էլ քավոր:

Իսկ նա... կարծես չի էլ լսում,
 Ոտն է հապիվ գորգին քսում
 Եվ շարժումով մի հարկալճար՝
 Թե՛ նսւպելի, թե՛ հարզևոր,
 Պտը՛ովում է կրունկներին,
 Որից նրա շորը ճամուկ
 Քիչ ուռչում է թեթև քամուց,
 Հետո՝ կարծես ամաչելով՝
 Նորից կաչում սրունքներին:

Եվ խելքամաղ ջահել տղերք,
 Տղամարդիկ սիրակեղեք
 Իրենց մատնող-դավաճանող աչքերն ահա
 Թարթիչների սուտլիկ-մուտլիկ խաղով կոճկում
 Եվ թուլակամ շրթունքներն են բռնի կոճկում...

Ա՛խ, Վարդապե՛տ, հիշո՛ւմ ես դու
 Գարնանային այն օրն անցած,
 Դաշտում դաղձ ու սիրեխ քաղող
 Այն հարսներին, աղջիկներին,
 Փախուստը քո դեպի պաղ խուց...
 Վաղուց էր դա,
 Վաղո՛ւց, վաղո՛ւց,

Հիշո՞ւմ ես դու,
Ա՛խ, Վարդապե՛տ,
Ո՞նց չհիշել,
Երբ ողջ գիշեր

Մի տանջալից ծանրը երազ քեզ տվայտեց,
Քեզ փարվելով՝ նաև խայթեց,
Խայթեց՝ ինչ-որ անուշ ցավով,
Անո՛ւշ-անո՛ւշ, ինչպես հիմա՝
Այս վայրկյանին...

Նույն վայրկյանի՛ն
Մի թուխ կտրիճ՝ մեջքին քամար,
Հագին չուխա մեջքապնդուկ,
Հնոցի պես բոց աչքերին
Ածուխի պես սև-սև կամար,
Հայացքը՝ լուրջ, դեմքը՝ հանդուգն,—
Արջի նման մեջ է գալիս,
Ծանրամարմին պտույտ տալիս,
Բայց... կոպալի տեղին հարված—
Նա՛ նվագին հավասարված,
Արջից հանկարծ վագր է դառնում՝
Թեթև ցատկով վեր է թռնում
Ու թեև նա ոչ մի բանից
Ո՛չ կախվում է, ո՛չ էլ բռնում,
Բայց մնում է վեր՝ օդի մեջ:

Ու պարուհու
Սև հոնքերի երկաչքանի կոր կամրջավ
Անց է կենում
Մոլորաքայլ մնջախաղի մի մտածում:
Հետո կանուրջն իր հոնքերի
Կշեռքի է նա վերածում
Եվ թույլ տալիս իր աչքերին,
Որ վեր ու վար նժար ճոճեն.

Մնջախաղով կշռում է նա
Նրա բախտը՝
Իր «հա»-ն ու «չէ»-ն...

Ու քայլում է աղջիկն այնպես Վզուշորեն,
Քայլ է փոխում կարծես ոչ թե գետնի վրա,
Այլ սառույցի.
Ամա՛ն, հանկարծ չսայթաքի ու չընկնի վայր,—
Ցավը՝ ոչինչ, փակ տեղերը բաց կլինեն՝
Կդառնա խաղք ու խայտառակ:
Նույն այդ պահին
Տղան այնպես է կտկտում,
Այնպե՛ս արագ,
Կարծես սրա ոտների տակ, ընդհակառակն՝
Արդեն ոչ թե սահուն սառույց,
Այլ լոկ կրա՛կ,
Խարույկի մեծ շեղջ է փռած,
Եվ որպեսպի չայրի իրեն՝
Աշխատում է քիչ դիպցրելև ոտքը գետնին
Ու շատ մնալ օդում թռած...

Կտրատվում է աղջիկն էլի ու նապ անում,
Եվ ժպիտը՝
Գարնանային երիժնակի ցողունի պես,
Որքան քաղցր է ու հյութալի— նույնքան՝ փշոտ:
Ու տեսնելով, որ աղջիկը չի հեկանում,
Պարեկ տղան, ցավը դեմքին, ցատկում է օդ,
Փլվում, գետինն է սասանում:
Ոտներն արդեն հաճախ-հաճախ
Թեք են տալիս մեկ աջ-մեկ ձախ,
Մինչ իրանը՝ գոտկատեղից՝
Չի էլ շարժվում անգամ տեղից:
Իսկ ձեռքե՛րը... մի կատարյալ,
Մի կատարյալ... ի՞նչ... գալարա՛նք.

Առաջ ու ետ, վերև-ներքև՝
 Բան են որսում անս նրանք,
 Մերթ՝ բարկացած ու կատաղի,
 Մերթ էլ հանկարծ տատամտում են ու վարանում,
 Կարծես արդեն մթան մեջ են բան որոնում:

Նորից՝ ընդեստ.
 — Տաշի-տուշի...
 Հետո՝ հուշիկ.
 — Հոպտոսա-տմբա...

Եվ դառնում է պարն ավելի առայգ ու ժիր:
 Ու պարեկի շալե թումբանն
 Իր իսկ հանած հողմի առաջ
 Փռփռում է՝ կարծես դառած
 Դարբնոցի մեծ փուքսը կաշվե:

Հետպիտե մեծ ու փոքր ավելի են մոտիկանում,
 Իբար սեղմված՝ պարողներին մտիկ անում,
 Հետո սրտի ամբողջ տապով
 Ծափ են տալիս պարի չափով
 Ու պարն անվերջ տաքացնում.
 — Սը՛-սը՛, սը՛-սը՛...

Իրենց դմբ էրիկներից դժգոհ կանայք
 Մտքների մեջ կամ բացահայտ հոգոց հանում
 Ու ձեռքերն են ցավով տանում
 Իրենց կրծքին... ինչի՞ց ուռչող:

Մինչ պարեկը
 Չմտան պաղած հողն է— թը՛կ-թը՛կ-- այնպես դոփում,
 Մեխ է կարծես այնտեղ խփում՝
 Իր ոտքերո՛վ, ոչ թե մուրճով.
 Մինչ պարեկի ուները, տե՛ս, պար են պարում
 Իր իրանից ու ոտքերից ասես անկախ ու ինքնավար,
 Հոնքերն, ահա՛, պար են գալիս իրենց համար՝
 Կամ ջինեյով, կամ քանդեյով երկու կամար,

Պար են գալիս աչքերն՝ անջատ,
 Դաստակը՝ ջոկ,
 Թաթն՝ առանձին,
 Ծունկը՝ ծալված,
 Իրանը՝ ձիգ,
 Գլուխն՝ ուղիղ,
 Իսկ վիզը՝ թեք.
 Բոլորն՝ անջատ և առանձին,
 Բայց և այնպես՝ բոլորը մեկ,—
 Նույն ժամանակ
 Շիվ աղջկա թևիկները, աղավառ պես,
 Մերթ տնանում են՝ քիչ է մնում թառեն գետնին,
 Ասես սրսուռ կուտի վրա,
 Մերթ էլ տեսար՝ վեր են սուրում,
 Ճախր են տալիս,
 Հետո, ինչպես բույնի չորս կողմ,
 Գլխի շարժն են պտույտ գալիս,
 Ու վերջում էլ,
 Երբ նավելի մի շարժումով կանգ են առնում,
 Խոնարհաբար գլուխ տալիս՝
 Իբրև նշան ներողության,
 Որ դադարում են պարելուց,—
 Ձեռքերն այնժամ հեկ ու հլու՝
 Երկու հոգևած աղավառ պես՝
 Թևը ծալած կուչ են գալիս,
 Որ անհանգիստ-վայրկյալերոդ կրծքի վրա
 Հանգստանան,
 Մինչդեռ տղան վերջին անգամ
 Ոտքի վրա օղակ տալով՝
 Ցատկում է վեր,
 Յոթ-ութ վայրկյան օդում մնում արձանացած
 Եվ, քարի պես, ընկնում է ցած՝
 Ընկած տեղը ծնկի գալով...

Ու հնչում է կենաց մի նոր՝
Թագվորահոր,
Թագվորամոր,
Կա-չկայի, ծես ու պետի:

Ա՛խ, Վարդապե՛տ, հիմա պիտի
Պատկառելի մի նոր տաղով
Կսնչեն փեսի պապ ու տատին.
Հորն ու մորը,
Քուր-ախպորը՝

Ասեն մեկին մի տուն խաղով.
— *Որ զան նստեն, դարպաս անեն,
Ծնրիկ կարկեն սուրբ սեղանին,
Հրամսեն բարին մեր թագվորին...*

Հետո արդեն մի բաղաձայն կատակասեր,
Սկսելով վավեշտական իր խաղն ասել՝
Գովքի դիմաց պիտի չուպի, այլ պահանջի՝
Փեսստորից՝
Սել մի սեղան...
Փեսսխպորից՝
Խոյ մի խորվու...
Փեսաքուրից՝
Գուլպա յոթ ջուխտ՝
Իմանալով, որ կստանա
Իր խոսքաձայն երգի դիմաց
Երկու ճնճուղ,
Սեկ գարեհաց...

Հետո պիտի կարգով հնչեն
Կարգի դրված հապար կենաց
Ավանդական ու կրկնվող՝
Համեղ թեպետ,
Բայց չփոխվող ճաշերի պես հոգնեցուցիչ,

Որ և սրանք պիտի կույ տան
Թունդ օղիով, գինով անուշ
Ու հետադարձ ճամփան փակեն
Խաչլամայի պատաններով:

Դեռ, Վարդապե՛տ, դու կտեսնես
Այիք-այիք ծփան Շորոր,
Ապա Նապպար,
Եվ, հակառակ իր իսկ կամքին,
Մի կաքավոյ աղջիկ կամ կին,
Ա՛խ, Վարդապե՛տ,
Մինչև անգամ վարդաուլետին կուսակրոն
Հիշել կտա... պիղծ մի ջաննաթ՝
Մեր անալի դրախտի տեղ,
Հիշել կտա պիղծ մի ջաննաթ՝
Խարդավանքով անգո չարի:

Հետո... ապա...
Դեռ կա Դարձապար,
Սա Թոնոնցի, կա Քոչարի,
Երբ սկսվում կուսաբռնուկ՝
Քիչ ծավվելով,
Շատ տարվելով,
Հետո արդեն թևառըրուկ՝
Շեշտով հատու և կտրրուկ
Դեպի առաջ քիչ են տարվում,
Այլ մոտենում ծնկածավլում,
Ասես իրար ուժ գումարած,
Մի սի՛րտ, մի կա՛մք, մի ւն՛րդ դառած՝
Աչքի համար անտես մի պատ
Պիտի քանդեն իրենց ուսով.
Հետո, հանկարծ, ամբողջ ուժով,
Ասես իրար խիստ կարոտած՝
Պիտի ամուր գրկեն իրար

Մեջք ու իրան
Եվ թի՛ռ՝ թռչեն մեջքագրկուկ:

Եվ ժամանակ առ ժամանակ՝
Իր կուպալի պարկերի հետ
Խաղացնելով ողկուլյի պես գոռուլ բաշը,
Խնամ գինուց ու եռանդից կարմրասակած՝
Աքլորի պես կծրտա գեր դիուլչին.

— Այ շաբասասասա՛շ— հա,—

Ու փութաջան թքոտելով թուման-տամնոց՝
Կկացրնի իր ճակատին
Կամ կխրի գդակի տակ՝
Կեսը կախած իր ծոծրակի,
Իր հոնքերի, դեմքի վրա՝
Թոյթե գունեղ ծուլքերի պես:

Եվ կլետնի դա մինչև լույս,
Մինչև բարի աղոթարան,
Եբբ որ Պարոն աքլորն, իպո՛ւր,
Եբբ որ Տիկին հավերն, իպո՛ւր,
Ուժ պիտի տան կոկորդներին՝
Հայտարարեն լույսը բացված,
Ու չլսեն իրենց ձայնը անգամ իրենք՝
Դիուլ-վուռնի պորոլայանը կուլ գնալով...

Ա՛խ, միամի՛տ իմ պապերի
Մանկաբարո ուրախություն,
Որ տևում էր յո՛թ օր-գիշեր,
Որ անցնում էր երգ ու պայով,
Կռիվներով գինեհարուց,
Ու հաշտությամբ գինեմիջնորդ...
Ա՛խ, միամի՛տ իմ պապերի
Մանկաբարո ուրախություն
Սերմի առթիվ՝ դեռ չցրված,

Մանկան առթիվ՝ դեռ չծնված...
Ա՛խ, անգիտա՛կ իմ՝ պապերի
Բնապարզև հարստություն
Հապար երգ ու եղանակի,
Որ չունենին տեր-տնօրեն
Ու վուրկ էին հեղինակից.
Անհատների մի գանձանակ,
Որ շաղ՝ տալիս անփութորեն,
Ցրում էին հայ գյուղացիք
Իրենց մաքուր շրթունքն ի վար՝
Ինչպես որ միշտ և ամենուր,
Այս անգամ էլ՝ հարսանեկան
Ուրախության այս առիթով՝
Ցանկանալով սե՛ր, միությո՛ւն, երջանկություն,
Բոլորովին մոռանալով այդ վայրկյանին,
Որ հեշտորեն չի կատարվում ամեն մաղթանք,
Որ կարող է նաև լինել...

ՂՈՂԱՆՁ ՄՐՄՈՒՌԻ

Իսկ թե լիներ— աստված չանի—

Իսկ թե հանկարծ այնպե՛ս լիներ,

Որ այգու պես անուշ բուրող նորահարսի առագաստում

Գառի նման մշմրջալով

Ամեն գիշեր հանգիստ քներ

Ընդամենը մի տասներեք գարուն տեսած նորապիտան՝

Մեջքը հարսին, դեմքը պատին,—

Այնժամ պիտի հարսն ի՞նչ աներ:

Ա՛խ, ես ինչպես բուր մանգաղին անվերջ քավող անյուղ հեաան,

Քար էլ լիներ՝ խարտվեր պիտի,

Փոշի՛-փոշի՛ պիտի մաշվեր,

Եվ ձեռն ի ծոց ու վիզը ծուռ՝

Մի խուլ անկյուն պիտի քաշվեր,

Գրտակի պես լիք ու լիտիկ իր թները հոշոտելով,

Անիծելով իր բախտը սև,

Երապելով զգվանք ու սեր՝

Պիտի երգեր ողի՛կ-ողի՛կ.

— Իմա՛լ էնեմ, իմա՛լ չենեմ,

Յար պատիկ ա, շիվարե՛լ եմ...

Իսկ թե լիներ, այնպե՛ս լիներ,

Որ ընջավոր

Ու փրնջավոր՝

Ծամո՛վ մեկին,

Որ կարճըրիկ

Ու կարճուրիկ՝

Համո՛վ մեկին

Օր ծերության դարձըներ կին

Մի անատամ կծու խոջա—

Քիթը՝ բարդան, ոտքը՝ քոթուկ,

Աչքը՝ ճպիռ, վիզը՝ ճոճան...

Իսկ թե լիներ, այնպե՛ս լիներ,

Որ լի տունն իր վանդակ շիներ

Ու այդ ոսկե նեղ վանդակում

Փակեր կաքավ մի կլորիկ՝

Մի սիրավոր

Ու վիրավոր

Եվ սևավոր

Անբախտ լորիկ,—

Իսկ թե ահա այսպե՛ս լիներ,

Այդ օր մահու քավթառի հեն

Նույն չոր բարձին

Լերկ գլխի դեմ վարսեղ գլուխն ինչպե՛ս դներ,

Ծմակի պես պաղ այդ ծոցում ինչպե՛ս քներ,

Կրակ կողերն ինչպե՛ս հպեր լույս-սառցին,

Ինչպե՛ս, ինչպե՛ս մալու երգով ծունկ չծեծեր,

Ծամկտրածը իր մարեին ո՛նց չանիծեր,

Ինչպե՛ս չասեր, որ ես արեց իր բախտն ավեր,

Ջահել սրտում կրակի պես վառեց ցավեր,

Արար-աշխարք լիքը լավեր՝

Ինչո՛ւ թողեց կտորիճ քաջին,

Ինչո՛ւ տվեց քավթառ խոջին.

— Իմ կեղտ էնոր մեղրի միջին,

Էնոր ոսկուն նստեն հավեր,

Քա մարե՛ շան, քա տնայե՛ր...

Իսկ թե տային ո՛չ թե հարուստ, բայց ծեր խոջի,

Այլ հենց մի լավ՝ սրտով սիրած շահեղ քաջի,

Մինչև անգամ չոր քարի տեղ խսիր տային,
 Չոր գետնի տեղ տային նաև մաշված կարպետ,
 Է՛հ, Վարդապե՛տ,

Ի՛նչ է, պիտի բախտավորված հա խնդայի՞ն:
 Չէ՛, Վարդապե՛տ,

Աղքատության ճանկը չընկնի մինչև անգամ քո թշնամին...

Հարսանիքի դիդ-վունան դեռ չլռած,
 Եվ պաւիունի շորերն անգամ սնդուկի մեջ դեռ չդրած՝

Պանդխտության անգութ քամին,
 Հարսի ծոցից ներափեսին փրցնելով
 Եվ քարեքար ու սարեսար թոցընելով՝

Իր սիրածի անուշ համին
 Բաժանումի դառնությունն է արդեն խառնում.
 Գնում է նա

Եվ... մի՛ տարի, երկո՛ւ, երե՛ք... Էտ չի դառնում:

Եվ կարոտից ու տանջանքից,

Անկարելի անրջանքից

Մարմինն ասես վերք է դառնում համատարած

Ու նվո՛ւմ է, տնքո՛ւմ, ցավո՛ւմ:

Սերն է մխում կուրացուցիչ-դառըն ծխով,

Ինչպես ծառից հենց նոր շարդված-խարուկ դառած

Թաց ոստերը՝ անթթվածին քարանձավում...

Անկողինն է հարսին այրում կրակի պես,

Օրն է մթնում, իսկ իր սերը տունն չի գալիս:

Եվ

— Էս անտեր բարձի վրա

Առանց յարի քո՛ւն չի գալիս...

Ու վերքերը դառնում են երգ,

Ու երգերը դառնում են վերք,

Ու սրտերը՝ ծանրը մի քար,

Երբ վինվոր են տանում յարին.

— Ա՛խ, երթար ու էլ ե՛տ չգար

Քեզի սուղաթ գրած տարին...

Երբ չեն տալիս յարը յարին.

— Որ ախ է՛նեմ, կուգա արի՞ն...

Երբ խախտում են խոսք ու երդում.

— Տաք արի՞նն է մեջս լերդում...

Երբ...

Վարդապե՛տ, ի՞նչ էիր դու,

Մորից ծընված հող հո չէի՞ր,

Որ լուռ ու մունջ ներծըծէիր

Անձրև ու ջուր,

Եղյամ ու ձյուն,

Կարկուտ ու ցող:

Թե լինեիր մինչև անգամ անկեպու հող,

Այս ամենը ինչպե՛ս և ո՞ւր հոգիդ տաներ:

Չէ՞ որ հոգիդ պիտի մի օր

Պոռթկա՛ր,

Որպես մի արտեպյան խորունկ ջրհոր,

Ժայթքե՛ր,

Չորս դին ցրեր ցայտքեր,

Ծիածանված շատրվանե՛ր...

Ծ Ա Վ Ա Լ Վ Ո Ղ Հ Ա Մ Ա Զ Ա Ն Գ

ՂՈՂԱՆՁ <ՐԱՇԱԳՈՐԾՄԱՆ

Թե մինչև հիմա որտեղ որ երգն էր՝
Այնտեղ էլ եւ էր,
Այսուհետ արդեն որտեղ որ եւ էր՝
Այնտեղ էր երգը:

Առաջին անգամ լայն դահլիճների
Բեմից էր լսում ինքն իրեն հայը,
Եվ բոլորովին ուրիշ էր հնչում
Իր իսկ «Տույ-տույ»-ը,
«Վայ-լե-լե-վայ»-ը,
Նո՛ւյն արտն էր հուռթի,
Նո՛ւյն սերմը ցանված,
Բայց... խորն էր հերկը,
Ու բեղուն՝ բերքը:

Հայ ելևէջի վայրի տարերքը,
Հեղեղ մեղեդին,
Տարափ պարերգը
Էլ չէին արդեն հնչում ու կորչում,
Ինչպես հողմերը՝ դաշտերում լեռնոտ,
Ցատկան ջրերը՝ ձորում ու կիրճում—
Անօգո՛ւտ այնպես,
Այնպես ապարդյո՛ւն:

Հայ ելևէջի վայրի տարերքը
Մի կախարդ ձեռքով, որտեղ որ պետք էր,
Դառնում էր անձրև՝ ծարկած արտում,
Դառնում ջրաղաց,
Էրանի քամի՝
Ցանկացա՛ծ ժամին:

Հայ ելևէջի հոսքը վարարուն
Մի կախարդ ձեռքով մտել էր խոր հուն,
Գտել էր անշեջ ու որոշ հասցե.
Հասնում էր սրտին՝ ում էլ պատկաներ,
Մոտիկ դրացո՞ւ,
Ռուսի՛, վրացո՞ւ,
Թե՞ օտարաձայն հեռավորների՝
Լեհի՛,
Ֆրանկի՛,
Ավրստրիացո՞ւ:

Այսպես՝ կալակիտ ցորենն է դառնում
Ընտիր սերմացու,
Ապառաժ քարը՝ սեղան խորանի
Ու պատի վրա շուր խմող այծյամ:

Այսպես՝ դաշտերի ծաղկունքը ցանցիր
Պսակ են դառնում հարսների ձեռքով
Հարսների լանջին:

Այսպես՝ եղյամն է ապակիներին
Լուսամուտների շրջանակի մեջ
Հանձարեղագույն բնանըկարի կերպարանք առնում:

Եվ հույսը—այսպե՛ս—հապատ է դառնում...

Նա մեյամաղձոտ հայ եղանակին
 Հայկական ուրախ հորդան էր կցում,
 Եվ կարծես արփին ծագում էր հանկարծ,
 Ցրում մուժ ու մեզ:

Նա վիրաբույժի հմուտ ձեռքերով
 Ինչ-որ կույր աղիք կտրում էր գցում,
 Եվ մարմինն ասես ծնվում էր նորից,
 Դառնում մորեմեկ:

Նա... ի՞նչ էր անում:
 Լոկ այն էր անում,
 Ինչ-որ անում է ավազն ամանին՝
 Մաքրում է ժանգից.
 Ինչ-որ անում է ջուրը մանչուկին՝
 Դուռնչիկն է սրբում.
 Ինչ-որ անում է մայրը մանուկին՝
 Ինն ամիս կրում իր կողերի մեջ
 Ու օերմարդկային-մայրական ցավով
 Ավելացնում է թիվը աստղերի՝,—
 Մի սովորակա՛ն... անսովո՛ր հրաշք:

ՂՈՂԱՆՋ ՀԱՂԹՈՒԹՅԱՆ

Եվ արտերի փոխանակ
 Հորովելը գեղջուկի
 Դահլիճներում է հնչում.
 — Ձի՛գ տուր, քաջի՛, ա՛յ ել ջան...
 Բաց երկրնքի փոխանակ
 Շրթունքները պանդուխտի
 Բեմերից են սրմընջում.
 — Հո՛ւր են ձգե մեջ իմ ջան:
 Գյուղակաների փոխանակ
 Քաղաքներում է ծորում.
 — Սուփրեն կալում գցած ա:
 Հյուղակաների փոխարեն
 Սրահներում է բուրում.
 — Խնձոր ունեմ, կծած ա:

... Իսկ մեր խնձորն իսկապես
 Արնածոր ու վիրավոր՝
 Հապա՛ր տեղից էր կրծած.
 Առևանգած իրարից՝
 Մեր խնձորը դարավոր
 Հապա՛ր ձեռքից էր պրծած:

Հապա՛ր եղունգ ու ճիրան,
 Հապա՛ր մագիլ էր խրվել
 Նրա փխրուն կողերում:
 Տիղմաբեր ու թմբատար

Հազար հեղեղ էր ցովել
Նրան սնող հողերում:

Ուրխներից բարբարոս
Շատերն անգամ հավիտյան
Կորել էին աշխարհից,
Չբվել էին՝ թողնելով
Լոկ պաղ մոխիր կամ մատյան
Բնեռագիր ու քարից:

Բայց մնում էր մեզ վրա
Հետքը նրանց ժանիքի՝
Նրանց արնոտ կնիքի:
Խառնըվել էր մեր երգին
Օտարի ջունչն անմաքուր,
Օտար երգի ելևէջ,
Աղ էր ցանվել մեր վերքին,
Ավազ լցվել մեր բերքին
Եվ ջուր՝ արդար կաթի մեջ:

Ականջ էր պետք, որ ջոկի,
Ու ձեռք էր պետք, որ պոկի
Օտարամուտ ամեն քրո:
Պետք էր կոկորդ ու ոգի,
Որ տաղ դարձած մեր սոցին
Համերգանար, ամեն կողմ:

Մարդուն երբ ցավ են տալիս՝
Հետն էլ արցունք է գալիս,
Որ կսկիծը քիչ մարի:
Վերք է տրվում և դե՛ղ կա,
Ելք է ձարվում թե նե՛ղ գա,—
Այսպես է կարգն աշխարհի:

Ու եկար դու՝ վիթխարի՝
Եվ մեր հայոց աշխարհի
Անտերացած հայելուց
Բիծ ու փոշին, խա՛վ առ խա՛վ,
Բարեխընամ մի ձեռքով
Կարծես հանկարծ սրբեցին.—

Եվ մեզ այնտեղ նայելուց
Աչքերը մեր հարբեցին.
Մե՛նք ենք՝ այսքա՛ն վայելուչ,
Այսպես կոկի՛կ, հարդարվա՛ծ,
Գոհարներո՛վ պարդարվա՛ծ:
Չկշտացա՛նք նայելուց...

Այսպես հանկարծ և անձայն՝
Մեր հեքիաթի համաձայն՝
Միայն փոխվում է այգին,
Երբ որ այգում այդ անջուր
Կախարդիչ երգն է հնչում
Մեր Հազարան զառ հավքի:

Եվ ամենքըս մեր աչքին
Երևացինք աշակերտ,
Իսկ դու՝ երգի դասարան:
Եվ ամենքըս մեր աչքին՝
Թոշնած-խամրած ծաղկաթերթ,
Իսկ դու՝ բլբուլ Հազարան:

Եվ այն օրից, Վարդապե՛տ,
Դու ծայր տվիր հրաշքի՛ն,
Եվ հաղթական մի շքերթ
Չգվեց հեռո՛ւ և հեռո՛ւ
Էջմիածնի կավակերտ
Ու սրբատաշ պատերից:

Դու՝ սքեմիդ սևերում,
 Մինչդեռ քո լույս մատերից
 Ծորանք առան շող շիթեր:
 Եվ ինչ երկար դարերով
 Քո ժողովուրդն էր կիտել
 Նմո՛ւշ-նմո՛ւշ, հա՛տ առ հա՛տ,
 Դու լիաբուռ-լիառատ
 Շա՛ղ տվեցիր աշխարհում,
 Որպես մի նոր վաշխառու,
 Որ տվածի փոխարեն
 Բարձրը շահ է պահանջում՝
 Հիացմունքի շող արև՛,
 Գոռուպոլյան նահանջո՛ւմ:

Եվ այն, ինչ հայ գյուղացին ձիգ էր տվել դստերով
 Ապարանի կամ Լոռվա հերկում, կալում, խոպանում,
 Հիմա արդեն, Վարդապե՛տ,
 Ծավալվում էր քո՛ շրթից,
 Ծավալվում էր... Լուպանում:

Հայ պատանու վիրավոր սրտի սրմունչն էր հևում,
 Բայց քո՛ բերնից, Վարդապե՛տ,
 Այն էլ հեռու... Ժննում:

Կոմսուհիներ, բարոններ,
 Տիրոջսավոր տեր-տիկին
 Քո մատներից լսելով մեր Նապպար-ը, Շուշիկի-ն՝
 Նետում էին ականա գոռուպոլյան ու ջիկ-ի
 Ամեն դիմակ ու կեղծամ
 Եվ, մանկորեն հիացած,
 Իրենց մտքում, պատրանքով,
 Տեսնում... պարող մի այծյամ:

Հեռվից հեռու, մտտ ի մտտ
 Մեր կարոտն էր սավառնում,
 Ու մեր սրտի խոսքը տոթ
 Շիկանում էր քո բերնում,
 Սակայն ո՛չ թե խաղողի մի ծանրածոց այգու մեջ,
 Ո՛չ էլ կտրից հայկական,
 Ո՛չ էլ արտից, այլ... Բեռնում:

Մի գիշերում դու ձայնով նվաճեցիր Վիեննան՝
 Ստիպելով, որ բոլորն օտար երգով հիանան:

Լոկ ծիրանի մի փողով
 Ու շարժումով մատներիդ
 Տեր-տնօրեն դու դարձար խորթ ու խոժոռ Յուրիխում՝
 Ստիպելով, որ զգան, թե ինչպես է մեր գինին
 Տաքանալով մեր երգից՝ սարքում զվարթ կերուխում:

Նրբաճաշակ-բարեսուն
 Երեսառած Փարիզում
 Բեմին բուսնեց ու ճոճվեց տղամարդկանց պարի սյուն,
 Սակայն... լոկ քո՛ երգերով,
 Քո՛ նվագով— ո՛չ մի խումբ:
 Ու խենթացած ծափ տվեց Փարիզն ինչպես ձեռքերով,
 Այնպես նաև բաց ու խուփ
 Թարթիչներով՝ զարմացա՛ծ...

Ասես մեկեն թարմացած՝
 Ներընդունած կապուրիչ ինչ-որ առուջ շիթ արյան,
 Քեզ լսելով, Վարդապե՛տ, ջահելացա՛վ Իտալիան,
 Երբ դու հասար Վենետիկ:

Ու մոռացած խստապահ ծես ու կանոն, սնոտիք,
 Ու մոռացած հավատի կապ ու կապանք, կտրապար՝

Ամեն մոլի ուղղափառ,
 Բողոքական, կաթոլիկ,
 Լուս պգացին, որ իրենք մարդ են կրանքում ու եղբայր,
 Երբ մեկ դարձավ փոթորիկ,
 Մեկ էլ ծփաց մեղմաբար
 Հայ հոգևոր երգը ծով,
 Որ քո՛ շրթից, Վարդապե՛տ,
 Ալի՛ք-ալի՛ք, փերթ առ փերթ
 Ծավալվում էր,
 Թավալվում
 Ելնող-ընկնող կոբ գծով:

Ու Եվրոպան, որ գիտեր միայն ինչ-որ Արևելք՝
 Միաշերտ ու միաշուրթ.
 Դժոխքի պես մոտակա,
 Դրախտի պես հեռավոր,—
 Հիմա արդեն Եվրոպան
 Գտավ մի նոր ժողովուրդ
 Եվ հասկացավ, որ ունի
 Նա մի անցյալ դարավոր,
 Երակներում հոսք ու եռք
 Բազմադարյան
 Տոթ արյան,
 Եվ երկիրն այդ նորագյուտ
 Նոր անունով մկրտեց՝
 Արևելքի Իտալիա՛...

ՂՈՂԱՆՁ ՄԻՋԱԿՈՒԹՅԱՆ

Աշուն է նորից:
 Ասրից ու ձորից
 Գալիս է կարծես մայրության բուրմունք
 Ու համ պտուղի:
 Ողկույվներն իրենց ճարահատ լացով
 Խնդրում են դառնալ գինու քաղցր ծոր
 Եվ կամ պուտ օղի:

Քամու շնորհիվ ծառերի պառ-վառ
 Խաշամն է թռչում թավալ առ թավալ,
 Այնպե՛ս, որ հեռվից անծանոթ մեկին
 Մի վայրկյան նույնիսկ կարող է թվալ,
 Թե փասյանների երամն է ծառից
 Պոկվում ու հետո իրարից պատվում:

Կանաչ եղեգնի սրերն անպատյան
 Դեղնում են՝
 Ասես ժանգով են պատվում:

Լաչառ փշերը՝ արդեն չորացած,
 Արդյոք ո՛ւմ վրա, ինչո՞ւ չարացած՝
 Չգալ են տալիս անցուդարձողին,
 Որ իրենք են տերն այս անփորձ հողի:

Իսկ մեջքակոտորուկ մեղու և պիծակ
 Համերգ են տալիս անփող ու ձրի

Բնության հսկա անբեմ տաճարում,
Եվ ամբողջ օրը ինչ-որ մեծերի
Դուր գալ ցանկացող ձայուններն անվերջ
Քարուչի նման ճառո՛ւմ են, ճառո՛ւմ:

Իսկ չորամամուռ չեչոտ ժայռերի,
Քարերի վրա
Արև են կորպում մողես գորշավուն
Ու կանաչ խլեպ՝
Յուրաքանչյուրը,
Իբրև աստղծո սուր ծաղրուծանակ,
Մի ցանաքային ու քարաբնակ
Խեղճ կոկորդիլոս:

Ասպետությունից բոլորովին կուրկ
Անպերն անքանակ
Գրոհ են տալիս բանակ առ բանակ
Մեն ու մենավոր արեգակի դեմ,
Որ կարծես իբրև փոքր ազգի հերոս
Բյուր գաճաճների հոծ ամբոխի մեջ
Կռիվ է մղում ողջ օրը՝ մենակ
Ու երեկոյան... նահատակվում է իբրև մարտիրոս...

Այնպե՛ս դուրեկան,
Այնպե՛ս փայփայիչ
Աջուն էր կրկին, երբ Եվրոպայից
Առոց ու փառոք ետ դարձավ նա տուն՝
Եվրոպան հաղթած:
Բայց թափ չէր տվել դեռ ճամփի փոշին,
Ճակատից ճամփի քրտինքն էր կաթում,
Դեռ չէր իսկ փոխել հագուստ ու կոշիկ,
Երբ ոտքերի տակ ճահիճը ճոճվեց,
Վտառը վխտաց:

Նա, որ գալիս էր Եվրոպան հաղթած,
Հինա հաղթության արևը սրտում,
Վաստակած բազկով, հոգով տունական,
Հերոսի նման դառնում է իր տուն,
Եվ հանկա՛րծ
Այնտեղ... ուժը չի պատում
Իր հրով հալել պաղը տնական,
Եվ հանկա՛րծ
Այնտեղ... պզում է իրեն
Իր գալո՛ւց առաջ ջարդված
Ու պարտված...

Ամբաստանության ամենի քամին
Լցնում է նրա աչքերը փոշով,
Ու բանասարկության մացառն իր փշով
Հոգի բզկտում, խոցում է մարմին,
Քանպի ոտիս է փտածը թարմին
Եվ հասարակը՝ ապնվապարմին,
Քանպի չի պրծել ու չի վերջանա
Նրանց դարավոր վիճարկությունը:

Կարկին-քանոնով,
Կարգ ու կանոնով
Արտակարգի դեմ գրոհ էր տալիս
Նույն ինքը... Նորին Միջակությունը:

Միջակությունը...

Նա աչքեր ունի՛,
Սակայն... ծոծրակին.
Եվ տեսնում է նա,
Բայց ո՛չ թե պայծառ բոցը ճրագի,
Այլ նրա գցած ստվերը միայն,
Եվ ոչ թե գլուխ

Մի առաջամուխ,
Այլ պոչը, ազին:

Նա ունի՜ ականջ,
Բայց ո՛չ թե նոր կանջ,
Այլ անցած կանջի
Թույլ արձագանքը լսելու համար:

Ունի՜ քաղցրություն,
Բայց հիվանդագին-վաղախաս մրգի,
Որ ցած է ընկնում դեռ չեկած ամառ:

Գո՛ւյն է ճանաչում, բայց միշտ էլ համառ
Միրահարված է քսմավող ներկի՛ն...

Միջակությունը...

Թե թռչուն է նա՝ ապա թուփակ է,
Այն է կրկընում, ինչին վարժել են:

Թե կենդանի է՝ կապիկ է միայն,
Անում է լոկ այն, ինչին մարզել են:

Եթե ուժեղ է՝ ապա ջորո՛ւ պես.

Ուժն իրենը չէ,
Այլ ծնողների պորեղությունն է,
Ա՛յն ծնողների, որ—ափա՛ղ—նրան
Մի՛ բան չեն տվել,
Հասարա՛կ մի բան՝
Ծնող դառնալու կարողությունը:

Հուզվել էր ահա
Ու տազնասպում էր Միջակությունը:

Արյունափակաս-պաղած խեղճերին
Տենդի ջերմ թվաց այն տաքությունը,
Որ անջատվում է սրտից վառվոռն
Եվ ահագնանում ցրտից շուրջբոլոր:

Ու մարդիկ, որոնց հագինն էր լոկ նոր,
Իսկ հոգին հին էր ու կարկատանված,
Կենարար հովին, զովարար քամուն
Նայեցին իբրև ահեղ թշնամու,
Որ գուցե հանկարծ իր շնչով պոկի
Ու փուկ տա նրանց կարկատուն հոգին:

Եվ մարդիկ, որոնց խոսքերն էին նոր,
Իսկ միտքը՝ մաշված,
Ինչպես դրամը առուծախի մեջ,
Գոռ հրդեհ տեսան
Լուսարար մտքի վառ օջախի մեջ
Ու սրտապատառ աղմուկ գցեցին.
— Հասե՛ք, ջո՛ւր ճարեք,
Օգնեցե՛ք, մարե՛ք...

Ո՛վ Միջակության անխախտ բնություն,
Դու՝ մտքի միայն թվաբանություն
Եվ հանրահաշվի երդըվյալ ոսոխ,
Դու՝ անծայր երկնի լավուրի տեղակ
Գնվող-վաճառվող մատչելի լեղակ,
Բոլո՛ր դարերի դու մե՛ծ հաջողակ,
Անցողիկ փառքի, էժան բախտի գող,
Եվ ամենապոր... քո ա՛յն գաղտնիքով,
Որ քաջ է հայտնի նաև մեծերին,
Բայց որոնք մեծ են այնքանով նաև,
Որ գիտեն թեն,
Բայց այդ գաղտնիքից
Չե՛ն կարողանում երբեք օգտըվել...

Ո՛վ Միջակություն,
 Ո՛վ երանելի ցմահ խակություն,
 Ծերություն հոգո՛ւ, մտքի մանկություն՛ւն,
 Գոհ տիպարը քո սուր ծամածովեց,
 Ինչպես բուժ ցավից կամ փռշտոցից,
 Եվ խեղճ գյուտն ահա Մեսրոպ Մաշտոցի
 Բոլո՛ր տառերով ի սպաս դրվեց
 Սուտ-Հիսուսների անփակ բերանին,
 Եվ օտար աչքի չեղած շյուղն անգամ
 Վերածվեց հսկա բարդու գերանի.
 Է՛լ սրբագործված օրենքի խախտում,
 Է՛լ արատավոր մտքեր ու երգեր,
 Է՛լ սովեր տեսնել լուսե դրախտում,
 Կամ—մեղա՛ աստծո, դրա՛խտը հերքել,—
 Հավա՛ր մի տեսակ մահացու մեղքեր,
 Առագաստավոր ենթադրություն՛ւն,
 Ոխ ու քե՛ն, նախա՛նձ, խենթ ատելություն՛ւն
 Կիտվեցին անգիր, բարդվեցին գրով
 Նույն սուտ-սրբերի անսուրբ ձեռքերով:

Եվ նույնիսկ նրա օդը շնչելիք
 Ապականեցին շուրջբոլոր այնպես,
 Որ նա շնչելիս— օդի փոխանակ—
 Մանրած ապակու փշրանք էր կարծես
 Բռնի կուլ տալիս...

Եվ սիրտը նրա ցավից կուչ եկավ,
 Ինչպես գյուղացու սիրտն է կծկըվում,
 Երբ ամռան կեսին կարկուտ է գալիս...

Հացըդ, Վարդապե՛տ,
 Հացըդ դառնացավ թավկաթփի պես,
 Եվ գունաթափվեց

Ու պաղ քրտինքով ճակատըդ պատվեց՝
 Վանքի ծեփի պես:

Հայացքը նրանց, ում պիտի որ դու
 Ըստ հին օրինաց եղբայր կոչելիր,
 Կամ աջդ տայիր, կամ աջ պաչելիր,
 Հայացքը նրանց դադում էր հիմա
 Եվ այրում էր քեզ՝ եղնջի նման...

Այս անմիաբան Միաբանության պաղ պատերի մեջ,
 Չար ու փոքրոգի, խղճուկ ու չնչին այս վատերի մեջ,
 Էլ ինչպե՞ս պիտի դու քեզ պգայիր.
 Մայաց վիհն ընկած մի նոր հսկայի՞,
 Թե՞ չհասկացված մի հին սրբի պես:

Չէ՛, փոխվել էին ժամանակները,
 Պիտի պգայիր... միայն որբի՛ պես...

ՂՈՂԱՆՁ ՀԱՐՑՄԱՆ

Նա որք էր ծնվել ու սնվել կյանքում,
Եվ ոնց սկսվեց՝ այնպես էլ գնաց.
Անձնական կյանքում նա միշտ որք մնաց՝
Որք օթևանող հինավուրց վանքում:

Այդպես էլ մնաց անտուն ու անտեղ,
Լոկ խոնավ մի խուց, թղթեր ու կանթեղ:

Այդպես էլ մնաց մենիկ ու մենակ.
Հոգին՝ աննեցուկ, ինքը՝ անհեռակ:

Ամենից առաջ՝ նա հայր էր ծնվել...
Այդպես էլ կյանքում չունեցավ բայիկ,
Որ տան անկյունում օրորոց դրվեր,
Կամարից կախվեր հուռութ-խաղալիք,
Եվ ինքն էլ հակված նանիկ-նայ ասեր,
Իսկ երբ մեծանար՝ տը՛պ-տը՛պ-տը՛պ՝ վապե՛ր
Ու հոր թղթերը խառներ-խաբբեր,
Անվերջ բլբլար,
Եվ շիվը դալար
Աննկատ լցվեր ու նոր բուն դառնար,
Երջանիկ մի օր տեղ ու տուն դառնար:

Նա ուներ մատնե՛ր.
Տաքուկ ու նրբին, աղերսո՛ղ մատներ՝

Շոյելո՛ւ համար, ցավը մեղմելո՛ւ,
Գրկելո՛ւ համար, կրծքին սեղմելո՛ւ:
Սակայն որտեղի՞ց և ինչպե՛ս գտներ
Մի ժիրիկ մանչուկ,
Հետն էլ՝ թևանցուկ
Գանգուրիկ
Քուրիկ...

Նա ուներ շրթե՛ր.
Այրող կարոտից դողացո՛ղ շրթեր՝
Պաչելո՛ւ համար ու համբուրելո՛ւ,
Եվ... պիտի կյանքում անհագ մի պապակ
Հա՛ նրան դրդեր
Օտար թաթիկից շոյանք մուրալու,
Թմփիկ թուշիկից հայցելու մի պագ...

Եվ ուներ նա սի՛րտ՝ սիրելո՛ւ համար,
Մի սիրտ՝ գերվելով տիրելո՛ւ համար,
Մի սիրտ՝ սե՛ր համակ,
Մի սիրտ՝ սիրո՛ ճո՛վ,
Իսկ ինքը սիրուց հավիտյա՛ն ցանաք,
Ինքը՝ սիրուց սո՛վ,
Ինքը՝ մենակյաց ու կուսակերոն՝
Ինքն իրեն ծյուրող մի սիրո կերոն,
Որ վառվում է հար խորանի խորքում
Անմարդաբնակ-դափղատարկ վանքի
Եվ լուսարարի աչքին ու հոգուն
Իր մուխն է տալիս, լույսը՝ ոչ ոքի...

Ինչո՞ւ է կյանքը հաճախ այնպիսի չար խաղեր խաղում,
Որ մտածելիս մարդու սրտի մեջ արյունն է սքաղում:

Դեռ վնաս չունի,
Թե աստվածն անգո չեղյալ Մովսեսին

Գերադասել էր ու նախընտրել
 Միջևորդ իր միջև ու ժողովրդի՝
 Միաժամանակ խեղճ ու կրակին ծնելով կակապ.
 Ե՛կ ու թարգմանիր քո թվատ լեզվով
 Պատգամներն աստծո, մտքերը խրթին:
 Դեռ կարելի էր ավել ու պակաս
 Չեղյալի համար անգոյին ներել:
 Բայց... Միլտոններին վերցնել ու կրկել տեսողությունի՞ց,
 Բեթհովեններին՝ լսողությունի՞ց,
 Կոմիտասներին թույլ չտա՛լ սիրել...

Ինչո՞ւ է կյանքը հաճախ այնպիսի չար խաղեր խաղում,
 Որ մտածելիս մարդու սրտի մեջ արյունն է պաղում:
 Ինչո՞ւ, և դարձյա՛լ, և կրկի՛ն ինչո՞ւ,
 Եվ ի՞նչ է ուզում դրանով ասել.
 Իր ո՞ւժն է շեշտում, կարողություն՞նը:

Եկեք նախապես, առհավե՛տ ու մի՛ջտ
 Ընդունենք կյանքի պորեղությունը,
 Միայն թե երբե՛ք էլ այնպես չանի,
 Որ աշխարհի գալիք նոր մի Կոմիտաս
 Իր անմեղ սերը սրտում վնդանի՝

Իբրև դատվածի,
 Դատապարտվածի՝

Լերդ-լերդ արյունով ծեփելով բանտի դուռն ու պատերը...

... Ո՞վ էր այդ թաքուն-մեղավոր սիրո
 Ահավոր դժբախտ-երջանիկ տերը,
 Վարդապե՛տ, ասա՛,
 Ձգա քեզ ապա՛տ.

Քեզ հիմա ո՛չ ոք չի բանադրի,
 Ո՞ղջ մի ժողովուրդ քեզ կունկընդորի:
 Վարդապե՛տ, առա՛,
 Ձգա քեզ ապա՛տ.

Մի՛ խոստովանիր, այլ հպարտացի՛ր,
 Ո՞ւմ է սուրբը պետք, ե՛կ դու մարդացի՛ր:

Ինքըդ թե՛ծ կրակ՝ մի՞թե, Վարդապե՛տ,
 Բովանդակ կյանքում հար սառել ես դու.
 Կուսակրոնի քո սևերի տակ:

Վա՛խ, դա կլինե՛ր ծանրը մեղանշում
 Կյանքի՛ դեմ, գարնա՛ն,
 Պտղաքաղության:

Թե՛ հաղթահարել և առել ես դու
 Քո սիրասարսուռ տաք թևերի տակ
Խումար-Շողեր-իդ կամ *Սոնա յար*-իդ՝
 Իբրև կյանքի դեմ գործած մեղքերիդ
 Միակ թողություն:

Ասա՛, Վարդապե՛տ,
 Ո՞վ էր քո սերը,
 Բախտի պես թաքուն
 Քո սիրո տերը:

Չե՛, նա չէ՛ր կարող չլինել կյանքում,
 Նա պիտի՛ լիներ: Բայց ո՞վ է եղել:
 Ինչպե՞ս իմանալ, որտեղի՞ց պեղել:
 Ասա՛, Վարդապե՛տ, մի՛ պահիր թաքուն.
 Մի՛ խոստովանիր, այլ հպարտացի՛ր,
 Ո՞ւմ է սուրբը պետք, ե՛կ դու մարդացի՛ր:

Ո՞վ էր նա, ի՞նչ էր անունը նրա.
Սոնա՞ էր արդյոք, *Խումա՞ր* էր, *Շողե՞ր*,
 Ականջին ուներ սրտաձև օղե՞ր,
 Խա՛լ ուներ արդյոք, ո՞ր այտի վրա:
 Ուներ Տիրամոր աչքեր ու հոնքե՞ր,
 Տիրամոր ունկեր,
 Տիրամոր ծունկեր,

Տիրամոր հասակ,
 Մապերը՝ պսակ,
 Շապիկը՝ կապույտ, ջորը՝ ոսկեկար,—
 Դարերից եկող մի մանրանկար,
 Որ կարծես և՛ կար, և՛ բնավ չկար,
 Որ թեպես ուներ
 Չխամրող գույներ...
 Թե՞ ոչի՛նչ չուներ, այլ ուներ լոկ քե՛զ,
 Այլ ուներ լոկ քե՛զ—մի ամբողջ աշխարհ,
 Եվ աղաչում էր, որ դու չլքես,
 Դառնաս օրվա հա՛ց և ո՛չ թե... նշխար,
 Եվ աղերսում էր՝ առանց նայելու,
 Ու նվաղելով՝ տրվում թներիդ...

Չառ վառը նրա ո՞նց էր վայելում
 Վարդապետական ճւղող սևերիդ...
 Եվ մի՞թե քեզնից նա չպահանջեց,
 Եթե պահանջեց,
 Ինչո՞ւ նահանջեց՝
 Լացով ու հայցով ինչո՞ւ չտանջեց,
 Ա՛խ, ինչո՞ւ անվերջ չհանեց հոգիդ,
 Որ ուրիշ հագուստ նա տեսներ հագիդ,
 Որ ապատվեիր սքեմից քո սև,
 Որ դրսից նո՛ւյնպես լինեիր լուսեղ՝
 Վանքից աշխարհի գիրկը դառնայիր,
 Ամենամարդը նո՛ր մարդանայիր...

Հա՛յր սուրբ, ի՛նքդ ասա.
 Ո՞վ էր քո սերը,
 Նրբին ու տոկուն,
 Բախտի պես թաքուն,
 Երջանիկ-անբախտ քո սիրո տերը:
 Ո՞վ էր քո շաղոտ-շողոտ Շողեր-ը,
 Քո Շողակաթը-Շողիկը-Շողը,

Որ ընդունում էր սրտում իր լռիկ
 Անլուր ցավերիդ այրող դողերը,
 Ինչպես շանթերն է իր մեջ ընդունում
 Այս տարողունակ-բարեգութ հողը:

Ո՞վ էր, որտեղի՞ց, ինչպե՞ս էր գալիս,
 Յուրայիններին անվերջ խաբելով,
 Տնեցոց առաջ լեզու թափելով,
 Սիրուը հեկհեկ, կարոտից մարած,
 Ահն ու երկյուղը,
 Վախն ու սարսափը
 Փայտիորի նման հոգու մեջ թառած,—
 Որտե՞ղ էր գալիս, որ իր ափերով
 Դալուկ ճակատիդ ամպերը վանի,
 Որ չար աշխարհից մի պահ քեզ հանի
 Ու տանի—և ո՛ւր—թըշվառն ո՞ւր տանի...

Թշվառն ի՛նչ աներ, ի՛նչ հող տար գլխին,
 Նա ինչպե՞ս դառնար քեզ համար նեցուկ
 Իր թույլ ձեռքերով ու սիրով ծածուկ,
 Ինչպե՞ս օգներ քեզ, ինչպե՞ս պաշտպաներ,
 Երբ տգիտության հապա՛ր դեսպաններ,
 Քուրմե՛ր մթության,

Անվերջ, չո՛րս կողմից, առա՛նց գթության,
 Ամեն օր մի նոր առիթ հայթայթում,
 Հարվածում էին, խոցում քեզ, խայթում.
 Երբ քո շուրջբոլոր հին ոխն էր պայթում,
 Ճայթում նոր քները,
 Ցայտում նախանձը.

Երբ քո ոսկեհատ սրսուտ ցորնի տեղ
 Սերմ էին հաշվում բոված աղանձը,—
 Մի անբախտ Շողեր իր սիրով ծածուկ
 Ել ինչպե՞ս օգներ, դառնար քեզ նեցուկ...

ՂՈՂԱՆՁ ՎԱՅՐԱՑՄԱՆ

Մտքերով տարված խորհուն քայլելիս
Դավադրաբար ոտք էին տալիս,
Թիռ-թավալգըլոր անվի ճաղերում
Քինախնդրորեն փայտ ու ձող խրում:
 Բայց նա՝ Առաքյալ,
 Պիտի՛ որ կյանքում
Չկարողանար երբեք ընդհատել
Իր ճանապարհը առաքելական:

 Բայց նա՝ Ուսուցիչ,
 Ի՛նչ էլ որ լիներ,
Պիտի՛ որ դառնար մեռած խապերի
 Առաջին դպիր,
 Միակ քերական,
 Թաղվածը պեղեր,
 Շաղվածը թեղեր,
 Բերեր մեկտեղեր
Մեր խաղ ու տաղի սոտիկ-հեռական...

 Նա՛,
Որ ծնվել էր ապրելու կյանքով մի ընկերական,
Ուրախանալու միայն ապգովին,
Տրտմելու դարձյա՛լ ամբողջ հանայնքով,—
 Հի՜նա ստիպված ապրում էր մենակ՝
Մենավո՛ր ծառի խշռոցով տխուր,
Մենավոր ծառի ամբո՛ղջ հմայքով:

Միայնա՛կ մի ծառ,
Պտղատո՛ւ,
Հսկա՛,

Որին առիթով և կամ անպատճառ
Անվերջ փայտելիսում ու քարում էին,
Պտղի պտկումին խանգարում էին
 Մե՛կ օր, տասնըմե՛կ,
 Բայց... քանի՞ տարի,
 Եվ մի՞թե ցմահ...

Եվ ինչպես կոպը վտանգի դեպքում
Աչքերն է ծածկում բնապղով բարի,
Այդպես, Վարդապե՛տ, այդպես էլ հիմա,
Կտրելով իրենց խորդուբորդ ուղին,
Ոտներդ են ահա տալիս փարտուղի՝
Էջմիածնից քեզ հեռացրնում,
Տանում և մի օր... Պոլիս հասցրնում:

ՂՈՂԱՆՁ ՊՈԼՍԱԿԱՆ.

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Նախ՝ հունական մի հետերա,
Ապա՝ տիկին Բյուզանդիոնի,
Այնուհետև՝ տաճկաց խանում,
Իսկ իմ նախնին՝ կովից դարձող
Կնակարոտ մի վետերան,
Որ լեռնակույտ տենչանքի հետ
Մշտախայտանք ծով խանդ ունի,
Եվ ինքն իրեն շվայտելով,
Ցուփ վատնելով
Ու հատնելով՝
Արդեն քանի՛ և քանի՛ դար
Քեզնից բնավ չի կշտանում...

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Դու՝ հետերա-տիկին-խանում,
Դու՝ պչրուհի մի կախարդիչ,
Արնավալանջ, նոճեթարթիչ,
Մարմարայի պարեգոտով,
Բոսֆորական կապույտ գոտով,
Մահիկահոնք, արևաչյա,—
Մի ըզզիխիչ սիրավաճառ՝
Դեմքով բարի, իսկ սիրտը չար,
Որ հնազանդ մեր ընտանուց մեզ սառեցնում,

Իր մատներին՝ ուզածի պես՝ մեզ պարեցնում,
Շղթայում էր ոչինչ չարժող մի ժպիտով,

Մի ժպիտով,

Որ շատ շուտով

Պիտի բաշխեր ուրի՛շ մեկին,—

Շա՛տ հասկացող,

Քի՛չ զգացող՝

Անսե՛ր, անկի՛րք-լոկ շահադե՛տ,

Լոկ հաշվարա՛յու-խելո՛ք մի կին,

Որ ո՛չ կարգին մոտն էր տանում,

Ո՛չ էլ գոնե կարգին վանում,

Եվ... մեզանից ամենամեծ հաջողակին,

Որ կարող էր Բյուզանդիոնում դառնալ կեսար,

Դարձրնում էր շա՛տ-շա՛տ... միայն խեղճ տնփեսա...

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Հավարավոր հայ պապերիս
Նախ՝ բորբոքել շինծու խանդով,
Հետո՝ փորձված հոմանու պես
Տրված նրանց խենթ ափերին
Ու հրայրքի տենդ-տապերին՝
Հյութերն ամեն և արյունը,
Քրտինքը ծով և ավյունը
Քամել ես դու քո արզանդով,
Իսկ երբ նրանք հենց ժառանգից են խոսք բացել,
Դո՛ւ, որ գիտես կատվի նման ցնկնել դյուրին,
Փոխարկվել ես իսկույն ջորու՝
Չորացել ես ու ամլացել...

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Քանի՛ անփուտ ու սերտ կորիվ
Քո հողերում մենք ենք թաղել,

Մինչդեռ պտուղն ո՛վ է քաղել,
Քանի՛-քանի՛ հայ սերունդներ
Ցանել են սերմ, ցրել հունդեր
Ու հասցրել բերք ու բարիք.
Ողջն՝ ուրիշի՛ն, իսկ մեկ՝ կարի՛ք...

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Շքեղ ու ճոխ, չքնաղ ու պերճ,
Արծաթակուռ ու ոսկերիկ:
Շուք ենք տվել քեզ դարերով՝
Մեր սրբատաշ սուրբ քարերով,
Մեր անասեղ նուրբ կարերով,
Մեր աչքերի փայլ ու ցուլքով,
Մեր մատների ծով շնորհքով,
Չճարվելիք-չեղած ճարով,—
Մեր քանքարով ու հանճարով:

Պճեկ ենք քեզ,

Չուզե՛լ-վուզե՛լ

Եվ... ամեն ինչ այլոց ձգել...

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Մետաղաթել դու մի հանգույց՝
Մեր պատմության պարանոցին
Բախտի ձեռքով պնդված մանկուց.
Դու՛ անջինջ գիր օրհասական,
Մենք՝ մի ճակատ խեղճ ու դալուկ.
Դու՛ նոր սֆինքս փոքրասիական,
Դու՛ դարավոր մի հանելուկ,
Մենք՝ դարավոր մի առեղծված.
Դու՛ է՛ն գլխից սրբապղծված,
Եղծվա՛ծ,
Կեղծվա՛ծ

Մի չար տաճար,
Իսկ մենք՝ դարձյա՛լ հավատացյալ...

Պոլի՛ս, Պոլի՛ս...

Դու՛ դիվասիրտ- հրեշտակադեմ,
Ներսից՝ գեհեն,
Դրսից՝ եդեմ,
Կերտված ձեռքով մարդակերպար սատանայի...

... Նոր էր պըրծել հայ ջարդը նոր՝

Ադանայի,

Ու 30 000 հոգի հող էր մտել,

Բայց չէր փտել,

Ելողը քյոշքի տերն արնախում ու սևանուն
Սալոնիկում իր ձեռքերն էր դեռ լվանում՝
Գահը կիջած զավակներին իր արժանի,
Որ նորաձև եվրոպական տարապի տակ
Առժամանակ ծածկում էին ճանկ ու ժանիք.

Գրավաճառ խանութների ցուցափեղկում
Բուրում էին դեռ հեթանոս արբշիռ բույրեր՝
Կախարդ ձեռքով ամենապոր Վարուժանի
Խառնըվելով Գողգոթայի ծաղիկների հոտին անթով.

Դեռ հրահան իր մատներով Սիամանթոն
Շանթազրրել էր կամենում Կարմիր լուրեր,
Ու Թեքեյանն էր հղանում մի Հարություն հրաշալի,—
Երբ Կոմիտասն այստեղ եկավ՝

Ին՞չն գտնելու,

Թե՛... արթըմնի քուն մտնելու...

Այդ գիշերը, ա՛խ, թող ձգվեր, երկարանար,

Այ, գիշերը թող քարանա՛ր,

Որ չբացվեր բախտորոշիչ օրն այն դժնի

Ու քեզ հաներ

Պոլիս տաներ...

ՂՈՂԱՆՁ ՆՎԱՃՄԱՆ

Թվուկ ծառերը հեշտ են չորանում
Տաք ու պաղ քամուց,
Քերծվածքից անգամ,
ձղակոտրումից:

Վիթխարի մայրին կրկին նորանում,
Շիտակվում է շուտ՝
Մինչևիսկ անգութ ձղակոտրումից.
Խորունկ նոր վերքին գտնում է նոր ճար՝
Ապաքինվելով բուժիչ այն խեժով,
Որ ուրիշ դեպքում կոչվում է... հանձար:

Եվ ահա նորից նրա թարմ վերքի
Բերանն է գոցվում,
Ու բացվում նրա բերանփակ հոգին,
Ու բացվում այնպե՛ս,
Որ բնաշխարհի զովի ու շոգի
Հարուստուն տվող շունչն է պգացվում
Պուտ թաղերում հայրենապասալ:
Բացվում է նրա հոգին բերանփակ
Ադրիականի ու Մարմարայի հեռու ափերին,
Եվ ինքնամոռաց-ցնձուն ծափերի
Որոտից մի պահ
Ծովերն իսկ հաբարտ
Ուռչում են թեպետ, վարկվում ափերին,
Բայց... մի այնպիսի՛ հարվածով պզույշ,

Բայց այնպե՛ս անձայն, համբացած այնպե՛ս,
Ինչպես... նկարին Այվազովսկու...

Մի հայ վարդապետ՝

Ո՛չ միայն անպեն,

Մինչևիսկ առանց խաչ ու արծաթի,
Եկել էր՝ նորից Պոլիսն առնելու,
Եվ անառ Պոլիսն իսկապես առավ,
Բայց ոչ թե իբրև գյոռքագյոռ Ֆաթիհն՝
Ահեղ հորդայի սանձը ձեռներում,
Չենքով ու պորքով,
Բարբարոս ձեռքով
Կրակի մատնած հյուսիս ու հարավ:

Նա անառ Պոլիսն իսկապես առավ,
Վերագրավեց, միայն թե... երգո՛վ,
Մի երգչախմբով ամենասասան,
Որ նա՝ գողթեցուց սերված երգասան,
Խորին խորհրդով կոչել էր Գուսան.
Մի երգչախմբով, ուր ձուլվել էին
Շուրջ երեք հարյուր պարսնան ու կուսան,
Մի խուճք վիթխարի՝
Մասյաց մայիսյան եղեգնուտի պես
Բազմասոսափուն,
Վանա լճի պես ծփան ու ծափուն,
Արաքսից առույգ, Եփրատից հոսան,
Բայց Արագածից շեշտված ու հավաք,—
Շուրջ 300

Հնազանդ, խոնարհ ու հլու պավակ,
Հնազանդ, խոնարհ ու հլու մեկի՛ն,
Որ դաժան կյանքի ահեղ տաժանքով
Իր հայր դառնալու իրավունքն անգին
Փոխել էր դրա լոկ երազանքով,
Եվ հիմա...

Հանկարծ շուրջ 300 սիրելի պավակ՝
 Հո՛ր շնչով շնչող,
 Հո՛ր ձայնով հնչող,
 Մի սի՛րտ, մի հոգի՛, մի կա՛մք, մի արյո՛ւն:
 Շուրջ 300՛...

Իսկ ինչո՞ւ երեք:
 Հա՛յր սուրբ, վե՛ց էր պետք,
 Այո՛, Վարդապե՛տ,
 Պետք էր 600՛,

Որ... մեր վեցդարյա ահեղ որբության ամե՛ն մի տարուց
 Վեց հարյուր տարի անվերջ շամփուրված,
 Փայփայանքից զուրկ ու չհամբուրված
 Մեր ժողովրդի սրմուռից գոչեր
 Ամե՛ն տարվա դեմ մի՛ անմեղ բերան,
 Եվ... ա՛յն քաղաքում, որ շեները մեր
 Իր լեզվով ասած՝ դարձըրեց *վերան՝*
 Ջարդելով սյուններ, ձեղուն ու գերան.
 Եվ... ա՛յն քաղաքում, որ վեց դար արբեց
 Մեր գինով, արյամբ և արտասուքով,
 Մեր հագուստի հետ մեր մաշկն էլ գոփեց,
 Պղծեց ա՛յն, ինչ որ մենք էինք պաշտում՝
 Մեր սուրբ սուփրայով կոշիկը սրբեց,
 Ոտքերը լվաց մեր հացի տաշտում...

Շուրջ 300՛ պարման ու կուսան՝
 Մի համահավաք-բազմամի *Գուսան*,
 Որ առանց մի պուտ արյուն թափելու
 Եվ առանց դավի, առանց խաբելու,
 Մի դաշնամուրով ու սրինգ-փողով,
 Վեց հարյուր շուրթով ու ձեռքով մի զույգ,
 Թե հարուցելով լաց ու արտասուք՝

Ասյա հուպելով, ո՛չ ահ ու դողով,
 Թե հարուցելով կանչ ու աղաղակ՝
 Ապա ցնծությամբ, ո՛չ թե երկյուղով,—
 Առա՛վ-նվաճե՛ց-գերե՛ց մի քաղաք,
 Որ մի քաղա՛ք չէր, ո՛չ էլ տերություն,
 Այլ միանգամից երկու մայրցամաք՝
 Մի երկկողմանի յանոսյան դիմակ—
 Կիսով ասիական ու եվրոպական,
 Մեկին՝ միջնաբերդ,
 Իսկ մյուսին՝ մատույց,
 Այստեղ՝ ապական,
 Իսկ այնտեղ՝ այտույց...

Եվ նա՛, որ երեկ տիրեց Եվրոպան
 Ու հիմա դարձել Ասիան էր գերում,
 Նա՛, որ ընկել էր մի հուռթի խուպան
 Եվ իր քրտինքով ջրած հերկերում
 Ե՛վ խոփ էր ինքը, և՛ լուծ, և՛ ճոպան,
 Մերմնացան այնպե՛ս՝ ինչպես որ տափան,—
 Հիմա թերևս նա զուր էր ուլում
 Պոլսում բաց անել երաժշտանոց.
 Չէ՞ որ նա ինքը մի մարդ էր թեպետ,
 Հապարի նման մի հայ վարդապետ,
 Մի մարդ էր,

Սակայն կարծես մի մարդ էր բավահատորյա,
 Մի մարդ էր,
 Սակայն ինքն էր մի ամբողջ կոնսերվատորիա՝
 Երգիչ, նվագող,
 Խաղեր հավաքող,
 Որքան խմբավար՝
 Նույնքան ուսուցիչ,
 Որքան հնագետ՝
 Մեռած խաղերի գաղտնիքը լուծող,
 Նույնքան պատմաբան՝
 Դարավոր երգի մայրուղին գծող.
 Եվ մի երգահան, և մի տաղաստեղծ,

Որի քրտինքի ամեն մի կաթիլ
Դառնում էր նոր երգ ու նոր եղանակ,
Ե՛վ աստվածային մեր Պատարագի մի նոր հեղինակ,
Ե՛վ վավեշտական օպերետայի ուրախ խաղաստեղծ,—
Մի մարդ,
Որ սակայն կարծես թե մարդ էր բավմահատորյա,
Մի մարդ,
Որ սակայն ինքն էր մի ամբողջ կոնսերվատորիա...

Եվ ահա նրա կախարդ ձեռքի տակ
Ծերուկ խապերը դառնում են կարծես անլեզու մանուկ,
Որ կամաց-կամաց իր թոթովախոս լեզուն է բանում,
Թո՛ղ որ դեռևս ինչ-որ տեղերում թլիկ է տալիս,
Բայց կանցնի կ'ս մեկ-երկու տարի,—
Էլ հա՛մրը որտեղ, էլ ի՛նչ փակբերան...

Մարմին է դառնում Անուշ օպերան,
Որ էլ հարց չտա հեզնող Ֆիգարոն,
Թե ո՛ւր են հապա Մոսին ու Սարոն...

Մարմին է առնում Անուշ օպերան,
Եվ ժողովրդի
Ընդերքից հուռթի
Միևնույն տարում լույս աշխարհի եկած
Նույն ժողովրդի
Կարեվեր սրտի
Հոգսերից, ցավից, հույսերից երգած,
Նույն հողը հերկած
Սերմնացան երկու
Մեկտեղ են բերում բերքը պանծալի՝
Միրով գումարում հանձար հանձարի...

Մինչ ինքը այստեղ՝
Արդյոք Բերայի Բանկալթի թաղո՞ւմ,

Արդյոք Իշխանաց կղզո՞ւմ ման գալիս,
Թե՞ քաղաքամերձ չքնաղ Հայգյուղում,—
Մինչ ինքը այստեղ՝
Իր միտքը լողում,
Թողնում է Բերա—Բանկալթի—Պոլիս
Ու հասնում նորից
Ո՞ւր... Էջմիածի՛ն:

Ա՛խ, նրանք այնտեղ հաճախ, շա՛տ հաճախ
Նուց էին մտնում լոկ լուսաբացին,
Իսկ ամբողջ գիշե՛ր...
Եվ ամբողջ գիշեր
Ծերուկ մոկացին...
Ինչպե՞ս չհիշել՝
Որքան էլ թվա անցած ու հեռու:

Նա ձեմարանի պահակն էր ծերուկ՝
Անտուն ու անտեղ այդ Նախո քեռին:
Նրա մացառփուշ խառնակ հոնքերի
Տեղ-տեղ փլուզված կամարի վրա
Դարսդարսված էին կնձիռներ մռայլ՝
Ամեն մեկն ասես կամարին վայել
Մի-մի ձեղնափայտ, փոքր ու մեծ գերան,
Ու թե ծոռված վերից ու տակից,
Ապա ճակատի պաղից ու տաքից:

Եվ ամեն անգամ, երբ Նախո քեռին
Իր իսկ մտքերի քամուց սարսվելով՝
Կամարն էր ցնցում քանդված հոնքերի,
Գերաններն անվերջ վեր ու վար թռչում,
Հա՛ ճոճվում էին, բայց չէին փչում...

Թաղել էր քեռին՝ ինչ ուներ կյանքում,
Թողել հայրենի Սասուն—Մոկս—Շատախ,

Եվ հիմա՝ արկված տեղից ու տնից,
Մենակ, չորգուլի՝ պահակ էր վանքում:
Եվ ամեն գիշեր սոսինձ սաների
Կաչուն խնդրանքով և աղաչանքով
Խեղճ Նախո քեռին կամա-ակամա
Դառնում էր կրկին Սասուն—Մոկա—Շատախ՝
Միշտ սկսելով.

— Է՛հ, լաո՛, մատա՛ղ...

Ու նույն աննվազ խոր հառաչանքով
Ամեն օր պատումս Սասնա մի ծռից,
Քուռկիկ Ջալալուց, Կեծակե թրից,
Ագռավաքարից
Ու Ծովասարից:

Դիցաբանելով վիպում էր քեռին,
Բայց և վիպածին խորունկ հավատում՝
Ապրում նրանց հետ, նրանց պես դատում,
Նրանց աչքերով սիրում ու ատում:
Վիպում էր քեռին ու երգում տեղ-տեղ.
— Դառնամ կողորմին...

Ազգին ու տոհմին...

Ու նորից վիպում ու երգում հերթով
Իր ծերունական խաված կոկորդով.
— Է՛նոր լե ծծե՛ր՝ լուսնակ էր ցուխտակ
Մեպի լուս տալու...
Է՛նոր լե ճակա՛տ մեղրան էր, լաո՛,
Քուռկիկ Ջալալու...

Եվ Նախո քեռու միամիտ մտքով
Ինչպե՞ս անցկենար,
Թե ինչքան գնար,
Այնքան ավելի հաճախ կհիշվեր
Այն խելոք սանից, որ հետո թեպետ
Հազավ սև սքեմ, դարձավ վարդապետ,

Բայց ուշք ու սխաբը տվեց երգերի:
Նախոյի մտքով ինչպե՞ս անցկենար,
Թե միշտ հիշվելիս՝ ինքը՝ խեղճ քեռին
Կկանգներ կողքին ինչ-որ... Վագների:

Այո՛, Վարդապետ, վիպը ծռելով՝
Այդ խեղճ ու կրակ անգրագետ քեռին
Կողքից էր նայում գոռոպ Վագներին
Եվ պահանջո՞ւմ էր,
Թե՞ աղաչում էր,

Որ դու քո կորեղ Սասնա ծռեր-ով
Խրատես նրա Նիբելունգներ-ին.
Չեռքի դեմ՝ բալուկ,
Շուրթի դեմ՝ բերան,
Օպերայի դեմ՝
Քո նոր օպերան...

Քո ժողովուրդը՝ արյան ծովերում,
Նորոգվող վերքի անլուր ցավերում,
Իսկ նրա որդիք՝ պատմության մուժից
Գոռ գոչում էին իրենց հաղթ ուժից,
Կենաց ու մահու պայքարից արդար:
Այստեղ էր ահա, որ Դավթի կողքին
Գալիս էր կանգնում մի Կարմիր Վարդան
Ու հանում էր քեպ Պոլսո Բերայից,
Դեպի Ավարայր ու Տղուտ կանչում,—
Եվ քո ականջում
Խմբերգն էր հնչում
Այն հերոսական նոր օպերայից,
Որ այս անգամ էլ կոչվում էր Վարդան...

ՂՈՂԱՆՁ ՄՐՑԱՎԱՐՏԻ

Եվ մեկ անգամ հաղթարշավով
Արդեն անցած կես-Եվրոպան,
Այնուհետև նվաճելով սիրտն Ասիայի,
Խլացնելով նեխիմական ու սապային
Երգացավի ծանրը նոպան՝
Հիմա նորից հրավիրվեց նա Եվրոպա.
Կանչվեց Բեռլին, հետո՝ Փարիզ:

Ականավոր երաժիշտներ ողջ աշխարհից՝
Չմահավան, բարձրաճաշան, անմիաբան,
Միջազգային Ընկերության Համաժողով:
Եվ սյունապարդ սրահներում լուսաողող
Յուրաքանչյուր ժողովրդի երգ ու խաղից՝
Չեկուցումներ,
Յուրաքանչյուր ժողովրդի պար ու տաղից՝
Երգ-ցուցումներ:
Իսկ բովանդակ ու բավազգի Արևելքից՝
Մե՛կը միայն...

Ուրիշները, սրտի դողով,
Չեկուցման հետ բեմ են հանում
Նվագախումբ, պարե՛կ, երգի՛չ:
Իսկ սա՛... ինքը մեկնաբանում,
Ինքն էլ ձեռքը ծոցն է տանում,
Ծոցն է տանում
Ու... դուրս հանում

Օրկեստրի տեղ միայն մի... պարզ ծիրանի փող
Եվ, փոխանակ մենապատար անհատների,
Ինքն է հանձնում իր շուրթերին ու մատներին,
Ու... մի փոքրիկ, փայտե մի փող
Մերթ հնչում է օրկեստրային ամբողջ թափով,
Մերթ՝ դայլայլում ու գեղգեղում,
Մերթ ժայթքում է ու մերթ վեղում,
Մերթ կուտակում ու բարդում է,
Մերթ՝ խենթ հոսքը մատով նեղում,
Ուպածի պես հունից շեղում
Ու վերջում էլ ավարտում է
Ինքը՝ ինչ-որ հանգույց կապով,
Իսկ դառի՛ճը՝ ընդոստ ծափով:
Հետո՝ փողը ծոցն է տանում
Ու վերստին մեկնաբանում,
Եվ մի վայրկյան տալով դադար,
Նորից դառնում մենապատար՝
Ինքն է երգում սրտի ձայնով...

Ա՛խ, Վարդապե՛տ, նորից այնօր
Մտքերից՝ մեզ, աչքերից մութ դու ցրեցիր,
Աշխարհում մեկ դու պարզերես դարձրեցիր,
Իսկ ինքը՞ քեզ՝
Կրկի՛ն հաղթող մենամարտիկ,
Որ ծափերի տարափի տակ
Ցած է իջնում բեմից մարտի,
Ցած է իջնում,
Որպեսզի նո՛ւյն այդ ձեռքերով,
Իբրև հերոս—
Դեռ կենդանի՛—
Վեր բարձրանա... պատվանդանի...

Ե Ղ Ե Ռ Ն Ի Հ Ա Մ Ա Ջ Ա Ն Գ

ՂՈՂԱՆՋ ԸՆԴՀԱՏՎԱԾ

Եվրոպայից նա վերստին սիրով դարձավ
Իր Գուսանին և խավերին,
Իր Անուշ-ի նոր մասերին,
Իր Վարդան-ի գոռ բասերին:

Հնչյուններից պիտի կերտեր մի հուշարձան,
Որ հավասար պիտի լիներ
Իր վեհությունը Սասնա սարին.
Պիտի երգով ողորմի տար
Բաղդասարին, Սանասարին
Ու նվովեր Մարա չարին.
Հորովելով Դավիթ տղան
 Պիտի մենակ՝
 Անեկ-անլուծ՝
Գեղշուկի տեղ գութան քաշեր,
Հետո՝ Կորքին հանգիստ թողած,
Մարա տիրոջ սիրտը խաշեր...

Պիտի՛, պիտի՛...

Վարդապետի
Գիշերաձալ վեղարի տակ

Բացվում էին լուսաթաթախ առավուներ՝
Մեկը մեկից պայծառ ու տաք,
Մեկը մեկից վառ ու հստակ:

Կրծքի ներքո սիրտը թնդուն
Կարծես անվերջ նույնն էր պնդում՝
 Երաժշտի՛ր.
Ամենակույ խորշակի դեմ ու երաշտի՝
 Երաժշտի՛ր.
Թշնամու դեմ ահեղացող,
Օղակի դեմ հար նեղացող,
Ընդդեմ նրա երգի, ձայնի, նրա շեշտի՝
 Երաժշտի՛ր.
Մինչև մահդ հրաժեշտի՝
 Երաժշտի՛ր:

Երաժշտում և դեռ պիտի
Հորդաբխուն երաժշտեր,
Վիշտ երգելով՝ ցրեր վշտեր,
Հույս երգելով՝ հավատ շեշտեր,
Սուտը հերքած՝ ճիշտը ճշտեր,
Բայց... մի ահեղ գիշերվա մեջ
Արյուն հազան կանաչ դաշտեր,
Եվ հույս, հավատ, կյանք ու անուրջ
Օր-ցերեկով հանկարծ դարձան մի վատ երապ.

Օղում կախվեց
Աշխարհակույ մի պատերապմ...

ՂՈՂԱՆՋ ՏԱԳՆԱԳԻ

Օղում կախվեց աշխարհակու մի պատերապս,
Իսկ գարո՛ւն էր...

Լեռնաշխարհի կատարներին
Չյունը՝ կիսված պատառների,
Արտասվում էր գլու-գլու,
Շրջանցելով լեռ ու բլուր՝
Առու բարձած
Հոսում էր ցած

Այնքա՛ն սիրած ու չտիրած բարձունքներից,
Եվ խառնելով պուտ-պուտ արցունքն արցունքներին՝
Հովիտներում լացն էր փռխում հեծկլտոցի
Ու գալարքով վիջապ օձի
Չոր ու կիրճ էր իրեն զցում.
Դառնում էր գետ, մի գետ ելմա՛ն,
Ու չէր գտնում խոսքեր ներման՝
Ծանրը խաբված կնռչ նւան...

Ողջ աշխարհում՝
Մահ ու արյուն,
Իսկ գարո՛ւն էր...

Ծաղիկներն են աչքով անում այստեղ-այնտեղ,
Եվ ամեն թուփ, ամեն ցողուն
Դառնում է լար մի յուրովի, դառնում ստեղ՝
Երգուն քամու մատների տակ:

Օրը՝ օրին, և օդն արդեն
Մեղմ է այնպես, հողն այնպես տաք,
Անես համայն աշխարհով մեկ
Մի մայր բարի, սիրագորով,
Մանուկ հողն է ջերմացրրել
Իր բերանի տաքուկ գլով...

Մարտե՛ր,
Ջարդե՛ր,
Հո՛ւր ու հրդեհ,
Արեակողոյ հապա՛ր սրտեր,
Իսկ գարո՛ւն էր...

Եվ շողակաթ առավուտներ
Ջինջ ցողով են թրջում ոտներ,
Թավ սաղարթով ծառեր կուգում,
Ծաղիկներով ու կանաչով
Պճնում ոչ թե լոկ արոտներ,
Սարահարթներ,
Այլ մինչև իսկ ոտնահարված արահետներ...

Ամենուրեք քույրեր ու մայր
Հարապատի մահ են կոծում,
Իսկ մի թռչուն հիմա՛ր-հիմա՛ր
Ինչ-որ ուրախ երգի համար
Ողջ ժամանակ ձայնն է փորձում...

Ամեն ծառից՝ նոր մի տաղիկ,
Ամեն քարից՝ նոր մի խաղիկ,
Եվ դաշտերում՝ շաղն է շողում,
Ու ծաղիկներ են փողփողում,
Իսկ մի համեստ ծնկածաղիկ
Աշխատում է ոտքի ելնել՝
Մի կերպ շտկել ծոված ցողունն
Ու... ո՛չ մի կերպ չի հաջողում...

ՂՈՂԱՆՁ ՆԱԽՃԻՐԻ

Ծնկածաղկի պես

Մեկ էլ չաջողվեց ոչ միայն նորից
Շտկել վեցդարյա ցողունը մեր կոր,
Այլ բարբարոսի նույն դաժան ձեռքով
Ցողունն այս անգամ արմատից հատվեց.
Հայկական հարցից Թուրքիան պատվեց
Հայաստան երկրում հայ չթողնելու մի ահեղ ելքով,
Որ ոչ լաված էր, ոչ էլ տեսնելի
Մարդկային ցեղի երբևէ կրած անպատվության մեջ
Եվ մինչև անգամ իրենց՝ թուրքերի
Արյունով հունցված սև պատմության մեջ:

Մի ո՛ղջ ժողովուրդ մեկ-մեկ թրատել,
Մի ամբո՛ղջ անտառ արմատից հատել...

Եվ կույսեր, որոնց ծոցի մեջ լուսե
Լուսնի լույսն անգամ ծածուկ չէր հոսել,
Որ երկչոտ էին, ինչպես եղջերուն,
Որ աննյութ էին, ասես հորինված
Մի հովվերգական վեպի էջերում:

Աղջիկներ,

Որոնք անպարկեջտ բառից ու շոյիչ խոսքից
Երկնքի նման բռնկվում էին ջիկնանքով ոսկի.
Ամոթխա՛ծ, մաքո՛ւր, լուսավո՛ր կույսեր,
Որ ֆրանսերեն անգիր գիտեին
Լամարթին, Վիյոն, Ալֆրեդ դը Մյուսե

Եվ անգլերեն

Խենթ Օֆելյայի տրտում երգն էին արցունքով ջրում,—
Օֆելյայի պես այժմ ցնորված՝
Խելագարվածի իրենց ճիչնրում
Դարձյա՛լ մոռանալ չէին կարենում ա՛յն դժոխքը սև
Եվ բռնաբարող ա՛յն ասկյարներին,

Ա՛յն ենիչերուն,

Ա՛յն անասունին ասուն, բայց անբան,
Որի բուք գլխի կեղտոտ փռչերում
Եթե խլվում-շարժվում էր մի բան,
Ապա մարդկային մի՛տքը չէր, օ, ո՛չ,
Այլ... միայն ոճի՛ր:

Մարդի՛կ, որ չունեն մարդկային ոչինչ,
Մարդի՛կ, որ մա՛րդ չեն,

Այլ ավելի շուտ մարդակերպ կապիկ.
Որ յոթ տարին մեկ չեն տեսնում նույնիսկ օճառի երես,
Տասը տարին մեկ չեն փոխում շապիկ,
Եվ սուր բահ է պետք,

Որ մարմինների սև տարթը քերես,—
Հիսա ամենուր

Նորապսակի սուրբ առագաստ են պղծում անպատիժ,
Հայոց մայրերին անում անպատիվ...

Լկլըվողները թող գոռան «հրե՛շ»,
Սակայն ո՛վ գոչի ու լուծի վրե՛ժ,
Թե տղամարդիկ՝
Հեռու և մոտիկ՝

Դարձել են արդեն լեջ ու փորոտիք...

Եվ մարդի՛կ,

Որոնց բիրտ պճեղների քրտնքահոտից
Անգամ հոպոպը իր շունչը կտար,
Ճխլտում էին նույն այդ ոտներով
Մեր մանուկներին դեռ նորատոտիկ,

Մեր մանչուկներին՝ լույսի պես արդար,
Առավոտի պես մաքուր ու գերող,
Գարնան պես բուրող...

Եվ մարդիկ, որոնց աչքերը ճպոռոտ
Հիշեցնում էին ոտաց ճանապարհ,
Եվ որոնց միտքը— դավաճանաբար—
Չէր կտրում այնքա՛ն, մինչևիսկ այնքա՛ն,
Որ այդ ճպոռուկից կարող են փրկվել,
Եթե... վազվեն օրը մեկ անգամ,—

Միևնույն մարդիկ

Մեր սուրբ մայրերի հանճարներ սնած ծիճի էին փրթում
Եվ՝ չգոհացած սառն ու տաք վենքից՝

Մոր աչքի առջև

Քարերով էին փշրում ու ջարդում

Գանգերը նրա՛նց,

Ովքեր ստեղծում

Ու բանաստեղծում,

Հրաշքներ էին աստծու պես կերտում,

Եվ եթե աստծուց տարբերվում էին,

Ապա այնքանով,

Որ նա անգո էր, իրենք՝ իրական:

Եվ հիմա սակայն

Չեռքն անասնական

Ջնջում էր և այդ տարբերությունը,

Ջնջում էր քարով.

Հայոց աշխարհի հայկական քարը

Ջարդում-փշրում էր հայոց քանքարը...

— Ո՛վ արդարություն,

Թող որ ես թքեմ ճակատին քո բաց,—

Գոչել էր մեկը քարերով ջարդված այդ հանճարներից,

Գոչել ո՛չ հիմա,

Այնժամ էր գոչել,

Երբ խուժանն այս նույն
Արյունով հաղթած գապանի նման
Դրովելով միայն վայրենուն հայտնի իր պատճառներից,
Ո՛րերորդ անգամ մոխիր էր թողնում
Մեր արտ ու այգուց, մեր տաճարներից:

Եվ հիմա՛,

Հիմա՛,

Երբ կոտորա՛ծ չէր, երբ ջա՛րդ չէր,

Այլ մա՛հ՝

Մահ համատարա՛ծ և համապայի՛ն,

Մահ ծերի՛,

Մանկա՛ն,

Խեղճի՛,

Հսկայի՛,

Երբ մահվան մրրիկ,

Երբ մահվան բուք էր,—

Այլևըս որտե՛ղ, որտե՛ղ էր թուքը,

Որ արդարության ճակատը փակեր:

Ա՛խ, չորացել էր հայոց աշխարհի բերանն ու բուկը:

Էլ ինչպե՛ս թքել,

Եվ այդ ո՛վ թքեր,

Թե հայոց երկրում էլ մարդ չէր մնում,

Բովանդակ մի ազգ թե կուլ էր գնում

Թուրք յաթաղանի պաղբոց պողպատին,

Հայոց հայալիք Տիգրիս-Եփրատին,

Սև արաբների շեկ անապատին՝

Օ՛րը ցերեկով,

Ոչ թե աննկատ:

Եվ ունեցե՛լ էր արդարությունը երբևէ ճակատ:

Օ, ո՛չ, նա ուներ միմիայն քամա՛կ,

Քամա՛կ մի խելոք,

Որ շուտ էր տվել մի բնաջնջվող հինավուրց ազգի՝

Նախապես նրան զրկելով վարկող ու փրկող բազկից:

Ու թե կար ճակատ,

Դա ռուս-տաճկական այն ճակատն էր լոկ,
 Որ մոտենում էր՝
 Ասես լսելով
 Կտրվողների,
 Կոտորվողների
 Ահավոր ճիչը,
 Եվ—մեկ էլ հանկարծ— չգիտես ինչու,
 Բռնում էր ճամփան արագ նահանջի՝
 Թույլ տալով իջնի
 Եվ վարկը վերջին,
 Կարծես եղածը դեռնըս քիչ էր...

Եվ սակայն նրանց մեղքն ի՞նչ էր, ի՞նչ էր,
 Անաստված աստված,
 Ինչո՞ւ էր արվում այնքան անօրեն
 Եվ ահեղ մի դատ:

... Կար երկաթուղի,
 Որ պիտի անցներ Բեռլինից—Բաղդադ:
 Բայց ինչպե՞ս անցներ անապատներով այն արաբական,
 Որտեղ կանաչը կայարանների դեմքը չի պատում,
 Ուր չկան շեներ, ավաններ ու տուն:
 — Մեղքը հայի՛նն էր, որ հոժարակամ
 Չէր գնում ապրի շեկ անապատում,
 Չէր լքում բնիկ հայրական տունը,
 Իր բազմադարյան շենն ու ավանը՝
 Ամուր Կարինը, անառ Սասունը,
 Իր ծոցվոր Մուշը, պտղած իր Վանը...

... Բովանդակ մի դար, դարուց ավելի՛,
 Տենչանքն էր կիպում ռուսաց նավերին.
 Իրենց ձևառատ ու պաղ հյուսիսում
 Երազում էին, կարոտով հիշում
 Լուսեղ արևելք, արևոտ հարավ,

Ու խենթ տոփանքի խոսք էին բանում
 Այն Դարդանելին՝ պջրուհուն պառավ,
 Որ չէր դիմանում
 Առանց հուճանու,
 Բայց սրանց— ինչո՞ւ— թողնում էր ծարավ,
 Նազը՝ նազ, սակայն... հետո՞, ի՞նչ դառավ,—
 Եվ ահա ռուսներն է՛լ չեն դիմանում:
 Մեղքը հայի՛նն էր.
 Նա թուրքի աչքին այլ բան չէր թվում,
 Քան հաջող քամի
 Եվ մի առագաստ, որ ինքն է պարզվում
 Մոսկովի կայսին...

... Այս շարժիչների թանկ-էժան դարում
 Նավթի փոխարեն— ի՛ցավ խեղճ հայի—
 Դեռ Անգլիայում շուր չէին վառում:
 Բոլոր ծովերը՝ նույն Անգլիային,
 Մինչդեռ նավթի ծովն, ա՛յ, Մուսուլումն է:
 — Եվ մեղքը ո՞ւմն է,—
 Իհա՛րկե հայինն...

... Արդեն օսմանյան կավե հսկայի
 Ծեփն է ճաքճվում
 Ու մեջքը ձկվում՝
 Բանականության տաքուկ շողերից.
 Ռումին ու բուլղար, սլովակ ու սերբ
 Պոկվել են նրա կավե կողերից:
 Նույն աններելի մտքին է հակվում,
 Նույն ախտով նաև հայն է վարակվում՝
 Իր մասն է ուզում իր իսկ հողերից,
 Գրոշ է ուզում իր այն փողերից,
 Որ հափշտակել
 Եվ ճչալ ուզող բերանն են հետո քացիով փակել:
 Ու դժգո՞հ է նա,

Եվ ա՛յդ է ուզում անխոս ակնարկել:
— Ուրեմն պարզ է: նա հանցագործ է,
Եվ պիտի ջնջվեն իր էզն ու որձը:

... Եղունգ են քերծում, պտղունց են մաշում,
Ժայռից վանք կերտում, քարից նուռ տաշում,
Դարաբասի աչքին հոնք կամար քաշում,
Արձան են ձուլում, ջինում ապարանք:
— Եվ մեղավոր են այստեղ էլ նրանք...

... Հաշիշ չեն ծխում,
Խճում են գինի,
Ապրում անթալան և առաքինի,
Չեն պահում հարեմ,
Ոչ էլ ներքինի,
Եվ չունեն մուլա,
Որ կապի չալմա.
Նրանց քեշիջը վեղարավոր է:
— Եվ... մեղավոր են...

... Չեռքի հետքերը նրանց հայրերի
Կնիք են դրել այս նույն վայրերին՝
Իբրև սեպագիր
Կամ շաղախ ու կիր,
Իբրև շիրմաքար
Կամ որմնանկար,
Իբրև մագաղաթ
Կամ լեռժակ-ջրանցք...
— Եվ ո՛ւմն է մեղքը,—
Իհա՛րկե նրանց...

... Ինչպե՞ս չկտրել այն կոկորդը չար,
Որ ցավից հանկարծ կարող է ճչալ,
Կարող է հայցել փրկություն ու ճար...

... Պիտի ապատվել այն լիրբ աչքից էլ,
Որ երազանքից շողում է պայծառ
Եվ կամ մատնում է ապրած կակիծը
Ու դրանով իսկ դառնում է պատճառ,
Որ օտարները... լացողին խղճան՝
Տեսնելով նրա աղի արցունքը...

... Ինչպե՞ս չջարդել հանցավոր ծունկը
Եվ այն մեղսակից համառ արմունկը,
Որոնց հենվելով՝ մարդը արնաքամ
— Եվ գալա՛նն անգամ—
Ուզում է դուրս գալ ժանտ գերությունից...
Ուրիշ ավելի հանցավոր բան կա՞:
— Դե եկ, մի՛ ելնի համբերությունից,
Դե եկ, թուրքօղի՛, ցավից մի՛ վնգա...

... Կյանքում կան բաներ, որոնք չեն քերվում,
Ինչպես չի քերվում արյունը սրտից
Կամ գույնը վարդից:
Կյանքում կան բաներ, որոնք չեն ներվում
Ինչպես դրացուն,
Այնպես էլ համայն մի ժողովրդի:
Չի ներվում և այն,
Ինչը կոչվում է առավելություն...
— Եվ այդ ահռելի հանցանքի դիմաց
Դեռ պահանջում եք ներման վեհությո՞ւն...

... Նրանք գիտեին սիրել ու ատել,
Գիտեին խորհել ու համեմատել,
Խույս տալ ցավերից, դավերից ծայտալ,
Ծարավել լույսին, արևին ժայտալ:
Թե անսահման էր նրանց տանջանքը,
Անծայր էր նույնքան և անոջանքը:
— Ահա՛ և նրանց ծանր հանցանքը...

... Ունեին նաև մեկ ուրիշ հանցանք,

Որ ահավոր էր:

— Գիտե՞ք, թե որը.

Երբ մարդ ոչ մի կերպ չի կարողանում

Ընդմիջտ մոռանալ մի հիմա՛ր անուն՝

Ի՛ր իսկ անունը և ազգանունը:

— Ի՞նչ հանդգնություն, դուք հասկանո՞ւմ եք...

Եվ նա ուզում է նույնիսկ չդատվե՞լ,

Խուսափել արդար կարգ ու կանոնի՞ց:

Ուրեմըն... պիտի ա՛յլ կերպ ազատվել

Այդ լիրբ անունից և ազգանունից:

Իսկ դա անունն էր մի ամբողջ երկրի,

Ո՛րչ մի ազգ էր դա կրում ու պահում...

Եվ քաղաքակիրթ այն Եվրոպայում,

Ուր ով ծանոթ էր հայոց հին գրին,

Հայոց պատմությանն ու պատմագրին,

Դառնում էր դոկտոր ու պրոֆեսոր՝

Դեռ օրը նույնիսկ չդարձած կեսօր...

Եվ քաղաքակիրթ այն Եվրոպայում,

Ուր մարդկայնության փութանց նուպայում

Շատերի համար դարձել էր փեշակ

Մեզ երկի՛նք հանել՝

Հային անվանել

Ասիական մթնում գիտության մշակ,

Է՛լ ջահ, է՛լ կերոն, է՛լ միակ փարոս,

Իսկ թուրքին կոչել բիրտ ու բարբարոս՝

Իրենց համեմատ այնքա՛ն վայրենի,

Որ պետք է նրա հողը հայրենի

Վաճառքի հանել

Կամ մեջ-մեջ անել,

Որպեսզի... հողը չմնա խոպան,—

Հիմա լուսավոր այդ նույն Եվրոպան

Առանց շիկնանքի այնտեղ էր հասել,

Որ ժառանգներին Կարմիր սուլթանի

Դասեր էր տալիս՝

Եղեռնի՛ դասեր,

Դասեր նախճիրի՛, բարբարոսության՛,

Իրենց պահելով... դերը բուզության:

Այդ նո՛ւյն Եվրոպան

Նման չէ՛ր հապա

Հարբած-արնախում այն թուրք պինվորին,

Որ ձանձրանալով պռոշից նարդու

Կամ թուղթ խաղալուց,

Իր թուրը դրած հայ հղի կնոջ սուրբխորան փորին՝

Գրազ էր գալիս, թե ի՛նչ կբերի.

— Աղջի՛կ, թե տղա,—

Եվ մանկաբարձի նշտարի տեղակ

Թուրն էր կատարում կեսարյան հատում...

Իսկ նա կին չէր, ո՛չ, այլ Մայր Հայաստան,

Որի սրբական ու տաք արգանդում

Մի լույս մանուկ էր սկսում խաղալ,

Մի վահագնակերպ-դավթաղեմ տղա,

Որ հղացել էր փրկության լույսից

Ու սնվել էր մեր անմոռուկ հույսից՝

Այն ճանապարհին, որ դարավոր էր,

Ծանր ու խորդուբորդ:

Բայց Եվրոպան էլ ուներ ճանապարհ

Եվ, որպես ճամփորդ,

Նա... կովացրեց իրար հետ շներ,

Որ իր՝ ճամփորդի բանը հաջողի:

Իրոք, ի՛նչ էլ որ լինե՜ր-չլինե՜ր,

Բայց պակաս չկար շան պես հաջողի:

Եվ այս շնային գզվոտուքի մեջ

Շան թաթերի տակ քիչ մնաց կորչեր

Մի ո՛ղջ ժողովուրդ՝

Բնի՛կ,

Տեղական.

Մալ մնաց դառնար թղթե տեղեկանք

Մի ալգ, որ կուռքեր շատ էր ճանաչել,

Բայց որի... նույնիսկ տոտե՛մը շուն չէր,

Այլ ելը հերկող,

Այլ շուրը երգող

Եվ ամպրոպածին փողը՝ եղեգան...

Ու երկրագնդի այն ծանոթ մասում,

Որին Հայաստան, Հայք էին ասում

Փարավոններից մինչ Պուանկարեն,

Հիմա Օսմանի թռռները բռի

Վիհլելվ կայսեր հետ ուլեցին քերել

Դարերով հնչող «Հայաստան» բառի

Բոլո՛ր տառերը,

Նրա ապագան,

Մշահոտ ներկան

Եվ մինչև անգամ... անցած դարերը:

Եվ համարյա թե իրոք քերեցին,

Իսկ Գլադըստոն—Չորջ Լյոյդները

Չխանգարեցի՛ն...

ՂՈՂԱՆՋ ԵՂԵՌՆԱԿԱՆ

Խանգարե՛լ: Ինչի՞ համար...

Գարուն էր: Չեկած ամառ՝

Փուլ եկավ երկնակառնար,

Չյուն մաղեց մեր բաց գլխին,

Չյուն մաղեց՝ կրակի՛ պես...

— Գարուն ա, ձուն ա արել...

Գետերը մեր երերման

Հոսեցին՝ երակի՛ պես...

— Արունը շուր ա դառել...

Չորերը շիրիմ դարձան,

Վիհերը՝ գերեզմանոց.

— Չուրը մեր տունն ա տարել...

Ամեն քար՝ լուռ մահարձան,

Ամեն տուն՝ վառման հնոց.

— Բնավեր հավք ենք դառել...

Ինչքան բառ՝ ո՛ղջը մրմունջ,

Ինչքան երգ՝ ո՛ղջը թալով.

— Չուլում էր, զուլո՛ւմ, լաո՛...

Թրի դեմ, սրի, հրի՝

Լոկ մանգաղ, լոկ բահ ու մաճ.

— Տնավե՛ր-քնավե՛ր լաճ...

Մեր հողը, մեր հայրենին,

Մեր երկիրն ամայացավ.

— Սև՛ հագիր, սևսիրտ մարե...

Հինավուրց տոհմիկ մի ապգ
 Չմեռա՛վ, այլ... մահացա՛վ.
 — Գարուն ա, ձուն ա արել...

Գարուն էր: Ամառ եկավ,
 Չագ հանեց ձորում կաքավ,
 Իսկ հայը պրկվեց ձագից,
 Իր պոռթկան թոնրի տաքից,
 Իր մորից, հորից, յարից,
 Իր բնից ու աշխարհից.
 — Գարուն ա, ձուն ա արել...

... Ա՛խ, ինչպե՞ս, ո՞նց մոռանալ
 Արհավիրքն այն օրերի.
 — Աշխարքում ով մոռանա՛
 Չուխտ աչքով թող քոռանա...

Գառնարած-հովիվ-նախրորդ
 Ետ չեկան սար-ձորերից...
 Կեսօրին էլ ո՛վ երգեր.
 — Սարերը հով չեն անում,
 Իմ դարդին դարունան անում...

Հնձվորը արտում մորթվեց
 Իր ձեռքի սուր մանգաղով...
 Խեղճ հարսը էլ ո՞նց երգեր.
 — Քաղվորին հաց եմ բերում,
 Բերանը բաց եմ բերում...

Չկնորսը Վանա ծովում
 Չփրկվեց ճարպիկ լողով...
 Աղջիկը պո՛ւր էր կանչում.
 — Իմ ծամթել տամ լողվորչուն...

Երկրի մեջ մարդ չմնաց՝
 Մարդ թաղեր մարդու նման...
 Ա՛խ, մեար մե՛կը գոնե

Ու կանչեր.

— Դե՛ յանա՛ն...

Ա՛խ, ինչպե՞ս, ո՞նց մոռանալ
 Արհավիրքն այն օրերի.
 — Աշխարքում ով մոռանա՛
 Չուխտ աչքով թող քոռանա...

... Չահերը վառ մնացին
 Ժամերգվող եկեղեցում,
 Ժամհարին կախ տվեցին
 Պարանից պանգակատան...

Չաղացից աղուն բերող
 Ալրոտված խեղճ գյուղացուն
 Իր սայլը դագաղ դարձավ,
 Ալյուրը՝ արնոտ պատան...

Մայրն ընկավ՝ ծիծը թողած
 Իր թմիկիկ մանկան բերնում,
 Ծծի տեղ ցից խրելով՝
 Խեղդեցին միևուճարին...

Տատն ընկավ՝ ձեռքը մեկնած
 Կչկչան հավի թառին.
 Իր հիվանդ թոռան համար
 Խորոտիկ ճուտ էր բռնում...

Կալի մեջ պապիկն ընկավ,
 Իր ոսկե թեղն էր էրնում,
 Որպեսպի տուրքը թուրքին
 Օր առաջ ջուտ վճարի...

Ով ծաղիկ հաց էր թխում՝
 Խորովվեց թոնրի ծխում...
 Ով հասել ուխտատեղի,
 Վառել էր մոմը դեղին,
 Մոմի դեմ իջել էր ծունր
 Ու հայցում էր աստղծուն,
 Որ բաշխի մի լաճ տղա,—
 Իր արյանք մոմը մարեց՝
 Չավարտած «Տե՛ր, քեզ մեղա՛»-ն...
 — *Գարուն ա, ձուն ա արել...*

... Խոցեցին ու ջնջեցին,
 Հատեցին հաստ ու բարակ,
 Հոշեցին ու տանջեցին,
 Փշրեցին, տվին կրակ,
 Վաթեցին արյուն-արցունք,
 Ներկեցին ձոր ու բարձունք,
 Քանդեցին երկինք մի լուրթ,
 Մորթեցին մի ժողովուրդ,
 Հացառատ մի ողջ աշխարհի
 Սարքեցին փշրանք-նշխար,
 Սո՛ւրբ նշխար՝ շա՛ն բերանում,—

Ուզեցին սեկ հայ թողնել,
 Եվ այն էլ... թանգարանում...
 — *Գարուն ա, ձուն ա արել...*

ՂՈՂԱՆՋ ԱՔՍՈՐԻ

Իզո՛ւր աստծուն պաղատեցին...

*Ալա՛ն-թալա՛ն,
 Կեռ յաթաղան...*

Ում որ պետք էր՝ փողոտեցին,
 Գազանաբար ճղոտեցին,
 Խողխողեցին սրածելով՝
 Քարափներից ջուրն ածելով՝
 Դիակներով խեղդվողների՝
 Ծանրացըրին հոսք ու հոսանք.
 Չհարցնելով մանուկ ու ծեր:

*Եվ ո՛վ կոծեր,
 Կուրծքը ծեծեր.*

— *Էս ի՛նչ քաճուր դարի հասանք...*

Իզո՛ւր աստծուն աղաչեցին...

Թե բյուրերով հայ խաչեցին,
 Հազարավոր այր ու կանանց
 Անող ձեռքով տեղահանած՝
 Քշեցին... ո՛ւր,
 Դեպի Դեր-Չոր:

Մերկ ու բոբիկ, խեղճ ու անկոր՝
 Անցան նրանք ավազներով արաբական անապատի,
 Մի շիրմուղի, ուր ամեն քայլ դիակներով ուղենշվեց,

Եվ նորացավ նո՛ր Գողգոթան՝
Ահագնացած տասնապատի՛կ...

Մեր փրկության աղաղակներն անցան իլուր,
Իսկո՛ւր հնչեց ողջ աշխարհով մի ահապանգ,
Որ լոկ դարձավ, վերջ ի վերջո, թառանջ մի սուր.
— Էս ի՛նչ քյաֆուր դարի հասանք...

... 15 թիվ: Ապրիլի 10...

Ապրիլական արբշիռ բույրեր,
Գարնանային ծաղկածուում,
Կանաչների շքահանդես,—
Եվ... ծաղկաբույր գիշերվա մեջ
Հեռուներից մոտենալով
Գաղտագողի-ձածուկ-անտես՝
 Խորշակը նույն,
Որ շատ շուտով պիտի տաներ միլիոն հայեր,
Խորշակը նույն անցավ նաև
Պոլսո բոլո՛ր հայ թաղերով՝
Իր հրեղեն ոտների տակ
Խաշխշելով ու թաղելով
Վերջին հույսի շունչը մեր տաք...

 Ահե՛ղ գիշեր,
Որ բորբ ներկվեց ո՛չ արևով,
 Այլ մեր արյա՛մբ,
Ու կողոպտեց խորանները հայ կաճառի,
Խորանները հայ դպրության սուրբ տաճարի,
Բոլոր ճյուղերը կտրատեց
 Հայ հանճարի
 Ծաղկուն ծառի.
Ու մատյանից հայ մեղեղու
Ամենավա՛ռ էջը հատեց...

Եվ անուննե՛ր, որոնք երեկ
Հնչում էին փաղաքջական մասնիկներով
Մերձավորի ու մտերիմ բարեկամի սիրող շոթից,
Ու հիրավի հայարտության տրոփ պոկում
Մի բովանդակ ժողովրդի լեցուն սրտից,—
Թե կյանք էին՝ հիմա հանկարծ դարձան անգո՛՛
Մի գիշերում, բարբարոսի կամք ու ջանքով
Ու մղումով անպսպելի
Փոխարկվեցին առասպելի.
Ապրող մարդուց հանկարծ դարձան
Մի ստովին կերտված արձան...

Ա՛խ, Բերայի Բանկայթի թաղ...
Ա՛խ, Ղալաթիո եռատաճար եկեղեցր...
Զո դարավոր գմբեթի տակ
Իրիկնային ժամերգության սուրբ պահերին
Պատարագիչ Կոմիտասին չէ՞ որ երեկ
Լսում էին հիացմունքով Չոհրապ... Սևակ...
Քանքարայից հապար գլուխ՝
 Փոքր ու ավազ,
 Միախավաք
Հակվում էին հայ մեղեղու սրբության դեմ
Ու հղանում նոր մեղեղիք՝
Հնչյուններո՛վ, խոսքո՛վ, գրչո՛վ,
Արձանակերտ նրբին մրճո՛վ,
Երանգների պնակի՛ մեջ,
Հետո, մեկտեղ ակըմբվելով
Բանկայթիի այնքա՛ն ծանոթ
Ու սիրելի տնակի՛ մեջ՝
Խնդրում էին Վարդապետին՝
Երգել Կոունկ կամ Խնկի ծառ,
 Երգել Չինար ես...

— Չինար ես՝ կեռանալ մի...
 Սակայն ինչպե՞ս չկեռանաս,
 Երբ կացինն է բունըդ տաշում,
 Երբ սղոցն է ճյուղքըդ մաշում,—
 Դե՛, արի և
 ... Կեռանա՛լ մի:

Ի՞նչ.

— Մեր դռներն հեռանա՛լ մի...
 Ա՛խ, ո՛ր շունը կհեռանար:
 Իսկ եթե շուն, գայլ ու գալան
 Կամ անխնա սրի քաշում,
 Կամ աքսոր են բռնի քշում
 Ամբողջ մի ապգ՝ տասա՛ն-սասա՛ն,—
 Դե՛, արի և
 ... Հեռանա՛լ մի:

Ինչպե՞ս.

— Աստվա՛ծըդ կսիրես...
 Բայց ո՞ւր է, ա՛խ, ո՞ւր է աստված:
 Եթե կույր ու խուլ է աստված,
 Եթե «Գթա»-ն կուր է ասված,
 Նման աստծուն ինչպե՞ս սիրես...

Ի՞նչ.

— Հեռու ես՝ մոռանա՛լ մի...
 Ո՞նց մոռանալ: Ե՛լ մոռացիր,
 Որ ապրիլյան այն ահավոր
 Ու ոճրապարտ լուսաբացին
 Բարբարոսի խուժողուժ ձեռքնը՝
 Սուրբ խորաններ կողոպտեցին՝
 Խորանները հայ կաճառի,
 Հայ դպրության սուրբ տաճարի.
 Հայ հանճարի

Ծարկուն ծառի
 Բոլոր ոստերն անգթորեն կտրատվեցին,
 Սուրբ մատյանից հայ մեղեդու
 Բոլոր էջերն ամենավառ
 Դարձան մոլի հողմին ավար,
 Մի գիշերում պոկոտվեցին ու վատվեցին,—
 Շեկ աքսորի սև փակուղուց չապատվեցին
 Ո՛չ մի հանճար,
 Ո՛չ մի տաղանդ,
 Ու մի քանքար՝
 Ով որ Պոլսում եղեռնական այդ գարնան կար...

Մարդիկ, որոնք կամքով վերին
 Անցնում էին և պիտի որ անցնեին դեռ
 Իրենց ճամփան անմահության ու սխրանքի,
 Բոլո՛րը մեկ՝
 Հիսա արդեն կտրում էին ուղին մահվան,
 Ճանապարհը աքսորանքի...

Մի-մի քուրմեր՝
 Լեցուն բանիվ ու մեղեդով մեհենական,
 Հիսա պիտի ըմբռնեին
 Թույնն ու լեղին գեհենական...

Դե՛, բերա՛ն բեր, որ չթքի,
 Եվ քարե սիրտ, որ չճաքի:

Ու ձգվում էր ճանապարհը աքսորանքի:

Ձգվում էր նա հայ բրգացած դիակների ստորոտով,
 Միջահատված մանուկների թաղում հայցող բլրի մոտով...

Մարտիրոսված հայ մայրերի կոնքերը սուրբ
 Ուզում էին ամոթն իրենց անապատի փռշով ծածկել,

Դեղին փոշով,
 Ո՛չ թե փեշով,
 Որ և չկար,
 Ինչպես չկար ո՛չ սրբություն,
 Ո՛չ էլ աստված...

Լվանքի մեջ նահատակված անմեղ կույսեր

Ու լույս հարսեր

Ջանում էին լանջերն իրենց ծածկել հողով անապատի,

Դեղին հողով,

Ո՛չ թե քողով,

Որ և չկար,

Ինչպես չկար ո՛չ սրբություն,

Ո՛չ էլ աստված...

Դե՛, ջրթո՛ւնք բեր, որ չանիծի,

Դե՛, բեր բռո՛ւնցք, պրկված կռո՛ւփ,

Որ չդառնա քինահարույց կրքի խոյանք

Ու մխրճվի երկնքի մեջ՝

Իբրև նպո՛վք.

Ո՛չ, ի՛նչ նպովք.

Իբրև աստծու և երկնքի լիրբ հասցեին

Մի առնական թունդ հայիոյանք...

Իսկ աքսորի ճանապարհը վախճան չուներ:

Ավերակված հայ շենքերից,

Իբրև նշան կենդանության,

Ահապարհուր ոռնում էին անբուն շներ՝

Հիմարաբար չըմբռնելով,

Որ այսուհետ

Շունը մարդուց ավելի է գերադասված

Նրա՛նց կողմից,

Որ կոչվում են մարդ ու աստված...

Բեկված մե՛ր,

Այրված շեն՛ր

Եվ մարդկանցից գերադասված անտուն շնե՛ր,

Որ երեկվա իրենց տիրոջ

Լուռ դիակն են նախ հոտոտում,

Ոռնում՝ կարծես այրող ցավից,

Ոռնո՛ւմ, վնգո՛ւմ,

Մե՛կ օր, երկո՛ւ,

Հետո՝ մղված ծանր սովից՝

Երեկ իրենց կերակրող ձեռն են ուտում,

Գոմալով իրենց տիրոջ դին հոշոտում...

... Ճանապարհն այս դժոխային

Կարող էր և անվերջ տևել,

Բայց սարսափի օրն է մթնում,

Եվ քարվանջ արդա՛ր-արդա՛ր,

Եվ քարվանջ մահապարտյալ

Չանկրրղի բանտն է մտնում:

Բանտ թուրքակա՛ն

Եվ պատրաստված... հայի՛ համար.

Քստմնելի լկանքների՛,

Անպատվոթյա՛ն,

Ոչ թե արդեն երազելի մահի՛ համար,—

Մի բախտ դժի՛ւտ,

Մի անողորմ ճակատագիր՝

Հիմա արդեն ո՛չ անմարմին, ո՛չ էլ անգո,

Այլ վնդանի դռան առաջ պահակացած

Թուրք ասկյարի արյունկլակ կերպարանքով...

Եվ այդ պահին.

— Տե՛ր, ողորմես՛ւ՛...՝

Առավել, քան երբևիցե,
 Եվ ավելի, քան այլուրեք,
 Այնքա՛ն տեղին, ժամանակի՛ն,
 Ա՛խ, Վարդապե՛տ, գութ է հայցում
 Տխրալալուկ ամբողջ մի ազգ
 Քո սևասուզ սուրբ բերանով.
 — Տէ՛ր, ողորմեա՛...

Եվ վնդանում նեղ ու անձուկ
 Պղպըջում է մի լայն փղձուկ,
 Մի տաք փղձուկ տղամարդկա՛նց,
 Որ եղեգան իրենց փողով
 Թունդ են հանել սիրտը դողով.
 Որ սրտառուչ իրենց տողով
 Ու երգերով իրենց թովիչ՝
 Գարնա՛ն նման լոկ վրդովիչ,
 Ծայր են տվել շիթ արցունքի՝
 Ո՛չ թե ցավի կամ տրտմության,
 Այլ հուլառատ հիացմունքի՛...
 — Յաղագրս հարց, եղբարց մերոց,
 Որք են տարեալ ի գերութիւն,
 Տէ՛ր, ողորմեա՛...

Իսկ հայրերը արդեն չկա՛ն,
 Եղբայրներին թուր ու ձգան
 Վերջ են տվել սար ու ձորում,
 Ուր ջրի պես և ջրի հետ
 Տաք արյունն է նրանց ծորում...

— Շիջո՛ւ զհուր վառ հնոցի,
 Փրկեա՛ւ զմեզ, ամենագո՛ւրթ...

Բայց աղոթքից այդ ի՛նչ օգուտ,
 Թե հնոցի
 Ահեղ բոցին
 Կույ է տրված հայոց աշխարհն,
 Ա՛զգը հայոց՝ ցախի պես խառն...
 — Հայցե՛մք ի քեն արտասուելով
 Եվ պաղատիմք զայս ասելով.
 Տէ՛ր, ողորմեա՛...
 Ի՛նչ էր պահում վաղը նրանց՝
 Հանձարավոր այս մեծ արանց,
 Ի՛նչ մի վախճան բարբարոսի.
 Անշուշտ՝ զոհի՛, ո՛չ հերոսի...

— Ընկալ զմեր աղաչանքս,
 Լո՛ւր, գթառա՛տ, և ողորմեա՛...
 Ա՛խ, թե լսեր ու գթառատ եթե լիներ՝
 Գազանադեմ այս խուժանին նա կզինե՛ր
 Ու շա՞ղ կտար դաշտ ու սարին՝
 Ակնից—Արձեշ,
 Վանից—Կարին...

— Յո՛յց մեկ զքո ողորմութիւն,
 Տուր աշխարհիս խաղաղութիւն...
 Խաղաղութիւն...
 Եթե այսպես գնար քիչ է՛լ,
 Մեկ էլ տեսար՝ խաղաղությունն իրո՛ք իջել,
 Վեր է ածել ջեն աշխարհը մի շիրմատան,
 Ուր այլևըս չեն էլ ձարվի ապրող մարդիկ,
 Որ բյուրավոր հանգչողներին երանի տան...

— Տէ՛ր, ողորմեա՛...
 — Տէ՛ր, ողորմեա՛...

Ո՛չ, Վարդապե՛տ, ո՛չ, չողորմա՛ց,
 Իսկ քեզ պատժեց պատժով մի նոր՝
 Չառավ հոգիդ,
 Ինչպես առավ նրանց հոգին,
 Որոնք մյուս օր՝
 Շիկադեղին անապատի ավազի պես ծարա՛վ-ծարա՛վ,
 Աստվածային աչքերում՝ սով,
 Չանվելով նույնիսկ հոլյսով,
 Անգամ թրից կամ գնդակից չխոցվեցին,
 Այլ պարպապես... այլ պարպապես... քարկոծվեցին...

... Ի՛նչ էր արդյոք այն պատճառը,
 Որ քեզ պատեց
 Եվ անջատեց
 Քո բախտակից ու սրտամոտ ընկերների դժխեմ բախտից՝
 Քարկոծվողի սուղ դրախտից
 Քեզ նետելով մի լայն դժոխք,
 Ուր ո՛չ մահ կար,
 Ո՛չ կյանքի ջողք:

Ա՛խ, նրանցից ինչի՞ համար քեզ պատեցին,
 Քեզ— այդքա՛ն ուշ— ինչի՞ համար ապատեցին:

Եթե դա՛ էր ապատելը...

ՂՈՂԱՆՋ ՄԹԱԳՆՈՒՄԻ

Ա՛խ, եթե դա էր...
 Գթառատ Տերը
 Թո՛ղ որ ազատի իր ապատելուց...

Ինչ է դաշնամուր և ինչ է ստեղ՝
 Մոռացա՛ն նրա ճարտար մատերը...
 Ինքը Բանկալթու իր տան մեջ, այստե՛ղ,
 Եվ Չանկըրըի բանտի պատերը
 Արդեն նրանից շատ-շատ են հեռու,
 Բայց ուղեղի մեջ... բայց ուղեղի մեջ,
 Կարծես թե կպած նրա թաղանթից՝
 Մթան մի քուլա եռո՛ւմ էր-եռո՛ւմ,
 Մերթ իբրև ինչ-որ անմարմին վեռուն,
 Մերթ իբրև ջրի խաշող գոլորշի,—
 Պտույտ էր տալիս ծանր ու բոլորշի,
 Պտույտ էր տալիս
 Ու պոկ չէր գալիս...

Երբ անցնում էր նա Բանկալթու մայթով՝
 Մի ձայն էր հնչում
 Հաճախ ակա՛նջում.
 Թվում էր՝ ձայնեց իր Սիամանթոն,
 Թվում էր՝ իրեն Դանիելն է կանչում...

Իրիկնանալիս իր տան սրահում
 Թվում էր՝ տեսավ պենք ու վրահում

Այն վարպազդեմ տաճիկ ասկյարին,
 Որ ձեռքը տարավ շիկացող քարին,
 Ո՛ւ... ճչում էր նա,
 Ճչում սոսկալի
 Եվ իսկույն վառում մոմեր ու կանթեղ:
 Վառում էր, նըստում: Ու մեկ էլ հանկարծ
 Աչքերն էր շրջում այստեղից այնտեղ.
 Արյո՛ւն էր թվում բոցը կանթեղի...
 Ու փչում էր նա մոմեր ու կանթեղ...

Վեր-վեր էր թռչում հաճախ անտեղի,
 Ավեֆի հաճախ... լինում էր այնտե՛ղ,
 Լինում էր... այնտեղ՝ իր Հայաստանում՝
 Կարինում, Մուշում, Վանա ոստանում...

Ինքը՝ Պոլսո՛ւ մեջ,
 Իսկ մի՛տքը՝ այնտե՛ղ...

... Ասում են՝
 Այնտեղ՝

Հայաստան կոչված անհայ աշխարհում,
 Կուժկոտրուկները, որոնց մոմագույն ծաղկաթերթերից
 Փռվում էր չորս կողմ գինու թանձր բույր,

Հիմա

(Եվ ընդմիջո՛ւ)

Կարմիր են հագել

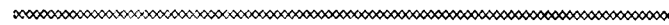
Ու գինու բույրը փոխարկել արյան մի ծանրը հոտի,
 Որ գրգռում է քոչվոր քրդերի նախրի պնչերը:

Իսկ գեղեցկապաշտ բաղեղը կանաչ,
 Որ չի ախորժում տգեղություններ,
 Լուռ մազլցում է քարափներն ի վեր,
 Որ իր սեփական կանաչ թներով
 Արյամբ ողողված ժայռերը ծածկի:

Շղարջի քերծեր,
 Որոնց դուրս արծած ցցերից քարե,
 Ինչպես ժանիքից,
 Թեպետ չուլեղով, բայց ծածանվում է պատմաբան քամուց
 Հայ հարս ու կանանց երբեմնի գունեղ տարազից մի մաս՝
 Արևի՞ց արդյոք,
 Թե՛ իրենց կրած անլուր սարսափից
 Այժմ գունաթափ, այժմ ձերմակած,—
 Թեպետ չուլեղով, բայց ծածանվում է պատմաբան քամուց,
 Իբրև պատվավոր ինքնասպանության սպիտակ դրոշ...

Իսկ այն ծերպերը,
 Որտեղ մազլցել չի կարողանում բաղեղը նույնիսկ.
 Ու տեղ չի գտնում քարաքոսն անգամ,
 Կարմիր ծերպերը՝
 Մեկ՝ երկար, մեկ՝ կարճ սյուներով ձերմակ,
 Նանան վիթխարի քարե բացօթյա մի երգեհոնի
 Հայոց լեռների ամֆիթատրոնում,—
 Իսկ այդ ծերպերը տնքում են խեղճ-խեղճ
 Լսողությունից բոլորովի՛ն զուրկ,
 Երգ ու նվազից բա՛ն չհասկացող
 Բարբարոս քամու պաղ մատների տակ,
 Երգեհոնի պես նույն տակտն են տնքում.
 — Այս ի՞նչ պատահեց...
 Այս ի՞նչ պատահեց...

Իսկ հիմար կկուն,
 Որ իր թռչնային անթռիչք խելթով
 Չգում է թեպետ, բայց չի հասկանու, թե ի՞նչ պատահեց,
 Միամիտ կկուն
 Ամեն գարնան հետ ընդմիջումներով եթեր կճամփի
 Իր հայրենականչ ազդանշանը հեռագրային.
 Կո՛ւ-կո՛ւ-կո՛ւ (լսե՛ք),
 Կո՛ւ-կո՛ւ (ի՞նչ եղութ)...

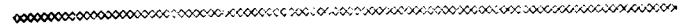

Ա՛խ, իպո՛ւր կկուն կապդանշանի.
 Ովքեր մեռել են՝ չեն լսի նրան,
 Ովքեր կցովեն աշխարհի վրա
 Մի բուռ գարու պես՝ հավերի առաջ,
 Մի կուց արյան պես՝ պղտոր ջրերում,
 Թեկուզև որսան ավդանշանը՝ սրտերո՛վ իրենց,
 Բայց չէ՛ որ, ավա՛ղ, չէ՞ որ կարող են լույ պատասխանել
 Կարոտից մարող սրտի բաբախմամբ,
 Կակիծից թացվող թարթումով կռախի,
 Ջայռույթից ուռջող երակի պարկով,
 Սակայն ո՛չ երբեք
 Ուրախ ու պվարթ վերադարձողի քայլով կենսաթինդ.
 — Դո՛ւփ-դո՛ւփ (զալի՛ս ենք),
 Դը՛փ-դը՛փ-դը՛փ (եկանք)...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,
 Մի՛ խելագարվիր...

... Այնտեղ՝

Երկնաչու Սասնա լեռներում,
 Ժայռեր ու ծերպեր մագլցելու մեջ
 Ընկուզենիններն անգամ մրցում են իջայծյասի հետ՝
 Նրանց ճյուղավոր եղջյուրների պես
 Բուսնելով ժայռի մապոտ ճակատին...
 Եվ այնտեղ՝
 Սասնա սարում ու ձորում՝
 Ծառի տերևին,
 Փշերի վրա,
 Մանանայի պես զապպեն էր ծորում,
 Որ շինականը գար ու հավաքեր:
 Սակայն... երկնային մանանան փոխվեց
 Երկրային ահեղ մի պատուհասով...
 Եվ հիմա այնտեղ՝

Հին Ծովասարի քարերի վրա
 Գառնարած Դավթի երկաթ տրեխի թողած հետքերում,
 Ինչպես խաղալիք-փոքրիկ գուռի մեջ,
 Անձրևաջուրն է քսծիծաղ տալիս
 Դադ կհասլունսի ներում ակնարկող բառերի վրա...
 Սասնա վիպական Մարութա վանքում
 Ուխտավորի տեղ բուերն են տնքում՝
 Այս փուչ աշխարհի բանը խորհե՛ում...
 Ընկույզի վրա ընկույզն է փտում.

— Հավաքո՛ղ չկա...

Ռջխարներ վայրի ու վայրենացած
 Բարձրիկ սարերից անվախ իջնում ցած,
 Հասնում են մինչև Մշո բաց հովիտ.

— Կրակո՛ղ չկա,

Նույնիսկ գո՛ղ չկա...

Խմորի տաշտում ցնկնում է կատուն.

— Նկատո՛ղ չկա...

Եվ տանու կովեր,

Թեպետ մոռացած գուներ ու մուր,

Ըստ սովորության

Տանջվում են սաստիկ

Իրենց սափորված-լեփլեցուն կրծից.

— Որ կթո՛ղ չկա,—

Եվ խուլ բառաչով քարերի չեչոտ ափին են քսում.

— Որ խառ՛ւտ չգա...

Արջերն են լիզում Սասնա մանանան

Եվ փորկապ ընկած՝

Թավալ են տալիս հին տաճարների սուրբ խորաններում՝

Իրենց ոռնոցով Ձենով Օհանի տնայն անելով.

Ել չեն՝ վախենում Սասնա ծռերի ուրվականներից...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,
 Եկ ու մի՛ ծովիր...

... Լուսաւորն այնպէս պայծառ է շողում Ներութի վրա,
Ասես աստղը չէ,

Այլ մի պղնձե նոր կլայեկած թաս է հովվական,
Իսկ Կաթընծիրը

Օտարերկրացուն պարզապէս ճերմակ մի ամպ է թվում...
Եվ հայի որդին,

Հրաշքով փրկված հայի խեղճ որդին
Օտար ճամփորդի իր անձնագրով
Եթե երբևէ ուղքով համբուրի փեջը Սիփանա,
Թերևս պիտի Վահագնի ճամփան
Նո՛յնպէս շփոթի ճերմակ ամպի հետ...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,
Ու մի՛ ցնորվիր...

... Իջել է այնտեղ մի ծուլ լռություն սարդոստայնային,
Որ հորանջում է՝ ականջ դնելով,
Թե ե՞րբ կշտացած գայլերը գունե պիտի վկրտան.
Ինչքան չլինի՝ ձայն է կենդանի:
Եվ որովհետև գայլը սակավ է հագեցած լինում,

Էլ ի՞նչ է մնում,
Թե ոչ սրափել

Քուն բերող «շարքու» նվագի ներքո,
Երբ բախտը բերի՝
Տարվա մեջ մի օր

Այս բնակավորկ վիլայեթը գան
Չաբիթ-ոստիկան...

Տարին մեկ անգամ սրափ հարուցող նվոցը «շարքու».

Ո՛չ Ծիրանի ծառ,
Ո՛չ Մոկաց Միրզա,
Եվ ո՛չ Փեսին գուլթ,

Չպիտի ծորա Հորովել-ն այստեղ,
Ո՛չ Լուսնակն անուջ,
Ո՛չ էլ Կալի երգ.

Հայաստան կոչված անհայ աշխարհում
Չպիտի՛ հնչի հայ պարեղանակ,
Հայ երգ
Ու խաղիկ...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,
Եկ ու մի՛ ցնորիր...

...Եվ գեջ գունջի պես
Գիշերը պիտի ծանրորեն պառկի՝
Իր եջուրներին երկինքը պահած,
Ու լուռ որոճա մի կերպ կուլ տված նախճիր ու ոճիր,
Որ հեշտ չի մարսում անասո՛ւնն անգամ...

Մութի թանաքը

Պիտի ողջ գիշեր եղեռնի մասին եղերերգ գրի,
Բայց առավոտյան թանձրը թանաքը կջնջվի այնպէս,
Ինչպէս... արյունը և Հարցը Հայոց...

Իսկ առավո՛տը...

Նա ամեն անգամ

Երեխայի պես աչքը կբացի միամտորեն,
Եվ ամեն անգամ այնպե՛ն կթվա,
Թե ոչի՛նչ-ոչի՛նչ կյանքում չի փոխվել.
Ուր որ է մայրը բալից ձայն կտա իր քնկոտ որդուն՝
Ցնփոր խնոցու շըմփ-շըրմփոցը մի պահ կտրեթով...
Եվ գյուղի վրա նորից կալիքվի տախրի բառաչը,
Այգիների մեջ ծովի հառաչը ծաղիկ կթափի...

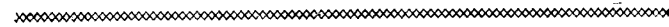
Ջուրը՝

Մարգերի փխրուն թմբերը մկան պես ծակած՝
Լորտուի նման առաջ կտողա...

Մոտիկ արտերից,

Առը շուռ տալիս,

Խոփը կփայլի հայելու նման,
Եվ շողքը կընկնի դրացու հարսի շարձաղ երեսին՝

Նրան մի վայրկյան ահաբեկելով.

— Ամա՛ն, այ ամա՛ն,—

Այդ ո՞ր ջահելն է սիրտ անում նրա դեմքին ջողք գցել,

Իսկ թե իր մարդը իմանա՞ հանկարծ՝

— Ամա՛ն, այ ամա՛ն,—

Իսկ թե իր մարդը իմանա՞ հանկարծ՝

Արյո՛ւն կթափվի...

Իսկ առավոտը,

Երբ ամեն անգամ աչքերը բացի,

Մի պահ խաբվելով երեխայի պես՝

Քիչ հետո արդեն նա իրեն կզգա հալի որբ փանջուկ.

Կուպենա կանչել,

Բայց ձա՛յն չի ելնի,

Կուպենա լացել՝

Արցունքնե՛ր չկան,

Կուպենա գոնե— վերջապես— մեռնել,

Բայց... մա՛հ էլ չկա.

Չէ՞ որ սերում է Փոքրը Միերի: «անիծված» սերմից...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,

Ու մի՛ խենթանա...

Մշո լայն դաշտում,

Ծայրից մինչև ծայր,

Անվերջ կտուրա կարոտյալ քամին

Եվ մեն-մի հատիկ երդիկ չի գտնի,

Որ դուրս պոռթկացող ծուխը խլելով՝

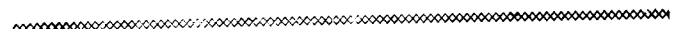
Վայրի կատվի պես քինոտ զգգի կծիկը նրա...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,

Եկ ու մի՛ գծվիր...

Բյուրական էր կոչվում,

Օսմանցին եկավ

Եվ, թարգմանելով, Բինգյուլ անվանեց.

Տաս հսկար աղբյուր,

Տաս հապար լճակ:

Եվ հիմա... հիմա

Այդ տաս հապարն էլ մարդ են երպում,

Որ գա ու թեքվի իրենց ակունքին,

Իրենց փուռնքին,

Իրենց հայելում իրեն տեսնելով՝

Ծարավը կտորի՝

«Օխա՛յ» ասելով,—

Թե չէ ի՛նչ աղբյուր,

Թե չէ ի՛նչ լճակ,

Թե չէ աղբյուր ես՝ լճակ կդառնաս,

Թե չէ լճակ ես՝ կդառնաս ճահիճ,

Կդառնաս տանը պառաված օրիորդ,

Մինչդեռ հարսնության առողջ բնազդը խտուտ է տալիս,

Մինչդեռ մայրական սուրբ հիվանդության

Նույնիսկ ծաղիկը ծեծելուց հետո

Քորը չի՛ անցնում...

Եփրատ էր կոչվում

Եվ... Մուրադ ասվեց.

Ձհանդամի գլո՛ղը, թող կոչվեր Մուրադ,

Միայն թե գետը գետություն աներ՝

Գերաններ տաներ

Եվ ոչ թե դիակ,

Առվույտի խրձեր, կոճղեր փի հաներ,

Եվ ոչ թե գանգեր, ուսեր ու թիակ...

Միայն թե գետը գետություն աներ.

Գեղջուկը բաներ,

Տնկեր ու ցաներ,

Գետն էլ իր ջրով մեկը տասն աներ,

Խոր քարափների ամալության մեջ

Նրա ջրերով աղորիք շաներ...

Բայց հիմա... հիմա
 Էլ ի՞նչ վար ու ցանք,
 Էլ ի՞նչ բան ու ջանք
 Եվ էլ ի՞նչ ջրտուբ,
 Էլ ի՞նչ ջրադաց:

Ինչպես մտքի մեջ հասուն աղջիկն է տեսնում մատանի,
 Գետն էլ կամուրջ է միայն երազում:
 Ու... խեղճ Եփրատը կամուրջ է տեսնում... լոկ երազի մեջ...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ,
 Մի՛ խելազրկվիր...

— Քանի՞ ժողովուրդ Վանա լիճ ունի,—
 Օտար գրքերում և օտար լեզվով
 Օտար մարդիկ են այս հարցը տալիս,
 Եվ ոչ թե Վանից կրկած վանեցին,
 Որ հա՛րց չի տալիս, այլ հաստա՛տ ասում.
 — Էս կյանքում՝ մեր Վան,
 Էն կյանքում՝ դրախտ...

Ա՛խ, Բիայնայի ու Բվնունիքի,
 Տուշպա և Վանա սրտաձև՝ ծովակ:
 Վարագա սուրբ սար,
 Սիփան ու Նեմրուք
 Իրենց ստվերը— ուռկանի նման— նետում են այնտեղ,
 Եվ տառեխի տեղ
 Որսում են գույներ, որ անո՛ւն չունեն,
 Որ անո՛ւն չունեն...

Իսկ Այգեստանի բույրերից արքշիռ
 Եվ Արտամետի հոտերից գինով՝
 Խոր քուն է մտնում քամին Ոստանում,
 Այն խնձորենու հոծ սաղարթի մեջ,
 Որի սլտուղը թափահարելիս

Լսում ես ներսից
 Չույլ կորիպների իրար պարնումը՝
 Դեղին սաթերի հատիկների պես:
 Փրկված վանեցին այսուհետ միայն իր երազի մեջ
 Կարող է լսել այդ ձայնը ծանոթ և օտարոտի...

— Եթե խելք ունես՝
 Եկ մի՛ թոցըրու...

Նույն Այգեստանում
 Ու նույն Ոստանում
 Եթե պարթնում է գինովցած քամին,
 Ապա պարթնում է ծոցվոր ծառերից կաթող մրգերի
 Թմփոցից միայն,
 Եվ գինովցածի մոլոր քայլածքով լճափ է նետվում,
 Որ նրա ջրով քիչ պղտատանա:
 Ու տաքուկ քամու ստոկիությունից
 Լիճը— կնոջ պես— սրսըփում է լուռ
 Եվ, ամաչելով սուրբ Աղթամարից,
 Մեղա է գալիս՝
 Իր ալիքները ձեռքի պես մեկնած...

Ա՛խ, ալիքներն այդ,
 Այդ ալիքներն՝ իր...
 Չիզ ամիսներով ջուր ու օձառի երես չտեսած
 Տավարածն անգամ
 Թե մերկանալով մտնի Վանա ծով,
 Իրեն լավ թրջի ու դուրս գա ջրից՝
 Կեղտի ո՛չ մի հետք,
 Եվ մաշկը մեկեն թավիջ է դառնում՝
 Անցուլ երինջի կոնակի նման...
 Վանեցին ուրեմն օձառ չէր առնում
 Եվ հարստացավ ա՛յդ դրամներով,
 Թե՞ Շամիրամի դարավոր առուն

Այգիների մեջ,
Արտերի վրա,
Հանդում ու ձորում
Ոսկի էր փռում...

Ա՛խ, Վանա ծովակ...
Երբ մութն էր թառում Սիփանա գլխին,
Նեմրուսի լանջին
Եվ ուղղահայաց քարափին Վանա,—
Ջնջելով անջինջ սեպագրերը,—
Ծովակի վրա երբ մութն էր թառում
Երկինքը համակ հեղ շուռ էր գալիս ջրերում ծավի,
Եվ ալիքների աշխույժ խայտանքը չէր թվում ծփանք.
Կարծես թե ջուրը
Իր կաթան ընկած շեկիկ աստղերի հրից էր եռում:
Բայց աստղե՞րն էին բոցկլտում այնտեղ,
Թե՞ ապատվելու հուսահատ ճիգով
Լող էին տալիս հապա՛ր ու հապա՛ր Վանա կառուներ՝
Վառվող աչքերով,
Թե՞ ցոլում էին հապա՛ր ու հապա՛ր քարեր թանկագին՝
Շարժելով Վանա ակնագործների նախանձը անկուշտ...
Իսկ ամենից վերջ՝
Երկնի ջատագով Մեծ Արջը իր մեծ փլավքամիչով՝
Ցած էր կռանում,
Անձայն ճողփյունով թաքուն ներսուլվում Վանա լճի մեջ,
Որ... թարմացրնի նրա լապուրով
Գոռու երկընքի գույները խամրած,
Սակայն... քամիչի ծակոտիքներից
Լապուրը նորից թափվում էր ներքև,
Եվ Վանա լճի համեմատությամբ
Երկինքը դարձյալ խամրած էր մնում
Ու մի՛շտ կըմնա...

Ա՛խ, Վանա ծովակ,
Բայց ախր քե՛զ ինչ երկնքի խամրելն ու չխամրելը,
Եթե քո ջուրջը և քո քաղաքում
Ծնրադըրել է խավարը խոժոռ՝
Աղոթարարի ջերմեռանդությամբ,
Որ չհամենա՛, այլ հարատևի՛
Իր ջողահալած իշխանությունը:
Իսկ քո հեռավոր-մոտավոր քույրը՝
Կիճը Սևանա՛...

Վարդապետ իմ խե՛ղճ,
Բայց և բախտավո՛ր,
Բայց և բախտավոր, որ չգիտեիր,
Թե իր սեփական արյունի գնով
Սևանա լիճը լույսեր պիտի տա ծերպերի՛ն անգամ՝
Հարուցանելով քարայծյամների դժգոհությունը և փոշոտոցը,
Բայց և ո՛չ մի կերպ չկարողանա
Լույս տալ մթնախեղդ քաղաքին Վանա,
Վանա ծովակի խավար ափերին,—
Նրա հեռավոր-մոտավոր քույրը՝
Իր թանկ արյունը լույսի վերածած լիճը Սևանա...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ խեղճ ու բախտավոր,
Եթե կարող ես՝ եկ մի՛ խևանա...

— Համայն աշխարհում
Այդ քանի՞ երկիր Արարատ ունի,—
Ո՛վ էլ որ չասի՝
Աստվածաշունչը իր մագաղաթե դեմքը դեմ կանի
Ու կասի՝ կարդա՛:
Այդ քանի՞ երկիր Արարատ ունի:
Իսկ Արարա՛տը...
Է՛հ, անունը կա— ամանում չկա...

Վարդապետ իմ խեղճ,
 Բայց և բախտավոր,
 Բայց և բախտավոր, որ չգիտեիր,
 Թե հայ կորովի երիտասարդներ՝
 Լեռնագնացներ բարձունքներ սիրող,
 Մասիսի դիմաց կնստեն գնացք,
 Որ գնան Կապբեկ,
 Էլբրուս գնան,
 Լեռներ մագցեն
 Նույնիսկ հեռավոր սահմանի վրա հնդկառուսական,
 Մինչդեռ Մասիսի լանջը կուսալյան
 Մատեն՝ է տենչում՝
 Հայի տա՛ք մատներ,
 Որ հավեն՝ իրեն,
 Իրեն գուրգուրեն,
 Իրեն ունենան...

Ու դեռ կան հայեր,
 Որ հավատում են գոյությանն աստծո:
 Թող գիտությունը նույնիսկ պապանձվի՛.
 Աստծուն ժխտում է Արարա՛տն անգամ՝
 Աստվածաշնչի սրբական լեռը՝
 Բախտո՛վ իր դժխեմ...

— Դե՛, մի՛ թոցըրու խելքըդ, Վարդապե՛տ...

Վարդապետ թշվա՛ռ, բայց և բախտավոր.
 Քո մտքով անցա՛վ, որ Մասիսն, այո՛,
 Մեր նոր ու վերջին ոստանի առաջ,
 Մեր հայրենաքաղց աչքերի հանդեպ,
 Կարծես թե դիտանա՛ր ու միտումնորեն
 Մեզ անխղճաբար պիտի՛ գրգռի՛.
 Մեր փակված վերքը նորից-նոր բանա,

Մագնիսի նման անվերջ ձգելով՝
 Գեթ մոտիկանալ թույլ չտա բնավ...

— Դե՛ ե՛կ, Վարդապե՛տ,
 Ու մի՛ խենթանա...

Ի՞նչ կա ավելի ծանր ու խղճալի,
 Քան թե կսկիծը որդեկորույս մոր:
 Իսկ եթե դա էլ քիչ են համարո՞ւմ
 Եվ սպանվածի դիակը, դիտանա՛մբ,
 Տնկում են թշվառ մոր աչքի առջև՝
 Ո՛չ թե մի շաբաթ,
 Այլ ձի՛զ տարիներ...

— Դե՛, եթե մայր ես, եկ մի՛ ցնորվիր...

Մեկ լավ է ծանոթ ծաղրուծանակը այս հոգեխարտիչ,
 Դա ծանոթ է մեկ քանի՛ դար արդեն:
 Մեր հայրենասեր թագավորներին ու հերոսներին
 Այսպես պարսկական դահիճներն էին մորթալերծ անում,
 Մեջը լցնելով դարձան ու չոր խոտ՝
 Խրտվիլակ ջինում
 Ու բռնի դնում
 Մորթալերծվածին պաշտողի առաջ,
 Որ... սքանչանան իրենք իրենցով...

Արարատն— այսպե՛ս— դրել են ահա Երևանի դեմ..

— Դե՛ ե՛կ, Վարդապե՛տ...

ՂՈՂԱՆՁ ՅՆՈՐՄԱՆ

Եվ պատկերներից այս ահապարհուր, բայց և իրական,
Նախ ցնորվեցին աչքե՛րը նրա

Եվ ապա մի՛տքը, մի՛տքը տիրական...:

Վայրի աղմուկի,

Խոլ աղաղակի,

Ժխորի տեղակ

Մի գերեզմանվող լռություն տիրեց նրա հոգու մեջ.—

Գլուխը նրա,

Որ մի երկնային լուսատու էր ցարդ,

Հիմա փոխարկվեց մի մոլորակի.

Նույն էր արտաքուստ,

Բայց ինչպե՛ս, ինչպե՛ս, ինչպե՛ս էր նույնը,

Եթե լուսատուն... էլ լո՛ւյս չէր տալիս...

... Նա չհասցըրեց զոհել Վարդանին

Գոռ Ավարայրի ճակատամարտում,

Եվ ինքը զոհվեց.

Ա՛խ, ո՛ւր էր գոնե Վարդանի նման:

Մեր խաղ ու տաղի զորավարն ուժեղ

Վախճան ընդունեց՝ որպես նոր Մուշեղ,

Ում վերջին խոսքը նա գիտեր անգիր

Դեռ ձեւարանի առաջին տարուց.

— Բայց իբրև եհաս ինձ մասն վատթար,

Ո՛հ, թե՛ դիպեալ էր ի վերայ ձեռք...:

Մեր խարդախ բախտից՝

Նա չընկավ մարտում ու ձիու վրա.

Այլ զոհվեց անլուր դավաճանությամբ...

Մեր դժխեն բախտից՝

Նա չհասցըրեց իր օպերայում

Թշվառ Անուշին խելացընորել,

Եվ ի՛նքը, ի՛նքը, ի՛նքը ցնորվեց...

Մեր դաժան բախտից՝

Սասնա ծռերին երգել չտված,

Նա ինքը դարձավ նոր Փոքրը Մհեր

Ու դեռ կենդանի՛, ո՛ղջ-ո՛ղջ վնդանվեց

Հոգեբուժարան-Ագռավաքարում...

... Ով մապապուրժ էր մահից, Վարդապե՛տ,

Քեզ կորցընելու ցավից ահավոր

Աչքերս չիքը լաց ա... մրմնջաց,

Առանց խոսքերի և անեղանակ

Էրվում եմ, էրվում այրվելով երգեց,

Սակայն... անօգո՛ւտ:

Ով առուփախով, գաղթով էր փրկվել,

Անստորությունից կրկին սոռացած

Հայի անարդար աստղծո հանդեպ

Իր քենը արդար՝

Երկնքին նայեց լուռ պաղատանքով.

Սակայն... ապարդյո՛ւն:

Ինչ եկեղեցի, որ չէր ավիրվել,

Եվ ամեն տաճար,

Որ ժամերգվում էր դեռ հայ աշխարհում,

Պատարագիչի դողող շուրթերով

Պահպանիչ ասաց՝ կյանքիդ ի խնդիր,

Սակայն... չփրկե՛ց.

Հայացքըդ կրկին անկենդան մնաց,

Գլուխըդ, որ ցարդ լուսատու էր մի,

Դարձավ մոլորակ՝ պաղած ու անլույս...

ՂՈՂԱՆՁ ԱՆԱՆՑ ՍՈՒԳԻ

Պոլսին մոտիկ, Շիշլի դաշտում,
Երկու տարի վնդանվեց նա,
Որին մի ողջ ապգ էր պաշտում:

Բժշկո՛ւմ են...
Ի՞նչ են բուժում.
Ուղեղի՛ վերք,
Մթագնած մի՛տք,
Որ մնում է թանձրը մուժում...

Ովքեր նրա միտքը պաշտում
Եվ կորստին դեռ չեն հաշտվում,
Ուղարկում են նրան Փարի՛ս:

Փարի՛ս, Փարի՛ս...

Երկու տարի դեռ չի անցել,
Ինչ նա այդպես քեզ էր գալիս,
Որ իր ձայնով, սրինգ-փողով,
Որ իր մտքով, խելքով պայծառ
Գերեր մի ողջ Համաժողով:

Փարի՛ս, Փարի՛ս...

Հիսա դարձյա՛լ,
Վերստին է նա քեզ գալիս՝

Ո՛չ երգելու, նվագելու,
Ո՛չ հիացմունք հավաքելու.
Նա՛ մարմրող ու վիրավոր՝
Էլ թև չունի, որ հաղթ սուրա,
Էլ հուր չունի, որ հուրհուրա...

Ո՛չ «բռավո»,
Ծափուն «ուռա»,
Եվ ո՛չ էլ «քիս»:

Փարի՛ս, Փարի՛ս,
Գալիս է նա, որ մի՛տք մուրա...

Փարի՛ս, Փարի՛ս,
Եղիր բարի՛,
Ի սեր աստժո՛ գթա՛ծ եղիր,
Այս ծուռ ճամփից նրան շեղի՛ր
Ու բեր շիտակ ճանապարհի.
Այնպե՛ս արա, որ նա դարձյալ
Քեզ ողողի մտքով պայծառ,
Որ երգերով սիրտդ վառի,
Նվագի փող,
Շորոր պարի...

Բայց խեղճ Փարիսն ի՞նչ դեղ ճարի,
Ինչպե՛ս փրկի քո հանճարին,
Թե մեկնե՛լիս, նավի վրա,
Աշակերտներն իր սիրասուն
Ծաղկեփունջ են տալիս նրան,
Իսկ նա... նրանց բառ չի ասում,
Ոչ էլ ժայտում բարի՛-բարի՛,
Իսկ նա... փունջը չի հոտոտում,

Այլ— անտարբեր—ծովն է նետում՝
Պաղ հայացքը՝ սար ու քարին...

... Տարվա հետքով սողաց տարին,—
Բուժում չկա՛ քո հանճարին...

Տարվա հետքով տարին գնաց,—
Եվ խապերը մեր հինավուրց,
Որոնց ամբողջ տաժանակիր քսան տարի
Նա մայրական իր ջանքերով
Անխոնջորեն ոտքի հանած՝
Քայլելու էր վարժեցրել,
Դրել ուղիղ ճանապարհի,—
Նույն խապերը հիմա դարձյալ
Քար կտրեցին ու կոնդացան.
Ինչ արված էր երկար ու ձիգ քսան տարում՝
Չար մի հողմով ցրիվ եկավ քար ու սարում...

Տարիների ոտնահետքով
Նոր տարիներ վրա հասան.
Մեկ-տասնըմեկ՝ դարձան քա՛ն:

Տարվա հետքով տարին գնաց,
Իսկ նա՝ մեռած անթաղ մնաց:
Քսա՛ն տարի անթաղ մնաց
Մի սո՛ւրբ դիակ,
Սուրբ ու միա՛կ...

Տարվա շունչը տարվա հեքին՝
Մեկը մեկից սկիպր առան,
Իսկ նա՝ նման Չնրուխտ հավքին,
Նստան հավքին մեր Հավարան՝
Ո՛չ գնդակված,
Ո՛չ էլ մորթված,

Այլ ճակատի բուր հարվածից ուշակորույս,
Քսան տարի լուռ թպրտաց՝
Գոնե...

Գոնե չթողնելով հնարք ու հույս
Փարատելու մեր ցավը խոր,
Ավարտելու կոծն ու սուգը,
Մեր հոգու մեջ չորացնելու
Սանդեր փորող արտասուքը...

Քսա՛ն տարի մեռած-անթաղ,
Ե՛վ մահացած, և՛ ողջանդամ
Մի սո՛ւրբ դիակ,
Սուրբ ու միա՛կ...

Ա Հ Ա Գ Ն Ա Ց Ո Ղ Ա Ր Զ Ա Գ Ա Ն Զ

ՂՈՂԱՆՁ ՎԵՐԱԾՆՄԱՆ

Ա՛խ, Վարդապե՛տ,
Մեռած դանդաղ,
Մեռած թեպետ,
Բայց և անթաղ,
Բայց և անփուտ մեր սրբություն.
Կարելի էր յաթաղանով,
Զարդով,
Խարտով,
Դավով-անդամ
Բնաջնջել մի ո՛ղջ անտառ,—
Անմարդկային մի լրբություն,—
Եվ այդ մտքից կարհուրելի
Զխենթանալ չէ՛ր կարելի:

Սակայն չարի խոփը դիպավ ժեռ քարերի,
Եվ ժանգոտած խոփը նրա չդիմացավ:

Դու՛ փարիսկյան Վիլ-ժուլիֆում,
Այդ չիմացար...

Դու չիմացար, որ աշխարհով
Կայծակեցին ահեղ շանթեր,

Եվ ապզը քո՛ որբ ու անտեր,
Բզի՛կ-բզի՛կ,
Ծվա՛տ-ծվա՛տ,
Լքված աստծուց և մարդկանցից,
Զրկված անգամ հուտ գանձից,
Ի դեմս ամեն բարեկամի
Լոկ տեսնելով ծախու կավատ,
Մինչև մրուր դատարկելով
Վհատության գավ ու գավաթ,—
Նույն ապզը քո հանկարծ-մեկեն
Վերստացավ նոր մի հավատ.
Հոգեվարքի իր մահիճում
Հոգեդարձը վերածնվեց,
Մի նոր կյանքի հույսով կիսվեց...

Իմ ժողովո՛ւրդ հնամենի,
Ինչպե՛ս գտնել դեռ չստեղծված
Բառն այն, որով հնար լինի
Քեզ ճշտորեն անվանելու:

Դու՛

Պատմության մուտք առեղծված,

Դու՛

Մարդկության բարդ հանելուկ,
Տեղն ու տեղդ՝ կարմանալի...
Քեզ որտեղի՞ց այն բանալին,
Որով կյանքի դուռն ես բացել,
Այն դարավոր
Հաստ դուռը, որ
ձակատի դեմ քո լուսավոր
Փակվել է միշտ, շրխկացել:

Քեզ դարեդար հալածելով,
Խուժողուժորեն սրածելով՝

Սպանեցին,
 Խաչ հանեցին,
 Սակայն մնաց դեռ հայությունն.
 Առանք կրկին մենք հարություն,
 Եվ ո՛չ իբրև մի նոր Հիսուս,
 Այլ... հայի՛ պես:

Դարեր ի վեր վառում են մեզ,
 Այրում են մեզ,
 Դարձնում մոխիր
 Հնոցի մեջ խուլ չարության,
 Խարույկի մեջ քեն ու ոխի,
 Ու տաք մոխիրն անգամ թրջո՛ւմ...
 Սակայն ոգին մեր հայության
 Թե այրվեց էլ, ո՛չ, չի՛ կորչում.
 Ելք է ճարում նո՛ր հարության,
 Եվ... ո՛չ որպես փյունիկ թռչունն.
 Այլ... հայի՛ պես...

Սակայն ոգին մեր հայության
 Ավելի ճիշտ՝ չի՛ մոխրանում,—
 Միևնույնն է, թե չարության
 Հուրը թեժ է կամ մարմանդ է.
 Չի մոխրանում,
 Այլ ճախր անում
 Սավառնում է ոգին հայի,
 Եվ... ո՛չ իբրև հեքիաթային
 Կախարդական սալամանդրը,
 Այլ... ի՛ր նման՝
 Հայ ոգո՛ւ պես...

Դիակներով ձորն է լցվում,
 Դիակներով վիհն է խցվում,
 Արյուն հագնում սարավանդը...
 Հարվածում են մեզ մահացու,

Վերքի վրա նոր վերք բացում...
 Ջարդեր հայտնի, դավեր ծածուկ,
 Կործանումներ գունակ-գունակ...
 Դժխեմ բախտի մատյանի մեջ
 Սպառումի հապա՛ր սյունակ...
 Իսկ մենք՝ տոկուն ու կենսունակ,
 Ինչի՞ նման,— դե եկ ասա...
 Իսկ մենք՝ տոկուն ու կենսունակ
 Հենց... որպես հա՛յ,
 Հենց... որպես հայ...

Արցունքն՝ աչքին,
 Վերքը՝ կրծքին,
 Պատա՛ռ-պատա՛ռ, ծվատ թեպետ,
 Քո ժողովուրդը, Վարդապե՛տ,
 Չնդանումիդ քսան տարում
 Չանաց ասել մնաս բարև
 Ամեն բանտի ու վնդանի,
 Մտավ հզոր մի ընտանիք,
 Ուր հույսը նույն
 Դարձել էր սյուն,
 Նույն երազը՝ ծածկող տանիք...

Մեր էեղեքման ու մեր տանջման,
 Մեր վերահաս բնաջնջման
 Ահեղ ստեղծ ցնորվելով,
 Դու չիմացար, որ հորվելով՝
 Հանձնվելով խուվար հողին,
 Չփտեցինք մենք հողի տակ,
 Այլ վազի պես մեր խաղողի,
 Երբ որ հասավ գարունը տաք,
 Հողի մեջ էլ մեզ ուղղեցինք,
 Գարնան շնչով ընձյուղեցինք
 Ու կանգնեցինք՝ նորի՛ց շիտակ:

Իսկ գարո՛ւն էր,
Ի՛նչ գարոսն էր...

Եվ դարավոր մեր արյունը
Պատանորեն տաք պղպջաց,
Հին ավիշը, նոր ավյունը
Կրկին եռաց մեր բնի մեջ,
Անցավ ջարդված ճյուղքի միջով,—
Ու մեր ծերուկ հոգին ճչաց
Նորածինի վնգուն ճիչով:

Չիացանք փրկված քիչով.
Թե պաղ էինք, շուտ հավեցինք
Ու շատացա՛նք, ծավալեցի՛նք.
Եվ ուր կուզես՝ հայ մի անուն,
Որ մեր պատիվն է պահպանում,
Մեր մեծությունն է վեր հանում,
Դո՛ւներ բանում պանծացումի,
Հեռու տանում համբավը մեր...

Երեկ դեռ որբ ու սովագար՝
Մենք շողացինք անբավ գանձով.
Ծովից կրկված, մի ազգ անծով՝
Եվ տվեցինք մենք... ծովակալ...

Արդեն վաղուց, վաղո՛ւց թեպետ
Կորցըրած զորք, սպարապետ,
Ոտնահարված՝ բանակներից,
Ապրած գրեհ, ջարդ ու արջավ,
Եվ... քո ավեր տնակներից
Ծնունդ առան բյուր վորապետ,
Գեներալներ ու հայ... մարշալ...

Դարեր ի վեր
Մարմինը մեր,
Մարմինը մեր խեղճ ու տոկուն
Հիսուսի պես չարչարեցին,
Բայց քիչ էր դա.
Հասան հոգուն,
Նաև հոգուց մեկ վրկելու
Մի անհոգի ճար ճարեցին.
— Ո՛չ մի երգիչ՝ մեկ երգելու,
Մեր մահն անգամ ողբերգելու:
Ո՛չ մի երգիչ...

Եվ չարեցի՛ն:
Այն էլ ինչպե՛ս, ի՛նչ արեցին...
Բայց—ո՛վ հրաջք— պետք չէր մի դար,
Ոչ էլ կես դար, որպեսսի մենք
Ծնունդ տայինք մեր... Չարեցին,
Որ... չծնվեց մորից արդար
Եվ ուժ չառավ նրա կաթից,
Այլ... դուրս թռավ մեր հեքիաթից՝
Իբրև եղբայր մի արժանի
Սիամանթո-Վարուժանի,
Կրտսեր եղբայր, կրտսեր զավակ,
Որ պիտի գա և այն անի,
Ինչ չարեցին միջնեկ-ավագ...

Մենք՝ մատնըված ջարդ ու գաղթի,
Անբախտներից անբախտ՝ կյանքում,
Բազմաստեղյան հոծ երկնքում
Մենք՝ Վուրկ նույնիսկ աստղից բախտի,—
Հիմա փրկված չար ու անգութ
Մանու-խորշակ-ուրագանից,
Ողջ աշխարհին երեկ անհայտ
Մեր երկնասեր Բյուրականից
Ոչ թե անհայտ կամ դեռ հեռու

Աստղի ծինն ենք ավդարարում,
Այլ գտնում հավարաբյուր
Աստեղաբույլ-
Աստղասըփյուռ,—
Եվ գիտության հոգնած դեմքով
Անց է կենում թարմ մի վեփյուռ...

Նույն երկնի տակ, նորից այնտեղ՝
Արագածի ձևոտ լանջին,
Ուր չէր վառվել Լուսավորչի
Առասպելյա ոչ մի կանթեղ,
Վերին կամքով ոչ արարչի,
Այլ հայրդու
Մտքով արթուն
Փնջվում են արդ,
Դառնում կանթեղ
Կոսմիկական ճառագայթներ...

Դու մեր անթաղ, բայց և անփուռ,
Տրոփասիրտ մեր սուրբ մումիա,
Թեկուզ մարած, բայց վառվելիք
Մեր հոգու ջահ հավարմոյա,
Դու չիմացար և որտեղի՞ց իմանայիր,
Թե Մասիսի սուրբ փեշերից
Մինչև լանջը Հիմալայի,
Անունովդ հայարտացող մի կվարտետ՝
Քեզ յուրովի կրկընելով,
Քո հարկադիր կաշկանդումն է, որ կավարտեր՝
Սկիզբ տալով քո վերահաս արձակ կյանքին,
Հետպիտետ ահագնացող անլուելի արձագանքին՝
Երկրից երկիր,
Սրտերից սիրտ,
Շուրթերից շուրթ՝

Արևաշատ հայրենիքիդ երկնքից լուրթ
Մինչև Կարպատ ու լանջերը Հիմալայի...

Դու՝ երակոտ, և չիմացար,
Ա՛խ, որտեղի՞ց իմանայիր.
Որ այն, ինչ քո ազգամեծար
Ու մեծ հոգով դո՛ւ կամեցար՝
Որպես երա՛վ, մտքի շշո՛ւնջ,
Պիտի մի օր ստանա շո՛ւնջ,
Ստանա ձև՛...

Դու չիմացար,
Եվ որտեղի՞ց իմանայիր:

Մինչդեռ հիմա, հիմա... Նայի՛ր...

ՂՈՂԱՆՁ ՄԱՐՄՆԱՎՈՐՎԱԾ ԵՐԱԶԻ

Քանի՛ աշիկներ, մանչուկներ՝ քանի,
Քանի՛ նորատի, պարման-պատանի՝
Աչքները սևաաթ, դեմքները սուտակ,
Ձեռքներին սրինգ, շեփոր ու ջութակ,
Դպրոցից գալիս-դպրոց են գնում՝
Պայուսակներում ու թևերի տակ
Քո երգ ու տաղի պրակները տաք...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ, եկ ու հավատա՛:

Որպես նորորակ հոյակապ տաճար
Եվ մեր պատմության ու մեր քերթության
Օջախ մի անշեջ ու սուրբ մի կաճառ,
Մատենադարա՛նն ահա, Խաչագե՛տ,
Մի շենք փառակալով ու հրաշակերտ,
Ամենապարփակ մի շտեմարան,
Որտեղ պահվում է հունձքը մեր հոգու՝
Մերուպյան տառի կնիքը վրան,
Եվ նրա կողքին՝ մեկ այլ շինություն
Անցուդարձողի ուշք ու միտք գերող.
Հայոց Առաջի՛ն Կոնսերվատորիան՝
Քո ամենասուրբ անունը կրող...

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ, ու խոսքեր ճարիր...

Մկրտված ոգով քո սուրբ հանճարի՝
Քանի՛ երգչուհի, քանի՛ հայ երգիչ,

Եվ քանի՛-քանի՛ հայ երաժիշտներ՝
Քոյասիրահար ու քեպապաշտներ,
Ելած քո ազգի բեղուն ընդերքից՝
Բեմերի վրա համայն աշխարհի
Մեր տաղ ու պարի
Թովչանքն են ցրում,
Բուրմունքը փռում
Մեր բան ու բառի:

— Դե ե՛կ, Վարդապե՛տ, մի՛ ժպտա բարի...

Մեր երգի հունը լայնացրնելով,
Համանվագի շարքեր ծնելով՝
Ճախրում են Նորքից մինչևիսկ Նյու-Յորք,
Սևանից մինչև գոռ Նիազարա
Քանի՛ երգաստեղծ ու նվագարար:
Ու նրանց ամեն նոր համերգի մեջ,
Ու նրանց իրենց— և ամենքի՛ մեջ—
Դո՛ւ ես. հոր նման արյուն ես դարձել,
Փոխարկվել ջրի, նոր ձև ստացել:
Դո՛ւ ես, Նահապե՛տ, դու ես այն *խն*-ը,
Որ հայություն է հաղորդում նրանց
Իսկույն ճանաչվող հայ ազգանվանը.
Հայկական շունչն ու անտես այն ոգին,
Որ համակում է նրանց ամենքին,
Եվ որ աշխարհն է զգում-հասկանում,
Ինչպես Եվրոպա՛ն, այնպես էլ Ասիա՛ն,
Այն շունչն ազգային, մշտառկա ոգին,
Որ կյանքում նո՛կնպես ունի ազգանուն՝
Քո՛ անունը սուրբ, քո՛՝ *Կոմիտասյա՛ն*...

— Դե ե՛կ, մահացա՛ծ, ու մի՛ համբառնա,
Դե արի՛, պանդո՛ւխտ, երկիր մի դառնա...

ՂՈՂԱՆՁ ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ

Ու վերադարձա՛վ...

Նրանից առաջ

Աշխարհասփյուռ-մապապուրծ հայեր,
Դիպվածն էր որոնց չար մահից պահել,
Որպեսզի հետո տա լաց ու հառաչ
Եվ— ի տրիտուր—իր հերթին տանջի՛,—

Աշխարհասփյուռ-մապապուրծ հայեր,
Կրկին հայրենի հողն էին դառնում,
Մարած շեների կրակը խառնում,

Որ ծուխը փնչի,

Երգիկը շնչի

Սեզ Մասիսների աչքի հանդիման,
Փեշերի վրա Արագածների՝
Ի հանգստություն բյուր ընկածների:

Վերադառնում էր, գալիս էր հիմա
Նա՛ անթաղ վաղը նույն առուփախի,
Խելաբորբոքը նույն սառ ու պաղի,

Մեր պար ու խաղի,

Մեր երգ ու տաղի

Այն միակ հոգյալը և ապավենը,
Մեր հինն ու նորը իրար շողկապող
Ծիածանակերպ այն ժապավենը,
Որ հատվեց մի օր դանակով չարի,
Եվ որին ահա քսա՛ն ձիգ տարի
Նախ՝ վերափոխման ակնկալիքով,

Եվ ապա՛ տենչով հանգստանալու,
Սպասում էինք՝
Սիրով բանալու
Մեր վերքն՝ սպիռով, ներկան՝ գալիքով.
— Գալուստի՛դ մեռնի քո կարոտ յարը,
Ախպե՛ր ջան, արի՛, դե արի երթա՛նք...

Նա՛

Հեռագնաց մեր կարոտյալը,

Նա՛

Մինուճարը, գավակը մեր թանկ,

Նա՛

Հեզ պանդուխտը մեր քսանամյա,
Վերադառնում էր, գալիս էր հիմա.
— ... Բո գալո՛ւն մեռնեմ,
... Կարո՛տըս առնեմ...

Սև էր գնացել՝ բեղ-մորուքը սև,
Վարդապետական սև սքեմ հազած:
Սև էր գնացել՝ եկավ ձերմակած...
— Ա՛խ, շատը կուլ տամ, գոնե քի՛չն սսեմ,
Անաստվա՛ծ աստված, քա քո ինչն սսեմ...

Գնացել էր նա,

Հիմա բերեցին.

Գնաց՝ սեփական ոտքերի վրա,

Իսկ հիմա նրան՝

Մեր տաղերեցին

Ահա բերեցին... ձեռքերի՛ վրա...

— Վա՛խ, մերըդ մեռնի,

Ծաղկաթափ նռնի...

Գնաց այն պահին,

Երբ ահի՛,

Մահի՛

Շունչն էր մոլեգնում որպես չար խորշակ,
Երբ կուլ էր գնում ողջ ցեղը հայի,
Ու դեռ չէր փակվել մի գազանային
Մարդակերական անկուշտ ախորժակ,—
Եվ հիմա հեռվից դառնում էր նա տուն,

Մի տուն,

Որ փրկված ամենի հողմից՝
Շինվել էր կրկին և ամեն կողմից
Խաղողի վազով երեսն էր պատում:

— Գարուն է, արի՛,

Վա՛խ, քեզ ի՞նչ արին...

Ու վերադարձավ հողն իր հայրենի,
Որին առհավետ կորցրած կարծեց,
Եվ հենց ա՛յդ, հենց ա՛յդ միտքը վայրենի
Որդի պես նրա ուղեղը կրծեց...

Ու վերադարձավ Արարատներին,
Արագածներին իր քառակատար,
Իր հող ու ջրին՝ անարատներին,
Իր տաճարներին ու պալատներին,
Իր արտին, այգուն և արոտներին,—

Անցյալ,

Ապանի

Ու հարակատար

Բոլորանվեր ա՛յն կարոտներին,
Որ մնում էին հավետ անվտար,
Որ կիսովել էին քսանհի՛նգ տարի
Իր մթար սրտում,

Վթար մտքի մեջ՝

Ա՛յն դժբախտ օրից, երբ Մայր տաճարի
Գավիթը թողած, ցաված ու խռով

Նա գնաց Պոլիս

Եվ ապա... Փարիզ...

— Ա՛խ, գալըդ լիներ,

Գնա՛լ շիներ...

Ու վերադարձավ մեր սուրբ հեռական...

Ահավոր մտքից ինքը խելագար՝
Չգիտեր թեկուզ, որ քուսն տարում
Վառ դողանջունը իր վնգուն վանգի
Արձագանքել էր խելագար թափով՝

Լացով հիացման,

Որոտուն ծափով

Ելել էր, հորդել և նոր մի ափով
Հասել, խառնըվել ուրիշ հոսանքի՝

— Ումո՛ւղ ջան, նանին

Քո ցավը տանի...

Ու վերադարձավ,

Որ էլ չգնա՛,

Որ մրսած հոգին նորից տաքանա՝
Ժողովրդական սիրո տաք օդով,
Որ, չինանալով, դառնա սեզ կոթող՝
Ողորկ գրանիտ ու բրոնզ հազած,
Եվ այնտեղ... նրա հերքը ճերմակած
Առաջվա նման— ընդմի՛շտ— սգանա,
Հայազքի մուժը այնտեղ չքանա,
Աչքերը փայլեն իրենց հին ցուքով

Ու նորից ցրեն

Ու փոեն

Չորս կողմ

Մարդեղացունը աստվածայնության,
Եվ սուրբ բերանի մնջախաղ-երգով,

Շարժումով ձեռքի

Կրկին տա դասեր՝

Դասեր մեներգի՛,

Բազմաձայնությա՛ն...

— Աչքերը՛դ՝ պայծառ,
Բերանը՛դ՝ տաճար...

Նա վերադարձավ.

Եվ ո՛ղջ մի երկիր,

Ժողովո՛ւրդ մի ողջ սրտով վշտառու

Ելավ հերթ ի հերթ,

Եկավ շար ի շար՝

Իր խաղ ու պարի, իր տաղ ու երգի

Կախարդիչ մոգին հրաժեշտ տալու...

— Իմ կանաչ արև,

Ի՛նչ մնաս բարև...

ՂՈՂԱՆՁ ՀՐԱԺԵՇՏԻ

Արագածի, Արարատի

Հայացքի դեմ սգավոր,

Սև տուֆակերտ մի պայառի:

Տրտմահանդես դահլիճում

Պառկած էր նա՝

Որպես անթագ, բայց հիրավի բազավոր,

Որ ունի գահ,

Բայց ոչ երբեք իր սեգ գահից վարիչում:

Եվ գահապուրկ մի ժողովուրդ,

Որ, իբր արդար հատուցում

Հեղափոխել մի ողջ աշխարհ

Ու ջարդել էր հին գահեր,

Հինա ուրիշ մի արքայի

Ծով հարզանք է մատուցում,—

Ու փղձուկն են հապիվ պահել

Կին, տղամարդ, ծեր, ջահել:

Քարացել են ակնածանքից

Սև երկով դրոշներ,

Հա՛յ պետական դրոշները,

Լսո՞ւմ ես դու, Վարդապե՛տ:

Եվ մի ամբողջ մայրաքաղաք,

Մայրաքաղա՛ք, ո՛չ գաղութ,

Իր հոգու մեջ— վերջի՛ն անգամ—

Աշխատում է դրոշմել

Կերպարանքը քո սիրելի,

Քո դեմքը թանկ, որ թեպետ
 Երգերիդ պես չի շողշողում,
 Որ ցոլուն չէ ու ջղուտ,
 Բայց գունատ է ո՛չ որբի պես,
 Այլ մի արդար սրբի՛ պես...

Ու կանգնում են պատվո պահակ

Մասիս,
 Սիփան,
 Արագած՝

Ճեղմակահեր գլուխն իրենց աճյունիդ դեմ վար հակած...

Ու կանգնում են պատվո պահակ

Հայոց պետեր,
 Վարպետներ,
 Հայ աշխարհի մեծերն ամեն,
 Ամեն երեց ու ավագ...

Եվ քեզ ծնած մի ժողովուրդ՝

Հինա դարձած քեզ զավակ,

Հրածեշտի խոր տրտմությամբ միաժողով ու հավաք,

Կքված ցավից հայրակորույս,

Կիվված վշտի խոր տապից՝

Գալիս է լուս, գալիս հերթով,

Որ հոգու մեջ խոր տափ

Մասունքներիդ սրբազան տեսքն ու դեմքը քո,

Դեմքը սուրբ...

ՂՈՂԱՆՋ ԹԱՂՄԱՆ ԵՎ ՀԱՐՈՒԹՅԱՆ

Թաղման թափորն անվերջ ձգվեց

Արովանից մինչ Պանթեոն,

Որտեղ արդեն, ամենից վաղ,

Հրավղանն էր նրան կոծում՝

Եղերամոր եղանակով:

Եվ մարդկային ծովի վրա հանդարտ ճոճվեց

Պսակներով առագաստված մի սուրբ նավակ...

Դարձել էին հուղարկավոր

Բազմահազար երևանցիք,

Եվ.. ո՛չ միայն վերջին ու նոր մեր ոստանի

Բնակիչներն արտասովաթոր,

Եվ ո՛չ միայն մի ժողովուրդ,

Որ ապրում էր իր պետության սահմաններում,

Եվ ո՛չ միայն մի ժողովուրդ,

Որ փոխած էր ողջ աշխարհի լայնքի վրա,

Այլև... բոլոր մեր գոհե՛րը միլիոնավոր,

Մեր բյուրավոր մեռելնե՛րը,

Որ մինչևիսկ չարժանացան... թաղման ծեսի,—

Բոլո՛ր նրանք, որոնց բախտից ահազարհուր

Կորավ և սա՛,

Սա՛՝ գոհը մեր ամենամե՛ծ...

Հայաստանյան լեռներն էին հուլարկավոր
Եվ գերեվար լեռները մեր՝ Կարսից-Չեյթուն...
Բուրվառում էր հայրենաշունչ բուրիչ քամին...

Չանգակաձայն իր դուստրերից
Նա՛, որ ուներ Հայկից առած անուշ անուն,
Շիրիմ կոչված այն փոսի մոտ,
Որ հիրավի պիտի կոչվեր նոր Խոր Վիրապ,
Անմարդկային լռության մեջ սկիպ տվեց
Պահիպատշաճ Չինար ես-ին.

— Կեռանա՛լ մի...

Ու կեռացան-խոնարհվեցին բյուր գլուխներ...
Արցունք կաթեց պսակներին,
Լսվեց փղձուկ համատարած՝
Իբրև երգի մի յուրատիպ նվագակցում...
Եվ չէր ճարվի բոլորի մեջ մի անձ գոնե,
Որ ականա և մեկուսի չմտածեր.

— «Չի՛ կեռանա».

Վկան, նաև առհավատչյան՝
Արարատն էր՝ երկնաձիգը,
Արագածն էր՝
Իր չորս անկոր կատարներով,
Ինչպես նաև այս երզը նույն,
Որ հայցում էր.

— ... Հեռանա՛լ մի:

Հեռանում էր:

Բայց հեռանում

Ահավասիկ այս իրիկվա արևի պես,
Որ բնավ էլ մայր չի մտնում,
Այլ իր լույսով ողողելու
Ուրիշ ու նոր կողմեր գտնում:

Հնունում էր:

Բայց հեռանում, որ մոտիկից հեռանալով՝
Հեռուներում լայն ծավալվի ու տարածվի,
Որ կիսատը նոր լրացվի
Եվ տարածված ու լրացված՝
Երբևիցե չմոռացվի:
Եվ իպո՛ւր էր երզը խընդրում.

— Մոռանա՛լ մի...

... Երբ սկսեց աճյունն իջնել
Շիրիմ կոչված այն փոսի մեջ,
Որ հիրավի պիտի կոչվեր նոր Խոր Վիրապ,
Նույն այդ պահին հայ երկնքից
Հանկարծակի անձրև՝ տեղաց.
Չարմանալի գուգադիպո՛ւմ,
Թե՛ իսկապես երկինքն անգամ
Ողբում էր քե՛լ՝
Խաղա՛ղ-տրտո՛ւմ-հանգըստարա՛ր իր անձրևով...

... Երբ սկսեց աճյունն իջնել
Շիրիմ կոչված այն փոսի մեջ,
Որ հիրավի պիտի կոչվեր նոր Խոր Վիրապ,
Այդ վայրկյանին ո՞վ չսեսց,
Որ բովանդակ աշխարհով մեկ
Փռված բռթր եկեղեցիք հայահավատ
Իրենց բոլոր վանգակներով ու վանգերով
Դեպի երկինք դողանջեցին.
— Դռներդ բա՛ց...

Եվ հայկական տաճարների բյուր բեմերից
Կոմիտասյան Պատարագ-ով
Ժամերգեցին քե՛զ, Կոմիտա՛ս:
— Երբեմն էի լոյս, և այժըմ
Խավար եմ և ստվեր մստու...

Ո՛չ, այս անգամ սխալվեցի՛ր, պատարագի՛չ,
 Նա լույս էր վառ ու լույս է արդ,
 Ու կմնա միշտ լույս զվարթ,
 Լույս՝ աչքերում հայ մանուկի,
 Լույս՝ մտքի մեջ հայ պարմանու,
 Հայ հարսների պողած ծոցում,
 Հայ թոռնօրոր նանիների
 Ինքնամոռաց ժպիտի մեջ,—
 Հայ այրերի ու հայ կանանց
 Ջերմ սրտերում սիրատըրոփ:

Քեզ, Վարդապե՛տ,
 Անփուտ հողին ի պահ տալիս
 Իզո՛ւր էին պատարագում թաղման երգով.
 — Ի վերինն Երուսաղեմ...

Ո՛չ թե թաղման երգն էր պատշաճ,
 Այլ հարության վառ մեղեդի՛ն.
 — Փառք ի բարձո՛ւնս...
 Օրհնեա՛լ ես դու...

Օրհնյա՛լ ես դու,
 Եվ չես թաղվում ու հող դառնում,
 Այլ թաղվելիս հարություն՝ ես կրկին առնում...

— Օրհնեա՛լ ես դու,
 Գա՛նն աստուծոյ...

Ա՛խ, գա՛նն արդար, որ զոհ գնաց
 Եվ անդանա՛կ զոհվեց չարին՝
 Արհավիրքի այն սև տարին,
 Երբ հայ երկրում հայ չմնաց...

— Ելն ի բարձունս... էառ աւար
 Բաշխեալ պարգևս... որդւոց մարդկան...

Պարզև բաշխեց
 Որդիներին իր տարաբախտ ժողովրդի
 Եվ... մարդկության:

Պարզև բաշխեց
 Աստծո՛ նման՝ շռայլորե՛ն,
 Եվ բաշխելով՝ հարստացա՛վ...
 — Գովե՛մք զքեզ,
 Բարեբանե՛մք...

Բայց դրվատման ի՞նչ խոսքերով
 Բարեբանենք և քեզ գովենք,
 Թե աղքատ է հանկարծ թվում
 Բառարանը մեր հայկապյան:
 Ի՞նչ խոսքերով բարեբանենք
 Քե՛զ, Վարդապե՛տ...

Դո՛ւ—Վարդապե՛տ:

Դու Ամենայն Հայոց Երգի Վեհափառն ես,
 Դու՝ մեր երգի Մեսրոպ Մաշտոց,
 Գիրն ու տառն ես Հայոց երգի:
 Հայոց երգի
 Անձիր հերկի

Ե՛վ ակոսն ու խորունկ առն ես,
 Ե՛վ մատնընտիր սերսը նրա,
 Ե՛վ խոստումը գալիք բերքի...

Եվ ծիրանի մեր այն ծառն ես,
 Որ ինչքան էլ ճղակոտոր՝

Շտկըվել է և բար տվել,
 Ու... մեր դարդը իրար տվել...

Եվ հայրենի այն ծիծառը,
 Որ հավիտյան բույն է դրել
 Մեր հոգու մեջ,
 Մեր կիսավեր ու դեռ կանգուն տաճարների
 Ու մեր երկնի գմբեթի տակ...

Դու՝ մեր տավիղ,
 Եվ ջո լարը
 Մինչև անգամ և հատվելիս
 Հայերեն է նորից ճնգում:

Դու՝ մեր սրտի ձայնալարը,
 Մինչև անգամ վիատվելիս
 Հայերեն ես դարձյալ տնքում...

Դու ես քարը
 Եվ սրբատաշ մեր պատշարը.
 Հացը օրվա
 Եվ նեղ ժամի մեր պաշարը.
 Մեր փակ հոգին, բաց աշխարհը,
 Սրբագործված մեր նշխարը.
 Եվ մեր ճարը՝
 Օտարամուտ ախտի դիմաց.
 Խնկածավալ մեր տաճարը՝
 Օտարահոտ աղտի դիմաց.
 Վերադարձի մեր պատճառը՝
 Մեր հարկադիր գաղթի դիմաց.
 Համահավաք մեր հանճարը՝
 Ազգասըփյուռ բախտի դիմաց...

Դու մեր հաստատ Մասիս սարը՝
 Վստահելի թիկունքն ես մեր,
 Մեր երգերի Ծովասարը
 Ու բյուրակյան ակունքն ես մեր,
 Մեր արնոտված հավքի լեզուն,
 Մեր կարոտած ֆիդան յարը,
 Մեր լեփլեցուն հոգիների ձայնատարը,
 Մեր երգերի խա՛ղը-նոտա՛ն-ձայնատա՛ռը,
 Չայնասըփյո՛ւռը կենդանի
 Ու ձայների թանգարա՛նը,—
 Մեր հայկական երգարա՛նը...

Արտը մեզնից՝ դու ես մաճկալ,
 Հարդը մեզնից՝ ցորենը դու,
 Հարթը մեզնից՝ կատար դու սեգ.
 Լուրթը մեզնից՝ երկինքը դու,
 Շուրթը մեզնից՝ դու համբույրը,
 Ցուրտը մեզնից՝ իսկ դու՝ կրակ,
 Իսկ դու՝ օջախ,
 Իսկ դու՝ թոնիր...

Եվ մեզանից արդ ընդունիր
 Երախտիքի այս խաչբո՛ւռը,
 Այս խաչբուռը՝ ջո՛ իսկ հերկի:

Ընդունիր դո՛ւ, դո՛ւ՝ մեր երգի
 Մշտահնչուն նվագարան.
 Ընդունիր դո՛ւ՝ մեր ցաքուցիր
 Մասունքների հավաքարա՛ր.
 Դու՝ խաչերի մեր քերական,
 Դու՝ հոգևոր մեր շարական.
 Դու՝ սրբական մի ավազան,

Որ մեր հոգին ախտահանեց,
 Դու՝ բիրիական մի գավազան,
 Որ ուր դիպավ՝ աղբյուր հանեց.
 Դու մեր կարոտ ու մեր մորմոք,
 Մեր տաղի քուրմ,
 Մեր խաղի մոգ,
 Մեր մշտահունչ ու մշտարթուն.
 Անլռելի զանգակատո՛ւն...

11. IX. 57—28. XI. 58

Մոսկվա

ԵՌԱԶԱՅՆ ԴԱՏԱՐԱԳ

Երկնքից առկախ մի լեռնակղզի՝
Հայաստան աշխարհ:

Երկնքից առկախ այդ լեռնակղզու ուղիղ կենտրոնում՝
երկու վանդ հսկա և անձեռագործ:
Եվ այնքան հսկա, այնքան վիթխարի,
որ չէին կարող որևէ կեռից ոչ մի կերպ կախվել,
ուստի պարզապես կործված են հողին:

Անունն՝ Արարատ
կամ
Սիս ու Մասիս:

Նրանց ռուբաձև կույզ լեզվակները խրված են հողում
և, խարսխի պես, հասնում են մինչ հրահեղուկի մթին հատակը:
Ու երբ գործում են այդ լեզվակները՝
երկրաջարժային բոլոր սարքերը
իբենց տազնապն են արձանագրում
լրագրերի գունատ երեսին՝
սև-սև տառերով...
Իսկ ով ունկ ունի,
հավատո բլթակ՝
եւ լսում է միշտ և նրանց ձայնը,
դոգանջը նրանց:

Եվ ե՛ս չեմ, ոչ էլ դո՛ւք եք ղողանջում.
Սիսն ու Մասի՛սն են ղողանջում անվե՛րջ-անդադա՛ր-անդո՛ւյ:
Գողթան երգերի չափ ու կշռույթով,
բամբ բամբիռների նվագակցությամբ,
շարականների ելեջումով պատարագատու՝
Սիսն ու Մասիսն են ղողանջում անվե՛րջ-անդադա՛ր-անդո՛ւյ.
ով ունի ականջ,
բլթակ հավատո՝
նա լսում է միշտ,
լսում է նրանց վանգը երկնաչու,
որ թարգմանվում է լոկ երկու բառով՝

ՈՂԲԱՍ ՄԵՌԵՆՈՑ

Այս լեռնակղզում լեռքարե՞րն են շատ,
թե՞ կերպաձևված շիրմաքարերը:

Եվ ծառե՞րն են շատ այս լեռնակղզում,
թե՞ վեր ծառացած սուրբ խաչքարերը:
Եվ ավելի շատ անտա՞ն է հատվել,
թե՞ անսուրբ ձեռքով խաչքար է ջարդվել
դարեր ալեծեծ այս լեռնակղզում...

Սակայն ես այսօր և ամենայն օր
մշտական վշտով նրա՛նց եմ ողբում,
ովքե՛ր չունեցան շիրմաքար-շիրիմ,
ինչպես չունեցան պատանք-պատարագ...

— Ողբամ մեռելո՛ց,
անթա՛ղ մեռելոց:

Մե՛կ չէին նրանք
և ո՛չ էլ երկու:
Նրանք բլո՛ւրք-բլուրո՛ց,
նրանք՝ ա՛կզբ-սպի՛նք.

և չվախճանվեց նրանցից ոչ ոք
իր անկողնու մեջ մահով բնական,
ո՛չ մանուկ, ո՛չ ծեր,
ո՛չ կին, և ո՛չ այր...

Չմեռա՛ն նրանք, այլ սպանվեցի՛ն՝
լեզեռն առ լեզեռն,
փաղանգ առ փաղանգ:

Չմեռա՛ն նրանք, այլ սպանվեցի՛ն՝
ո՛չ գոտեմարտում,
ո՛չ խրամատում,

այլ իրենց տանը, այգում և արտում,
իրենց սրտի պես լեցուն ցորենի հորերում իրենց,
իրենց հոգու չափ խոր-խորհրդալի ձորերում իրենց,—
մահապարտվեցին հապա՛ր ձևերով,
ամենքն՝ անխնա,
ամենքն՝ անխտիր...

— Ողբամ մեռելո՛ց,
բյո՛ւրք-բյուրո՛ց ողբամ:

Ես ի՛նչ իմանամ, և այդ ո՛վ կասի,
թե ո՛վ էր արդյոք այն առաջինը,
ու՛մ սպանեցին,
ա՛յն առաջինը,

որ ընդամենը դեռ միավոր էր:
Բայց միավորի կողքին շարվեցին նոր-նոր կրոներ,
և կրոների թիվն անցավ հնգից ու հասավ վեցի՝
կես միլիոն
ու
մեկ,
մեկ միլիոն
ու
կես,
և ամենքն՝ անպարտ,
և ամենքն՝ անմեղ...

— Ողբամ մեռելո՛ց,
միլիո՛ն մեռելոց:

Ու ջնարակվեց հողը արյունով,
լուծ բերանը՝ սարսափով խոսուն,
օդը՝ տազնապով անտեղիտալի,
խակ ահից կապտած երկինքը լեղակ՝
անխուփ աչքերի մեռելափայլով...

— Ողբամ մեռելո՛ց,
կապտա՛ծ մեռելոց:

Ջարդված ապրիների ու սրունքների,
անջատված թաթի ու կրունկների
չչափագրված ձևերն այլապան
սքահանջում էին էվկլիդեսական գիտություն մի նոր.
որ նոր էր միայն սկզբնավորվում
էվկլիդեսների շիրիմին պպած
ահեղ Գորշ գայլի մութ ուղեղի մեջ՝
ի տես սրածվող մի ամբողջ ապգի,
որ հնամենի իր հողի վրա
մի պտղունց հողով աչքը փակելու
բախտից էր գրկվում...

— Ողբամ մեռելո՛ց,
անհա՛ղ մեռելոց:

Բոլոր բանտերից ազատել էին մարդասպաններին
և զինել քենով
ու հրապենով.
— Կեցցե Բարաբբա՛ն...

Եվ լցվել էին բոլոր բանտերը մարգարեններով՝
խոսքի՛ ու երգի՛,
մտքի՛ ու ձեռքի՛,

հո՛ւյս ու հավատքի՛ մարգարեններով.

— Հխուսի՛ն ի խաչ...

Կախաղաններից ճոճվող սրբերի դուրս ընկած լեզվից

հայարտությունն էր անընդհատ ծորում,
արհամարհանքն էր շողիքն իր թորում
մարդկության վրա,
ա՛յն խեղճ ու կրակ-թշվառ մարդկության,
որ ինքն էր նաև խեղդամահ լինում,
քանի որ նրա կոկորդում նեղլիկ
մարդկայնությունն էր խրվել-մնացել...

— Ողբամ մեռելո՛ց,
խեղդվա՛ծ մեռելոց:

Իրենց մինուճար ու սրտահատոր դիակի վրա
մայրեր-մանուկներ,
քույրեր-ծերուկներ

կաղկանձում էին, սակայն... անարցո՛ւնք.
սպառվել էին նրանց արցունքի պաշարները ողջ,
ինչպես որ իրենց անբան թշնամու գանձարան-խապնենս
Ու երբ հասնում էր մահը ցանկալի,
իրենց ոսոխից վրեժ լուծելուն այլևս անկարող,
գեթ աստծուց էին վրեժն այդ լուծում՝
թքելով դեպի երկինք,
մի երկինք,

որ աշխատում էր նրանց հետ խոսել
աստղերի լեզվով խուլ ու համրական.
— այլևս այդ լեզուն հասկացո՛ղ չկար...
որ ասուպներ էր շաղ տալիս հերթով,
ասես թե պառավ գուշակի նման գարի էր զցում.
— ո՞վ կհավատար այսքանից հետո...
որ արջալույսով, հարալեզի պես,
լիզում էր նրանց կարմիր վերքերի բոցերը.
— իպո՛ւր...
որ լուսնալույսով ցողում էր նրանց խոցերը.
— իպո՛ւր...

Հասնում էր մահը՝ ցանկալին միակ,
և ամուր սեղմած առամն առամին,
մահանում էին՝ բա՛ց առամներով,
ատամների տակ վրե՛ժն անկատար...

Եվ Արարատից մինչև Արաֆաթ, Սիփանից—Սինա,
Սև ծովից— Կարմիր, Կարմիրից—Մեռյալ
փռված-սփռված մեռելներն իրոք
վրե՛ժ լուծեցին թշնամուց իրենց՝
արտաշնչելով ճանտա՛խտ, տե՛նդ ու տի՛Ֆ...

Եվ երկնից առկախ այս լեռնակղզին
դարձրեցին այնժամ մի թշվառ... բատրո՛ւ,
ուր կրակը լուկ՝ ողբերգա՛կն այդ կայր,
խեղաց բազմաթիվ-բազմապան դերեր:

Շուխն էր համբարձվում Հիսուսի նման,
կրակն էր մեռում՝ Մովսեսմեդի պես...

Եվ հիփոց-մրից
երկնքի կապույտ սպունգը ցամքեց ու ճմռտորվեց
վաչկատունների տրեխի նման:
Ու ճմռտորվեց հողն էլ ներքնում՝
վրատալիներով,
ու ճմռտորվեց ա՛յն դրամի պես,
որ շարտում էն... պրոնիկի գեմքին:

Եվ երկրի վրա,
այրվող տներից-շեններից բոլոր,
ողջ ու կենդանի բյուր կիպվողների ճիչի հետ մեկտեղ
փռվեց պառանցանքն՝ *սպանի՛* նման:
Սարսափն էլ երկրի ձայները բոլոր
հավաքեց բռուս,
կախեց մատներից՝
նվազավարի-խմբավարի պես,
և անհրավձված-տարաբախտ երկրի
ողբերգախաղաց բացօթյա բեմում
հնչեց մի համե՛րգ,
մի համանվա՛գ,
որ մղձավանջն էր՝
շարունակելի՛ն...

Ջարդեցի՞ն այսպես՝
 ոչնչի՛ համար
 և
 ամե՛ն ինչի:
 Ոչնչի՛ համար
 և
 ամե՛ն ինչի:

2 000 000 մարդ ի խաչ բարձրացավ,
 2 000 000 խաչ չտնկվեց հողում,
 2 000 000 խաչ տապանաքարին չփորագրվեց,
 քանզի... հասարակ տապան-դագաղը
 էարծես թե դարձավ աստծու պես մի բան.
 մա՛րդ չարժանացավ նրան տեսնելու եզակի բախտին...

Ինքը երկիրն էր մի անկախարիչ դագաղ վիթխարի,
 մինչ նրա բոլոր բնակիչները՝ անդագաղ դիեր...

Եվ ահավասիկ ես ասում եմ ձեզ՝
 տասնըմեկերորդ պատվիրանի պես.

— Ամենից առաջ

փայտե դագաղի՛ պաշտամունք պիտի ունենալ կյանքում,
 փայտե դագաղի՛,
 նաև պատանքի՛:

Դագաղ-պատանքի՛ պաշտամունք պիտի ունենալ, այո՛,
 վասնզի եթե չի ճարվում դագաղ,
 ուրեմն արհավիրք-աղետ է ահեղ,
 վասնզի եթե դին չի պատանվում,
 ուրեմն ամեհի-ահարկու օրհաս,
 մահ-տարածամ է,
 եղեռն ու նախճիր...

Եվ դո՛ւ չես ասում, ոչ էլ դո՛ւք,
 այլ ե՛ս,
 ես՝ Սիս-Մասիսըս,
 այս ես եմ ասում

անդո՛ւլ-անդադա՛ր-անվե՛րջ վնագցող իմ անքուն վանգով:
 Գողթան երգերի չափով ահապող
 բամբ բամբիռների հնչումով խրոխտ
 Սիսն ու Մասիսն են դողանջում անվե՛րջ-անդադա՛ր-անդո՛ւլ...
 ով ականջ ունի,
 հավատո բլթակ՝
 նա լսում է միշտ,
 լսում է նրանց հանգերգն ահապող,
 որ թարգմանվում է նույնպես գույգ բառով.

ԲԵԿԱՆԵՄ ՇԱՆԹԵՐ

Բեկանեմ շանթեր
 իմ գլխի՛ վրա,
 որ ճերմակել է ո՛չ լուկ հարանքից ու չարչարանքից.
 որ ճերմակել է բեկված-բեկբեկված բազում շանթերի
 դարավոր փոշո՛ւց,
 աճյունի՛ց ճերմակ...

Բեկանեմ շանթեր՝
 իմ աչքերի՛ մեջ,
 որոնց բիբերը խառնարաններ են ծփացող հուշի
 և որոնց համար սպիտակուց է դարձել նո՛ւյն փոշին՝
 բեկված-բեկբեկված բազում շանթերի փոշին սպիտակ...

Բեկանեմ շանթեր՝
 իմ հոգո՛ւմ մթին,
 կուարանե՛րկ հոգում,
 ուր գահավիժված հրեշտակներն են անբառ մորմոքում
 մեռած հավատի
 և մանրած հույսի դիակի՛ վրա՝
 միակի՛ վրա...

Բեկանեմ շանթեր
 և լեզվի՛ս վրա,
 իմ թվա՛տ-կակա՛ւ-կա՛յ ընկած լեզվի,

կա՛յ ընկած՝ ի տես մի իրողության,
որ երբևիցե չէր եղել... եղավ,
որ չէր կատարվել երբեք... կատարվեց...
կա՛յ ընկած՝ նաև ի նշան անպոր անկարողության՝
ասելու համար ողջ անասելի՛ն
և անպատմելի՛ն պատմելու համար...

Եվ իրոք.
այդ ո՞վ կարող է հիմա
թեկուզ կցկտուր և անկապակից խոսքերով ասել,
թե ի՛նչ կատարվեց:

Նախ՝
Քրիստոսը մեծացավ, ինքնին, ևս մի տարով,
և երկրագնդի պտտվող կողին՝
հասարակածի լայնության վրա
սառցե գրիչով մեծատառ գրվեց
լրա տարիքը՝
1914 թիվը:

Եվ օրացույցը՝
կրկեսի բեմին կյանքն իր նվիրած
ձեռնածու կնոջ հայտնի նապանքով,
սկսեց մեկ-մեկ ուսերից նետել իր հագուստները.
ամեն օր՝ մի շոր:

Ունայնությամբ էր արևն պաղված,
երկինքը՝ անվերջ դիմակ փոխելով,
կռիվ էր տալիս օդը օդի հետ,
օդն օդից պարտվում,
հաղթում օդն օդին,
և կնքվում էր այն հաշտությունը կարճ,
որ ծանոթ է մեզ գարուն անունով:

Մարդկանց ու կանանց գրկաշփումից
լույս աշխարհ էին գալիս մանուկներ՝
իրենց ճիչերով մարգարեական:

Հողի և ջրի շփումից տամուկ
թթխմորվում էր և՛ գինի, և՛ հաց:
Թուղթ ու թանաքի հպում-շփումից
բռնկվում էր միտք ու ժայթքում էր երգ:
Իսկ բթամատի ու ցուցամատի շրշուն շփումից
ծնվում էր դրամ...

Բայց բթամատի ու ցուցամատի շխկուն շփումից
շատ հաճախ նաև հրդեհ է ծագում,
եթե ցուցամատ-բուխ մատի տերն է մի բուխ թարբարոս:

Ո՞վ շոխկացրեց իր ցուցամատով ու բթամատով:
Եվ այդ շոխկոցը մահացու փոթկաց
ինչ-որ տաքզյուխ մի ուսանողի ատրճանակից,
ու գնդակը տաք ոչ թե մխրճվեց
ինչ-որ Ֆերդինանդ Ֆրանցի սրտում,
այլ հեզ մարդկության ուղեղի հենց ա՛յն կենտ բջիջի մեջ,
որ մարդկայնության կենտրոնն է միակ...

Աշխարհը շրջվեց բերանի վրա և ապա մեջքի՝
աշխարհն ինքն իրեն կործեց ու շտկեց,
շուռ ու մուռ եկավ ջղաձգվելով՝
ավապախրված-խեղդվող ձկան պես,
և թավալ տվեց՝
գոռեխ-մուկերից կարեվեր խոցված մտրուկի նման,
ու հանեց փոշի՛,
այնպիսի՛ փոշի,
որ խցեց աչքերն ամբողջ մարդկության,
փակեց երկինքը և ծածկեց աստծուն,
ա՛յն աստծուն,
որի որդու տարիքը նույն այդ ժամանակ
ավելացել էր և՛ս կես տարով...

Եթե մինչև այդ դիվանագետներն անուշ ժպիտով
քարկտիկ էին իրար հետ խաղում՝
րոպեն մեկ երկինք (աստծո՛ւն) նայելով,
17—Պ. Սևակ, Երկ. ժող. 3 հատորով, հ. II

խսկ մի պահ հետո՝ սեփական ափին,—
 դիվանագետներն այժմ տեղ տվին տերերին իրենց,
 որ... ոտնագնդակ խաղան մոլեզնած՝
 արկով հեռահար
 և հեռաթռիչք ունւր ու ականով...

Գնդացիները
 խեղճ արտույտներին ու տատրակներին գործապրկեցին:
 Հրացանների
 թոքախտավորիկ հազն էր վերջանում արնահոսումով:
 Թնդանոթները
 իրենց երախի քրքիչով խենեշ
 ճանակում էին պարսատիկավոր Դավթին խղճալի,
 իսկ սպանվողը ինչ-որ Գողիա՛թ չէր,
 այլ մը մարդկություն՝ իր մարդկայնությամբ...

Թթվել էր կարծես հողը բովանդակ,
 ու թթվել էին ծովերը բուրբ,
 և թթվածության խմորիչ մանրէն արկ-ականն էր նույն,
 որ հող ու ջրի պղպջակներ էր պայթեցնում ահեղ՝
 դեպի վե՛ր, երկի՛նք,
 որտեղ Հիսուսը, նստած Հոր աջում,
 ինքնին մեծացավ արդեն մե՛կ տարով,
 և երկրագնդի կիսարյունաքամ-գունատ ճակատին
 արյունոտ մատով աղվեսագրվեց

1915 թիվը...

Եվ գուրդու պես մանեման եկող տագնապն անմեռով,
 որ հարկահանն է համայն աշխարհի
 և տանուտերն էր այս լեռնակղզու,
 ցրտից կծկվեց.
 կարկուտ դառնալու անբեկ վճիռով՝
 նա խտանում էր:

Եվ խտանում էր վտանգը նաև՝
 համայն աշխարհի մշտական քեռին
 և խորթ հայրիկը այս լեռնակղզու,
 խտանում այնպե՛ս,
 ինչպես արյունը, երբ լերդանում է:

Ծպտյալ ոճիրը հանդերձ էր փոխում՝
 տեսակցությունից ուշացող բույի աճապարանքով:
 Քենը քողարկված, ոխը դավադիր
 իրենց վզերի կապն էին կրծում՝
 շղթայի պարկված շների նման,
 նո՛ւյն այն շների,
 որոնց աղոթքը թե հասներ աստծուն՝
 երկնքից ոսկրի անձրև պիտի գար:

Շների աղոթքն իսկապե՛ս լսվեց...

Եվ մահը՝ մեծըն մաթեմատիկոս,
 Գորշ Գայլի արնոտ ժանիք-գրիչով
 գրանցման մատյան—*թահրիր դեֆտերում*
 համարակալեց մի ամբո՛ղջ երկիր՝
 իր քաղաքներո՛վ, շեներո՛վ ամեն
 և մինչև անգամ վերջի՛ն քողտկով:
 Համարակալեց բովանդա՛կ մի ապգ՝
 ծե՛ր ու մանուկո՛վ,
 կին ու երիկով

և մինչև անգամ խելառո՛վ վերջին:
 Անգլուխ-անպոչ այդ պետության մեջ
 չէ՛ր եղել երբեք ու երբևիցե
 այսպիսի ստո՛ւյգ, այսքան ճշգրի՛տ
 մի մարդահամար,
 այնքա՛ն ճշգրիտ
 և ստո՛ւյգ այնքան,
 որքան որ իրենց *փեյդամբարներ*
 և կամ հարեմի հարձերի թիվը:

1915 թիվը...

Եվ եղավ... կյանքի ճոխ տոնավաճառ,
բարբարոսության աճուրդ մեծագին
և մարդկայնության փակ գրավատուն...
Եվ եղավ... մի նոր՝ երկրորդ շրհեղեղ,
որ իր տակ առավ— առաջին հերթին—
ա՛յն երկիրը հենց, որ Նոյին փրկեց:
Եվ իր տակ առավ այն ժողովրդին,
որ 15 դար

սրտով ու շրթով հայցեց իր աստծուն՝
«Արձակեա՛ վմեզ»,

բայց Տերն արձակեց նրա ոսոխի՛ն՝
միայն սաստուճի թելով ձերբակալ
ու սուտ խոստումի մազով թևակապ
ոսոխի՛ն նրա:

Եվ ինչո՞ւ:

Արդոք ո՞չ այն պատճառով,
որ աստվածները տանե՛լ չեն կարող իրենց նմանին,
ինչպես որ ազգը՝ իրենից բարձր իր հարևանին...

Եվ եղավ, օ ո՛չ, և եղև... խավար,
այսինքրն՝ սկիզբ,
այսինքրն՝ մարդու տարեգրության նո՛ր դարագլուխ,
հիմնադրումը գիտությա՛ն մի նոր.
— առաջին դեպքը ո՛չ կոտորածի,
առաջին դեպքը... ազգասպանությա՛ն:

1915 թվին...

Եվ այդ թվին էր,
որ մի ողջ ազգի աղոթքը սառեց շրթունքի վրա,
լերդացավ բերնին՝
բերնից դուրս ժայթքող արյան հետ ու պես
մինչդեռ շների աղոթքը լավեց անտեր երկնքում...

Եվ ոսկրով ծածկվեց մի հսկա երկիր,
ուր (ճիշտ են ասել ու ճիշտ են ասում)
եղել էր ու կար շնից շատ իջխան,

բայց իշխանություն չի՛ եղել երբեք.
եղել էր ու կար թերևս արդար,
բայց արդարություն... *այլա՛հը* թող տար.
երկի՛ր, որ տրվեց դարեր շարունակ *պլան-թալանի*,
ուստի չէր կարող չլինել աղքատ ու դատարկափոր:

Եվ ասում եմ ձեզ՝
պատվիրանի պես.

— Պետք է վախենալ թագակիր ցուլի՛ց,
գահակալ ձիո՛ւց,
բայց ավելի շատ՝

գայիսունակիր մուրացկանների՛ց պետք է սարսափել,
վասնզի եթե փորը թափուր է և ափն է դատարկ,
ապա գլուխը լեփ-լեցուն է միշտ ոճիր-նախճիրով:
Պետք է սարսափե՛լ մուրացիկներից գայիսունակիր,
վասնզի եթե այդ գայիսունը ոսկուց է անգամ
ու կարդարված է եթե մինչևիսկ ադամանդներով,
ինացե՛ք, որ դա խաբկանք է աչքի.

— նրանց գայիսունն ու մականը միշտ ոսկորն է միայն՝
մարդու ող կամ կող,
ազդըր կամ սրունք:
Եվ ի՛նչ աստծու էլ նրանք դավանեն՝
դարձյալ ոսկորի պաշտամունքն ունեն,
ոսկորի՛,
ո՛չ թե տապան-պատանքի:

Եվ ասում եմ ձեզ՝
պատվիրանի պես.

— Վախեցե՛ք կյանքում սովազարներից
առավել, քան թե խելազարներից,
որ գահին՝ ինչպես մրջյունին՝ բազմում
ու ձեռքն են առնում ուղտին ածդախա:
Իսկ երբ սովազարն ու խելազարն են միություն կազմում
ինչ-որ ազգի մեջ,
ուղտն էլ դառնում է խորհրդանշանն ուրիշ մի ազգի:

Ա՛խ այդ Ուղտը խեղճ...

Իր կուպ-սապատով դիպում էր նա գա՛նձ,
կերակըրում էր մի ո՛ղջ պետություն,
իսկ ինքը սնվում միա՛յն տատասկով,
բայց և որոճում... միրաժնե՛ր լուսե,
ոսկեղեն տեսի՛լք:

Ոսկեկար բանված և ընդելուզված
կոշիկ-ոտնաման-մուճակ էր տալիս
մի սմբակավոր ու բազմապճեղ հսկա տերության,
իսկ ինքն՝ անպճե՛ղ,
իսկ ինքն՝ անսմբա՛կ,
բայց և՛ իր ոսկե՛ տեսիլքների մեջ,
բայց և՛ իր լուսե՛ միրաժների հետ...

Բեկանեմ շանթե՛ր՝
անարդարությա՛ն:

Երբ ուղտն, ասում են, կոտոջ է ուզում՝
նա կորցնում է և ականջները:
Սակայն կոտո՛ջ չէր Ուղտի ուզածը:
Նրա երազը նույնքան փոքրիկ էր,
որքան ուղտային իր իսկ ականջը...
Ժարավից ճայթող իր աչքերի մեջ
մի հորդ աղբյուր էր մտովին տեսնում,
մի աղբյու՛ր, որին հասնելը հեշտ էր,
որքան... ասեղով ջրիոր փորելը...

Եվ... Ուղտն այս անգամ ո՛չ միայն ականջ,
ականջների հենա կյա՛նք էլ կորցրեց...

Ծվ արաբական անբեղ-անմորուք անապատները:
Ծաղկեց... ոսկո՛րը՝
ավեփ՛ ճերմակ,
քան թե շուշանը՝ Մշո դաշտի մեջ,

քան թե հասմիկը՝ Բյուրակնի լանջին,
ու կեռասենին՝ Ակնի շուրջբոլոր:

Ոսկո՛րը ծաղկեց՝
Մի նորատեսակ մարիամաժողիկ,
որ չի թառամում ամառ ու ձմեռ
և չի թորշոմում տարիներ բազում...

Եվ ձեզ եմ ասում,
ձե՛զ, որ չեք տեսել.

— Այդ արաբական անապատներում
գիշեր ժամանակ
մինչև հիմա էլ,

կես հարյուրամյակ անցնելուց հետո,
պաղ ֆոսֆորային փայլ է արձանում ավազը մթին.
ուղտի պես ծունկի բերված ու մորթված
մի ամբողջ ազգի փտող ոսկորի՛ ֆոսֆորափայլը:
Փտող ոսկորի ֆոսֆորափա՛յլը,
որ չի կուրացնում մի՛միայն նրանց,
որոնց աչքերի ցանցաթաղանթը
ջնարակված է նո՛ւյն այդ ֆոսֆորով.
և այսպիսին են գայլի աչքերը,
իսկ մեծատառված-խորհրդանշված Գորշինն՝ առավել...

— Բեկանեմ շանթե՛ր
իմ աչքերի՛ մեջ՝

անապատային ֆոսֆորափայլից կիսակուրացող
իմ պո՛ւյզ աչքերի:

Եվ գո՛ց աչքերով ես ասում եմ ձեզ.
— Եթե Փոքր ու Մեծ Մասիսները դուք վանգ չեք համարում,
գեթ համարեցեք բրածոյացած վիթխարի սապատ՝
ա՛յն, ինչ որ մնաց Ուխտավոր Ուղտից...

— Բեկանեմ շանթե՛ր՝
ձյան փոթորիկով ինքն իրեն ծեծող,
ինքն իրեն կոծող
իմ գլխի՛ վրա...

Եվ հիմա արդեն՝ գլուխս բռնած՝ ես ձե՛զ չեմ ասում,
ես ի՛նձ եմ հարցնում՝ գլուխըս բռնած.

— Այս ի՞նչ անհիծյալ հունդից ծիլ առավ
և արմատ ու բուն ձգեց աշխարհում
այս տոհմածառը՝
իմը և ձերը,

որ ցցվեց իբրև կանաչ-կենդանի մի ուղեփակոց
չորս չար խորշակի քառուղում բանուկ,
և մեզ ամենքիս դարեր ստիպեց
և ստիպում է ասել վերստին.
«Կորիցե՛՞ օրըն, յորում ես ծնայ»...

Թողե՞ք ես լռեմ

և թող անկեպու քարերը խոսեն քարեղեն լեզվով.

— Այս ազգը որի՞ց և ինչո՞վ է վատ,—
պատասխա՛ն տվեք, քարե՛րն են հարցնում,—
այս ազգը ումի՞ց և ինչո՞վ է վատ,
որ դատապարտվեց ա՛յսչափ վատության,—
պատասխա՛ն տվեք, քարե՛րն են հարցնում:
Եվ ո՞վ, և ինչո՞ւ սրանց «հայ» կոչեց,
որ հանգավորի միմիայն «վայ»-ով:
Եվ ինչպե՞ս, և ե՞րբ, ի՛նչ ուժով արդյոք
(թեկուզև՝ ինչպես ատումն ատումից,
թեկուզև՝ ահեղ պայթյունի՛՜ գնով
ու կործանումի սպասմա՛մբ թեկուզ)
իրարից «հայը» և «վայը» պոկե՛լ,
ինչպես ես հիմա շանթեր եմ պոկում
և խշրտուքով բեկանում-բեկում
իմ խավարդեմ-կուպրածեփ հոգում,
ուր գահավիժված հրեշտակներն են մորմոքում անխուս
մեռած հավատի
և մարած հույսի դիակի՛՜ վրա՝
միակի՛՜ վրա...

Ա՛խ, եթե հիմա կարողանայի և ձա՛յնըս պոկել
իմ իսկ կոկորդից,

ինչպես վանգերի լեզվակներն էին Տարնումս պոկում
և լեզվակի տեղ կախ տալիս շներ,
որ ժամերգության փոխարեն սրանք,
իրենց ոռնոցով ու վնգստոցով,
ծաղրեն Հիսուսին և Հորը նրա՛
Տիրոջն Անտերաց.
«Շունք բապումք եղեն պինե:
Արի՛, Տեր, եւ փրկեա՛ դու պիս»...

Ա՛խ, եթե հիմա կարողանայի ես ձայնըս պոկել
կոկորդից իմ խեղճ
և օգտագործել իբրև խարապան՝
չգիտեմ, թե ո՛ւմ մեջքին կամ դեմքին,
միա՛յն թե մեպնից նա բա՛րձըր ոռնար
և իր ոռնոցով մի պահ լռեցներ
մեր ցա՛վը,
ցա՛վը՝
մեր անլռելի՛ն...

Բայց ո՛չ, թողե՛ք ես իմ ձիչը խեղդեմ,
ինչպես որ մայրն էր խեղդում մանուկին,
որ կուրանալիք աչքերով իր պոյզ
չտեսներ նրա
կոկոն գլխիկի քաբազանուժը խուժանի ձեռքով...

Զե՛, թողե՛ք հեծնեմ իմ տառապանքին,
ինչպես հեքիաթի ա՛յն խոյին ծանոթ,
որի գույնն է լուկ որոշում, թե մենք ո՛ւր պիտի ընկնենք՝
Լո՞ւյս թե Մուժ աշխարհ:

Եվ հաշողություն կոչվածը մարդու
կամ բախտ ասվածը մի ամբողջ ազգի՝
կախված չէ՞ արդյոք
այդ խոյի գույնի՛ց, գույնի՛ց միմիայն՝
սև կամ ճերմակից:
Ու եթե միայն գույնից է կախված ամեն բան կյանքում՝

թողե՛ք, որ ես այդ գույները ջնջե՛մ,
 ո՛չ թե սպունգով,
 այլ իմ երեսով,
 որ և իմը չէ, այլ մարդկությանը:
 Եվ մարդկությունն էլ թող որ մուսիանա
 ճառագայթային ախտի այս դարում
 ու մնա այդպես՝
 մի երեսը սև, երկրորդը ճերմակ...

Եվ թողե՛ք նաև...
 Օ ո՛չ, մի՛ թողեք,
 որ վերստին գան ու հասնեն օրեր՝
 ա՛յն օրերի պես,
 երբ կես մի երկիր, կանացի ձայնով,
 իր սրտակեղեք «երանի՛»-ն գոռաց՝
 ի լուր աշխարհի,
 պատմությանն ի հուշ.
 — «Երանի՛ ակոց և որովայնի, որք ոչ ինչ ծնան»...
 Իսկ երկրորդ կեսը միևնույն երկրի,
 այս անգամ արդեն այրերի ձայնով,
 անպորությունից կիսացնորուն,
 ի տես լրբենի ապիրատության՝
 լեռների քունքին իր ճիչը մեխեց.
 — «Լերի՛նք, անկերո՛ւք դուք ի վերայ մեր»...
 Եվ բլուրների կողերից կախեց
 իր աղերսանքը տղամարդկային.
 — ...«ծածկեցե՛ք զմեզ»...

Բայց նրանց վրա լեռները չընկան
 և չծածկեցին բլուրներն անսիրտ:
 Ո՛չ.
 վրա ընկավ, ամենից առաջ, օրե՛նքն անօրեն:
 իսկված էր և՛ վենք,
 և՛ դանակ, և՛ ձեռք,
 մինչև անգամ ձե՛ռք, բռո՛ւնցք ու կոռ՛ւփ,
 կապկպված էին թև՛ ու ձե՛ռք անգամ:

Մնում էր... ատամ
 ու
 մնում էր... ոտք.
 ո՛տք՝
 ցլամարդկանց ամորձիքների՛ն հասցեագրված,
 և ատա՛մ՝
 ստո՛ւյգ հասցեագրված
 մարդ-գազանների փրչոտ կոկորդի՛ն...

Բայց խլվում էին ա՛յդ վենքերն անգամ.
 ատամներն էին քարերով ջարդում
 ու ոտքերն էին մարմնից անջատում
 ինչո՛վ որ կուպեք, ինչո՛վ կամենաք.
 թրով ու քարով,
 սրով, տապարով,
 սրոցով բահի,
 մանգաղ-գերանդով
 և կամ պարզապես հողալուծությամբ,
 և այս ամենը
 ո՛չ միայն հանգի՛ստ-անվրդո՛վ-անդո՛ղ,
 և ո՛չ էլ միայն մոլի եռանդով,
 այլև մի տեսակ արբշիռ ցնծությա՛մբ...

Գնդակն ավստս էր.
 մեկ գլխի համար
 մեկ գնդակն արժեք երկու հատ ոսկի,
 որ հանգիստ մեռնել ցանկացողն ինքը պիտի վճարեր,
 բայց, դժբախտաբար, չկա՛ր... խլվա՛ծ էր...

Գնդակն ավստս էր,
 իսկ ձեռքն էլ՝ հոգնած.
 բթացել էին բահ-մանգաղ-կացին
 և ուժաթափվել դաստակ ու բազուկ...

Հոգնած չէր ջուրը,
 բայց նա՛ էլ հոգնեց.

իրենց մեջ առած բյուր դիակներից
 հունավոր գետերն ամերից ելել-մուրովել էին.
 խորունկ ջրհորներն իրենց վզերը հանել էին դուրս,
 առաջի՛ն անգամ իրենց կյանքի մեջ՝ հանել էին դուրս,
 և օդից հարբած ու լույսից գինով՝
 ուշաթափ փռվել-մուրովել էին
 դիակների պես,
 դիակների հետ...

Դո՛ւք վկա չեղաք, ե՛ս եղա վկա,
 թե ինչպես դարձավ այս լեռնակղզին
 թատրոնից բացի
 նաև մի կրկես,
 ուր՝ կրակի հետ մրցության մտած՝
 և ջուրը խաղաց բազմաթիվ դերեր:

Ջո՛ւրը, նո՛ւյն ջուրը՝
 ապականիչ էր և լվացարար՝ միաժամանակ,
 կործանարար էր, բայց նաև փրկիչ՝ միաժամանակ,
 պոհասեղան էր, բայց և վաշխառու՝ միաժամանակ.
 մի բաժակ ջուրը՝ Եփրատի ամիսն,
 Տիգրիս գետի մոտ,
 Բյուրակնի վրա,
 մի բաժակ ջուրը մեկ ոսկի արժեր,
 որ չկա՛ր, ավա՛դ, խլված էր վաղուց...

Ախ ջո՛ւրը, ջո՛ւրը...
 Վայրենիների վայրենի վարքով
 մարդընտելացավ ջուրը վայրենի.
 մրցակցում էին իրենց շատությամբ
 թռչունների չուն՝ խանձված երկնքով,
 դիակների չուն՝ ջրերի վրա,
 և ձկների չուն՝ նույն ջրերի մեջ:

Նովրույ բայրամ էր ձկների համար,
 մի նովրույ բայրամ,

որ հարատեց ամբողջ յո՛թ ամիս,
 իսկ հետո նաև՝ ամբողջ յոթ տարի՛.

— Շո՛ւքըր ալլահա...

Ամբողջ յո՛թ տարի ջուրը տառապեց
 չար աչքացավով՝
 արնակոխությամբ:
 Եվ մեքքայական Ձեմ-Ձեմ աղբյուրից
 ոչ պակաս պաշտված ու սուրբ աղբյուրներ
 նույն աչքացավից հավե՛տ կուրացան.
 — Ո՛ւր ես, կույրերին բժշկող Հիսուս...

Ջուրն էին նետում մայրերը մանկանց,
 ու նետվում իրենք
 ու նետվում այնպես,
 ինչպես նետվում են գիրկը սիրածի...

Անպատվությունից փրկվելու հույսով
 ջրացուներից ջուրը նախընտրած բյուրավոր կանանց,
 դեռ կնիքավոր-չմատնահաված բազում կույսերի,
 դեռ մեղրամիսի
 ծանձաղ հատակը չհասած անծին հարսների վրա
 կարմիր ծին-խալ էր հապշտապ դաջում
 ջրացուների գնդակը կուրաչ՝
 գեղեցկացնելով վախճանը նրանց,
 այլանդակելով ջուրը գեղեցիկ...

Օ՛, տառապանքը բյուրհապար կանանց և աղջիկների,
 ա՛յն տառապանքը,
 որ իր ծանրությամբ պիտի՛ որ պղղեր
 ապուշի նման անվերջ թավալվող
 այս հողագնդի պտույտի վրա...

Օրացույցն էլի՛
 ձեռնածու կնոջ հայտնի նապանքով
 շարունակում էր իր հագուստները ուսերից նետել,—
 ամեն օր՝ մի շոր,—

և մինչև հասներ իր կրկեսային ծանոթ վիճակին՝
 մինչև մերկանար,
 պիտի անցնեն շուրջ 365 օրեր,
 այնինչ բյուրհավար քույրերին նրա,
 կհասցնորված-խելագարվելիք նրա քույրերին,
 նույն այդ վիճակին հասցնում էին երեք վայրկյանում.
 բազմության առաջ, մահվան երթի մեջ,
 կձեպում էին ու կլպում նրանց՝
 հասած ու դեռ խակ ընկույզների պես,
 և կլպողների ձեռքերը բնավ չէին սևանում.
 կեղտից ու մրից, լերդ-լերդ արյունից
 ընդմիջտ սևացածն ինչպե՞ս սևանար, մեկ ուրիշ սևով...

Արևի երես երբեք չտեսած
 և նշխարի պես սպիտակ ու սուրբ
 նրանց մերկացած մարմնի վրա
 իրենց արևառ ու հողմնահարված գլուխը կարծես
 ոչ թե սեփական,
 այլ փոխառնըված գլուխ էր թվում,
 մի գլուխ օտա՛ր,
 ասես դնովի՛....

Եվ հարսներ բազում՝ արդար կաթնակեր,
 միշտ մեծահարգո ու դեռ չխոսկան,
 մոռացած ավանդ ու սովորություն՝
 առաջին անգամ ձայն արձակեցին,
 ճչացին հանկարծ՝ առաջի՛ն անգամ,
 մերկ թներն իրենց հագուստ դարձնելով
 իրենց մերկանդամ ազդրերի համար
 և ազդրերն իրենց՝ մերկ որովայնի...
 ճչացին հանկարծ՝ առաջի՛ն անգամ,
 իրենց կեսուրի փեշից կախվելով,
 իրենց կեսրայրի ոտքը պագնելով...
 Ձայն արձակեցին-ճչացին հանկարծ
 առաջի՛ն անգամ՝
 ու վերջի՛ն անգամ՝

իրենց նետելով քարափի քթից,
 անդունդի շրթից,
 ժայռի եղջրից,
 իրենց հանձնելով փրկարար ջրին՝
 եթե կար քարափ, անդունդ, ժայռ ու ջուր...
 Իսկ եթե չկա՛ր...

Չուր էր արևը նետում նիվակներ
 մարդացուների թիկունքի վրա.
 նրանք արևից չէին ամաչում
 և ոչ էլ իրենց առանցից աստծո...
 Եվ իլուր էին երկնքից թափվում աստղը-ասուպներ,
 ինչպես որ Կենաց պտղաբեր ծառից՝ խնձորներ հասած.
 Եվան այլևս ուտել չէր կարող,
 քանզի նա հիմա... բռնաբարվում էր օձից մարդակերպ,
 բռնաբարվում էր՝ բազմության առաջ,
 իր գավակների սահմնկած-սառած
 հայացքի ներքո...

Եվ ո՞վ ձեզ կասի՝
 ի՞նչն էր առավել.
 գարշա՛նքը նրանց, թե՞ սահմնկունը:
 Եվ ո՞վ ձեզ կասի՝
 ի՞նչն էր առավել.
 նրանց տանջա՛նքը, թե՞ վրեժն անլուր...

Նետերով լեցուն կապարձներ դարձան
 նրանց ափերը,
 նրբին-մոմաբույր մատները նրանց
 նիվակներ դարձան,
 նրանց հինավրած եղունգները՝ տեգ:
 Կովեցին նրանք՝ կատվի պես վայրի,
 մայր վագրի նման,
 առյուծի պես էգ:
 Կովեցին նրանք ատամով, թուքով,
 կովեցին նրանք մարմնով ու հոգով
 և, աստված գիտի, հաղթեցին նրանք

իրենց հնօրյա անարգ թշնամուն՝
 ոչ միայն իբրև նորօրյա Հուդիթ...
 Թեպետ կապկապված ու գերի տարված,
 թեպետ կեղեքված ու բռնաբարված,
 փերթվելով թեպետ,
 թեպետ ջարդվելով,
 թեպետ պարտվելով՝
 հաղթեցի՞ն նրանք:

Հաղթեցին նրանք՝ թողնելով մի հարց,
 որ ես եմ հիմա տալիս աշխարհին.
 — Որտեղի՞ց արդյոք, թուրքին հարց տվեք,
 որտեղի՞ց այսքան վայրագ մոլություն:
 Մարդկության համար չհայտնագործված այդ ի՞նչ ակունքներ,
 բոլորին անհայտ այդ ի՞նչ ջրհորներ ունի տակավին
 հաճույք ասվածը նրանց ընդերքում՝
 հոգի հորջորջված իրենց որջերում գազանաբնակ:
 Եվ ո՞վ կարող է, իրենցից բացի, հասկանալ մի կերպ
 հեշտին հաճույքը, վսեմ վայելքը այն վեհ վայրկյանի,
 երբ Մարիամ-Մարի-Սրբուհի կոչվող
 տակավին մանուկ աղջնակներին
 կեղեքում էին՝ բոլորի առաջ,
 կեղեքում էին՝ ամբողջ ոհմակով,
 կեղեքում էին՝ տաճարների մեջ, սուրբ խորաններում
 և մինչև անգամ մեկ ա՛յլ Մարիամի՝
 միա՛կ Մարիամի սրբանկարի կտավի վրա...
 — Եվ դո՛ւ, Կո՛ւյս Մարիամ, չմիջնորդեցիր,
 որ Որդիդ գոռա.
 — Բեկանեմ շանթե՛ր...

Եվ ո՞վ կարող է, բացի իրենցից, մի կերպ հասկանալ
 այն վեհ վայրկյանի վայելքը վսեմ, հաճույքը հեշտին,
 երբ կախում էին այսպես կեղեքված-տանջահար կանանց,
 կախում... ոտքերի՞ց,
 գլխիվա՛յր կախում,
 և այնպե՛ս կախում,

որ մայրակառկառ ձեռքերը մանկանց մորը չհասնեն
 և հողախախտվող բազուկները մոր չհասնեն մանկանց...

Եվ դու, Տիրամա՛յր, լռեցի՛ր կրկին
 նրանց չարչարանք-հարանքի հանդեպ,
 ու Որդիդ չառաց.
 — Բեկանեմ շանթե՛ր...

Եվ այսպես՝
 բոլոր իսկուհի կանայք
 մեռան Գորշ Գայլի որջերում մթին,
 մարմնապե՛ս մեռան, մեռան հոգեպե՛ս:
 Տիկնայք փափկատուն, գոյալ ու գզվալ,
 խորդենու նման տնաբույս կույսեր
 նահատակվեցին անապատներում
 և՛ արմատախիլ, և՛ բնակոտոր,
 փլատակվեցին քարափներն ի վար,
 ու թե փրկվեցին՝
 խեղդվեցի՞ն հավետ,
 խեղդվեցին և՛ մամ, և՛ աղջիկ, և՛ թռռ.
 կանացի մի ո՞ղջ մահապուրծ աշխարհ
 դարձավ խեղանդամ և անդամալույծ...

Եվ դու, Տիրամա՛յր, դու չեղար միջնորդ,
 որ Որդիդ ասեր.
 — Տալի՛թա, կումի՛ր...

Փոքրի՛կ, շա՛տ փոքրիկ գութն էլ է ազդում
 մարդկության վրա համայն աշխարհի՝
 գազանի մորթուց և՛ս պնդարմատ մի մալ պոկելով:
 Այդ գո՛ւթը չկար:

Փոքրի՛կ և նույնիսկ շա՛տ փոքրիկ սիրուց
 փոխվում է օդի բարեխառնությունն ամբողջ աշխարհում:
 Այդ սե՛րը չկար:

Կար մի հրաման, անխախտ հրաման.
— Բովանդակ մի ազգ իր պետ ու ծեսով,
մի ո՛ղջ ժողովուրդ ճռաքաղ անել՝
մոռացած *ալլահ*, *փեյղամբար* ու խիղճ,
խի՛ղճ, որ մինչևիսկ շունը չի ուտում,
խսկ սրանք նույնիսկ լափեցի՛ն, շտա՛պ,
և թվում է, թե... մարսեցին նաև...

Ճռաքա՛ղ անել և արմատախի՛ղ,
բոլո՛ր ձևերով ու միջոցներով...

Եվ սրածումին թիկնապահ դարձավ
անլուր աքսորը,
ու ծարավի հետ սովը դաշնակցեց՝
ամենապորը:

Ու սրովեցին բվկոված սշտեր՝
մերկ թաթերի մեջ ու կրունկների,
սրանց բաբախուն ցավին համաչափ:
Տրոփեց նաև մի կտոր տաք կամք՝
նույն կրունկների ու թաթերի մեջ,
սրանց բաբախուն ցավին համաչափ...
Ամենուր փռված անթաղ դիերից հողն էր որդնոտել՝
Հոր երանելու խեղճ մարմնի նման,
խսկ սրանց ոտքերն՝ ավելի՛՛ ևըս...
Կարեվեր ոտքից թունոտ փուշ կամ մեխ ձգել-հանելը
արգելված էր խիստ,
արգելված այնպե՛ս,
ինչպես փեյղամբար Ալիին Վափ վերաականելը:
Իսկ եթե նույնիսկ իրավունք լիներ՝
փաթաթա՛ն չկար,
լաթի մի կտո՛ր.
Նրանց վրայի հագուստ կոշվածը արյուն չէր պահում
նույնիսկ կարկատան.
որ խղճի նման մի բան էր դարձել...
Իսկ ազոավների ու ցիների հետ

սրանց ամենուր միշտ շրջապատող
վաչկատունների կանայք գիշատիչ
վարդարված էին սրանցից խլված հագուստ-կապուստով...
փոթ-փոթ զգեստներ
(գարնան ու ամռան ճոխ մանրանկա՛ր),
կառ-վառ գոգնոցներ և ուսանոցներ
(աշո՛ւն պահածո),
ակներ՝ հազվագյո՛ւտ
(կարեկցանքի՛ պես),
նույնքան հազվագյուտ վարդեր ու զուգսեր,
որոնց միամիտ շողարձակումը՝ տալիս էր նոր փայլ
իրենց նորահայտ տիրուհիների վայրի հայացքին...

Իսկ հապա նրանց դև տղամարդի՛կ...
Իրենց մարմինը դեռ գազանների մորթիով ծածկող,
տակավին *քեչա* ու *փայաս* հագնող այդ նախամարդիկ
դեզերում էին հիմա ամենուր՝
զուգված-վարդարված
արծաթաբանյալ ու ոսկենըկար այն շուրջառներով,
ա՛յն եմիփորոն-վակաս-լանջանոց-խուլրով շողշողուն,
որ պոկել էին
իրենց սպանած
քահանա-երեց-եպիսկոպոսաց անթաղ դիերից...

Ո՛վ պիտի ասի սրանց ահռելի երեմիականը:

Կրակի տալով սրանց այլևարդ բեղ ու մորուքը՝
տաքացնում էին սառնասրտորեն
իրենց խոշտանգիչ պես-պես վենքերը,
որ արեգակի կենտ աչքի առաջ
կտցելով հանեն նրանց աչքը զույգ,
որ գամեր մեխեն նրանց քունքի մեջ,
շիկացած մեխեր գամեն կրծքերին,
մեջք ու միջակը սողոց՛վ հատեն՝
իրենցից պաշտված Եսայու նման...

Ո՛վ պիտի գոչի նրանց ահարկու Եսայիականը:

Իսկ ով տակավին հետն էր իր հոտի,
ովքեր տակավին չէին սրբացել,
հոտի հետ մեկտեղ ու հոտի նման՝

գլխաբաց ու մերկ
քայլ էին փոխում

և արնադրոշմ իրենց ոտքերով քարշ էին տալիս
իրենց մարմինը՝ թխապարտի՜ պես,
կաշվի մեջ միայն ոսկոր պարփակող,
փետրի պես թեթև իրենց մարմինը,
որ ծանրացել էր
տիղմի մեջ խրված մեծ նավի՜ նբան...

Ո՞վ պիտի գոռա նրանց ահարկու եսայիականը...

Եվ խոտաճարակ ու քրձահանդերձ այդ հոտի տեսքից
վարիուրում էին

ու կաղկանձելով փախս էին տալիս նույնիսկ ջները:
Իսկ երբ պառնկելու իրավունք էին հանկարծ ստանում՝
մարդընտելացած թռչուններն էին հարձակվում

նրանց խմբերի վրա՝
նրանց դնելով ծանոթ դիերի ու լեշերի տեղ
ու թույլ չտալով, որ հանգչեն մի քիչ,
մի փոքրը քնեն:

Իսկ ինչո՞ւ քնել,
եթե թռչնային նրանց քունն անգամ
լեցուն էր ահով ու վարիուրանքով:

Նրանց երազում
գիշերը միայն վիուկ չէր կարծես,
այլ նաև կավատ,
որ ծախում կույսեր
ու կուտակում էր անառակություն...

Իսկ ինչպե՞ս քնել, իսկ ինչպե՞ս քնել,
եթե սառտանան, քաղցի տեսք առած,
քնակավայր է դարձրել ներսը՞

խեղճ աղիքները,
որ գալարվում են՝
բռնաբարումից խուլս տալ ջանացող
հեզ աղջիկների
մերկ մարմինների վտառի նման...

Եվ մի ժողովո՛ւրդ,
որ հացն էր պաշտում՝ նշխարի տեսքով,
մեռնում էր ահա առա՛նց նշխարի...
Եվ մի ժողովո՛ւրդ, որ իր գոյությունը
հանապազօրյա հաց էր միշտ եղել
մի հսկայական կայսրության՝ համար,
մի ո՛ղջ ժողովուրդ մեռնում էր հիմա
հանապազօրյա հացի՛ կարոտով...

Մարդն էր հաց ուտում,
իսկ հիմա արդեն... հացն էր մարդ ուտում...
Շո՛ւքըր ալլահա:

Եվ այսպես՝
անհաց-անջուր-անհագուստ,
հաճախ անհավատ,
բայց և անվհատ՝
նրանց կարեվեր քայլն էր տրոփում
անծանոթ-անհայտ ճանապարհների անհատության մեջ,
անապատային հորիզոնների խուսափուկության,
ակամա տենչված հանգրվանների անհայտության մեջ
և ինքնահողով-ինքնակրկրնող հուսաբեկության:

Եվ քայլում էին...
Ետ նայող չկա՛ր:
Ետ նայողն իսկույն մեխվում; էր տեղում՝
թշնամու թրով
կամ սրով սովի:
Եվ մահացածի վաղուց ցամաքած կուրծքը; ծծելով՝
բյուրավոր մանկունք դուռն էին ծծում

ա՛յն Քավարանի՝ ա՛յն Ալ Արաֆի
որ ասես լիներ վնդան թուրքական.
ասեղ զցելու տեղ անգամ չկար...

Իսկ ով չէր մեռնում այսքանից հետո,
ով համառում էր տակավին ապրել՝
մի բարեխնամ ձեռքով հավաքվում,
տարվում էր մոտիկ որբանոց մի տաք,
ուր սովալըլուկ-կիսամեռ որբին
ճաշ էին տալիս, սուլթանավայել,
մի ճաշ, որ ուներ լոկ մի թերություն՝
աղն էր քիչ պակաս,
և շատ էր... թույնը...

Փոքրի՛կ, և նույնիսկ շա՛տ փոքրիկ սիրուց
փոխվում է օդի բարեխառնությունն ամբողջ աշխարհում:
Այդ սե՛րը չկար:

Փոքրի՛կ, շա՛տ փոքրիկ գութն էլ է ապրում
մարդկության վրա համայն աշխարհի:
Այդ գո՛ւթը չկար:

Կար մի չգրված-բնապոյով տրված հրաման անգուր.
Եթե կանգ առնել, ապա կանգ առնել
հարևանությամբ հացի փռերի,
որ յուրաքանչյուր բջիջըդ ոռնա,
և ամեն շիղդդ ապստամբ դառնա,
և ամեն մապըդ քեզ ցնցյի հուժկու...

Եթե կանգ առնել, ապա կանգ առնել
գետերի ափին, աղբյուրների մոտ,
և ոչ մի դեպքում... մի կում չխանել,
որ հրատոչոր քո լեզուն դառնա
կախվածի բերնից դուրս ընկած լեզու,
և քո պտըտվող աչքերն էլ դառնան
արևածաղկի նման ջրծաղկյալ...

Իսկ եթե քնել՝ ապա լոկ քնել
դափ-դատարկ ու տաք իջևանատան,
պորանոցի մոտ դափ-դատարկ ու տաք,
բայց ոչ նրանց մեջ,
այլ երկնքի տակ՝
արյունով թրջված,
թարախով թացված
քարին ու փշին ընկողմանելով
և վերհիջելով կեղեքիչ տեսքը անկողիների՝
քրոջ պես մաքուր,
սիրած կրծքի պես ճերմակ ու փափուկ
ու երեխայի ափի պես տաքուկ
այն ավանդական անկողիների,
որ սրանց առջև փակ էին արդեն՝
դարպասի նման Օտոման բանկի,
ա՛յն ծանոթ բանկի,
փորձանո՞թ բանկի,
որ դանաթական տակառի նման
կլլելով սրանց՝
բյուր մեռնողների ու բյուր մեռելոց
արյուն-քրտինքը,
միկոն-միկիարդը,
չէր թողել նույնիսկ մեկ ուրիշ տակառ՝
Դիոգենեսի՛ տակառը ծանոթ,
որի մեջ սրանք ապրեին գոնե
և հիմա այսպես չմրմնջային.
«Աղուեսանց գոն որջք,
թոչնոց երկնից՝ բոյնք,
այլ որդոյ մարդոյ
ո՛չ գոյ ուր դիցե՛ պզուկս իւր իսկ»...

Դիոգենեսի տակառից էլ պուրկ՝
յուրաքանչյուրը այս խլակներից
Դիոգենես էր մի յուրատեսակ.
մահվամբ ճառագող աչքերով երկու,
իբրև ճրագով,

օրը ցերեկով
մարդ էին փնտրում, սակայն... մա՛րդ չկար:
Մարդը կորել էր,
ինչպես որ հանկարծ կորչում է ջուրը՝
անապատներում կամ լեռնածերպում:
Եվ նա կորել էր ո՛չ այստեղ միայն՝
այս Գորշ Գայլ պաշտող միլիոնների մեջ,
այլև ամենու՛ր.
աշխարհում ամբողջ
մարդն պահված էր մարդասպանությամբ,
խկ սրանք՝ նաև... ազգասպանությամբ՝
աչքերի առջև բլու՛ր ազգերի,
և մե՛ծ ազգերի, հաղթո՛ղ ազգերի,
այս լեռնակղզու ազգովին խաչվող
բնակիչներից բարեկա՛մ կոչվող
ազգերի սառած աչքերի առաջ:

Ա՛խ, այս գերապհիվ-գերքաղաքակիրթ բարեկամները,
որոնց սուտ ու փուտ բարեխոսություն-բարեբանումը
դարձավ այն պազը,
որ անմահացրեց հայտնի Հուդային,
խկ հանրահայտնի մի ազգ... մահացրեց՝
հոգեվարքի մեջ նո՛ր հասկացնելով,
թե ով աշխարհիս այս ջրջերին է հավատ ընծայում
միամտաբար և ասպետորեն՝ Դոն Կիխոտի՛ պես,
նա վերջ ի վերջո մենախոսում է... Համետի՛ նման՝
չկարենալով խլացնել մեկ այլ մենախոսություն.
«Հայոց հարց չկա, քանզի... հայ չկա»...

Սակայն հայ դեռ կա՛ր,
և հայե՛ր կային:
Կար աքսորյալի մի քայլք երերուն,
կար սովազարի աչք անմարդկային,
և անապատ կար՝
տա՛ք,
իբրև ապտակ:

Կար սողք ու թռիչք համաճարակի,
բայց և կար կամքի մի կենտ արագիլ,
որ փլատակվող երկինքների տակ
ու մշտաբորբոք անշեջ կրակի
շեկ շեղջի վրա կանգնած էր արդեն
ո՛չ թե մեկ ոտքով,
այլ երկու՛ ոտքով...
Կար եռամատնյա մի խաչակնքում
և եռամասնյա մի մեծ նպատակ,
որ պիտի սրանք դեռ կատարեին:

Նախ՝
կատարեցին միակ կարեւին.
թրի-սրի դեմ,
հրի դեմ, ջրի,
հրանոթի դեմ ու գնդացրի,
երեկվա նման ու վաղվա նման
մարտնչում էին ակռա-ատամով,
կռվում կրունկով,
թաթով ու ծունկով՝
Վանում, Ուրֆայում, Մուսայի վրա,
Գարահիսարի կիսավեր բերդում...
... անխուսափ մահվան կարմիր սգերթում, --
անհայտ-անվանի սրբապա՛ն խենթեր,
որ մահվան շնչից չտատանվեցին
և... դրոշակո՛վ չպատանվեցին,
այլ լոկ հեռվահաս ու բավմադարյան
իրենց ծփացող ծիրանի արյամբ...

Եվ կատարեցին կիսակարեւին.
ահի՛-մահի դեմ,
հովի-սովի դեմ,
արնահոսի դեմ
ու բարբարոսի՝
ջուրն էին նետում իրենք թե՛ իրենց,
թե՛ իրենց որդոց,

թույն տալիս իրենց սիրասուն կանանց
 և աղջիկներին,
 սպանում մորը,
 սպանում հորը
 և... խելագարվո՞ւմ,
 և.... խելագարվո՞ւմ,—

արդեն կրկնակի՝ սրբազան խենթեր,
 որ զորեղ էին, ո՛չ, ամենազո՞ր՝
 այլևըս անհաղթ ու անպարտելի,
 այլևըս հաղթած ոսոխին, աստծուն...

Կատարում էին և... *անկարելին*...

այսքանից հետո չէի՛ն մահւնում՝
 պահվելով իրենց հարազատների դիակների տակ,
 ապաստանելով ոչ երկրտանի, այլ չորքոտանի
 գապանի որջում,
 ապաստանելով այն միա՛կ աստծուն,
 որ դեռ չէր ժխտված
 և որ կոչվում էր ինչպես Պատահմունք,
 այնպես էլ Դիպված...

Ապաստանելով, վերջապես, նաև... կանանց տարապին:

Եվ առյուծաձև-արջակոխ լաճեր,
 ճետեր արծվաձագ
 ու մանչեր կորյուն,
 որ ծնվել էին կարծես գլխարկով,
 հիմա՝ պինազուրկ և ունայնաձեռ,
 հիմա՝ նշանված կնիքով մահվան,
 այլևս ուժաթափ,
 նաև ուշաթափ՝

լաջա՛կ կապեցին իրենց գլխներին
 և խառնվեցին թափորին կանանց,
 որպեսսփի գուցե հաջողեն փրկվել:

Կարծես գլխարկո՞վ ծնված մայրերից՝
 լաջակը հիմա այս խակ այրերի

գլուխն էր այրում առավել գուցե,
 քան թե շիկացած թասն այն պղնձե,
 որ դրվեց գլխին իրենց հայրերի՝
 լաջակի տակից փայլակ արձակող աչքի դեմ իրենց:

Եվ շրջագետտը կաշում էր նրանց՝
 թերևս ավելի խենեշ ձևերով,
 քան առնանգիչ վաչկատունների բազումները պի՞ծ
 իրենց մայրերի կողին սուրբխորան
 և քույրիկների երկգմբեթ վանքին:

Եվ այս ամենը՝
 լաջակի տակից շանթեր արձակող իրենց աչքի դեմ...

Եվ ով ճողոպրեց, փրկվեց մապապուրծ՝
 ո՛չ մի ակնթարթ նա չմոռացավ
 ու երբևիցե չի՛ մոռանալու
 իր կրած անլուր անպատվությունը
 և անպատմելի ողջ պատմությունը
 յուրայնոց ու յուր...

Եվ ասում եմ ձեզ՝
 մարգարեի պես.

— Օ՛, կնատարապ այրերի ոխի՛ց վախեցեք կյանքում
 և սարսափեցեք նրանց վրեժի՛ց անբեկանելի:

Եվ ո՛ւր էլ լինեն այդ կնատարապ այրերի որդիք,
 ինչքա՛ն էլ լինեն իրարից բաժան, իրար անձանաչ՝
 նրանց հաշվեցեք հատո՛ւկ պորագունդ,
 և նրանց շնչից դեռ օդը պիտի լցվի սարսուռով,
 ու հողն ունենա երկրաշարժային գլխապտույտներ...

Օ՛, կնատարապ այրերի քենի՛ց դողացեք անվերջ
 և սահմուկեցեք վրեժի՛ց նրանց,
 որ սրբազան է այն շարժումի պես,
 ինչ երդում տվող աջն է կատարում
 կրծքի ձախ կողմին՝ սրտին գրվելիս...

— Ուխտըդ ուխտակա՛ն, ո՛վ սրբազան խենթ,
 Ուխտըդ ուխտակա՛ն...

Եվ դո՛ւ չես ասում, ո՛չ էլ դուք.
այլ ե՛ս,
Ես՝ Սիս-Մասիսըս,
այդ ես եմ ասում

անդո՛ւլ-անդադա՛ր-անվե՛րջ վնգացող իմ անքուն վանգով,
Գողթա՛ն երգերի չափով մարտական,
բամբ բամբիռների հնչումով հատու
Սիսն ու Մասիսն են դողանջում անվե՛րջ-անդադա՛ր-անդո՛ւլ.
ով ականջ ունի,
հավատո բլթակ՝
նա լսում է միշտ,
լսում է նրանց հանգերգը թնդուն,
որ թարգմանվում է դարձյալ վույզ բառով.

ԿՈՉԵՄ ԱՊՐՈՂԱՑ

«Եռագրական մեքենաները
իրենց երկաթե սուր ժանիքներով
անվերջ կծոտում ու խածոտում են
թղթե բարալիկ ժապավենները,
որ խուսափելով այդ խածոտումից՝
տարածվում են ջուտ ու գոտևորում համայն աշխարհը՝
«Վերջին լուրեր»-ով.

— Ինչ-որ փլուզված հանքում մեռել են
մի քանի հոգի...

— Ինչ-որ տեղ մեկին աքսոր են քշել
կամ սպանել են...

— Ինչ-որ տեղ ինչ-որ մի հանցապարտի
չեն մահապարտում...

Եվ անմիջապես գոռում-ճչում են
աշխարհիս բոլոր օրաթերթերը՝
տազնապից-ցավից-ցասումից չոված մեծ-մեծ տառերով.
և ձայնասփյուռի կետ-կայաններից
հաղորդավարներն իրենց թավ-թավջա-թունավոր ձայնով
ողբերգականի շեշտերն են շարում

ամեն մի բառի ու տառի վրա.
շարժանկարի սարքերն են խկույն չխկում ու վխկում.
և ամենուրեք ժողովներ (ճառե՛ր) ու ցույցեր (բողո՛ք),
թաքուն-բացահայտ սպառնալիքներ
(կառավարական հուշագրերի՛ բառերով շխկուն) ...

Սակայն, դեռ երե՛կ, մի հա՛նք չէր փլվում,
այլ մի բովանդակ երկի՛նք անողոք,
և փլվում ո՛չ մեկ, ո՛չ էլ տասներմեկ,
այլ միլիո՛ն ու մեկ թշվառի գլխին,
և փլվում-փռվում աշտարակի պես բաբելոնական.
մարդիկ այնուհետ մոռացան իրենց մայրենի լեզուն՝
մարդկայներե՛նը...

Եվ երեկ ո՛չ մեկ, ո՛չ էլ տասներմեկ,
այլ միլիո՛ն ու մեկ մարդ էր հռնդում
մի համատարած-բացօթյա բանտում...
Եվ սովամահ էր լինում, բռնությամբ,
քարից հաց քամող մի ամբո՛ղջ երկիր...
Աքսոր էր քշվում բովանդա՛կ մի ազգ
ու տաշվում-մաշվում բովանդա՛կ մի ցեղ...

Եվ այն ժամանակ, երե՛կ տակավին,
ո՞ւր էր աշխարհը և ի՞նչ էր անում,
ո՞ւր էր ականջը հանուր մարդկության,
որ չանսաց, օ ո՛չ, չուլեցա՛վ լսել
մի ամբողջ ազգի կանչը կաղկանձուն.
— Կոչեմ ապրողա՛ց...

Եվ այն ժամանակ, երե՛կ տակավին,
ո՞ւր էր աշխարհը և ի՞նչ էր անում,
ո՞ւր էր օրենքը հանուր մարդկության,
որ հանցապարտին չմահապարտեց...

Նա հանցապարտին չմահապարտեց
և դրանով իսկ բրդեց մի ապուր,

որ 20 տարի անցնելուց հետո
հենց ինքը խոթեց ամբողջ 10 տարի:

Եվ ասում եմ ձեզ՝
ուշացածի պես.

— Մե՛ր, նա՛խ մեր, լո՛կ մեր ապրածը հետո
վերապրեց ինքը աշխարհը համայն՝
երբ Վիլիելմ Հաջին Հիտլերին ծնեց,
և Թալեաթը ծնեց Հեբբելսին.
երբ չէթեն իրեն էսէս անվանեց,
և ենիչերին կոչվեց գեստապո,
չեհիդն ու միլիին՝ պատերազմ տոչտալ,
Նոր կարգ՝ հիթլերի հոքյումեթը հին,
հազգ դին ասվածը՝ նորակոչ նացիզմ,
և ցեղը՝ ռասսա,
ժոյն թուրքը՝ ֆաշիստ...

Եվ ասում եմ ձեզ՝
ուշացածի պես,
կրկնում եմ նորից,
որ կրկնեք և դուք.

— Հին Չանկըրցից իր սկիզբն առավ *Բուխենվալդը* նոր,
Օսլենցիմների սկիզբը դրվեց *Դեր-Չորում* միայն,
Մայդանեկները Չիարեթներում հիմնադրեցին,
Դախաունեթը, *Էնկյուրիներում*, *Ռաքքայում*, *Բաբում*...

Մեր ականջները՝
յուրաքանչյուրը մի վանգակատուն,
լցված են ցայսօր կաղկանձ-կոռոցով,
քոքիջով խենեշ,
լացով ու կոծով,
ճիչով օգնության,
վրեժի գոչով,

որ ասողնտում են թմբկաթաղանթը մեր ականջների:
Ու մեր աչքերի ցանցամաշկը խեղճ
իր մեջ է ցայսօր վանդակած պահում

ա՛յն պատկերները անպատկերելի,
որ կրկնվելով նորացան էլի
20—25—30 տարի անցնելուց հետո՝
լեհերի հողում,
ռուսական բազում քաղաքների մեջ
ու պատերի տակ Հիրոսիմայի...

Կրտսերը դատվե՛ց
և (ողջ աշխարհն է վերստին գոչում)
դեռ պիտի՛ դատվի այսօր ու վաղը.
սպանությանը վաղեմիության ժամկետ չի կաչում,
ինչպես չի կաչում ներկը կրակին:

Կրտսերը դատվե՛ց
ու դեռ կդատվի՛,
մինչդեռ ավա՛զը... ճանաչվեց անպարտ,
մինչդեռ ավա՛զը... քայլում է հաբարտ՝
այլևս մաքո՛ւր, օսլայվա՛ծ, կոկի՛կ,
երեսին ժպի՛տ՝ դիմա՛կ չհանվող,
և ձեռքն է մեկնում ու ձեռք է սեղմում:
Ու ես չեմ կարող կամա՛ց չգոչել.
սեղմելուց առաջ դուք ստուգեցեք
նրանց ձեռքե՛րը:
Դուք ստուգեցեք նրանց ձեռքե՛րը
և... հիմա՛ նույնիսկ,
կես հարյուրամյա՛կ անցնելուց հետո,
նրանց խնամված եղունգների տակ
դարձյա՛լ կտեսնեք... լերդացած արյո՞ւն...

Մի՛ նայեք նրանց այս կոկոզավիլ-գոռոզ քայլածքին:
Ինչքան էլ նրանք առաչոք քայլեն քճները տունած՝
գլխահակ են միշտ նրանք մեր հանդեպ,
ինչպես անպտուղ-փչակված ուռին՝ կենարար ջրի...

Ու եթե նրանք
քայլում են այսպես փքված-բարձրավիլ՝
լոկ ա՛յն պատճառով,
որ խուսափում են մեր հայացքներին գեթ հանդիպելուց...

Մեր ապգանունից՝ այս «յան»-ից միայն,
 պիտի՛ որ նրանք սոսկան առավել,
 քան թե Մակբեթը Դունկանի շուքից...
 Այլևրս նրանց կանայք միգուցե
 իրենց երեսին չարսավ չեն գցում,
 բայց տղամարդկանց երեսն ու դեմքը
 պիտի՛ որ ընդմիշտ չարսավված մնա՝
 ամոթի՛ անմաշ և անպոկեղի տաք սարդոստայնով
 և վարիուրանքի՛, և վարիուրանքի՛ ցանցով գունաթափ...
 Ու եթե հիմա ե՛ս չասեմ, ապա մեռելներն անթաղ
 պիտի հաստատեն իրենց սուր ճիչո՛վ,
 որ թռչուն-գազան որքան էլ կտցեն-գիշատեն իրենց՝
 մեռելներն անթաղ ստակալվում են կրկին ու կրկին
 և ամեն գիշեր սուսուփուս մտնում
 պաղ մարդասպանի անկողինը տաք՝
 պառկելով նրա ու կնոջ միջև...

Որքան էլ դիերն արյունաքամվեն՝
 հողն իրենց արյամբ արծնապատելով,
 ամեն առավոտ, դարձյա՛լ ու կրկի՛ն,
 իրենց արյունը խառնում են նրանք
 ու պիտի խառնեն դարձյա՛լ ու կրկի՛ն
 արյունահեղի և իր լակոտի
 ըմպելիք սուրճին կամ օշարակին...

Բյուր մեռելների անխուփ աչքերն են նրանց հետևում՝
 ա՛յն արևի պես, որ պոկ չի գալիս
 իրեն նայողի հայացքից մթնած:

Եվ բաց մնացած միլիոն աչքերի մեռելափայլը՝
 իբրև ածեղի՛,

մահվան ահռելի իր երթևեկն է անվերջ կատարում
 սրանց ինքնագոհ երեսի վրա, որ օձառվում է
 կտրված գլխի արյամբ համակված գիսակ-վրձինով
 ու լվացվում է լեղի և աղի արցունքով միայն...

Եվ նահատակված-լկված կոպսերի, հարսների, կանանց
 էլեկտրահաղորդ անփուռ սնկերը, ինքնահիյուսվելով,

դարձել-դառնում են ու դառնա՛ն պիտի
 փափուկ-մետաքսե մի գիշերանոց՝
 նրանց դուստրերի,
 նրանց հարսների
 ու կանանց համար,—
 մի գիշերանո՛ց,
 որ իրականում այրող ու վառող զսպաշապիկ է...

Հրաշքով փրկված,
 աշխարհեաշխարհի վարկված որբերի ողբը ողորմուկ
 և այրիների անեծքը անծուխ,
 որ բռնի կլկված զսպանակի պես թռչում անդրադարձ,
 բայց չհստնելով ո՛չ սատանային և ո՛չ էլ աստծուն՝
 վերադառնում է զսպանակաթափ,—
 վերադառնալով բնակվում է նա
 այս անգամ արդեն նրա՛նց տներում,
 ուլքեր հատեցին ջիղը այրուխտյան
 և այրիության գիրը տպեցին
 ճակատի վրա մի ո՛ղջ աշխարհի.
 բնակվում այնտեղ՝ ալլահի տեղակ,
 վարձք ու օրհնության տեղը գրավում՝
 նրանց տներից դուրս վռնդելով
 եղած ու չեղած ջինեթին բարի,
 ծղրիդին անգամ,
 ճոխկին նաև...

Կապված ենք, այսպե՛ս, կապված ենք իրար՝
 ո՛չ սխամական երկվորյակի պես,
 այլ իբրև երկու խեղճ տաժանակի՛ր.
 մենք՝ մեր ցավերի ծանրությամբ տանջող
 ու մեր հատուցման արդար պահանջով,
 իսկ նրանք՝ իրենց ամոթով (զուցե՛),
 իսկ նրանք՝ իրենց սոսկումով (հաստա՛տ):
 Կապված ենք, այսպե՛ս, կապված ենք ամուր
 ու չե՛նք բաժանվում ու չե՛նք բաժանվի,
 մինչև կաթ թափած, ո՛չ, արյո՛ւն թափած
 19—Պ. Սևակ, Երկ. ժող. 3 հատորով, հ. 11

կատուն պատժվի ա՛յն վագրի նման,
որ Պոստղաճում պատիժն իր կրեց
առավել արդար և ծանր ավելի,
քան Նյուրենբերգի ահեղ ատյանում...

Եվ դարերն անգամ չեն տա թողութուն
թե՛ բոլոր նրանց, ովքեր կրկեցին,
թե՛ բոլոր նրանց, ովքեր լքեցին:

Սրա՛նք ու նրա՛նք...

Նրա՛նք ու սրա՛նք

աշխարհն այս անմեղ դարձըրին մի մոմ
և կրակ տվին... երկո՛ւ ծայրերից:
Եվ այրվում է նա, դարեր շարունակ,
այրվում-կարճանում երկո՛ւ ծայրերից...
Իսկ ժողովուրդը՝ ծայրերի մեջտեղ,
երկու կրակի սղվող արանքում,
և քանի՛ անգամ գոչեց սրդողած
ու քանի՛ անգամ դեռ պիտի գոչե.

— Կոչեմ ապրողա՛ց,
ապրողա՛ց կոչեմ...

Եվ մի՞թե, իրո՞ք, անհնարին է աշխարհում լինել
հսկա կայսրություն ու մնալ արդար:
Ժխտեցե՛ք, խնդրեմ, ի սե՛ր աստըծու...
Եվ մի՞թե, իրո՞ք, անկարելի է աշխարհում լինել
ո՛չ նաև ճարպիկ, այլ միայն ճարտա՛ր:
Ժխտեցե՛ք, խնդրեմ, ի սե՛ր աստըծու...
Ժխտո՛ւմ է մեկ պետք, ո՛չ արդարացում,
եթե դրանից դյուրին բան չկա,
և արդարանալ կարող է նույնիսկ Գորշ Գայլ պաշտողը,
որ դար ու դարեր ուսուցանում է գայլաձագերին.
— «Արդարանալու մի հնար ճարեք
և... գորգ գողացեք մեջեթից թեկուպ»...

Բայց արժի՞ արդյոք հայելի ծախել կույրերի թաղում:
Ավելի լավ չե՞ մեռելների մեջ որոնել ողջեր
ու գոչել նրանց ականջների մեջ՝

թե աչ ու թե ձախ.

— Բավակա՛ն է, ա՛խ,

է՛լ բավական է բղավենք «մեր մե՛ջ»:
Եկեք այսուհետ շշնջանք «մեր շո՛ւրջ»,
որպեսզի գոնե վաղը հասկանանք,
թե անբռնելի-անհասանելին
միջտ սկսվում է մի՛միայն այնտեղ,
ուր ավարտվում է ամենաերկար մեր միջնամատը...
Չե՛, բավակա՛ն է շշնջանք «մեր մեջ»:
Այսուհետ պիտի բղավենք «մեր շուրջ»,
որպեսզի ընդմիջտ հիջենք, թե ինչպես
մեր երազանքը, դարե՛ր շարունակ,
մենք լեցունի մեջ լցրինք՝ չլցվեց,
մենք դատարկի մեջ լցրինք՝ չմտավ,
և... մեր լեցունը մեզնից դատարկվեց,
և.. մեզնով լցվեց դատարկն օտարի...

Մեր... հայրենի՛քը մեզնից դատարկվեց:
Բայց... ո՛չ մի վայրկյան, ո՛չ մի ակնթարթ,
մենք չե՛նք դատարկվել մեր հայրենիքից:
Մե՛նք սպանվեցինք մեր հայրենիքում,
բայց հայրենիքը մեր մեջ չսպանվե՛ց,
ո՛չ, ապրում է նա կրկնակի՛ կյանքով:
Իսկ ով չսպանվեց, փրկվեց պատահամբ,
նա աքսորված է իր հայրենիքի՛ց...

Սակայն... ճշմարիտ-իրավ աքսորը գալիս է հետո,
երբ որ քեզանից ինքդ ես աքսորվում,
երբ որ քեզանից պատվում է կարծես կյա՛նքդ սեփական,
օտարվում, ապրում անկախ քեզանից,

և ապրում այնտե՛ղ,

ա՛յն բնագավառ-բնաշեններում,
որոնց երեսն է երեսիդ կայտոտ,
որոնք արթմնի ու երազի մեջ

երպում են բնւ,
ոտքե՛րդ անգամ...

Վաչկատուններից հարածված այսպես
քաղաքակրթված մի վաչկատուն ենք հիմա ինքներս:
Սակայն վաչկատուն-օտարակա՛նի
թափառաշրջիկ մեր հայացքն առմիշտ նստակյաց դարձել,
կարուտի մեխով ու երազանքի ցցով զամվել է
իր նախնիների ոտնահետքերում...

Եվ ամենուր են մեր մարմինները,
բայց մեր աչքերը մի՛շտ էլ այնտեղ են՝
նույնիսկ անունի՛ց գրկված այն երկրում,
ուր տաճարների բազում խաչե՛րը
տեղազրուբայան դաս էին տալիս
երկնքի անգետ և անգրագետ հավքերին անգամ,
որ մոլորվել են հիմա թերևս՝
հարավ-արևելք,
հյուսիս-արևմուտք խառնելով իրար...

Եվ ամենուր են մեր մարմինները,
բայց մեր աչքերը այնտեղ են,
այնտե՛ղ,

ուր ստվերներն են հսկումի կանգնում
ավերակների դիակի հանդեպ.
ուր բույսերն անգամ փոխել են իրենց հին ձեռագիրը՝
դառնալով խառնակ-անընթեռնելի.
ուր մորուքավոր թոնիրները ծեր՝
վաղո՛ւց ածիված հրով ու ջրով,
պարարտացնում են իրենց մոխիրով եղինջ ու տատասկ,
որ բեղավորվի հողը՝ վագրի պես,
բայց և չհնձվի ու դեպ չդառնա
ա՛յն անտիրական-անտեր աշխարհում,
որ ինքն է խոտի մի դեպ վիթխարի
և... շունն է նստած այդ դեպի վրա...

Իշխում է այնտեղ կիսատ ու պռատ մենակությունը,
որ չի երկարում ու չի կարճանում...
Եվ իր մատնային թվաբանությամբ
կարող է հաշվել նույնիսկ մանուկը
այնտեղ բնակվող հատուկենտերին,
որ սովահարի իրենց կարմրուկ քունը ներկում են
մեր ճերմակ հացով,
ինչ չկա՛ արդեն,
և իրենց դատա՛րկ-դատա՛րկ գրպանի քար լուսյանը
ձայն են ընծայում ա՛յն ոսկիներով,
ինչ մեզնից խլել-խժռել են վաղո՛ւց...

Մի անփառունակ կյանքի հետ մեկտեղ,
որ խառնիխառն է *Կորասի* նման,
այնտեղ կա միայն փոշի փառավոր,
որ միշտ լցվում է նրանց ճաշի՛ մեջ,
խսկ մեր՝ աչքերի՛,
մեր ա՛յն աչքերի,
որ միշտ այնտեղ են,
մինչ մեր մարմինը ամենուրեք է,
սակայն ոչ այնտեղ...

Եվ ապրում ենք մենք՝
մեզնից դատարկված մեր հայրենիքը
ու քաղաքակիրթ վաչկատուն դարձած իր վավակները,
ապրում ենք այսպես՝ կրկնակի՛ կյանքով.
կրկնակի՛,
քանզի ամենալորեղ բանը աշխարհում
հիշողությունն է,
որ եթե նույնիսկ և ծակոտկեն է,
ապա ոչ երբեք տոպրակի նման,
այլ ա՛յն վանդակի, ա՛յն ամուր ցանցի,
որի մեջ ցմահ դատապարտվածն է ստիպված ապրում...

Կան անուժ մարդիկ՝ ինչքա՛ն ցանկանաք,
բայց անհո՛ւջ մարդիկ՝ միայն փնտրեցեք

այն գերիրական էլոորադոլում,
որ հինա ունի ամեն մի քաղաք,
և որ կոչվում է «խեղագարանոց»...
Ուստի, խնդրում եմ, սղագի՛ր բերեք:
Սղագի՛ր բերեք, որ սղագյի մեր հուշերի չուն՝
նետված քարերից անվերջ փշրտվող,
իրար հետամուտ-իրար ջարդոտող
նրանց լճային ալիքումների տագնապը,
որ մեզ՝

փետուրի նման կամ տաշեղի պես,
ցուցադրում է աստղերի առաջ և արեգակի,
իբրև աճուրդի հանված առարկա,
որին գին տվող չկա՝ ու չկա ...

Եվ հուշերը մեր՝

երեկ-եռանդվա և հապարամյա՝ մեր հուշերը կեռ,
թե՛ ինձ են կախում, թե՛ ձեզ են կախում
պատմության ժանգոտ հարցականներից՝
այս անգամ ո՛չ թե մագործի պես,
այլ այնպես, ինչպես թռչունն են կախում,
ողջ ու կենդանի՝ թռչունն ընտանի,
որ մի՛շտ թայրտա,
անվե՛րջ թայրտա...

Եվ հիմա բերեք ձայնագրական նորոյա մի սարք,
որ ձայնագրի
մեր թպրտոցի առթած ազմուկի ծվենները գեթ,
մեր մկանների խաղի ժխորը
ու մեր ջղերի լարման ճայթյումը,
որ կարիք չունեն ո՛չ մի աճուրդի.
Փռել ենք ձրի՛, վերցրեցե՛ք-կերե՛ք,
անո՛ւշ մարսական...

Բայց այս հուշերը,
երեկ-եռանդվա և հապարամյա այս հուշերը մեր,
ա՛խ, կույ չեն գնում.
կես ճանապարհին վռվում են-մնում

խակ պտուղի պես,
ո՛չ, կատվի ձագի,
վռվում-մնում են մեր կոկորդի մեջ,
մեր ա՛յն կոկորդի, որի շուրջ բոլոր
կորած-կորցրած մեր գավառների, ջեն ու քաղաքի
տեղանունները ջարան առ ջարան
հյուսվել-ոլորվել-դարձել են սյարան
ու խեղդում են մեզ
սպանելու պես,
բայց—դիտավորյա՛լ—չեն էլ սպանում...

Եվ մեզնից ծնված մանուկների՛ մեջ,
մինչևիսկ նրանց կերակուրների՛,
նո՛ւյն տառապանքը՝ աղի փոխարեն,
անլույծ է մնում՝ ալլապի նման,
նո՛ւյն անկրկնեփին-եպակին-մեկը,
որ չի հասկացվում ամբողջ աշխարհից
և չի հասկացվում լոկ ա՛յն պատճառով,
որ անկրկնեփի՛-եւլակի՛-մե՛կ է:

... Տասնհինգ դար է, ինչ լսում ենք այն,
որ անգիր գիտի նաև աշխարհը.
«Խնդրեցեք՝ տացի՛»:

Ո՛չ, սուտ է, Հիսո՛ւս,
ո՛չ, կարելի է շարունակ փնտրել,
փնտրել մեզ նման,
բայց և չգտնե՛լ:
Եվ կարելի է չգտնել ոչի՛նչ,
նաև ամե՛ն ինչ չգտնել կյանքում,
նաև ամե՛ն ինչ, բայց ոչ... հայրենիք:
Հայրենիքն այն է, որ չեն որոնում:
Հայրենիքն այն է, որ գտնված է
ի սկզբանե, ի ծնե և միշտ,
ուրեմն նաև նա չի էլ կորչում:
Իսկ մերը... կորա՛վ...
Եվ ընդմի՛շտ:

Օ՛, ո՛չ:
 Հայրենիքն այն է, որ ոչ թե կորչում,
 այլ ընդամենը հափշտակվում է,
 ինչպես որ ձեռքի ափը չի կորչում,
 երբ նա փակվում է,
 բայց և չի կարող միշտ մնալ փակված,
 ինչպես հայրենին՝ միշտ հափշտակված...

Եվ չի շփոթվում մարդն էլ իրերին
 լույ ա՛յն պատճառով,
 որ հույս-հավատի լքումից հետո
 մնում է դարձյալ հրաշքի անմեռ ակնկալիքը,
 վասնպի մեր մեջ ամեն բանից վերջ,
 ամենա՛յն կարգի մահից հետո է մեռնում մանուկը՝
 հրաշքներ ծնող-սնող մանուկը:
 Իսկ մերպեսներից ամեն մեկիս մեջ, միաժամանակ,
 ապրում է արդեն մի՛ քանի մանուկ՝
 նրա՛նք, որ մեռան չծնված նույնիսկ,
 ընդմիշտ համրացան՝ խոսելուց առաջ:

Եվ ճիշտ է, ավա՛ղ, որ մեր ձեռքերը դատարկ մնացին,
 բայց մեր աչքերը... լեցո՛ւն-լեցո՛ւն են,
 և արդեն լեցուն

ո՛չ թե արցունքով և ո՛չ էլ արյամբ,
 այլ հոժ հավատով, խտացած հույսով՝
 ա՛յն մշտանորոգ անմարմին կույսով,
 որին ջանաթի հուր/ի նման
 ինչքա՛ն էլ լկեն ողջ գիշերն ի լույս՝
 լուսաբացի հետ միշտ դառնում է... կույս:
 Ահա թե ինչու երբ ես գոչում եմ.

— Կոչեմ ապրողա՛ց,

ինձ ձայն են տալիս ոչ թե գիշատիչ ագռավ-ցիները,
 արձագանքում են ոչ թե բորենի-գայլաշները,
 այլ բոլո՛ր նրանք, ովքեր քաջ գիտեն,
 որ... կոճղ է դառնում մարդը գլխատված
 և իր վզի շուրջ աճած սունկերով
 թունավորում է իր ողջ բոլորքը,

բայց երբ փորձում են մի... ա՛յգ գլխատել՝
 դառնում է կարծես սա մի... թթենի՝
 նորի՛ց նորանում,
 դալարո՛ւմ դարձյալ...

Նրա՛նք են լսում և արձագանքում,
 ովքեր քաջ գիտեն
 (իրենց աչքերո՛վ),
 թե մեր տան ծխնին ինչպե՛ս է մաշվել՝
 աղետի առաջ բացվել-փակվելուց.
 ովքեր քաջ գիտեն, որ այլոց համար
 մինչ նահանջ տարին չորսից մեկն է լույ՝
 մեկ համար մի՛շտ էլ նահանջ էր տարին
 ու փետրվարը՝ միշտ 28 օր...
 Բայց գիտե՛ն նաև, քա՛ջ գիտեն, որ մենք
 մե՛նք էլ, վերջապե՛ս, մարդ ենք հասարակ,
 ոչ թե տանջանքի մի սարք ու սարված,
 և պիտի՛ պրծնի տանջանքն այդ մի օր,
 մահաւանդ որ կան պատեր այնպիսի,
 որոնք քանդվում են ճակատով նաև,
 եթե չեն պահվում թիկունքով օտար,
 օտա՛ր թիկունքով, որ հոգնե՛լ գիտի:

Լսում են նրանք և արձագանքում:
 Ու... չեն պահանջում արյան գի՛նն իրենց,
 այլ պահանջում են հենց այդ արյո՛ւնը,
 որ հեղեղել է սարեր ու ձորեր,
 որ ծեր ծերպերի ներսն էլ է ծորել,
 սակայն չի՛ կորել,
 ինչպես չե՛ն կորել

մեր միլիոնավոր մեռելներն, այո՛,
 քանպի... չեն ելնում շիրիմից իրենց
 լույ նրա՛նք, ովքեր ունեն շիրմաքար,
 որ նրանց ելքի դռնակն է փակում,
 մինչ միլիոնավոր մեռելները մեր՝
 պրկված և՛ շիրմից, և՛ շիրմաքարից,

մի՛շտ էլ ելել են ու ելնում են դուրս՝
քառապատկելով շարքերն ապրողաց։

— Կոչեմ ապրողաց՝

Մեր մեռելները մեր հաշվի՛ մեջ են,
մեր հաշվի՛ մեջ են ու... կաշվի՛ մեջ են,
քանզի մենք, իրո՛ք, կապված ենք նրանց հիշատակներին,
ինչպես մանուկը իր մորը՝ պորտով։

Մենք նրա՛նց մեջ ենք,
ու մե՛ր մեջ՝ նրա՛նք,

մեր բջիջների՛, մեր ոսկորի՛ մեջ,
մե՛ր, մեր ծնվելիք թոռ ու ծոռի՛ մեջ։
Ու եթե նույնիսկ մե՛նք հոգնենք մի օր,
նրանք՝ ապրելով մեր մեջ ու սրանց,
մեր հողերի՛ մեջ, սրանց մատների՛,
աստվածաշնչյան Այրի կնոջ պես՝ առա՛նց հոգնելու,
մի՛շտ Դատավորի դուռը կբախեն՝ այնքա՛ն ժամանակ,
մինչև չասեն. «Ե՛կ, դատեցայց վայրին»...

Ու երբ գոչում եմ.

— Կոչեմ ապրողաց՝

ինձ ձայն են տալիս նրա՛նք, որ երեկ
խեղճ գաղթականի ցուպի փոխարեն իրենց ձեռքն առան
անթաղ-անշիրիմ մի նահատակի ազդր կամ սրունք,
և, Ահարոնի գավապանի պես, ոսկորն այդ ծաղկե՛ց՝
անարգ թշնամուն ապացուցելով,
որ թեպետ՝ *մեջերն* ավերակված է,
բայց *Ալ Մեհրաբը* դեռ մնացել է,
դեռ մնացել է... Արարատի՛ շուրջ...

Եվ իսկապես էլ.

այն, ինչ կատարվեց,

մի նորադարյան ջրհեղեղ էր խոլ,
որ անմարդկային աշխարհում ապրող
մի ողջ մարդկության ջնջել սպառնաց,
աակայն մոռացավ ու մտահանեց,
որ Արարատն էր, հե՛նց Արարատն էր Նոյան փրկիչը,

որ Արարատի՛, հե՛նց Արարատի ստորոտներում
ապրեց, բավաճաճ մարդու սերունդը։

Նաև այս անգամ նո՛ւյնը կառարվեց։

Ու մղձավանջը գնալով քաշվեց իր ափերի մեջ,
որոնք վերստին կանաչ ներկեցին իրենց շուրթերը,
որ ամպապատված բիլ երկնքի հետ համբուրվեն հեռվում
և ծնեն գավակ՝

մոտավոր տեսքով պարզ հորիզոնի։

Գիշերվա ամբողջ բովանդակությունն ինքն իրեն ջրջեց՝
աստառի վրա,

և բյուր երկրային աստղերն օրեցօր
կետադրեցին խառնակ գիշերը
իրենց լուսամիտ կենսիմացությամբ։

Բոլոր սրբազան խենթերի գանգից ժայթքած արյունը
դարձավ դրոշակ։

Կախադաններից ճոճված սրբերի վերջին խոսքերը
դարձան անուններ նորածինների։

Եվ ջրհեղեղից մասա՛մբ ապատված երկիրն այս փոքրիկ
մեծ ովնու նման փջերն իր ցցեց
կեռ ատամի դեմ օձացող մահվան,
և ամեն մի փուշ տնկվեց տունկի՛ պես,
ծաղկի՛ պես բացվեց,
շիվի՛ պես լցվեց

ավշով ու հյութով, խոստումով մրգի...
Եվ մինչև անգամ մեր բռունցքները
արմատ ձգեցին ու հագան սաղարթ՝
դառնալով ծառե՛ր...

... Մեռնողը հարյավ,
ապրողը ապրեց...

— Կոչեմ ապրողաց՝

Եվ հիմա այն տունն, ուր մենք չենք ապրում,
եթե լեցուն է չարք ու *շէյթանով*,
ապա այն տունը, ուր ապրում ենք մենք,

դարձել է արդեն սրբության խորան,
մասունքի ծաղկոց, տապկոց նշխարի:
Ու եթե երեկ թվերը թշվառ չունեին լեզու,
այսօր՝ այլևս պերճախոսության ուսուցիչ դարձած՝
դասեր են տալիս և՛ թվատներին, և՛ կակապներին,
վերածննդի ու վերապրումի գրգռիչ դասեր՝
նույնիսկ ականա ապացուցելով,
որ սրածումից չի անհետանում բովանդակ մի ազգ,
ինչպես որ սեզը՝ քաղ ու քաղհանից,
նույնիսկ ականա ապացուցելով,
որ մոլախոտի ու հացաբույսի վեճը դարավոր
միջտ ավարտվում է հնձով, աղացով,
փռով ու հացով
և ապրողների կոչունք-կնունքի խնդրությամբ թնդուն...

— Կոչեմ ապրողաց՝

Եվ ո՞վ է ասում, թե դուք ծով չունեք:
Զեր Արյան ծովը ավելի մեծ է Մեծ կամ Խաղաղից,
ծովը Քրտինքի՝ Ասլանտականից ավելի խորունկ,
Վրեճի ծովը՝ ավելի ահեղ, քան Սառուցյալը,
իսկ ծովն Արցունքի՛...

Պե՛տք չեն արցունքներ:

Նրանց փոխարեն

թող հոսի ավո՛ւն, թող հոսի քրտի՛նք
ու սրբագրի վրիպակները նույնիսկ բնության՝
ապառաժները դարձնելով հնձան ճվելիք գինու,
առապարները՝ բաց շտեմարան հացի և մրգի,
անապատները՝ շեն-ապատների բաց ցուցահանդես,
որպեսզի ամեն կտուրի ներքո, ամեն հարկի տակ,
բախտավորության հարաները մահճում
նորածնի հետ, երկվորյակի պես,
ապահովություն բերեն լույս աշխարհի,
և ամեն տան մեջ խոսուն շշերը
երակկոտ գինու շուրթերը բացեն,
և ամեն տան մեջ, «Վայր մեր»-ի նման,

հողովվի մեր նոր նշանաբանը.

— Մեր թափված գինին

մեր ջարդված շին թող մատաղ լինի:
Գինի՛ն, բայց երբեք ո՛չ արյունը բորբ,
շին՛ն, բայց երբեք ո՛չ երկր՛ն ավեր...

Եվ պետք չէ հիմա շարոց-շարական,
նաև պատարագ ու հոգեհանգիստ:
Հողն ինքն է երգում իր ընդերքների մթին կոկորդով,
նվազակցությամբ իր ջրվեժների,
իր քամիների խմբերգով պորեղ,
Մասյաց անլեզվակ վանգերի հուժկու մենակատարմամբ՝
ի տես բյուրաբյուր անյն հանդիսատես լամպ ու լույսերի,
որ հիացմունքից թարթում են իրենց ձջքերը շողուն
և ավելի են թրթռուն-ապրող,
քան թե առկայծող աստղերը վերին:

— Կոչեմ ապրողաց՝

կոչեմ, վերապրած ժողովուրդ իմ, քե՛զ,
որ ունեն ասքեր, այն էլ ի՛նչ ասքեր,
բայց ավելի ես տեսնում, առա՛յժմ, քո ականջներո՞վ:

Եվ ես, որ եղա տարաբախտ վկան լացիդ ու կոծիդ
և տառապանքիդ անոթը դարձա,
կործվա՛ծ անոթը.

որ վկան եղա տոսկումիդ ահեղ
և վարկաբանքիդ պահեստը դարձա,
անտա՛կ պահեստը.

որ վկան եղա ցասումիդ նաև,
և ծառացումիդ, և ընդվզումիդ,
ու դարձա նրանց խորհրդանիշը՝
հողի մեջ խրված հսկա նիպակի սլաքը ցցուն.
որ նաև ցայսօր դեռևս անկատար
երապանքը եմ քո, իղձդ երկկատար,
բայց նաև վկան, բախտավո՛ր վկան
նահատակներիդ վերածննդի,
վերապրողներիդ խանդ ու եռանդի,—

ես ասում եմ քեզ՝
պատվիրանի պես.

դո՛ւ, որ վաղուց ես կոչվում ժողովուրդ,
թեպետ ակամա դեռ ժողոված չես,
տակավին ցիր ես, ցան ես և սփյուռք,—
դու այսուհետև ժողովվես պիտի

նախ՝ ինքդ քո մե՛ջ,

և ապա՝ քո շո՛ւրջ՝

հիշելով, որ այս ջարդ-կոտորածը, նախճիր-եղեռնը
էրե՛կ չսկսվեց, երե՛կ չսկսվեց...

5000 տարվա,

500 տարվա

և 50 տարվա

պատմություն ունի այդ ջարդ-սպանդը, նախճիր-եղեռնը,

որ չի՛ ավարտվել և չի՛ ավարտվում.
կարմիր էր, հիմա ձերմակ է դարձել,
և հիմա արդեն նա գանգ չի հատում,
այլ գրավում է,

չի կտրում ձեռքեր, այլ վարձում ընդմիջտ,
չի առնանգում, այլ հմայում է,
չի հեղում արյուն, այլ ծախ է առնում
և, միացնելով երակ-երակի,
իր ամենակույ արյանն է խառնում...

Ու կրկնում եմ ես՝
ահապաճի պես.

— Այս ջարդ-սպանդը երե՛կ չսկսվեց,
և ոչ էլ վաղն է նա ավարտվելու,
ուստի վախեցեք սպանդից ձերմա՛կ
ավելի, քան թե եղեռնից կարմիր.
ուստի կրկնեցեք ինձ հետ միատեղ,
ինչպես երդումի խոսքերն են կրկնում.

— Բռնի ձուլվելիս թունավորում են ձուլողին՝ արյամբ,
ինքնին ձուլվելիս թունավորվում են իրենք՝ արյունով:
Ուստի թող գործեն ձեր հին պենքերը՝

ձեր ատամնե՛րը ու ձեր ոտքե՛րը.

ձեր ատամնե՛րը

կռվելու համար ու պաշտպանվելու
կամ ժողովվելու ինքներդ ձեր մեջ,
իսկ ձեր ոտքե՛րը՝
վերադառնալու, տուն գալու համար
կամ ժողովվելու ինքներդ ձեր շուրջ...

Եվ արժի՞ ասել, որ ինչպես երեկ, այնպես էլ այսօր
օտարության մեջ ազատ լինելն էլ ա՛յլ գերություն է,
իսկ տան մեջ նույնիսկ գերի լինելը՝ ա՛յլ ազատություն:
Եվ արժի՞ այսօր, որ ես ինքըս ինձ մանրեմ՝ հարդի պես:
Թողե՛ք ես մնամ ինչպես կամ՝ ցողուն:
Եվ թողե՛ք նաև ես մնամ իմ նոր դավանանքի հետ,
որ Երրորդության փոխարեն ունի լոկ Երկրորդություն:
Եվ անգիր արեք իմ աղոթքը նոր.
«Յանուն Մոլորեալ Ոչխարի. Յանուն Անառակ Որդւոյ»...

— Կոչեմ ապրողա՛ց՝
մոլորյալների՛ն:

Աքսորը միայն բռնի չի լինում,
այլև կանովին,
և առավել է տխուր ու տրտում ոչ մեռելոցը,
այլ գերելոցը:

Օտարության մեջ ազատ լինելն էլ ա՛յլ գերություն է,
և տան մեջ նույնիսկ գերի լինելը՝ ա՛յլ ազատություն:
Իսկ տունն էլ տո՛ւն չէ, այլ հայրենի՞ք է,
և ի՛նչ հայրենիք.

գայի երսիսից ձեռքերով խլված մի Դավիթ մանուկ,
երկամաքաքարի ակռայից պրծած-ողջանդամ մի սերմ...
Եվ ո՞վ կգտնի, որտե՞ղ կգտնի
այսպիսի մեկ այլ՝ երկրո՞րդ հայրենիք
և ի՛նչ հայրենիք...

Թերևս աշխարհում ո՛չ մի հայրենիք,
մե՛ծ ու վիթխարի, զորե՛ղ ու կարող ո՛չ մի հայրենիք
յուրայինների սրտում ու հոգում չի հարուցանում

այնքան սեր անանց ու կարո՛տ այնքան,
որքան այս մի բուռ-բուռ սեղմըված երկիրը Հայոց.
ո՛չ ոք աշխարհում իր հայրենիքով մեծ ու մեծանուն
չի հալարտանում այնպիսի մանո՛ւկ միամտությամբ,
այնքան ինքնամոռ և անվերապահ,

ինչպես որ սրանք.

ո՛չ ոք աշխարհում իր հայրենիքը չի տեսչում այնպես,
ինչպես որ սրանք.

և չի հավատում այնպիսի մանո՛ւկ միամտությամբ,
ինչպես որ սրանք.

և չի դողդողում նրա այսօրվա ու վաղվա վրա,
ինչպես որ Սրա...

Սիրածի գրկում՝

միշտ Սրա՛ մասին.

բաժակի առաջ՝

միշտ Սրա՛ մասին.

աքտորում-բանտում՝

միշտ Սրա՛ մասին.

աշխարհի բոլոր քառուղիներում՝

միշտ Սրա՛ մասին.

ապրելիս՝ Սրա՛,

մեռնելիս՝ Սրա՛,

միշտ Սրա՛ մասին...

Եվ Սրան բնավ չճանաչողը պիտի որ կարծի,

թե սա երկիր է մի հսկայական՝

վիթխարի՝ աշխարհ,

հայրենիք հզո՛ր...

Եվ իսկայես էլ՝ Ս.ա երկիր է մե՛ծ,

վիթխարի՝ աշխարհ,

հայրենիք հզո՛ր:

Եվ մի՛ պահանջեք, որ ես ինքըս ինձ մանրեմ՝

հարդի պես:

Թողե՛ք ես մնամ ինչպես կամ ցողուն:

Ու թողե՛ք նաև ես մնամ իմ նոր սլաշտամունքի հետ

և ամբողջ սրտով ցանկանամ տեսնել,

որ դուք էլ՝ ինձ պես նորադարձվելով՝

հին աստճու նման, նրա փոխարեն,
պաշտում եք արդեն մի... ծա՛ո՛
թթենի՛ն,

որ գլխատումից ո՛չ թե չորանում,
այլ նորանո՛ւմ է...

— Կոչեմ ապրողա՛ց՝
նորադարձելի՛ն:

Մա՛րդ ենք, ո՛չ մանրե,
որ բազմանում է՝ իրեն կիսելով:
Միանալով է՛ մարդը բազմանում.
Եկեք միանա՛նք:

Եկեք միանա՛նք,

որ մեր այս փոքրի՛կ, շա՛տ փոքրիկ հողի երազանքը մեծ
մարմին ստանա մեր միս-ոսկորով.

և մարմնավորված մեծ երազանքի բուժիչ բարությամբ
մենք էլ ազատվենք մեր ոյս ու քենի ցածր զգացումից,
որ դրանով իսկ չհստեմանանք անգամ մեր ներսում,

այլ մնանք մեր վեհ նպարտության հետ,

նաև մեր վսեմ արհամարհանքի՛,

բայց ավելի շատ՝ մեր ծով բարության՝

ու մեր բնածին այլասիրության՝

որից կրկվելով՝ մենք կարծես մե՛նք չենք,
կիսավերակ ենք և կանգուն շե՛նք չենք...

Մենք այսպիսի՛ն ենք

ու պիտի՛ լինենք:

Թողած ցավը մեր, ցավը լեռ ու բեռ՝

կրում ենք ցավը համա՛յն աշխարհի:

Թողած հոգսը մեր, հոգսը քար ու սար՝

հոգում ենք հոգսը համա՛յն աշխարհի...

Թո՛ղ որ համեցող, բայց չանհամացող արդարությունը

ամենից առաջ հասնի ամենքի՛ն,

մեկ՝ միայն վերջո՛ւմ...

Եվ մեր կսկի՛ծը զսպանակելով՝
մենք մասնակցում ենք այլոց հանդեսին,

մասնակցում սյտա՛նց-անմախա՛նք-անքե՛ն...
 Թո՛ղ ուրախության ուղտը գեթ վերջո՛ւմ, ամենա՛վերջում,
 իր ծունկը ծալի մեր դռան առաջ՝
 թեպետ ուշագուծ, բայց միշտ ցանկալի ուխտավորի պես...

Բայց սպառվում է մինչևիսկ սրբի համբերությունը,
 ինչպես հոտում է մինչևիսկ ջուրը՝ արգելակումով:
 Մենք հաջորդներն ենք Սուրբ Նահատակաց,
 սակայն բնավ էլ սուրբ չենք ինքներըս,

մա՛րդ ենք հասարակ

և... հավատում ենք, որ պիտի դառնա
 մեր յուրաքանչյուր խլկակը՝ ալյակ միատեղումի,
 և յուրաքանչյուր փշուրը՝ պաշար մոտալուտ վաղվա,
 մնացորդն՝ աճորդ,
 մասունքը՝ մուրք,
 սփյուռքը՝ ապառք,
 նշխարը՝ աշխարհ...

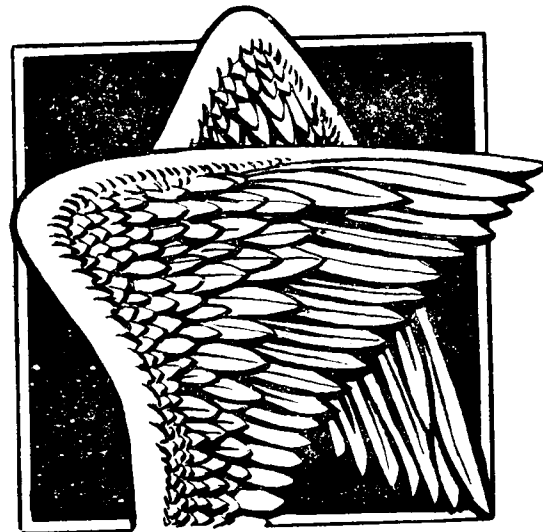
Եվ այս ասում եք ո՛չ դուք, ո՛չ նրանք.
 այլ ե՛ս եմ ասում,
 ես՝ Սիս-Մասիսըս,

անդո՛ւլ-անդադա՛ր-անվե՛րջ վնգացող իմ անքուն վանգով:
 Գողթան երգերի չափով այլապան,
 բամբ բամբիռների հնչումով պես-պես,
 ամենատարբեր ելեջումով շարականների
 Սիսն ու Մասիսն են վրնգում անվե՛րջ-անդադա՛ր-անդո՛ւլ.
 ով ականջ ունի,
 բլթակ հավատո՛
 նա պիտի՛ վգա

իմ եռադողանջ վանգի ասմունքը,
 իմ եռաբանյա առփի դողանջը.
 իմ եռամատնյա խաչակնքումի շնչող ստվերը.

- ՈՂԲԱՄ ՄԵՌԵԼՈ՛Յ...
- ԲԵԿԱՆԵՍ ՇԱՆԹԵ՛Ր...
- ԿՈՉԵՍ ԱՊՐՈՂԱ՛Յ...

«ԵՎ ԱՅՐ ՄԻ՝ ՄԱՇՏՈՑ ԱՆՈՒՆ»

Ա

Մենք կայինք նաև Նրանի՛ց առաջ,
Եվ դարե՛ր առաջ:

Մենք բռնությունից խուսա էինք տալիս՝
Բեղուն դաշտերին գերադասելով լեռները քարոտ.
Իսկ մեզ ոտնկոխ հետապնդողին դիտապատ անում
Եվ դրանով իսկ անուն ստանում
Կոչելով մեզ Հայկ:

Մենք անջունչ քարը դարձնում էինք ձուկ,
Ձո՛ւկ,
Որ անջրդի լեռնալանջերի շիկացած հողից
Իր փորը վառած՝
Կիսաբաց բերնով
Երկրնքից անջուր
Գոնե անձրևի շիթ էր պահանջում:

Լեռը ծակելով՝
Մենք նրա միջով ջուր էինք տանում

Ու շոայլ բանում
Մեր այգիներին այրի արգանդին:

Իսկ ամուլ կավին տալիս էինք մենք
Ձևը վարսամոխի
Եվ կոչում կարաս,
Որի մեջ հետո լողացնում էինք գարին մեր մաքուր,
Եվ մկրտության այդ ջուրը դեղին
Հաբբաժությունից նույնիսկ առավել
Չարմանք էր ազդում այն գոռուներին,
Որ մեզ այնուհետ
Չէին հանդգնում կոչել «բարբարոս»:

Մենք համա՞ռ ոսկուն ստիպում էինք նաև մայրանալ՝
Գառնալ դիցուհու արձան անթերի,
Եվ այդ հյուսյունն անձնատուր ոսկու
Անվանում էինք Մայր պատանությանց՝ Մեծըն Անահիտ:

Մենք տալիս էինք անհատակ վիհին մի նոր խորություն,
Երկնամուխ կիրճին՝ բարձրություն մի նոր
Եվ... կոչում Գառնի...

Մենք կայինք նաև Նրանի՛ց առաջ:
Մեր արքաների և իշխանների արածի վրա չարածը դի:ած՝
Նրանց գործն էինք դեռ շարունակում
Լարերի վրա բամբ բամբիռների
Եվ... դա անվանում Երգ Վիպասանաց...

Արջակները մեր՝
Հայրենի հողին ոտքով ջվովելով,
Լոկ հպարտության խուսքերով էին ջուրթերը բանում
Եվ ըմբերանում տիրակալներին:

Մուշեղները մեր՝
Օտար պորությանն ընդդիմանալիս

Նրանց հարեմը գերի առնելով
 Ու ձեռք չտալով և ոչ մի կնոջ՝
 Առնականության և վեհանձնության դաս էին տալիս,
 Այնպիսի՝ մի դաս,
 Որ ոտիս անգամ անգիր էր անում...

Մենք կայինք նաև Նրանի՛ց առաջ:

Մենք աստղերն էինք մեր աչքով վննում,
 Արփալույս էինք թելերով հինում,
 Տաճարից ելնում ու թատրոն գնում,
 Վայելում նաև հաճույքը վսեմ
 Մեր այն պարուհի-կաքավողների,
 Որոնց մարմինը նվազ էր լռած
 Եվ որոնք նաև «երգեին ձեռամբ»...

Բ

Այո՛, մենք կայինք Նրանից առաջ:

Սակայն աշխարհի լայնքի վրայով
 Մի չտեսնելված մրրիկ էր անցել:

Հրեա մի գունատ՝
 Քշված իր երկրից,
 Օտարականի ու հյուրի տեսքով,
 Ինքն իրեն տարավ աշխարհից աշխարհ:

Չորավոր էին աստվածները հին,
 Այնքան կորավոր,
 Որ անկեղծ էին ու չէին ստում:

Իսկ խեղճ ու աղքատ այդ եբրայեցին
 Եկավ շաղ տալու խոստումներ օդում,
 Եկավ պինավառ գեղեցիկ ստով...

Միամիտ էին աստվածները հին,
 Միամիտ այնքա՛ն,
 Որ ծարավն իրենց հագեցնում էին լոկ արյամբ կոհի
 Եվ իրենց քաղցը՝ նույն կոհի մտով:

Իսկ եբրայեցին եկավ ասելու.
 «Այս է մարմինն իմ. առեք ու կերեք:
 Այս է արյունն իմ. ընկեցեք սիրով»...

Ուղղամիտ էին աստվածները հին,
 Ուղղամիտ էին՝
 Պարզ դերձակի պես.
 Իրենց հավատի հանդերձը նրանք
 Միշտ ձևում էին ճիշտ կյանքի վրա:

Իսկ եբրայեցին եկավ կարելու
 Մի համընդհանուր- կախարհիչ հանդերձ,
 Որով պիտի որ հավասարվեին
 Ե՛վ կտիտ ու գեր,
 Ե՛վ հաստ ու բարակ...

Ճշտախոս էին աստածները հին,
 Ճշտախոս էին՝
 Երեխայի պես.
 Մարդկանց մարդ էին նրանք անվանում,
 Իսկ իրենց՝ աստված:

Իսկ եբրայեցին ասաց. «Մարդ եմ ես»,
 Եվ... դարձավ աստված՝
 «Մարդ եմ» ասելով...

... Չորավոր էին աստվածները հին,
 Այնքա՛ն կորավոր,
 Որ անկեղծ էին ու չէին ստում:

Իսկ պատմության մեջ կան ժամանակներ,
Երբ ով չի ստում՝ պիտի կործանվի՝...

4

Եվ կործանվեցին աստվածները հին:

Մարդիկ,
Որ երեկ ունեին տարբեր աստվածներ բազում,
Պարտավոր էին հիմա ունենալ
Միայն մի՛ աստված,
Բոլորը՝ լույս մի՛, միայն մի՛ աստված:
Եվ չգիտեին,
Թե ո՞վ է այդ Մին
Եվ ի՞նչ է ուզում...

Արամայզդների, Միհրերի տեղակ,
Քոցբեդ-բոցմորուք շեկ Վահագներին փոխարինելու
Եկավ մի հրեա սևնորուք-սևբեդ,
Եվ Աստղիկների, Անահիտների ու Նանենների
Երեկվա տեղում այսօր հաստատեց
Իր մորը դալո՞ւկ, թե՛ ամուսնուհար:
Եվ խոսում էին նյաւնք մի լեզվով,
Որ չէ՛ր հասկացվում:

Մեհյանների տեղ ու բագինների,
Նրանց դեռ տաք-տաք մոխրի վրա,
Հասակ նետեցին
Դեռուքս անծեփ և փայտակտուր աղոթատեղիք՝
Իրենց խաչերը սուր մխրճելով
Նախ՝ սրտերի՛ մեջ,
Ապա՝ երկրնքի՛...
Ատրուշանների խուրձ-խուրձ բոցերի առատության տեղ
Կենտ-կենտ հասկերի չար աղքատությամբ

Պաղ-պաղ մոմերն են ուզում դառնալ հաց մի նոր հավատի,
Որ իրեն կոչում կամավորություն,
Բա՛յց տարածվում է բռնությամբ անքող...

... Առանց հավատի կյանքում դյուրին չէ նույնիսկ մեռնելը,
Իսկ ապրելն... արդեն անկարելի է:

Մարդուց խլեցին իր հավատը հին,
Իսկ հավատը նոր հաստատվեց խոսքով,
Մի՛միայն խոսքով.
— Դեռ նորը չկա՛ր:

Ավերվեց հինը ու փլատակվեց,
Իսկ նորը միայն կառուցվեց խոսքով,
Մի՛միայն խոսքով.
— Դեռ նորը չկա՛ր:

Եվ այսպես՝
Հանկարծ ու դանդաղորեն
Ամե՛ն ինչ շրջվեց,
Տակն ի վեր եղավ,
Եվ կարգի բերել չէր կարող ոչ ոք.
— Ինքը շրջողն իսկ չէ՛ր կարող էլ, չէ՛:

Եվ այսպես՝
Կյանքից մնաց մի «մեղա»,
Որ պիտի նաև... բարձրը չհնչեր:
Եվ այսպես՝
Անցավ ողջ հարյու՛ր տարի,
Որ կարճ է թվում, երբ գիրք ես կարդում,
Իսկ երբ ապրում ես և ամեն րոպե
Չգում ես մաշկի՛դ, պզում ես սրտո՞վ,
Ուղեղիդ բոլո՛ր ծալքերով՝
այնժամ...

Դ

Հենց այսպես էինք մենք ապրում այնժամ:

Հայաստան կոչված աշխարհն էլ արդեն
Լոկ անունով էր Հայաստան կոչվում:

Չոհված արջառի տաքուկ սրտի պես
Մեր հողն էր կիսված
Ու բռնի քաշված
Երկու շիկացած ու սուր շամփուրի,
Որոնցից մեկը պարսիկն էր բռնել կրակի վրա,
Մյուսը բռնել էր մուսերի վրա նենգ բյուզանդացին:

Խորովվում էինք.
Արցունքի տեղակ
Մեր ճենճերն էին կաթում-կաթկթում,
Ասես կամենում իրենց խորովող կրակը մարել:
Սակայն ճենճերից—այդ ո՞վ չգիտի — չի՞ մարում կրակ,
Այլ բորբոքվում է մուլությամբ մի նոր:

Մե՛ր հողի վրա,
Մե՛ր երկրների տակ
Մենք դարձել էինք օտարի գաղութ:
Նույնիսկ մեր հորը երկըրպագելու
Եվ կամ թե որդուն պագելու համար
Այլ արքունիքից պիտի խնդրեինք մի թույլտվություն,
Որ եթե հասներ՝
Պարտավոր էինք համարել շնորհ
Եվ շնորհակալ մնալ հավիտյան:

Հայաստան կոչված աշխարհը կիսված
Նստել էր արդեն
Իրար չկպած ծայրերի վրա ա՛յն աթոռների,
Որոնց տակ անտակ անդունդն էր բացվում:

Իսկ մեր մարմնավոր տերերը բուրբ
Ունեին լոկ մի ստահոգություն,
Լոկ մի խոհ բարձր՝
Իրենց աթո՛ղը,
Գահո՛ւյքը իրենց
Եվ իրենց բա՛րձը:

Միա՛յն չգրկվել իրենց վերադաս տիրոջ շնորհից,—
Չսպանակի պես
Այս միտքն էր նրանց վեր ու վար ճոճում:
Միա՛յն թե կառչել ու նստած մնալ
Իրար չկպած ծայրերի վրա ա՛յն աթոռների,
Որոնց տակ անտակ վիհն էր որոճում...

Ավերակվել էր երկիրը հայոց:
Ու եթե նրա տերերը տանու
Գեթ ունենային ավնըմությունը իրենց նախորդի՝
Նրա պես պիտի մոռային նորեն.
«Ավերակացըս ո՞ւմ թագավորեն»...

Ե

Քաջերի սահմանն իրենց գենքն է հենց:
Քաջեր մի՛շտ էլ կան,
Չե՛նք է հարկավոր:

Քաջեր մի՛շտ էլ կան,
Պետք է ասպարե՛ւ,
Որ նո՛ւյնպես չկար:

Կար միայն պարի՛սպ,
Որ տարածվում էր աշխարհից աշխարհ:
Եվ կային նաև ավնիվ ճակատներ,
Որոնցով երբեք պարիսպ չե՛ս քանդի...

Աշխարհի վրա իշխում էր արդեն մի ճշմարտություն,
 Որ հարյո՞ւր տարի,
 Հարյուր ձի՞զ տարի
 Չէր կարողանում իր ճշտությունը կարգին հաստատել:
 Մի ճշմարտություն,
 Որ ամեն վայրկյան
 Կամա-ակամա հերքում էր իրեն՝
 Անվերջ բացելով իր մերկությունը
 Եվ իսկությունը:

Իսկ իսկություն՞ներ...

Հիսուսը,
 Որ մի հրեա էր ավնիվ,
 Արդեն շա՛տ վաղուց դարձել էր իրոք
 Մի բյուզանդացի խորամանկ ու նենգ.
 Եվ նոր հավատի եղեմ-դրախտի պաճուճանքի տակ
 Հին Բյուզանդիոնը նոր հնարներով
 Իր օտարակույ դժոխքն էր տանում ուրիշ երկրներ,
 Իր կայսերական մականն էր վարկում աշխարհի մեջքին,
 Ա՛յն խեղճ աշխարհի,
 Որ վարկի ցավից նույնիսկ տնքալու իրավունք չուներ.
 Եվ տնքոցի տեղ
 Գեռ «ալեյո՞ւա» պիտի որոտար:

Իսկ իսկություն՞ներ...

Հավասարության ու եղբայրության ավնիվ քարոզով
 Ուրիշի տուն ու երկիր էր մտնում
 Օտար վարք ու բարք,
 Օտար ծես ու կարգ:

Իսկ իսկություն չէ՞,
 Որ վորքից հետո
 Միշտ էլ լեզուն են մարտադաշտ հանում,

Եվ ինչ չի կարող ո՛չ մի փորք անել՝
 Լեզուն է անում:

Իսկ իսկություն՞ներ ..

Նոր գաղափարը էլ գաղափար չէր,
 Այլ մի կաղապար,
 Մի նե՛ղ կաղապար,
 Որ արդեն հարյուր տարի էր տևում.
 Ո՛չ թե գաղափար,
 Այլ մի կաղապար,
 Որ երազն անգամ իր մեջ էր ձևում.
 Ո՛չ թե գաղափար,
 Այլ մի կաղապար՝
 Ե՛վ մարմնի համար,
 Որ շնչակտուր հևում էր, հևում,
 Ե՛վ հոգու համար,
 Որ վաղուց արդեն ապատ չէր թևում,
 Ե՛վ լեզվի համար...

Գեթ լեզո՞ւն գործեր:
 Մինչդեռ մեր լեզո՞ւն...

2

Իրավունք չկար նրգել երզը մեր,
 Որ դարեր ի վեր
 Հնչել էր լեզվով մեր ոսկեղենիկ.
 Ե՛վ սեն ու մենիկ՝
 Սիրո խոսքերով,
 Ե՛վ ուրախության տաճարների մեջ՝
 Գինու հոսքերով,
 Ե՛վ մեր յոթնօրյա հարսանիքներին՝
 Մեր փակ բակերում,
 Բաց տանիքներին:

Իրավունք չկար նաև նվագել՝
 Ռ՛չ վինի վրա,
 Ռ՛չ էլ բամբիռի:
 Այս կյանքի համար հոգացի՞ր՝
 Պիղծ ես,
 Ե՛վ անօրեն ես,
 Ե՛վ բառադրված:
 «Ամե՛ն ինչ արա հանուն ա՛յն կյանքի,
 Որ քեզնից հետո, հետո է գալու»...

Թատրո՞ն ես գնում
 Ուրեմըն պիղծ ես,
 Կեր ու խո՞ւմ անում
 Ուրեմըն պիղծ ես:

Պարի՞ նայեցիր
 Եվ կամ պարեցի՞ր՝
 Ուրեմըն պիղծ ես:
 Սիրասթա՛փ եղար,
 Նոր սե՞ր արեցիր՝
 Ուրեմըն պիղծ ես:
 Այս կյանքի համար գեթ մի՞տք արեցիր՝
 Ուրեմըն պիղծ ես:
 «Ամե՛ն ինչ արա ա՛յն կյանքի համար,
 Որ քեզնից հետո, հետո է գալու»...

Եվ այս ամենի՛ց, այսքանի՛ց հետո
 Իրավունք չկար մինչև իսկ լալու:

Որդո՞ւղ ես սգում
 Ուրեմըն պիղծ ես,
 Ողբում սև օ՞րլղ՝
 Ուրեմըն պիղծ ես:
 Իրենց իսկ տված ցավի՞ց ես լալիս՝
 Անօրեն ես դու,

Արժանի մահվան:
 Դավանանք կոչված դավի՛ց ես լալիս՝
 Անօրեն ես դու,
 Արժանի մահվան:
 «Մտածիր միայն ա՛յն կյանքի մասին,
 Որ քեզնից հետո, հետո է գալու»...

... Եվ այս ամենի՛ց, այսքանի՛ց հետո՝
 Իրավունք չկար մինչև իսկ... լալու:

Է

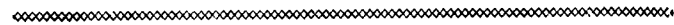
Իրավունք չկար
 Արբան փոխարեն գեթ արցունք ոթել:

Եվ ի՞նչ էր մնում:
 Այլ բան չէր մնում,
 Քան թե աղոթել:

Աղոթել նրան՝
 Այն նոր աստղծուն,
 Որ խոստումներից աչք իս՛: չէր բացում,
 Բայց ողջը՝ այնտե՛ղ,
 Բայց ողջը՝ հետո՛ ,
 Եվ ոչի՛նչ՝ հիմա,
 Եվ ոչի՛նչ՝ ցածում:

Այլ բան չէր մնում,
 Քան թե աղոթել:

Բայց նրանք նույնիսկ իրենց աստղծուն
 Աղոթում էին... օտար խոսքերով,
 Խոսքեր՝ ոչ պակաս անհասկանալի,
 Քան ինքն այդ աստղված:

... Եվ մարդկանց հոգնած սրտերի վրա,
 Որ երեկ այնպե՛ս հուզառաս էին,
 Այնպե՛ս զգայիկ,
 Իջել էր արդեն անտարբերություն մի կործանարար
 Ե՛վ վաղվա հանդեպ,
 Ե՛վ ապագայի:

Ոչ ոք չգիտեր՝ վաղն ի՞նչ կբերի:
 Եվ ապագայի երաշխիք չկա՛ր:
 Բերք չէին տալիս արտերը բերրի:
 Նույնիսկ խոստացյալ երկինքը վերին
 Դարձել էր մի կեղծ-անկենդան նկար:

Անդրնդանում էր մի անհայտություն,
 Անորոշություն մի ամենաքամ,
 Որ վատ է անգամ որոշյալ մահից:
 Մի անհայտություն, որ ինքն էր դարձել
 Երկրի իրական տիրալիսը չար:
 Եվ կործանումի սուր հոտ էր փչում
 Ո՛չ միայն հացից, ջրից ու լողից,
 Այլ նաև օդի՛ց ու քամո՛ւց անգամ:

Դեռք էր, շա՛տ էր պետք ինչ-որ բան անել,
 Սակայն ի՞նչ անել և ինչպե՛ս, ինչպե՛ս:

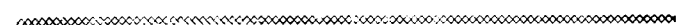
Ու բոլորն էին այդ հարցը տալիս,
 Իսկ պատասխանող չկա՛ր ու չկա՛ր...

Ը

Եվ այդ պահին էր, որ աշխարհ եկավ
 Նա՛

Այր մի՛

Մեսրոպ Մաշտոց անունով:

Որտեղի՞ց եկավ,
 Ի՞նչ ակից բխեց:
 Եվ ինչպե՛ս եկավ,
 Հոսեց ի՞նչ հունով:

Այդպես՝ արցունք է ծնվում աչքի մեջ,
 Երբ որ աչքի մեջ ընկնում է ավազ:
 Այդպես՝ դառնում է ավազն ապակի,
 Եվ ապակին է հայելի դառնում:

Այդպես՝ արևը ամենից առաջ
 Լուսավորում է բարձրաբերձ ծառի
 Կատարին թառած թռչունի բույնը:

Այդպես՝ գոյության ահեղ պայքարում
 Անփոփոխ պահած ի՞նչ ներքինն էլի՝
 Գապանն է փոխում իր մաշկի գույնը,
 Եվ դա թվում է անսպասելի...

Նրանց ծնունդը միշտ էլ թվում է անսպասելի
 Եվ հետո մարդկանց դարեր շարունակ պարանք

պատճառում,

Բայց Նրանք կյանքում միշտ էլ ծնվում են լոկ այն

պատճառով.

Որ անչափ շատ են սպասել Նրանց:

Ժողովրդի մեջ ննջում են Նրանք,
 Ինչպես ջրի մեջ՝ ահեղ գոլորշին,
 Ինչպես ընտանի աքաղաղի մեջ՝
 Իր իսկ երբեմնի թռչունությունը,
 Ինչպես մանուկի պարապ բերանում՝
 Ակռա-ատամը:

Նրանք ծնվում են իրենց ծնողի անօգնությունից,
 Որպեսզի դառնան նոր զորեղություն:
 Նրանք ծնվում են ինչ-որ հանճարեղ մի հոգնությունից,
 Որպեսզի դառնան հանճարեղություն:

21—Գ. Սևակ, Երկ. ժող. 3 հատորով, հ. II

Նրանք ծնվում են, որ ապացուցեն,
Թե վերջը մի տեղ դառնում է սկիւբ:

Նրանք ծնվում են, որ ապացուցեն,
Թե հրաշք չկա՛,
Կա միայն կարի՛ք:
Նրանք ծնվում են, որ ապացուցեն,
Թե այնտեղ է լոկ սխրանքն սկսվում,
Ուր վերջանում է ամե՛ն մի հնար...

Թ

Այսպես էլ ծնվեց մեկը Նրանցից,
Ծնվեց Նա՛
Այր մի՛

Մաշտոց անունով:

Եվ նա չծնվեց, որ ավելացնի
Հարց տվողների քանակն անպակաս:
Նա եկավ աշխարհ՝ պատասխանելու,
Եվ պատասխանը գտավ իսկապես...

... Քաջերի աահմանն իրենց վենքն է հենց:

Քաջեր մի՛շտ էլ կան,
Չե՛նք է հարկավոր:

Քաջեր մի՛շտ էլ կան,
Պետք է ասպարե՛վ:

Եվ նա էր ահա, որ ձևավորեց
Մի վենք ժանգախույս,
Եվ ծովավորեց
Ասպարեպ մի նոր,

Ուր թույլ-ուժեղի,
Շատ ու սակավի,
Քիչ ու բավումի
Մրցության համար ասպարեպ չկա՛,
Քանզի նորատիպ այդ մաքառման մեջ
Այրուծիի տեղ մտքերն են կռվում,
Թանաք է հեղվում արյան փոխարեն,
Եվ հաղթանակը կոչվում է Մատյան...

Մենք կայինք, այո՛, Նրանից առաջ:
Սակայն Նա ծնվեց,
Որ գա ու դառնա ինչ-որ նոր Սկիւբ:

... Նրանից առաջ կային աստվածներ՝
Երկրնքի, սիրո, պտղավորումի,
Ինչպես փոթորկի, նաև... դպրության:

Եթե բոլորը՝ մինչևևիսկ ստույգ,
Վերջինըս սուտ էր, սուտ ստուգապես.
— Աստված կար, սակայն դպրություն չկա՛ր:
Նա՛ հավատավորն իր նոր հավատի,
Դպրության մեր սուտ աստծուն վորնդեց
Եվ ինքը մնաց նրա փոխանակ:
Բայց մինչ դպրության հին աստվածը մեր
Շարունակ միայն մի գործ էր անում՝
Մարդկանց հոգին էր անում ու տանում,
Սա եկավ, որ մեզ հոգի՛ պարզևի...

Այո՛, մենք կայինք Նրանից առաջ.
Հզոր թե տկար՝
Մարմին էինք մենք:

Սակայն Նա եկավ, որ Հոգի՛ դառնա,
Շոշափվո՛ղ հոգի,
Եվ անսե՛ն հոգի:

Այո՛, մենք կայինք Նրանից առաջ,
Քիչ թե շատ՝ կար հաց,
Եվ ունեինք ջուր:

Սակայն նա ծնվեց, որ Սևո՛ւնդ դառնա:

Ծնվե՛ց, որ ծնե՛նք,
Եղա՛վ, որ լինե՛նք,
Եվ անմահացա՛վ,
Որ անմահանա՛նք...

ժ

Կիսված էր արդեն հայրենիքը մեր,
Եվ հետո պիտի այդպես էլ մնար.
Դարերով հեղված մեր արյունը սուրբ
Պիտի ապարդյուն կորչեր ու գնար:
Դեռ պիտի գալին օրեր ահավոր.
Մեր հողը պիտի մեկ կարոտելուց
Պատվեր եղինջով ու փշով խայթիչ,
Իսկ մեր երկինքը՝
Մեր աչքից զրկված,
Պիտի որ ինքն էլ իր գուքսից զրկվեր:
Հետո պիտի մեկ խաբեին այնպե՛ս,
Որ հին խաբեբան՝
Նոր բյուզանդացին,
Չարմաևար ինքը:
Հետո պիտի մեկ...

Միջահատված էր մեր հողը բնիկ,
ձեղքված էր արդեն հայրենիքը մեր:

Եվ Նա չծնվեց ինչ-որ սի մորից:
Նա հենց այդ ձեղքից ծառացավ հանկարծ,
Որ ձեղքը լցնի գեթ ինքն իրենով:

Եվ այդ ձեղքը Նա լցրեց իսկապես.
Մեր բաժան-բաժան հողերը նորից
Այդ Նա էր միայն, որ բերեց իրար
Ու միավորեց... արդեն մեր մտքո՛ւմ:
Եվ այդ օրից վեր
Ու մինչև այսօր
Այդ միացումը մնում է անխախտ՝
Ընդդեմ ճշացող այն խախտումների,
Որ քախտն է անում սուսուփո՛ւս այնպես,
Եվ անում անձայն մի քւծիծաղով,
Որի տակ պիտի ամոթն իր ծածկի,
Բայց իզո՛ւր.
Ծածկել չի՛ կարողանում,
Ինչպես չի ծածկում ծածկույթը խոտի
ձահճի գոլորշին՝ քրտինքն ամոթի...

ԺԱ

Չունեինք արդեն պետ ու պետություն,
Ծաղբանկար էր եղածը արդեն՝
Գծված ձեռքերով երկու նկարչի,
Որ ատում էին իրար ոչ պակաս,
Քան թե մենք իրենց:

Հետո մենք պիտի գաղութ դառնայինք՝
Գաղութի մարզպան-կառավարիչով:
Հետո մեկ պիտի դարեր շարունակ
Տանեին անվերջ անկումից ամկում,
Մեր մեջքի վրա երկանք աղային
Եվ ստիպեին, որ ժպտանք նաև:

Հետո մենք պիտի մեր շենից զրկված՝
Քաղաք շինեինք ավերն ուրիշի:
Հետո մենք պիտի մեր հերկից զրկված՝
Հերկեինք օտար կորդ ու առապար:

Հետո մենք պիտի մեր ոտնահետքի
Դրոշմը դարձրած յուրովի դրոշ՝
Մխենիք բոլոր լայնքերի վրա
Երկիր կոչեցյալ այն կլոր գնդի,
Որտեղ պիտի որ ամեն ճանապարհ
Վերստին բերի իր տեղը նախկին,
Բայց մեզ... հայրենիք չբերե՛ց երբեք...

Չունենիք արդեն պետ ու պետություն,
Հայրենյաց գահը փլվածք էր տվել:

Եվ նա չծնվեց ինչ-որ մի սորից.
Նա այդ փլվածքից բուսնեց սխրանքով,
Որ այդ փլվածքը ողջանա նորից:
Եվ այդ փլվածքը իրոք ողջացավ:
Այն, ինչ որ անել չկարողացան
Արշակ-Վաղարշակ,
Մուշեղ ու Մուշե,
Սա՛ արեց միայն՝ անպեն ու անպորք.
Մեզանից խլված մեր պետության տեղ
Ստեղծեց մի նոր՝
Չեղյա՛լ պետություն,
Թագավորություն մի հպորապոր՝
Ո՛չ թե մեզանից խլված հողերի,
Մեր բաժան-բաժան հայրենու վրա,
Այլ մեր անբաժան,
Մեր անկիսելի՛,
Երբե՛ք չխլվող հոգիների մեջ:

Եվ այնուհետև անվախճան եղավ
Թագավորական Նրա տունը մեծ,
Եվ մեր հոգևոր թագավորության
Գահին բարձրացող ամեն թագավոր
Ծնվեց նո՛ւյն տնից,
Նո՛ւյն ցեղից սերեց

Եվ պատվով-փառքով-վեհույթյամբ կրեց
Նո՛ւյն տոհմանունը՝
Մեսրոպ-Մաշտոցյա՛նք...

Ժ.?

Այսպե՛ս ծնվեց Նա:
Բախտի հակառա՛կ,
Թե՞ վայրկենական նրա պղջումով,
Նա եկավ, որ մեզ վերադարձընի
Այն, ինչ խլել էր նույն բախտը երեկ:

Առանց հավատի հեշտ չէ մեռնելը,
Իսկ ապրելն... արդեն անտասելի է:

Եվ մեր կործանված հին հավատի տեղ
Մեզ նո՛ր հավատով պինեց վերստին:
Էժան-ծախուլի, անցնող-վատի տեղ
Բերեց չքերվող-անջինջ-հավաստին:
Սուտ ու կեղծիքի ծծակի տեղակ
Մեր մանկանց տվեց անցամաք ստինք,
Որով և նրանք կրկնամայր եղան.
Ով օրով՝
Նրանք մեծացան տարով,
Ով տարով՝
Նրանք մեծացան դարով,—
Եվ բիրտության տեղ փովեց կրթություն,
Պարապմունքներով պարապը լցվեց,
Ու մեկ օր անգամ չորեքթաթ չարած՝
Մի արագուտըն կայտառ քերթություն
Ընդոստնեց մեկեն ու վապքի լծվեց:

Մեր փլատակված-փլուզվածի տեղ
Նա նո՛րը կերտեց, նո՛րը կառուցեց.
Նավաբեկվածի ու սուզվածի տեղ
Անտակ հատակից նո՛րը հարուցեց.

Արգելված երգի վարթ զույնի տեղ
 Եորունկի վրա տրտումը հինեց.
 Անմիտ միտումով քանդված բույնի տեղ
 Հոգեբնական մեր տունը շինեց.
 Օտարի պենի ու վորության դեմ
 Նո՛ր հպորությամբ—նորությա՛մբ պինեց՝
 Չենքով մի նորոգ և սքանչելի,
 Որի դեմ պիտի դառնային անպոր
 Նետ ու յաթաղան,
 Փղեր ու տանկեր,
 Եվ որ մեր ոգու անբառ կանչերին
 Պիտի որոտով միշտ արձագանքեր:

Դա պե՛նք էր արդյոք,
 Թե՞ լույս էր, մի լո՛ւյս,
 Որ օտար հողմից երբեք չհանգավ,
 Այլ քանի գնար՝ պիտի որ հանգեր
 Անծուխ-վտարոց անշեշ կբակի
 Եվ տառապալից մեր օրերի մեջ
 Լիներ կենարար վարթ կիրակի:

Մեկ սպառնացող վտանգի չափ մեծ
 Եվ այդ վտանգից նաև ահագին՝
 Նա օտար հրի ճարակի դիմաց
 Մեր ինքնությունը կոփեց ու կռեց.
 Օտար եկամուտ վարակի դիմաց
 Մահ համտես արած մեր ամենիմաց
 Առողջությունը որմի պես դրեց.
 Դրեց խարդախված կաթի դեմ՝ մերան,
 Քանակի դեմ՝ թև,
 Թվի դեմ՝ թռիչք,
 Արյան դեմ՝ թանաք,
 Սրի դեմ՝ գրիչ,
 Եվ դարանի դեմ՝ Մատենադարան...

Եվ մենք՝ Նրանով միշտ պինավառված,
 Միասին եղանք՝ ցիր ու ցան արված.

Անվերջ կրելով պարկեր ու հարված,
 Նույնիսկ հաղթվելով ժանտ բանակներից՝
 Ժանտերից ժանտին հաղթեցինք կյանքում—
 Հաղթեցինք դաժան ժամանակներին.
 Կանգուն առ կանգուն թաղվելով հողում՝
 Հառնեցինք դարձյալ,
 Մնացինք կանգուն.
 Անվերջ ընկնելով՝
 Վերաթևեցինք.
 Մեռնելով անվերջ՝
 Գոյատևեցինք...
 Եվ հիմա արդեն այդ մե՛կ չեն պեղում,
 Այլ մենք ենք պեղում.
 Այդ մե՛կ չեն հիշում,
 Այլ մենք ենք հիշում.
 Մե՛կ չեն վկայում,
 Մենք ենք վկայում՝
 Հասնելով ուրիշ ժամանակների,
 Երբ մենք՝ տառապած միշտ քանակներից,
 Հպարտ ենք արդեն մեր նոր որակով.
 Մենք՝ բռնադատված արբանյակության,
 Հպարտ ենք հիմա այն արբանյակով,
 Որի ծիրի մեջ կա և վապճը մեր.
 Եվ հպարտ՝ նաև հրթիռով այն նոր,
 Որի թռի մեջ կա հրաշքը մեր...

Այսպե՛ս ապրեցինք
 Եվ այստե՛ղ հասանք:
 Այսպե՛ս շիթվելով՝
 Դարձանք գոռ հոսանք:
 Մենք՝ հինը հնից,
 Նորացա՛նք նորից:
 Եվ այս ամենը՝
 Նրա՛ շնորհիվ...

ԺԳ

Այսքանից հետո ի՞նչ կոչես Նրան.
 Սեր կենսանաշատ երթուղու վրա
 Մի նշանացի՞ց,
 Մի այո՞ւն
 Կամ թե ձո՞ղ,
 Ինչ-որ գրերի ինչ-որ ստեղծո՞ղ:

Ու եթե պիտի գիր ու տառ հիշվի,
 Ապա Նա ինքն է այն մեծատառը,
 Որով հասարակ ու պարզուկ բառը
 Աճում է—հասնում խորհրդանիշի,
 Եվ... մարդը ձգվում ու դառնում է Մարդ,
 Անցողիկ մարտը՝ հավերժական Մարտ,
 Խեղճ տքնությունը՝ Վորեղ Տքնություն,
 Ինքնությունն անուժ՝ հուժկու Ինքնություն,
 Պաշտողը՝ Պաշտող,
 Իսկ հայը՝... Մաշտոց:

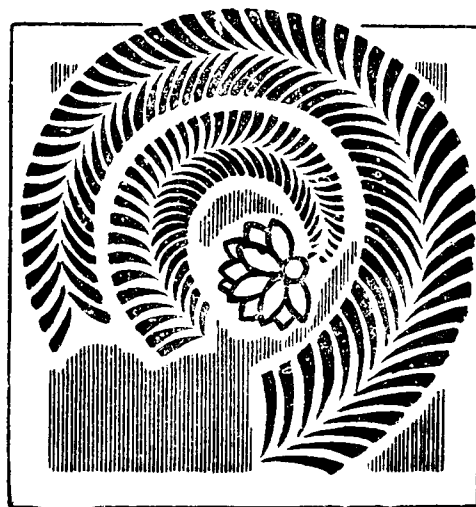
Մաշտո՞ց...
 Այսինքն՝ Ա՛յր մի, որ եկավ ապացուցելու,
 Թե մի տեղ վերջը դառնում է Սկիպ:

Այսինքն՝ Ա՛յր մի, որ ապացուցեց,
 Թե հրաշք չկա՛,
 Այլ կա լոկ կարի՛ք:

Այսինքն՝ Ա՛յր մի, որ ապացուցեց
 Եվ կոչ է անում ապացուցելո՛ւ,
 Որ այնտեղ է լոկ սխրանքն սկսվում,
 Ուր վերջանում է ամե՛ն մի հնար...

1962, փետրվար
 Երևան

ՈՒՇԱՑԱԾ ԻՄ ՍԵՐ

I

Դու տեսնո՞ւմ ես հիմա, իմ սիրելի՛,
 Թե մեկ ո՛ւր հասցըրեց քո ուշացած սերը,
 Քո ուշացա՛ծ սերը.
 Դու չուշացա՛ծ իմ սեր:

Կշտամբանքի խոսքեր ես չեմ ուզում ասել:
 Բայց դու ո՞նց թույլ տվիր,
 Որ նա՛ դառնա տերըդ,
 Ում դու չեիր սիրում
 Եվ ում համար
 Չէին դողում շրթերդ՝ ինչպես հիմա,
 Չէին շողում աչքերդ՝ ինչպես հիմա,
 Ինչպես հիմա՝ կուրծքդ չէր տըրոփում կրծով:

Ինչպե՞ս դու քանդեցիր տունըդ քո իսկ ձեռքով:

Չուր մի՛ արդարանա:
 Սիրո հարցում
 Չի՛ ճանաչում կյանքը արդարացում:

Չուր մի՛ ասա, թե դու
 Բոլորովին անփորձ աղջիկ էիր այնժամ,—
 Սե՛րը, ո՛չ, չի պզում փորձի կարիք:

II

Մի՛ մտածիր իպուր,
 Թե կյանքն ինքը քեզ հետ իբրը վարվեց դաժան,—
 Կյանքը չի՛ բաժանում չարիք-բարիք:
 Եվ մի՛ կարծիր իպուր,
 Թե չրերեց բախտդ:
 Բախտ բերելըս ո՛րն է,
 Նրան ձե՛ռք են բերում...

Եվ այսպես է լինում.
 Նրբության տեղ՝ սիրով
 Ոմանք նուրբ մետաքսն են գերադասում հաճախ:

Եվ այսպես է լինում.
 Տաքության տեղ՝ սիրո՛
 Ոմանք տաք մուշտակն են գերադասում հաճախ:

Ո՞ր հիմարը կասի, թե վատ բան է
 Բարձրը աստիճանը,
 Փողով լի գրպանը,
 Եթե... սիրո հարցում շիրիմ չէ գրպանը:

Երախտապա՛րտ եմ ես դատարկ իմ գրպանին,
 Թե չէ, ի՛նչ իմանաս, աստվա՛ծ ջանի,
 Չէ՞ որ կարող էր նա ինձ էլ գուցե
 Ուրիշների հիմար դրության մեջ գցել.
 Կարող էին, այո՛, կարող էին ինձ է՛լ
 «Աղվես»-ի տեղ իրենց ուսին գցել,
 Իբրև մուշտակ՝ կրել,
 Իբրև ոսկե քորոց՝ կրծքին խրել:
 Չէին կարո՞ղ:

Ի՞նչ է,
 Նրանք՝ հետիոտըն,
 Իսկ ես ձիավո՞ր եմ,
 Նրանք՝ կլոր կոռ,
 Իսկ ես միավո՞ր եմ:

Այս, չէ՛. կարո՛ղ էին,
 Որովհետև կյանքում
 Մեծագույնը մեծին միշտ հաղթում է:
 Իսկ շատերի համար, անշուշտ, սրտից մեծ է
 Կահավորված-կարգին-շքեղ տունը:

Այս, չէ՛. կարո՛ղ էին,
 Որովհետև կյանքում
 Թեպետ հաղթությունը միշտ նորինն է,
 Սակայն հինն էլ կյանքում
 Նրանով է կանգուն,
 Նրանով է գորեղ,
 Որ նա հինն է:
 Իսկ «քաղքենի» կոչումն այնքան է հին կյանքում,
 Որքան... ինքը կինը:

Բայց արտաքուստ քեզ պես
 Ու քեզ նման կարծես
 Նույն այդ կինը
 Անհունորեն քեզնից և տարբեր է այնպես,
 Ինչպես նկարներից՝ «նեգատիվը»:

Եվ ինձ համար բախտ է,
 Մեծ պատիվ է,
 Որ դու ուրի՛շ կին ես,
 Իմ անգի՛նըս,
 Որ հեռու ես ամեն մի քաղքենուց,
 Ինչպես պզտոր ջուրը՝ կարմիր գինուց...

III

Բայց, սիրելի՛ս, քեզ հետ եղել է վատթարը,
 Քեզ հետ պատահել է ահավորը:
 Քաղքենուհին անգամ պակաս մեղավոր է,

Քան դու՛
 Իմ անմե՛ղըս,
 Իմ արդա՛րըս:

Նա՛ վատ թե լավ՝ կյանքում առևտուր է անում.
 Մի բան՝ տալիս,
 Տեղը ուրիշ բան է առնում:
 Նրան կարելի է արհամարհել,
 Իսկ քեզ... կարելի է քեզ չնե՛րե՛լ,
 Որովհետև նրանք սեր են խաղում,
 Իսկ դու... խաղացել ես դու սիրո՛ հետ.
 Որովհետև նրանք կյանք են խաղում,
 Իսկ դու... խաղացել ես դու կյանքի՛ հետ:

Քեզ ո՞նց ներել, թե դու
 Գնացել ես մարդու
 Այնպես, ինչպես մի օր քո հեռավոր տատը,
 Երբ որ հարցը ոչ թե սերն ու սիրտն են լուծել,
 Այլ, ամենից առաջ, մատնեմատը:
 Ինչպե՛ս ներել, թե դու
 Գնացել ես մարդու,
 Ինչպես Արևելքում ընդունված է եղել
 Երկո՛ւ հազար տարի՝
 Չավակի հետ մի լավ գերդաստանի,
 Որի յոթը պորտին ճանաչել է հայրըդ,
 Որի յոթը պորտին ճանաչել է մայրըդ,
 Ճանաչել են,
 Սակայն նրա գերդաստանի՛ն,
 Բայց ո՛չ նրան, ում դու
 Գնացել ես մարդու:

Գնացել ես մարդու
 Եվ... մտածե՛լ,
 Թե սերն ինքը,
 Եթե կյանքում նա կա,

Հետո մի օր կգա.
Թո՛ղ որ առաջնեկի՝
Քեզ պես ու քեզ նման մի աղջըկա,
Թո՛ղ որ երկրորդ մանկան՝
Իր հոր քթից թռած մի շեկիկի
Ծնընդի հետ,— մե՛կ է՝
Միայն թե գա...

Սակայն սերը փառք չէ,
Ոչ էլ հաջողություն,
Որ հետո գա
Եվ կամ
Բնավ չգա:
Հյո՛ւր չէ,
Որ մերթ ընդ մերթ այցելի ձեր տունը,
Մերթ պատճառի հաճույք
Ու մերթ՝ տհաճություն,
Խանգարելով անուշ ձեր ետճաշյա քունը:
Ախ, չէ՛.
Սերը հյո՛ւր չէ,
Տանը հյո՛ւր չէ սերը:
Թե բանն այդտեղ հասավ՝
Նա տանտե՛ր է:

Հիմա դու լավ գիտես,
Իմ սիրելի՛,
Որ սիրո հետ խաղալ չի՛ կարելի.
Ո՛չ նա խաղալիք է,
Ո՛չ էլ մանուկ ես դու:
Իսկ թե խաղալիք է՝
Նա չի ջարդվում ինքը.
Հետը խաղացողին ինքն է այնպե՛ս ջարդում,
Ինչպես որ նա քեզ է ջարդել հիմա...

Մի՞թե արդեն պարզ չէ և քե՛զ համար,
Որ կարող է սերը... վրեժխնդի՛ր լինել,
Վրեժ լուծել՝
Իրեն անտեսելո՛ւ համար.
Տառապալից սիրով չսիրողին վինել,
Ինչպես որ քեզ՝ հիմա...

IV

Ես սառույցի նման կհաչլեի
Քաղքենական տաքուկ ու գաղջ օդում,
Եվ ինձ... ինձ չէր փրկի
Եվ ո՛չ մի սառնարան՝
Վերջին «մարկան» վրան:

Ես թշնամո՛ւս անգամ չեմ կամենում
Տնաբույս ճյուղ լինել արմավենու՝
Լուսամուտի գոգին,
Կրճուճի մեջ կապել,
Եվ կամ լինել ոսկե- չգործածվող գավե՛ր:

Չէ՛, ես սառույցի պես կհալչեի
Քաղքենական տաքուկ ու գաղջ օդում:
Բայց... ես ո՛նց եմ ուզում
Ու երպում,
Անգի՛ն,
Քո ոտքերը տեսնել իմ գրկաբաց շենքին,
Քեզ սեկընդսիջտ տեսնել իմ տանն աղքատ ու հին
Եվ հավատալ, որ դո՛ւ,
Դո՛ւ ես տանտիրուհին:

Բա՛րձրը,
Բա՛րձր է հնչում.
«Իմ սիրելի՛»,
«Իմ սե՛ր»:

Բայց ես ո՞նց եմ ուզում
 Ու երազում,
 Անգի՛ն,
 Քեզ շշուկով, ան-ծա՛յր մի շշուկով ասել,
 Քեզ շնջալ.
 «Իմ կի՛ն»...

V

Իսկ դու ուրիշինն ես,
 Իսկ դու ուրիշինն ես,
 Դո՛ւ— ուրիշի՛ն:

Դո՛ւ, իմ հարապա՛տը,
 Մոտի՛կ հարապատը,
 Եվ— ուրիշի՛ն...
 Ա՛խ, ուրիշին թող որ մեկ ուրիշը լիներ,
 Չէ՞ր կարելի, ասա՛:
 Ա՛խ, դու այդ ինչպե՞ս ես ուրիշինը եղել.
 Իմ սիրելի՛, ասա՛...

Եվ նա ով է՝ գիտե՛մ:
 Պարզ է. նա ո՛չ կարիճ
 Եվ ո՛չ էլ իժ է նա:
 Գուցե վատ չէ այնքան,
 Գուցե լավն է անգամ,
 Բայց քեզ համար օտա՛ր— ուրի՛շ է նա...

VI

Ինձ բռնեցի հանկարծ ես այն բանում,
 Որ ոտներըս հաճախ ինձ, ակամա,
 Անվերջ այգիներից այգիներ են տանում.
 Իսկ դուք մի՛ շտապեք հանցանքի մեջ բռնել:

Այգիներ եմ գնում ո՛չ թե նրա համար,
 Որ շրջում են այնտեղ կանայք ամե՛ն ոճի.

Կանայք՝
 Նման նրբին ճենապակու.
 Հիանալ ես ուզում, ուրիշ ոչի՛նչ ..

Կանայք՝
 Նման շքեղ սիրամարգի.
 Իրենք՝ անզույն, մինչդեռ նրանց հագի՛ն...

Կանայք՝
 Նման դռան, որ չեն փակում.
 Կողպեք բաց անելու ո՛չ մի հակում...

Եվ աղջիկնե՛ր.
 Աչքերն այնպե՛ս լճիտ,
 Որ լեռնային ջրին եթե ասես՝
 «Ձինչ ես աղջլկական աչքերի պես»,
 Ջուրը հիացմունքից կլճա՛նա մի պահ,
 Շոյվա՛ծ կզգա այնպե՛ս,
 Կզգա այնպե՛ս հպարտ:

Եվ աղջիկներ բազո՛ւմ—
 Այնպես նազո՛ւն,
 Նազո՛ւն,
 Որ ամե՛ն մի պախրա,
 Ամեն եղնի՛կ,
 Այծյա՛մ
 Ցնծությունից պիտի շիկնի ներքուստ,
 Եթե հանկարծ լսի իր հասցեին.
 «Ասես աղջիկ լինի, ահա թե ի՛նչ»:

Եվ աղջիկներ—

Այնքան կախարդիչ ու թովիչ

(Սրանց թովչանքն արդյոք ի՞նչ մակդիրով չափես),

Եվ աղջիկներ—

Թովիչ՝

աղջըկա՛ պես...

Բայց այգի են տանում ոչ թե նրանք՝

Ո՛չ թե այս բոց կանայք,

Աղջիկներն այս կրակ,

Ո՛չ էլ անծանոթին,

Իբրև մոտիկ,

Վերջ ի վերջո «դու»-ով անվանելու հույսը...

VII

Սակայն ճիշտ է, որ ես այգիներ եմ գնում,

Եվ ճիշտ է, որ այնտեղ կանա՛յք չեն ինձ տանում:

Մանուկներն են տանում, երեխե՛քը:

Էայն ծառուղի:

Ավազ, որ և շեկ է,

Ինչպես այս թմբիլիկը, ա՛յ, այս մեկը,

Որ իր գլխին,

Ասես

Թասակի պես,

Անվտանգ արևն է մազերի տեղ կրում:

Ինչպես և այն մե՛կը,

Այն մե՛կը, տե՛ս,

Որ ավազին, մատով, ինչ-որ բան է գրում:

Ժպտուն դեմքը նրա,

Նրա ձեռ ու ոտը

Այնպես պեպենոտ է.

Որ ուզում ես լվալ առվի ջրով այս ջինջ.

Քեզ թվում է տղան ոչ թե պեպենոտ է,

Այլ որ նրա դեմքը,

Նրա ձեռ ու ոտը

Այս ավազն է նախշել, ուրիշ ոչինչ:

Իսկ հապա ա՛յս մեկը...

Ա՛խ, այս երեխե՛քը...

Ամեն մեկըս ունի իր մեծ թուլությունը.

Մեկին՝ բարությունը,

Մեկին՝ մայրությունը,

Մեկին՝ խմիչքները,

Մեկին՝ սերը կանանց:

Ինձ մոտ մանուկների տիրություն է.

Ինչքան ինձ հիշում եմ՝

Հպատա՛կն եմ նրանց:

Ես, իսկապես ասած, այսպես եմ հասկանում.—

Մարդիկ ուրիշ բան չեն, քան թե մանուկ՝

Մանուկ—հասակ առած,

Մանուկ—տարեց դառած,

Եվ, վերջապես, նաև մանուկ-ծերուկ:

Ես, իսկապես ասած, այսպես եմ հասկանում.—

Մեր մեջ ամեն լավ բան մանկականն է,

Ուստի «մանկականն» է լավի ածականը.

Այդպես չի՛ կարելի կոչել ժխտականը...

Իսկ դուք նկատե՛ր եք.

Բոլոր մանուկները

Ե՛վ նման են իրար,

Ե՛վ իրարից տարբեր:

Չե՛ք նկատել արդյոք, որ աշխարհում

Տգեղ մանուկ, երբե՛ք,

Աշխարհումըս բոլո՛ր մանուկներն են սիրուն...

... Ու ես թափառում եմ այգիներում,
 Որ վերստին լսեմ փանգ-ծիծաղը նրանց,
 Տեսնեմ ինքնամոռաց-տարված խաղը նրանց.
 Տեսնեմ,
 Թե ինչպես են կավից տնակ շինում,
 Գոտի շինում խոտից.
 Տեսնեմ,
 Թե ինչպես են իրենք իրենց զինում՝
 Լաց լինելով ստից.
 Լսեմ,
 Թե ոնց նրանք բլբլում են անվերջ
 Ու մոր հոգին հանում.
 — «Իսկ այս ի՞նչ է, մա՛մա»...
 Լսե՛մ,
 Թե հավվելով՝
 Ի՛նչ սիրով է նրանց մայրը պատասխանում,
 Մերթ է.
 — «Բավական է, դե մի՛ հանիր համը»...
 Տեսնե՛մ,
 Թե ինչպես են մեկը մեկի առաջ
 Իրենց հայրիկներով հպարտանում.
 Սրանն ինժեներ է,
 Նրանն օդաչու է,
 Որ... երկընթի՛ց անգամ անց է կենում...

 Այստեղ ես հասկանում,
 Չգում ու հասկանում ամբողջ սրտով,
 Որ դու ի՛նչ էլ քնես՝
 Ճարտարապե՛տ,
 Վարպե՛տ,
 Միլիցիոնե՛ր,—
 Դու ամենի՛ց առաջ՝
 Այս ամենից առաջ և կամ հետո՝
 Պարտավոր ես կյանքում... «հայրի՛կ» լինել...

Եվ խենթ մի ցանկություն
 Լափիլիում է քո սիրտն ու քո հոգին,
 Որ քե՛զ,
 Եվ քե՛զ,
 Եվ քե՛զ
 «Հայրիկ» կոչի ձայնը ինչ-որ մեկի:

Ինչո՛ւ ինչ-որ մեկի:
 Ո՛չ թե ինչ-որ մեկի,
 Այլ, սիրելի՛ս, ձայնը մե՛ր մանկիկի...

VIII

Մենք ինչքա՛ն ենք տխրել՝ երապելով.
 Ես աղջիկ եմ ուզում,
 Իսկ դու՝ տղա:
 Ես աղջիկ եմ ուզում՝ քո՛ մազերով,
 Դու տղա ես ուզում՝ ի՛նձ պես թխաչ...

Ես սղջիկ եմ ուզում,
 Որ քեզ նման լինի.—
 Քեզ պես՝ կախարդանքով իրեն զինի.
 Քո հասակի նման՝ մանրանկար հասակ,
 Ինչպես քո դեմքի շուրջ՝ լուսապսակ.
 Լինի քեզ պես նազո՛ւկ,
 Քեզ պես նազո՛ւն,
 Եվ քեզ նման զգաստ,
 Ե՛վ երազուն.
 Ու երբ ժպտա քեզ պես՝
 Բացվի արջալույսը.
 Ու երբ նայի քեզ պես՝
 Վառվի մարած հոլսը.
 Երբ ծիծաղի քեզ պես՝
 Չգաս—

Կյանքն է վնգում,

Ու երբ սիրի—

Չգաս՝

Արժե՛ ապրել կյանքում:

Ամե՛ն ինչով նման,

Թուլությունո՛վ անգամ,

Քե՛զ պես,

Միայն... քեզ պես դառնություննե՛ր չզգա...

Իսկ դու «չէ՛» ես ասում,

Դու տղա ես ուզում:

Թո՛ղ որ իր հոր նման տգեղ լինի, ոչի՛նչ,

Բայց թող աստղով լինի՝ իր հոր նման:

Մոր հոգու հետ, ոչի՛նչ, իր հոր նման

Թող նա մեկ-մեկ խաղա,

Չարություններ անի,

Բայց թող՝ իր հոր նման՝ երբե՛ք երես չառնի:

Թո՛ղ որ՝ իր հոր նման՝ շա՛տ բան տեսնի կյանքում,

Բայց թող՝ իր հոր նման՝ մի՛շտ էլ մնա կանգուն.

Թո՛ղ նա իր հոր նման՝ մեղկությունը ատի,

Փոքրոգություն, քծնանք իր հո՛ր նման դատի,

Իր հոր նման՝ երբեք չջլանա փառքից,

Թող շլանա, լավ է, աղջիկների քայլքի՛ց.

Իր հոր նման՝ թող որ համիշտակվի՛, տարվի՛,

Բայց, երբ ծամը հասնի, հո՛ր պես սիրահարվի,

Հո՛ր պես կարողանա ատել, սիրել,

Կարողանա քե՛զ պես բախտի տիրել...

Ես ինչպե՛ս եմ ուզում

Ինձ հա՛յր տեսնել,

Դու ինչպե՛ս ես ուզում

Քեզ մա՛յր տեսնել...

IX

Բայց դու արդեն... արդեն մայր ես վաղուց.
Բակում քո տղան է հիմա խաղում...

... Ես ո՛չ փոքրոգի եմ,

Ո՛չ տգետ եմ,

Սակայն արի և տես, որ խանդոտ եմ:

Ես խանդոտ եմ, ինչպես գարնան գետը՝

Ամեն ջրի հանդեպ,

Ինչպես արեգակից խանձված խոտը՝

Ամեն հրի հանդեպ:

Ի՛նչ փույթ, թե խանդելու չունեմ տեղիք.

Բայց իրավո՛ւնք...

Չէ՛ որ ամբողջովին քոնն եմ:

Քո՛նն եմ,

Բայց ո՛չ իբրև կրծքիդ թառած ծաղիկ.

Քո՛նն եմ,

Սակայն իբրև ո՛չ պաշարված քաղաք,

Ո՛չ էլ հարձակումով մեկեն շահված քաղաք:

Քոնն եմ ամբողջովին՝

Ա՛յն տան նման,

Ուր դու և՛ տանտեր ես այդ տան համար,

Ե՛վ տան միա՛կ-միա՛կ բնակիչը:

Չէ՛ որ ես այլ բան չեմ,

Ես լոկ սիրո ճիչ եմ՝

Խոսուն կասկածներիդ լուռ փարատման համար:

Քոնն եմ իմ անցյալով,

Իմ ներկայով,

Երազներով բոլոր,

Ապագայով.

Քոնն եմ ամբողջովին,

Իմ սիրելի՛ս:

Սա իրավունք մի՞թե ինձ չի տալիս
 Գեթ այսքանից հետո պահանջելու,
 Որ իրավունք չունես ինձ տանջելու,
 Որ դու պիտի լինես ի՛մը՝ անվերապա՛հ,
 Ի՛մը՝ ոտից գո՛վս,
 Ի՛մը՝ ամբողջովի՛ն.
 Որ քո գորովագին սիրո ծովին
 Ես տեր լինեմ,
 Ինչպես ծովի հին աստվածը՝
 Ինքը Պոսեյդոնը.
 Որ դու ամբողջովին ի՛մը լինես այնպես,
 Ինչպես ես եմ քոնը.
 Որ մի՛ կաթիլ անգամ դու չցրես,
 Էլ չեմ ասում՝ սիրե՛ս...

Էլ չեմ ասում՝ սիրե՛ս...

Բայց ես գիտեմ, թե դու ո՛նց ես երկըրպագում,
 Ո՛նց ես պաշտում... նրան,
 Որ կոչում է քեզ «մայր»:
 Ու ես, որ ո՛չ կույր եմ,
 Ո՛չ էլ հիմար,
 Միշտ մի հարցի առաջ աչք եմ փակում.—
 Ո՞վ է առաջինը քո մեծ հոգում.
 Ե՛ս եմ արդյոք, թե նա,
 Ու վա՛յ թե նա...
 Եվ ի՛նչ էլ որ լինի՝
 Ես չեմ խանդում նրան,
 Ա՛խ, չէ՛, ես լուկ քեզ եմ որդուդ համար խանդում.
 Չէ՞ որ նա լուկ քոնն է և... իմը չէ:

Ու ես ո՛նց կուպեի,
 Ո՛նց կուպեիր և դու,
 Որ նա լիներ ի՛մը.
 Որ ինձ «հայրի՛կ» կանչեր,

«Հայրիկ» այնպե՛ս կոչեր,
 Այնպե՛ս գոչեր,
 Որ աշխա՛րհը լսեր հոր անունը:

Բայց ես քոնն է միայն և իմը չէ:

Ցավն էլ այստեղ է, որ... խորանում է...

X

Հո ասեղ չէ սերը, որ կորցրնես,
 Իսկ թե ասեղ է նա՛՝ կբաքցրնե՛ս
 Ինչ-որ բարձիկի մեջ կամ տոպրակում:
 Եթե ասեղ է նա՛՝
 Աչք է ծակում...

Դե՛հ, ո՛ւմ լավ հայտնի չէ մեր իսկ թուլությունը.
 Մենք բոլորս էլ մի քիչ փսփսուք ենք սիրում:
 Իսկ գեղեցիկ սեռի դրուսությունը
 Շա՛տ է նախանձելի: այս հարցերում:
 Ոմանց համար արդեն դա մի թուլություն է,
 Ինչպես ջուր խմելը, հաց ուտելը...
 Պատկերացրեք հիմա դուք մեր դրուսությունը:
 Պարզ է. հայտնի դարձավ և մեր սերը:
 Ուրիշները դարձան կիսով նրա տերը.
 Ե՛վ այս, և՛ այն կողմից տնտրողեցին նրան,
 Մերթ թաղեցին նրան,
 Մերթ պեղեցին նրան:
 Ուրիշ խոսքով ասած՝
 Նա մի դրոշ դարձավ,
 Որ ո՛չ թե ձեռքից ձեռք—բերնից բերա՛ն անցավ...

Չէ՛, ասե՛ղ չէ սերը, որ թաքցրնես,
 Իսկ թե ասեղ է նա՛՝

Աչք է ծակում.

Իսկ թե ասեղ է նա,

Հենց թաքցրնես՝

Քո ցանկությանն ընդդեմ կհագցրնես

Պոչին երկա՛ր մի թել,

Որ երևա՛ իսկույն:

Մենք ասեղը թելել բնավ չենք էլ փորձել:

Բայց ի՛նչ...

Դուրս է գալիս՝

Հիմար բան ենք գործել.

Կարելի է, ինչ խոսք, սիրահարվել,

Միայն... հարկավոր էր խելոք վարվել,

Սուսի՛կ-փուսի՛կ այնպես...

Աստվա՛ծ վկա, այսպես

Չէ՛ որ կարելի է անգամ խելագարվե՛լ:

Ախար իմ ի՛նչ գործն է՝ մարդիկ ո՞նց են անում:

Իմ ի՛նչ գործն է.

Մարդիկ շա՛տ բաներ են անում,

Հապար ու մի տեսակ վա՛տ բաներ են անուս.

Ես գործ ունեմ մարդկա՛նց,

Ո՛չ թե ամեն կարգի նրանց արարքի հետ.

Ես գործ ունեմ սիրո՛,

Ո՛չ թե թաքուն կապի հրայրքի հետ.

Միայն աղբյուրի՛ հետ հավերժախոս ու ջինջ,

Եվ ո՛չ հոսանքի հետ հեղեղային,

Եվ ո՛չ երբեք մոր հետ այն տղայի,

Որին չար ընկերն է խաղում դաղում.

— «Է՛յ, բի՛ճ...»:

XI

Ու մեր սերը բացվեց,

Բերնեբերան անցավ.

Օրվա հերոս դարձավ

Ու նյութ օրակարգի:

... Ու ես էլ իմ կարգին

Խոսք տվեցի, անգի՛ն,

Այսուհետև էլ քեզ... քե՛զ... չսիրե՛լ,

Իշխել հոգուս վրա,

Սրտիս տիրել...

Ա՛խ, սրտի տեղ եթե լիներ լեզո՛ւն,

Որ խոստացավ հանգիստ քեզ չսիրել:

Հասկանո՞ւմ ես, թե ես ինչ եմ ասում,

Հասկանո՞ւմ ես արդյոք. քե՛զ... չսիրե՛լ...

Գուցե գիտակցաբար ես ստեցի՞,

Գլուխս ազատեցի՞:

Չէ՛, պարզապես

Կարծես ընդունված է ժողովներում

Ուրի՛շ տեսակ խոսել:

Ինչպես ընդունված է ժողովներում

Նույնն արեցի ես էլ...

Բայց ե այնպես հիմա ա՛յլ լեզվով են խոսում

Այս տողերը:

Բարեկամնե՛ր,

Անգի՛ն,

Այսօր ես հուզվել ու սրտնեղել եմ:

Բարեկամնե՛ր,

Անգի՛ն,

Չէ՞ որ խոսք եմ տվել էլ չսիրել,

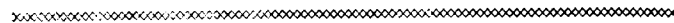
Չէ՞ որ խոստացել եմ իշխել հոգուս վրա,

Սրտիս տիրել...

Խոստացել եմ:

Սակայն

Եթե բան դուրս չգա՞...

Թո՛ղ որ ասեն, թե սա
Սովետական մարդուն բնա՛վ սպական չէ,
Թո՛ղ որ ասեն, անգի՛ն,
Որ մեր սերը կյանքում բնա՛վ տիպական չէ:
Թո՛ղ որ այդպես:

Սակայն

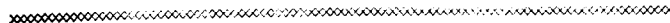
Չէ՞ որ կյանքում նա կա,
Չէ՞ որ արժան գտան նրան նիստի տանել,
Քննարկումից հետո կեսլուրջ ու կեսկատակ
Չէ՞ որ խորհուրդ տվին.
— «Կարելի՞ է անել...»:

Ո՛չ: Միայն ո՛չ այնպես, ինչպես հարմար գտան:
Ես գործ ունեմ մարդկա՛նց,
Ո՛չ թե ամեն կարգի նրանց խորհրդրդի հետ.
Ո՛չ թե թաքուն կապի,
Ես գործ ունեմ միայն սիրո ու սրտի՛ հետ...

XII

Հիմա դու տեսնում ես, իմ սիրելի՛,
Թե մեզ ո՛ր հասցրեց քո ուշացած սերը,
Քո ուշացա՛ծ սերը,
Դու չուշացա՛ծ իմ սեր:

Դատափետում են քեզ
Ու խստորեն դատում
Նրա՛ համար, որ դու
«Ընտանիք ես քանդում»:
Բախտի ի՛նչ չար կատակ
Եվ ի՛նչ ծաղր է հիմար.
Դո՛ւ, որ հենց ծնվել ես ընտանիքի համար,
Սուրբ օջախի՛,
Սիրո քո տանիքի՛ համար,
«Ընտանի՞ք ես քանդում»...

Եվ դու պարտավոր ես փրկե՛լ մի ընտանիք,
Որ շա՛տ վաղուց արդեն կործանվել է ինքը.
Հանուն կործանվածի կործանումի մատենել
Ուրի՛շ մի ընտանիք:

Ո՞ւր է այստեղ խիղճը,
Դատողությունն ուր է,
Ո՞ւր է առողջ միտքը.
Հանուն փլված մի տան՝
Մեկ այլ տանիք քանդել,
Եվ ինչպիսի՛ տանիք...

Եվ մի՞թե քեզ դատող,
Դատափետող մարդիկ չեն իմանում,
Որ դու... հեղո՛ւկ չես դու,
Որ քո ձևը փոխես այն ամանում,
Որտեղ որ քեզ կածեն...
Մի՞թե մինչև հիմա ոմանք չեն հասկացել.
Դու կենդանի՛ մարդ ես,
Ամենամա՛րդ մարդը,
Սիրո՛ղ մարդը,
Քեզ չի կարող ձև տալ ամեն կուժ ու կուլա,
Եվ որ չորստառանի «մարդ» կոչվածը կյանքում
Շա՛տ ավելի բարդ է,
Քան թե հապարատառ, թեկուզ սրբագործված, մի ֆորմուլա...

Եվ դու ինչպե՛ս հիմա բերան իսկ չքանաս,
Ինչպե՛ս դու նրանց դեմ չըմբոստանաս,
Եթե շա՛տ լավ գիտես.
Բոլո՛ր օրենքները նրա՛ համար են լոկ,
Որ պաշտպանեն կյանքում մարդկայի՛նը,
Մարդո՛ւն,
Եվ որ բոլոր տեսակ օրենքներից բացի
Կա մի օրենք ևրս— և շա՛տ խելոք.
Բոլոր օրենքների ո՛չ թե տառն են կարդում,
Այլ եռթյո՛ւնը լոկ...

Եվ դու ինչպե՞ս հիմա բերան իսկ չբանաս,
 Ինչպե՞ս դու նրանց դեմ չըմբոստանաս,
 Ինչպե՞ս չասես, որ քեզ
 Պետք է սուրբ ընտանի՞ք,
 Բայց ո՛չ ընտանիքի ծաղրանկար,
 Պետք է օջա՛խ մաքուր,
 Սիրո գողտրիկ տանի՞ք,
 Ուր չի կարող լինել ոչ մի կարիք
 Խաղալ «լավ ընտանիք».
 Մի հա՛րկ,
 Ուր հա՛րկ չկա
 Խաղալ, թե «սրա պես լավ հարկ չկա՛».
 Մի հա՛րկ,
 Ուր իսկապես չկա կեղտի նշույլ,
 Եվ ո՛չ երբեք մի հարկ,
 Ռթոեղ մութ անկյուն են կեղտը քշում՝
 Հանուն ըն-տա-նե-կա՛ն սուրբ մաքր-բու-թյա՛ն...
 Ա՛խ, չէ՛.
 Քո մեծ սրտով
 Դու սովոր չես նման մի փոքրության...

Ու ցավում է հիմա մեր վիրավոր հոգին,
 Նա ցավում է հիմա՝ ատամի՛ պես:
 Մենք և՛ երջանիկ ենք,
 Ե՛վ պատրժված հիմա.
 Դու՝ Եվայի՛ նման,
 Իսկ ես՝ Ադամի՛ պես:

Ա՛խ, ցավում է հոգիդ նրա՛ համար,
 Որ աստըծո գործած հին սխալից հետո,
 Եվ քանի՛ դար հետո,
 Այս անասոված մարդիկ նաև հիմա
 Մեր նկատմամբ, կյա՛նքըս, նույն սխալն են գործում,
 Մեզ պատժում են... գտած երջանկությա՛ն համար:

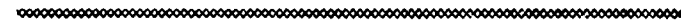
Թո՛ղ որ դրախտ պետք չէ.
 Մենք մեր ձեռքերով ենք այդ ստեղծել փորձում:
 Բայց դե ինչի՞ համար,
 Ախար ինչի՞ համար
 Պնդել, որ դու ընդմիշտ նույն դժոխքո՛ւմ մնաս:
 Բայց դե ինչի՞ համար,
 Ախար ինչի՞ համար
 Մի նոր դժոխք սարքել և՛ ինձ, և՛ քեզ համար.
 Նույնպես վարվել նաև քո մասնկան հոր՝
 Մեզանից ոչ պակաս դժբախտի հետ...

Ա՛խ, ի՛նչ հեշտ է
 Խաղալ մարդկանց խեղճ բախտի հետ...

XIII

Ես լա՛վ գիտեմ.
 Այստեղ հերոսություն է պետք,
 Հերոսություն է պետք՝
 Ինչպես երեկ կռվում:

Փոքրոգություն կյանքում ես չեմ արել երբեք,
 Մահվան հանդեպ վախից չեմ կորանում-կեռվում:
 Ճանաչում եմ և քե՛զ.
 Մենք հեռու չենք հիմա
 Հերոսական քայլից: Բողոքովի՛ն:
 Ինքըդ Չոյային ես անհունորեն նման,
 Իսկ ես շատ եմ սիրում Մատթեոսվին:
 Սակայն այստեղ մահով բա՛ն չես շահի,
 Իսկո՛ւր բան է հիմա դիմել մահի:
 Նա չի կարող այստեղ ցույց տալ մեզ օգնություն:
 Երեկ՝ կռվում մահից հերոսություն էր մեծ,
 Այսօր՝ աններելի փոքրոգություն:
 Երեկ այնտեղ մահով շահում էիր դու կյանք,

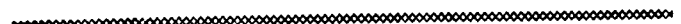

Մահըդ նոր կյանք դարձնում,
Այսօր այստեղ մահով,
Քո մի՛ հատիկ մահով,
Երեք կյանք ես կորցնում.—
Երկու՝ անբողջովին, ու երկու՝ կես.
Փոքրիկ որդիդ՝ կիսո՛վ,
Նրա հայրը՝ կիսո՛վ,
Անբողջովի՛ն՝ դու ինձ,
Ու ես էլ՝ քեզ...

Իսկ թե փոթորիկ է սա մի բաժակ ջրո՞ւմ:
Թո՛ղ որ այդպես,
Սակայն նա կյա՛նք է կործանում:

Իսկ թե մի հարց է սա,
Որ փակ նիստից պիտի լայն ասպարեզ քաշվի՞.
Իսկ թե մի հարց է սա,
Որի մասին պիտի ամբո՛ղջ ձայնով խոսվի:
Խոսվի բա՛րձքը և բա՛ց,
Եվ ո՛չ լոկ մերպեսի,
Այլ բոլո՛ր նրանց,
Բարձր նրա՛նց մասին,
Ովքեր կեպրջորեն ու կեսկատակ
Վաղը մեր նմանին խորհուրդ կտան.
— «Կարելի՞ է անշուշտ,
Մարդը մարդ է, քար չէ...»:

Չէ՛, նման խորհուրդը մեզ համար չէ:
Չէ՛, նման խորհուրդը մեզ հարմար չէ,
Մեր աշխարհի՛ն նման ու հարմար չէ:
Թեկուզ նրա՛ համար մեզ հարմար չէ,
Որ մարդն, այո՛, մարդ է, մարդը քար չէ:
Թեկուզ նրա՛ համար մեզ հարմար չէ,
Մեր աշխարհի՛ն նման ու հարմար չէ,
Որ նա մեր աշխարհին է,

Որ նա Սպարտա՛ չէ,
Որտեղ դատում էին ու խիստ պատժում գողին
Ո՛չ հափշտակության,
Ո՛չ էլ գողության մեջ խառնըվելու համար,
Այլ լոկ անբավարար ճարպըկության՝
Բռնըվելո՛ւ համար:
Իսկ մենք չէ՞ որ դեմ ենք ամե՛ն տարրության,
Ամե՛ն չափսի գողի,
Եվ առավել կըս՝ լա՛վ գողության,
Եվ առավել կըս՝ ճարպի՛կ գողի...

XIV

Իսկ ի՞նչ անել հիմա:
Անուղղելի-հիմար
Սիրտըս ահա նորից
Կուրծքըս այնպե՛ս թակում,
Այնպե՛ս է տկտկում,
Կարծես թե Մորվեի՛ այբուբենով
Ամենքին է դիտում մի գուսպ քենով,
Ամենքին է տալիս իր նույն հարցը հիմար.
— «Իսկ ի՞նչ անել հիմա»...

Սիրտըս մոլեգնորեն կուրծքս է ծեծում.
Ինչ-որ մեկն էլ
դուռն է ծեծում հուշիկ:
Հարբածի պես ելնում,
Գնում դուռն եմ բացում:
Դուռն եմ բացում—
Եվ ի՛նչ.
Դո՛ւ ես, իմ անգի՛րս,
Դու իմ տունն ես եկել,
Եվ այնպես ես եկել,
Որ որոշված ժամին վեր չկենաս
Ու մորթվողի նման դուրս չգնաս,—

Որ չգնա՛ս,
Մնա՛ս,
Ընդմիջտ մնաս...

Ու ես լուռ նայում եմ քո աչքերին,
Սիրո՛վ, ցավո՛վ լեցուն,
Տազնապներո՛վ լեցուն
Այս աչքերին:

Մի՛ տազնապիր, ոչի՛նչ, առսնձին բան չկա՛.
Թո՛ղ որ քո մանկիկը ինձ անվանի «քեռի»,
Բայց էա «քույրի՛կ» կասի վաղը մեր աղջրկա՛ն...

1952—53
Մոսկվա

ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ

Գ Լ Ո Ւ Ն Ա

... Խնդրեցի վնա՝ և ոչ գտի,
Կոչեցի վնա՝ և ոչ ետ ինձ զձայն...
... Իւղ թափեալ է անուն ջո...

«ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ»

1. Գարունն այս անգամ ձմռանը եկավ,
Այն էլ հյուսիսում.
Ես բոլորովին չէի սպասում,
Չմեռն այս վկա:
Քեզ չփընտրեցի՛, չըորոնեցի՛
Եվ... գտա հանկա՛րծ,
Ինչպես դու մի օր անունդ ես գտել,
Օ Սուլամի՛թա:
2. Օ Սո՛ւլ...
Սուլամի՛թ...
Օ Սուլամի՛թա.
Քո բիրիական անունն եմ սիրում,
Սիրում եմ, այն էլ բիրիական սիրով.
Որ երբ իր նեղիկ բառե շապիկն է աշխատում հազնել,
Թվում է հիմա հեթանոսական՝
Նույնիսկ անպարկե՛շտ,
Բայց... նրա՛ աչքում,
Ում համար սիրո սրբությունն արդեն
Դարձել է հագուստ տոնական օրվա,
Մինչ նա իմ միակ շապիկն է. մսե՛...

3. Եվ ես սիրում եմ քեզ՝ ամբողջովին:
Իսկ ի՞նչ ես, ի՞նչ ես դու ամբողջովին,
Եթե ոչ մարմին
Ու նաև արյուն:
Իսկ մնացածը՝ բառեր են միայն,
Պա՛ղ-արիեստական ու ճապա՛ղ լեզվի
Մի թարգմանություն:
Իսկ ես խոսում եմ մայրենի՛ լեզվով՝
Ադամի՛ նման
Ու Եվայի՛ հետ:
4. Օ Սուլամի՛թա, օ Սուլամի՛թա.
Մենք, կարծեմ, արդեն խնձորը կերանք,
Քանպի նա, ով որ մտքով է տրվում,
Տրվում է, անշուշտ, մարմնից առավել...
Ո՛ւր է դրախտը,
Եթե ոչ՝ միայն քո թարթիչների հովանու ներքո,
Քո
դեռ փակ
ծոցում,
որի դռները
Արդեն թակում են,
Եվ երկո՛ւ կողմից.
Քո սիրտը՝ ներսի՛ց,
Իմ ձեռքը՝ դրսի՛ց...
5. Օ Սուլամի՛թա, բա՛ց արա դուռդ:
Ես քեզ չե՛մ փնտրել, քեզ չե՛մ որոնել,
Չե՛մ էլ հարցըրել ես պահակներից
Քո՛
Իմ չունեցած-չիմացած հասցեն:
Ես ճամփորդի պես,
Ու մոլորվածի,
Հասել եմ դուռդ,

Որ և բախում է իմ ձեռքը դրսից,
 Քո սիրտը՝ ներսից:
 Ընդունիր հյուրիդ,
 Որ կդառնա տե՛ր,
 Բայց նաև՝ ծառա՛...

6. Եվ թո՛ւյլ տուր խոսել.
 Գրկելուց առաջ,
 Փարվելուց առաջ,
 Թույլ տուր քեզ նայել
 Մի փոքրը հեռվից:
 Եվ թո՛ւյլ տուր կրկնել՝
 Համբույրից առաջ,
 Համբույրի նման
 Կրկնել անունըդ.
 --- Օ Սո՛ւյ...
 Սուլամի՛..
 Օ Սուլամի՛թա...

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ

... Գեղեցիկ ես իբրև գերուսաղեմ...

«ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ»

1. Օ Սուլամի՛թա.
 Հապա շո՛ւռ արի, որ ես քեզ տեսնեմ:
2. Գեղեցիկ ես դու, ինչպես բոլորը,
 Որոնց սիրում են.
 Եվ ո՛չ ավելի ու ո՛չ էլ պակաս:
 Ի՛նչդ է գեղեցիկ՝ ուրի՛շը կասի,
 Մինչդեռ ինձ համար դու գեղեցիկ ես,
 Ինչպես բոլորը, որոնց սիրում են:
 Եվ կախարդիչ ես, ինչպես բոլորը,

Որոնց չեն տիրել:
 Ե՛վ անսովոր ես,
 Քանի որ նոր ես,
 Ե՛վ սովորական՝ քանի որ դու էլ
 Երբեք չես կարող չսիրված մնալ:

3. Դու սև ես՝ ինչպես քո ժողովրդի դարավոր բախտը,
 Եվ սևության մեջ՝ այնքա՛ն լուսավոր,
 Որքան լուսավոր անուն է տվել քո ժողովուրդը:
 Սև են աչքերըդ՝ իմ աչքերի պես,
 Եվ գիտեն նայել այնպե՛ս տրտմորեն,
 Որքան տրտում է սիրտըս ա՛յն պահին,
 Երբ ինձ թվում է, թե չե՛ս սիրելու:
4. Սև են վարսերդ, ինչքան ճերմակ է
 Դեռ փակ կուրծքը քո,
 Ավելի՛ ճերմակ
 Միշտ անհալ ձյունից իմ Արարատի,
 Որ փրկեց Նոյին,
 Ուրեմըն՝ և քե՛զ,
 Ի՛նձ ու... մեր սե՛րը.
 Ավելի՛ ճերմակ, քանի որ նրան
 Իմ աչքերի պես և ո՛չ մի սև աչք
 Դեռ չի սովերել անգամ հայացքո՛ւլ:
5. Մի՛ լինիր այսքան... այսքան սպիտակ.
 Բացվի՛ր հայացքիս և աչքերիս դեմ,
 Նաև մատների՛ս,
 Յուրաքանչյուրը՝ միս դարձած մի շող:
 Արևատուօթյո՛ւն ընդունիր մի քիչ
 Իմ հայացքի՛ տակ,
 Նաև մատների՛ս:
6. Քո կրծքի նման ճերմակ են նաև քո ատամները:
 Եթե պարկեշտ ես՝
 Մի՛ ժպտա երբեք...

7. Օ Սուլամի՛թա,
Այդպես ամաչկոտ շուռ մի՛ եկ ինձնից,
Բայց շիկնի՛ր, շիկնի՛ր,
Որ իմ նեղ խցում
Արևածագի պատրանքն զգամ ես:
Շիկնի՛ր ու թո՛ւյլ տուր,
Որ հետըդ խոսեմ՝
Փարվելուց առաջ՝
Փարվելուց առաջ՝
Մի փոքրը հեռվից
Քեզ նայեմ այնպես,
Կարծես առաջի՛ն անգամն եմ տեսնում:
8. Ա՛խ, այդ քո շիկնած այտերը մաքուր՝
Քո թուխ մազերով լուսապսակված:
Եվ քո շուրթե՛րը...
Ինչո՞ւ է թվում,
Թե քո այտերին— առաջի՛ն անգամ—
Հպվելը նույնքան դժվար է հիմա,
Որքան որ հնում հավատափոխման— դարձի բերումը,
Եվ քեզ համբուրելն— առաջի՛ն անգամ—
Նո՛ւյնն է, ինչ մի նոր տաճա՞ր ավերել,
Թե՞ հիմնադրել մի եկեղեցի...
9. Քո պարանոցը՝
Ազնիվ մարմարե մի վե՛հ աշտարակ,
Որտեղից— դարե՛ր— մարդիկ են կախվել՝
Ինձ նմանե՛րը...
Նման երջանիկ կախաղանի դեմ
Ես չե՛մ բողոքում:
10. Օ Սուլամի՛թա
Դու ամաչելուց շրջվում ես ինձնից:
Ա՛հ, քո կոնքերը քնար են խարված:
Դու չե՛ս կամենում, որ ամբողջ գիշեր

Քնարը հնչի,
Որ իմ մատները ողջ գիշերն ի լույս
Սաղմոսնե՛ր երգես.
«Օ Սո՛ւլ...
Սուլամի՛ր...
Օ Սուլամի՛թա...»:

11. Օ Սուլամի՛թա,
Տեսնո՞ւմ ես, թե քեզ ինչպես եմ սիրում.
Առասպելական քո նախապապի՝
Սողոմոնի՛ պես:
Նրա արյունից մի՞թե մի կաթիլ
Հորձանք չի տալիս քո երակներում:
Որտեղի՞ց հապա
Նրա արյունը օտարի՛ս սրտում՝
Ի՛մ սրտում, որ քեզ
Սիրում է այսպես՝
Աստվածաշնչյան ա՛յնտեսակ սիրով,
Որ երբ իր բառե շապիկն է հագնում,
Թվում է այսօր հեթանոսական՝
Նույնիսկ անպարկե՛շտ,
Բայց... նրա՛ աչքին,
Ում համար սիրո սրբությունն արդեն
Դարձել է հազուստ տոհմակա՛ն օրվա:
Իսկ նա իմ միակ՛ շապիկն է. մտե՛:

12. Ես քեզ սիրում եմ քո նախապապի՝
Սողոմոնի՛ պես,
Որ մի արքա էր,
Մինչդեռ ես...
Գիտե՛ս,
Ես ինչ-որ չափով նո՛ւյնպես արքա եմ:
Ո՛չ նրա համար, որ ունեցել եմ
Հարձեր ու կանայք,

Ո՛չ էլ նրանով, որ ես կարող եմ
 Երգ երգոց թողնել:
 Եթե ինձ համար թագուհի ես դու,
 Ի՞նչ եմ ե՛ս հապա,
 Ինչպե՞ս ի՛նձ կոչել, եթե ոչ արքա,—
 Այլ կերպ չի՛ լինում.
 Թագուհիները ց՞րբ են պատկանել մանկավիճիկներին...

Չ Լ Ո Ւ Ն Գ

Մուտք ինձ ի տուն գինույ...
 Վասնզի խանդակաթ եմ սիրով...

«ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ»

1. Երուսաղեմում երբևէ չեղած աղջիկնե՛ր խարստյաշ,
 Դուստրե՛ր Հյուսիսի.
 Ի՛նձ էլ սնուցեք կապուղիչ գինով,
 Քանի որ սիրուց ես նվաղում եմ:
2. Ես նվաղում եմ, իսկ կրծքիս ներքո
 Կախված է տես ծանրաքար մի բեռ՝
 Սեփական սի՛րտըս:
 Նա ծա՛նր է դարձել,
 Եվ... ծանրը այնքա՛ն,
 Որ հապիվ մի ցուլ իր մեջքին տանի:
 Իսկ մինչև անգամ եթե ցուլ եմ ես,
 Այդ բեռը գոնե մեջքի՛ս չեմ կրում,
 Որ դյուրին լինեք.
 Այդ ծանրությունը ներսումս է կախված:
 Երուսաղեմում երբևէ չեղած խարստյա՛շ աղջիկներ,
 Ինձ էլ սնուցեք կապուղիչ գինով,
 Քանի որ— տեսե՛ք— ձկվում եմ արդեն
 Սեփական սրտիս ծանրության ներքո:

3. Երուսաղեմում երբևէ չեղած խարստյա՛շ աղջիկներ,
 Դուստրե՛ր Հյուսիսի.

Երուսաղեմում երբևէ չեղած
 Երուսաղեմի դուստրը սևահեր
 Ի՛նձ չի պատկանում:
 Նա կա և չկա՝ ինչպես երկինքը,
 Ինձ է- իմը չէ՝ ինչպես որ ինքը...

4. Ողջ գիշերն ի լուսս իմ մահճակալին
 Փնտրում եմ նրան, չեմ գտնում սակայն:
 Ողջ ցերեկն ի բռնս իմ նեղ սենյակում
 Կանչում եմ նրան, և ձայն չի տալիս:
 Եվ դուրս եմ գալիս,
 Որ փողոցներո՛ւմ որոնեմ նրան:
5. Երուսաղեմում երբևէ չեղած աղջիկնե՛ր խարստյաշ,
 Դուստրե՛ր Հյուսիսի.
 Երուսաղեմում երբևէ չեղած
 Երուսաղեմի դստերն եմ փնտրում,
 Փնտրում եմ նրան ես փողոցներում,
 Փնտրում եմ նրան նաև ձեր դեմքին,
 Գտնում եմ մի մա՛ս, մի նշո՛ւյլ, մի շո՛ղ,
 Իսկ իրեն՝ բնա՛վ:
6. Երուսաղեմում երբևէ չեղած խարստյա՛շ աղջիկներ,
 Թե պատահաբար հանդիպեք նրան՝
 Երուսաղեմի թխահեր դստեր,
 Ի՞նչ պիտի ասեք:
 Երդվեցնում եմ ձեզ. ասացեք նրան,
 Որ ես հիվանդ եմ կարեվեր սիրով:

7. Ասացեք նրան, որ սիրում եմ ես
 Նրա անծանոթ մորը սիրելի,
 Նրա դարավոր արյունն եմ հարգում,
 Ինչպես հարգում են հղիությունը:

8. Երդվեցնում եմ ձեզ. ասացեք նրան,
 Որ սերն իմ հին է ու վաղընշական՝
 Իր բազմադարյան
 Հրեական արյան
 Եվ նոր՝
 Նոր վարթնած իր սրտի՝ նման,—
 Հին ու նոր՝
 Ինչպես առավոտն ինքը:

9. Դուք լսո՞ւմ եք ինձ, խարտյա՞շ աղջիկներ:
 Դուք գիտե՞ք արդյոք, թե ի՞նչ եմ ուզում,
 Որ ասեք նրան՝ այդ սևահերին:
 Երդվեցնում եմ ձեզ, ասացե՞ք նրան.
 Ուզում եմ լինի նա սերն իմ վերջի՛ն,
 Իսկ ես էլ՝ նրա առաջի՛ն սերը:

10. Երուսաղեմում երբեք չեղած աղջիկնե՛ր խարտյաշ.
 Թե իմ փոխարեն դուք պատահաբար հանդիպեք նրան՝
 Երուսաղեմի մրահոն դստեր,
 Ասացեք, որ նա մի փակ այգի է,
 Այգու մեջտեղում՝ դռնփակ հնձան,
 Բուրող հնձանում՝ եռացող գինի,
 Իսկ դուք, բարիներ, սնուցում եք ինձ
 Ուրի՞շ մի գինով,
 Որպեսզի սիրո անհագ ծարավից
 Ես չնվաղեմ:

11. Երդվեցնում եմ ձեզ. ասացեք նաև,
 Որ եթե հանկարծ նա ինձ որոնի,
 Եթե իմ դուռը նա բախի հետո,
 Եվ նույնիսկ կանչի՛,
 Ինձ ձա՛յն տա սիրով՝
 Կլսի միայն
 Իր խզվող ձայնի արձագանքը թույլ.
 Կյանքի և սիրո եզերքին ընկած

Խեցին կա՛,

Սակայն...

Անփոփոխ խեցու խեղճ բնակիչը
 Հափշտակված է օտար գազանից
 Եվ կամ թաղված է իր քարե բնում...

12. Երուսաղեմում երբեք չեղած աղջիկնե՛ր խարտյաշ.
 Թե հանկարծ տեսնեք Երուսաղեմի սևակըն դստեր,
 Ավելացրեք,
 Որ առայժմ ես ննջում եմ անուժ,
 Բայց դեռ արթուն է սիրտըս նվաղուն:
 Թող նա շտապի՛,
 Թե չէ՝ կուշանա՛,
 Թե չէ՝ կլսի
 Ոչ թե իմ կանչը,
 այլ վերջին ճի՛շը...

Գ Լ Ո Ւ Ն Դ

Ահեակ նորա ընդ գլխով ինով, և՛ աջ
 նորա պատեսցե կինև...

ԵՐԳ ԵՐԳՈՑ»

1. Եվ դու չուշացա՛ր.
 Դու շտապեցի՛ր,
 Իմ Սո՛ւլ...
 Սուլամի՛...
 Իմ Սուլամի՛ թա...

2. Իմ Սուլամի՛ թա.
 Եկար վազեվալ՝
 Եռամյա կայտառ զամբիկի նման,
 Եվ զամբիկի պես գեղեցիկ՝ եկա՛ր:

3. Եկա՛ր... և իսկույն, իմ Սուլամի՛թա,
 Հազարամյակներն իմ ու քո միջն ասես ջնջվեցին...
 Ես այգի չունեմ,
 Որ հիմա քեզ պես դալար վազերից
 Կողերիդ համար մահիճ պատրաստեմ:
 Ես այգի չունեմ... և այգի՛ս չեկար:
4. Մայթե՛ր կան հիմա
 Ու գորշ քաղաքնե՛ր,
 Շենքե՛ր բազմահարկ,
 Նրանցից մեկում՝
 Սենյակ մի նեղիկ:
 Դու այնտե՛ղ եկար:
5. Եկար փարվեցիր՝
 Քո ամբողջությա՛մբ:
 Մամուռն է այդպես քարերին փարվում,
 Եվ արշալույսի գույները՝ երկնին:
 Ու ես այդ պահին զգայուն էի՝
 Ինչպես քո մա՛ջկը,
 Եվ մաքուր էի՝
 Ինձ վրա հառված հայացքի՛դ նման:
6. Եվ դու բացվեցի՛ր...
 Այդպես բացվում է մահճում երեխան,
 Մթնում՝ ծաղիկը:
 Ու ես այդ պահին՝
 Քո անմեղության բույրերից արբշիռ՝
 Մոռացա իմ ողջ անցյալը հարուստ
 Ու երջանկացա իմ... աղքատությա՛մբ:
7. Ու տրվեցի՛ր դու՝
 Ծնվելով նորից:
 Այդպես տրվում է հողն արմատներին,

- Իր հունին՝ ջուրը:
 Ու ես հասկացա, որ ես ո՛չ մի տեղ
 Այնքան չեմ զգում իմ գոյությունը,
 Որքան քո՛ գրկում:
8. Ես այլ բան չէի,
 Քան մի ապակի,
 Որ թափանցիկ է— լույսը չի բեկում:
 Եկար ու նրան ամալգամ դարձար,
 Եվ ինձ դարձրիր դու մի հայելի,
 Ուր անդրադարձավ սերըդ երփներանգ...
9. Իմ սերերն իրար և՛ նման էին,
 Ե՛վ նման չէին,
 Ինչպես աշխարհի մեծ քաղաքները:
 Եկավ սերը քո
 Եվ ծննդավա՛յր դարձավ ինձ հաճար...
10. Իմ Սո՛վ...
 Սուլամի՛...
 Իմ Սուլամի՛թա:
 Գիշերը կարծես իր սկիզբն առավ
 Քո թուխ վարսերից
 Ու ծավալվելով՝
 Վերըստին եկավ խառնըվեց նրանց.
 Երկինքը նորից
 Չբաղվեց աստղեր տեղաշարժելով,
 Բայց մենք չտեսանք ո՛չ այս և ո՛չ այն.
 Քո գլխի տակ էր իմ ձախը դրված,
 Եվ քո մեջքն էի պատել իմ աջով.
 Չկա՛ր ժամանակ,
 Չկա՛ր նաև միտք.
 Կար շնչառություն, և,
 Որ ջատ էր նման
 Օվկիանոսների տուրևառությա՛ն...

Գ Լ Ո Ւ Ն Ե

Ես ննջեմ, և սիրտ իմ արթուն կայ...
Դիր պես իբրև գկնիք ի վերայ սրտի
Քո... վասնպի հպօր է իբրև գմահ սեր...

«ԵՐԳ ԵՐԳՈՅ»

Լաւ են երկու, քան գմի... պի եթէ
ննջեսցեն երկուք՝ շեռուցանեն գմի-
մեանս, իսկ մին՝ գիա՞րդ շեռուցու...

«ԺՈՂՈՎՈՂ»

1. Իմ Սո՛ւլ...

Սուլամի՛...

Իմ Սուլամի՛թա:

Ես այլ բան չէի,

Քան մի ապակի,

Որ թափանցիկ է— լույսը չի բեկում:

Եկար ու դարձար նրան անալգամ,

Եվ ինձ դարձրիր դու մի հայելի,

Ուր անդրադարձավ սերըդ երփներանգ:

<Իմա դու չկա՛ս,

Ու ես վերըստին

Ահա հայելուց ապակի դարձա՛

Մի սովորակա՛ն-աննե՛րկ ապակի,

Որ թափանցիկ է— լույսը չի բեկում...

2. Ինձ արդեն վաղո՛ւց այնպես է թվում,

Թե ես ննջում եմ, իսկ սիրտս արթուն է:

Եվ փնտրում եմ քեզ,

Սակայն չեմ գտնում,

Ու կանչում եմ քեզ,

Բայց ձայն չես տալիս.

Տարածությունն է ընկած մեր միջև,

Ինչպես մի սահնա՛ն,

Որ բաժանում է

Երկու թշնամի երկիր մեկմեկուց:

Իսկ մենք— թշնամի՛...

3. Գարունը նորից

Իր վտանգավոր քարոզն է կարդում,

Կոչեր է անում ինչ-որ նոր սիրտ,

Եվ չի հասկանում,

Որ վտանգավոր իր քարոզի դեմ

Թե ես արթուն եմ՝ իմ սիրտն է քնած:

4. <Եռու ես, հեռո՛ւ,

Ու ձայն չես տա ինձ՝ որքան էլ ձայն տամ:

Գիտե՛մ, որ չկա՛ս,

Ու չե՛մ գտնի քեզ՝ որքան էլ փնտրեմ:

Բայց... մի՞թե սրտին բան կհասկացնես:

Նորից ակամա ելնում եմ փողոց,

Սանրող հայացքով իմ շուրջն եմ նայում:

Մայթերը լի են ժպիտ-ծիծաղով,

«Ներողություն»-ով ու «համեցե՞ք»-ով,

«Ցտեսություն»-ով ու «բարև»-ներով.

Բոլո՛րն այստեղ են— իրենց տեղերում,

Միայն դո՛ւ չկաս— իմ սիրտն է թափուր...

5. Եվ նո՛ր հասկացա,

Որ ես էլ, գիտե՛ս, ես էլ եմ նախանձ:

Նախանձում եմ ես սիրող զույգերի՛ն.

Շրջում են գրկված, ձեռք ձեռքի, կիպ-կից:

Մենայի եմ լույ ե՛ս,

Դո՛ւ չկաս, լույ դո՛ւ:

1

6. Չեռքիս ասիերը հավել եմ ուլում:

Ո՞ւր է կրակը.

Քո ձե՛րքը չկա:

Մատներս ուզում են լույս ու շող հունցել,
 Ո՞րք են ուսերըդ,
 Եվ լանջող ո՞րք է:

7. Եվ ամենուրեք ծաղիկ են ծախում,
 Սիրա՛ծ ծաղիկըդ:
 Ես ո՞ւմ նվիրեմ:

8. Հեռախոսային խցերն ազատ են,
 Եվ խոսավողի կեռերը բոլոր
 Չորս կողմից ինձ են հարցական նայում:
 Ո՞ւմ վանգահարեմ, եթե դու չկաս:

9. Ին ես պատված եմ
 Մեր անցած օրվա հուշերով այնպես,
 Ինչպես Պոմպեյը՝ սառած լավայով:

10. Եվ ինձ վրա են լույս ու ստվերով՝
 Ա՛յծըմ և ընդմի՛շտ:
 Ա՛յծըմ և ընդմի՛շտ
 Այդ քո ստվերից ու լույսից՝ արդեն
 Շերտավոր եմ ես,
 Ինչպես հովապը:

11. Ա՛խ, երանի թե
 Իմ տառապանքը բռնազրբավեն
 Եվ անմիջապես հանեն աճուրդի՝
 Ցանկացա՛ծ գնով:
 Եվ ո՞րք էր հանկարծ ձերբակալեին
 Ու տային դատի
 Կարոտ հորջորջված այս հանցապարտին:

Իսկ այս հուշե՛րը,
 Որ կենդանի են կենդանի մարդուց,
 Ինչո՞ւ չեն կարող
 Հանկարծ ենթարկվել ավտոաղետի...

12. Իմ Սո՛ւլ...

Սուլամի՛ր...

Իմ Սուլամի՛ թա.

Առանց քեզ ապրելն այնքան է հիմա
 Անհասկանալի ու տարօրինակ,
 Որքան սառույցի կամ ձյունի վրա
 Վառվող խարույկը:
 Ու ես ապրում եմ
 Այդպե՛ս վառվելով:

13. Դու կարծես չկաս
 Ու չես լինելու,

Այլևս ինձ համար մեռած ես կարծես:

Սակայն ես գիտեմ,

Որ դու անմահ ես,

Ինչպես անմահ է կրակն աշխարհում.

Այստեղ կհանգչի,

Կվառվի այլուր:

Եվ դու—ինձ համար— չե՛ս մեռնի երբեք,
 Ինչպես չի մեռել

Քո նախա-նախա-նախամայրիկը,

Որ քո սիրելի անունն էր կրում,

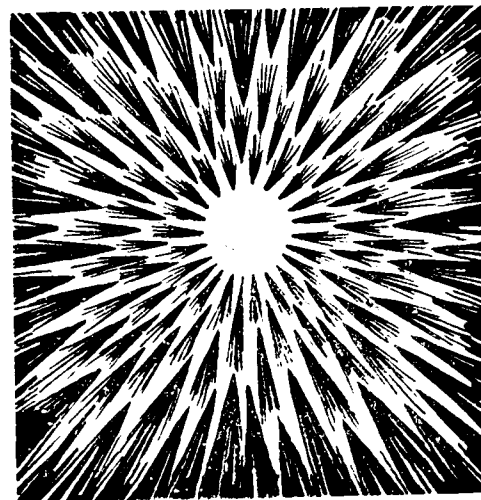
Իմ Սուլամի՛ թա:

14. Եվ ուզում եմ ես փորձըս մոռանալ,
 Ահավոր փորձը իմ ամբո՛ղջ կյանքի,

Եվ ի հակառակ՝ անկասկած ասել,
Որ կմոռանա շունը տիրոջը,
Ծառն՝ իր ծաղկելը,
Ցուլն՝ իր բառաչը,
Եվ ժամապահն՝ իր նշանաբանը,
Սակայն ո՛չ ես՝ քե՛զ,
Իմ Սո՛ւլ...
Սուլամի...
Իմ Սուլամի՞թա...

1957 դեկտեմբեր, 1960 մայիս
Մոսկվա

ՆԱՀԱՆՁ ԵՐԳՈՎ

I

Ես շատ էի նման այն հեքիաթի կատպին,
 Որ երբ մինչև անգամ չքանում է աչքից՝
 Վառ ծայիտը նրա դեռ մնում է երկա՛ր...

Ես գյուտարարն էի քո այն գեղեցկության,
 Որ միգուցե չկար ինձնից առաջ
 Եվ չլինի գուցե ինձնից հետո:

Ու նիրհեցի (գուցե և քնեցի՞)
 Քո այդ գեղեցկության ստվերի տակ՝
 Բոլոր կասկածներս արձակուրդի ճամփած
 Եվ ծածկված տաքուկ այն չգիտեմ ինչով,
 Որ կոչվում է... հավա՞տ, վստահություն՞ն:

Արթնացել եմ արդեն:

Օ, չէ՛, արթնացրի՛ր:

Եվ իմ գրչի ծայրից, օր-ցերեկով,
 Մի պուտ սթին գիշեր հենց նոր կաթեց
 Այս միամիտ-անմեղ
 Մաքուր-ճերմակ թղթին,
 Մաքուր-ճերմակ՝
 Ինչպես ինքզնի երեկ...

II

Ես գիտեի հաստա՛տ,
 Ես գիտեի վաղո՛ւց:
 Դա գիտեի՝ նույնիսկ քո ծննդի՛ց առաջ:

Ես սպասում էի և գիտեի՛
 Կգա՛ս:

Եվ գիտեի նաև, որ ինձ համար
 Քո զայտոյան օրը պետք է լինի
 Սարսափելի, բայց և հանդիսավոր այնքան,
 Որքան հավատացյալ մարդու համար
 Այնկալված օրը Ահեղ Դատաստանի:

Հավատացյալն եմ ես մշտայցելու սիրո,
 Եվ օրերի օրը հասա՛վ.
 — Եկա՛ր:

Գործած և չբաված իմ մեղքերի ծովից
 Ես դուրս եկա մաքուր՝ որպես որոր ճերմակ:

Եվ ինձ պետք չէր դրախտ կամ երեմյան այգի.
 Քաղաքամերձ անտառ և այգիներ կային...

III

Քաղաքամերձ անտառ և այգիներ կային,
 Որ ինձ համար դարձան արվեստանոց սիրո...

Թե մինչև իսկ կայիր դու ինձանից առաջ՝
 Ես քեզ միանգամայն նորի՛ց ստեղծեցի,
 Բեկ տվեցի նո՛ր կերպ՝
 Ըստ իմ սիրո:

Ու երբ քաշված մի կողմ՝
Քեզ նայեցի հեռվից.
Սառած իմ աչքերը միանգամից դարձան
Անշեջ հիացմունքի կրակարան երկու:

Ո՞վ չի սքանչանում իր իսկ ստեղծածով...

Իրոք, այդ ես էի, որ քեզ ստեղծեցի,
Այդ ես էի, որ քեզ կյանք տվեցի կյանքում.
Եվ վաղ թե ուշ պիտի դու ապրեիր
Քո առանձին՝ կյանքով:

Եվ ապրեցի՞ր:

Իսկ ես սիայն մարդ եմ:
Ես առտված չեմ բնավ,
Որ բարկանամ հանկարծ և որոշեմ.
— «Ե՛ս տվեցի քեզ կյանք,
Ես էլ ետ եմ առնում»...

IV

Աղջիկները կյանքում ուռենու են նման.
Շա՛տ արագ են աճում:

Եվ աճեցի՞ր:

Ինչ ես էի պզու՛մ հասցըրեցիր պզալ,
Ինչ ես էի սիրում դու սիրեցիր:

Ինձ հետ— կմոռանա՞մ— դու երջանիկ էիր
Ավելի, քան գուցե

Դաղձը՝ առվի ավին,
Ցուլի վզին՝ պանզը,
Ջրհորի մեջ՝ աստղը:

— Քեզ ի՞նչ եղավ հանկարծ,
Իմ բախտավո՛ր...

... Քո երգեցիկ քայլից
Իմ ականջի համար
Անդուլ դղրդացող այս քաղաքի
Դժոխային աղմուկն ու ժխորն էր լռում:

— Նվագդ ինչո՞ւ լռեց,
Իմ երգեհո՞ն...

... Ոչ մի արդուկ կյանքում չի՛ հարթեցնում կնճիռ:
Քո ձեռքն— ի՛նքդ գիտես— շա՛տ դյուրին էր հարթում.
— Ձեռքդ ինչո՞ւ չվեց՝
Ամռան կեսի՛ն...

... Սերն իմ գեղեցիկ էր քնած մանկան նման,
Որ ծպտում է նաև՝ երապի մեջ:

— Ինչո՞ւ արթնացրիր՝
Լացացնելո՞վ...

... Բայց նման չե՛մ հիմա ես այն մանկանն արդեն,
Որ հարցնում է նաև իր իմացա՛ծ բանից:

— Չե՞ որ ինքս գիտեմ.
Աղջիկները կյանքում
Ուռենու են նման—
Աճում են շո՛ւտ այնպես:

Եվ աճեցի՞ր:

<Իմա
Ի՞նչ կա պարմանալի,

Որ քո ըստվերի տակ,
Քո շվաքի ներքո
Նաև ուրիշներն են հանգրստանում...

V

Ա՛խ, ես սիրո հարցում երեխա եմ տարեց...

Ու ծխամորձն է լոկ իմ ստընտուն բարի
Եվ իմ աղախինը, որ չորս կողմից հիմա
Շրջապատում է ինձ իր հոգատար ծխով:

Բայց չորս պատերի մեջ բանտված ծուխը հլու
Համբերությունն արդեն իսպառ հատած,
Ապրատամբում իմ դեմ,
Իմ աչքերն է ճանկում:

Ես ամեն ինչ գուցե կյանքում լինեմ՝

Բայց բռնակա՞լ—

երբե՞ք,

Ինչպես էլ նա կոչվի՝

«Հա՛յր», «ղեկավա՛ր», «արքա՞»,—

մինտո՛ւյնն է:

Ու ես բաց եմ անում լուսամուտիս փեղկը՝
Ապատություն շահած ծխին ուղեկցելով
Ներողություն հայցող իմ հայացքով տխուր...

Նո՛ւյն հայացքով հիմա ուղեկցում եմ և քեզ,

Ալվելի ճիշտ՝

Ինքըս նահանջում եմ դանդաղ,

Միշտ դեպի քեզ՝ դեմքով,

Մեջքով՝ դեպի այնտեղ,

Որտեղ դու չես լինի,

Բայց կլինես նաև՝
Թեկուզև այն բարի հիշողությամբ,
Թե քեզ ապատեցի՝

չսպասելով

Քո ապշատամբ խոսքին

Եվ ակնարկին անգամ...

VI

Բայց քո սե՛րը... գիտե՞ս.

— Նա ինձ համար նույնն էր,

Ինչ «Ամեն»-ը՝ խորունկ հավատացյալ մեկի...

Թե պզեցած էիր՝

Մարիամ էիր մի նոր:

Թե մերկացած էիր՝

Հեղեն էի մի հին...

Ասես մի ջերմեռանդ կրակապաշտ՝

Ես քո լույսին էի միշտ կարկառվում...

Քո գրկի մեջ ես ինձ պզուց էի հնդիկ

Ու հասկանում էի, թե ինչ է «նիրվանա»...

Եթե մահմեդական ես լինեի,

Եվ լինեի նույնիսկ սուլթան մի ցուփ,

Հարեմ չէի պահի՝

Քո՛ պատճառով...

... Ու նստում եմ հիմա իմ նախընտիր ձևով՝

Այնպես, ինչպես Բուդդան՝

ծալապատիկ,

Բայց խաչված եմ պզուց՝

Քրիստոսի՛ նման...

VII

Եվ էջերն են շրջում մեր անկատար սիրո,
Ինչպես հավատացյալն՝ Ավետարանն իր սուրբ:

Շա՛տ բան անգիր գիտեմ— որպես աղոթք:
Շա՛տ բան սուտ եմ գտնում— եղել եմ կույր:
Շա՛տ բան հասկանում եմ ես նո՛ր միայն:
Շա՛տ բանի մեջ հիմա նո՛ր իմաստ եմ դնում:

Միայն հավատս է, որ... չի՛ խորանում արդեն:

Իրենց գրուխներն են թերահավատ շարժում
Մրսած վբռապառ մերկ ծառերը նույնիսկ:

Ու ես տուն եմ դառնում՝
հասկանալով,

Որ ես՝

հավատաքա՛ղջ
և հավատի ծարա՛վ,

Ես պատրաստ եմ հիմա
էժան-հարմար գեղով

Սե՛ր վաճառել նույնիսկ,

Միայն թե տան հավատ.

Միայն թե կասկածը չփոսանա իմ մեջ,

Ինչպես տաք երկաթը՝ շեղջի մեջ ձյան,

Ինչպես պտուղի մեջ՝ իր իսկ ծնած ճիճուն.

Միայն թե այլևս չմտածեմ,

Որ շուրթերը նաև համբույրով են ստում

(խուլով ստելն ասես քիչ էր, տե՛ր իմ աստված):

... Ինձ պես գունատ պատից՝
քո փոխարեն,
հիմա,

Տիցիան կոչված ինչ-որ արդար մեկի կամքով

Իր մեղքերն է լալիս Մագդաղինեն՝
քույրդ:

Եվ հակառակ գլխիս ու հակառակ կամքիս,
Սիրտը՝

անուղղելի՛ն,

այդ հիմա՛րը,

դարձյալ

Հայաքել է ուզում տեղեկանքներ սիրո
Եվ հավատի չեղյալ կամ սուտ վկայական՝
Հենց որ խոսում ես դու սիրելո՛ւ պես:

Ու ես խեղդելո՛ւ պես քո ձեռքերն են սեղմում...

VIII

Ես աշխարհ եմ եկել,
Որ... ամենքի՛ն ներեմ,
Բայց ո՛չ երբեք նրան, ում սիրում եմ:

— Ինձ նմաններն անգամ... սիրածին չե՛ն ներում...

Բայց ես ի՛նչ եմ ասում: Ինչի՞ համար:
Է՛հ, ասելը հեջտ է:

Թե ասելով լինե՛ր՝
Կարելի էր շուռ տալ աշխարհն իրոք
Եվ իսկույն էլ տեղը մի նոր աշխարհ շինել...

Ու ես, որ ինքնակամ դատապարտել եմ ինձ
Մի՛ տնային կոչված՝ բանտարկության,
Բողոքարկման մասին անգամ չխորհելով՝
Լոկ այիքն եմ փոխում ռադիոընդունիչի,
Ինչպես ուրիշները իրենց սերն են փոխում:

Դրու՛մ սառնասանիք,
Եվ ձմռան մեջ, հանկարծ,
Իմ հին բարեկամը, որ Բրան է կոչվում,
Տարածում է ամա՛ռ,
Լույս ու արև՛,
Ջերմություն է սփռում
Ու փռուս շոգ:

Եվ ձմեռն է չվում՝ թռչունի պես ճերմակ:
Ու սուտ-մագաղաթե այն թղթերը շերտ-շերտ,
Որ պինդ սուղնձվելով նեղ ճեղքերին բոլոր՝
Ասես հազցըրէ՛լ են իմ տան պատուհանին
Աջտրական մարդու գոլ-գոլ հագուստ,—
Մի վայրկյանում պոկվում-ընկնում են վար,
Եվ բաց պատուհանը շքադուռ է դառնում
Արքայաբար մտնող ամռան համար:

Այս դարը հերքումն է բոլո՛ր հրաշքերի
(Նան՝ հավերժական կոչված սիրո),
Սակայն ներշնչումով իմ այն բարեկամ՝,
Որ Բրան է կոչվում և այցելում հաճախ,
Հրաշքին եմ նորից ես հավատում խորունկ:

Եվ ամառը՝
Կախած ինձ իր փեշից,
Իսկ քեզ թևըս գցած՝
տանում է մեզ
Քաղաքամերձ անտառ...

Դու հիշո՞ւմ ես արդյոք...

Այնտեղ ամառային սուվերն անգամ
Թեթև հագուստի հետ մտնում վեճի
Ու հաղթում էր նրան
Եվ ստիպում,

Որ կանաչի վրա կարկատանվենք՝
Ստեղծելով մի հին բարձրաքանդակ:

Դու հիշո՞ւմ ես արդյոք...

Պճնում էի ես քեզ
Անտառային լայնթուփ տերևներով
Ու պսակում էի շարով ծաղիկների,
Որ դու ամեն ինչով ճավայուկի դառնաս,
Ու մեզ մի պահ զգանք ջունգլիներում...

Դու հիշո՞ւմ ես արդյոք...

Ինչո՞ւ հիջել սակայն:

Չէ՛, ավելի լավ է, որ հասկանամ հիմա,
Թե քեզ կորցրեցի ջունգլիներում կյանքի,
Թե իսկապես շուտով ամառ կգա կրկին,
Բայց մենք էլ չենք լինի մեկըս մեկի համար...

Կգա կրկին ամառ,
Եվ տառապած փոշին
Ազահ կներծըծի անձրևի ջուրն այնպես,
Ասես վալերյանի կաթիլներ է ըմպում,
Որ չլինի ինձ պես ուշագնաց...

IX

Եվ ինձ նման ամպած երկինքն է լուռ ձևում:
Ու մայթերն են իրենց դեմքին շպար դնում:

Դու ջունեիր ոչ նե՛րկ,
Ոչ շպար ու սնգո՛ւյր:

Դու ի՛նչ էիր, գիտե՞ս, թե ի՛նչ էիր:
Դու կին էիր, բայց և աղջիկ ու քույր,

Մտիկի պա՛ն նման ուղիղ ու ջինջ էիր,
Իշակաթնո՛ւկ չէիր, այլ սինձ էիր,
Գինի՛, որ չի տալիս մրուր-տականք:
Եվ ի՛նչ:

Դու քե՛զ չէիր, այլ ի՞նձ էիր
Այս ամենի համար լոկ պարտական...

X

Չյուն է գալիս կրկին:
Եվ վաղո՛ւց է արդյոք:
Հանդիպակաց շենքի քիվ-ճակատի լայնքին
Նա նստել է հիմա
Վիրակապի նման:

Իսկ իմ խեղճ ճակատը, ի՛նչ է, կարիք չունի՞:

Ու ես դուրս եմ գնում՝
Ապաքինման հույսով:

Անհոգորեն սուլող ինչ-որ ջահել քամի,
Ինչպես երևում է՝ դեռ չսիրահարված,
Իմ պատանի կյանքն է հիշել տալիս կարծես...

Եվ սառցապատ մայթը, որ իսկական դեմքին
Չնի փափկությունն է որպես դիմակ հագել,
Ինքն իրեն է մատնում՝
Ստում ամեն վայրկյան.
Ու ես սայթաքում եմ՝
Ետ ու առաջ,
դեմ-դեմ...

Չյունն է անվերջ տեղում:
Կարծես ուռկան լինի,

Հսկայական մի ցանց՝
Նետված երկնից երկիր:
Ասես հսկա մի ձուկ այդ ուռկանում գերված,
Ուռկանն այդ քարջ տալով ու տանելով ինձ հետ՝
Ես լողում եմ առաջ,
Ո՞ւր—
չգիտե՛մ:

Այս ձյուն-ձմեռվա մեջ՝
Ողջ իմ ներսն է տենդում,
Նոր դողերոցքով է ասես հիվանդ հոգիս,
Ուստի վարմանալի ոչի՛նչ չկա,
Թե մտքերըս բոլոր վառանցսնք են թվում...

Չյուն է գալիս: Անվե՛րջ:
Նա ե՞րբ դադար կառնի:
Ու ե՞րբ դադար կառնի և այս վրույցը մեր,
Որ նման է երկու խուպի խոսակցության...

XI

Բայց երբ վերջսկսենք մեր վրույցը կինատ,
Որ կոչվում է կարծես բացատրություն,
Ինչ որ կոկված-սոկված խոսքերի տակ ծանոթ
Պիտի ջանամ ծածկել լռությունըս հսկա,
Որ դրանով, հանկարծ, քեզ չվիրավորեն:

Միշտ խորհելով նույնը՝ պիտի չասեմ նաև,
Որ ինձանից երբեք դու չե՛ս ապատվելու,
Ինչպես չես ապատվի ո՛չ թե միայն փեջից,
Այլ քո մաշկի՛ց նաև,
Որի վրա
Իմ մատներն են թողել իրենց դաջվածքը խոր,
Որ չպիտի ջնջվի մոռացումից անգամ...

Պիտի չասեմ նաև,
 Որ աչքերս էլ փակեմ՝
 Իմ հայացքը կզգաս դու քո մեջքո՞վ նույնիսկ,
 Անգամ հապարավո՞ր կիլոմետրի վրա:
 Ու սայթաքես եթե կամ քայլերդդ խառնես՝
 Չուր մի՞ կարծիր, թե դա դարուփոսից եղավ:

Այդ իմ հայացքն է քեզ շփոթեցնում հեռվից...

XII

Էլեկտրական լարին միջտ կիպ ու հուպ
 Իր եղանով անկոթ
 տրոլեյբուսը
 մերթ-մերթ
 Շաղ է տալիս կայծի խրձեր խառն ու խոփվ,
 Շաղ է տալիս այնպես,
 Ասես անտես մի մարդ
 Ինչ-որ բան է պողում
 Խավարի մեջ,
 Օդում:

Մեր սրտերն էլ չէ՞ որ պողված էին իրար,
 Չողված էին՝
 ասես աստծու հենց ի՞ր ձեռքով.
 Ո՞չ մի սպի չկար պողման տեղում:
 Չողված էին՝
 ինչպես մոլեկուլն է պողված,
 Եվ ատոմը...

Ու մենք—բաժանվո՞ւմ ենք:

Հիմա անգիր գիտի ողջ աշխարհը.
 Երբ անբաժանելին բաժանում են՝

Անջատվում է ահե՞ղ մի ջերմություն:
 — Վկա՛ առումն ինքը:

Իսկ մեր բաժանումից... ծնունդ կառնի
 Մի այնպիսի՛ ահեղ սառնամանիք ու ցուրտ,
 Որ չի կարող չապդել եղանակի՛ վրա:
 — Վկան՝ բևեռները...

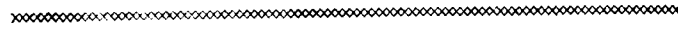
XIII

Իրոք՝
 սառնամանի՛ք,
 Այնպիսի՛ ցուրտ իրոք,
 Որ կարող է նույնիսկ ահաբեկել
 Դեռ նոր սիրահարված այն պույգերին,
 Որոնք հանդիպումի այլ տեղ չունեն,
 Բացի փողոցներից ձմեռնաշունչ:

Տեղ չունեինք մե՛նք էլ:

Ու ցրտի մեջ ձմռան
 Քայլում էինք՝
 Ասես կոխկըրտելով
 Ոչ միայն ձյուն-սառույց,
 Այլև ժամ-ժամանակ:
 Իսկ մեր շրթունքներից ու ռունգներից
 Ընդհատ պողոթկացող շնչառությունը տաք
 Ասես ծուխը լիներ այն լուռ կրակոցի,
 Որ «սոլյուս» է կոչվում օտար բառով...

Քայլում էինք՝
 գուցե ցրտից սրթաըրթալով
 Ու թերևս ցրտից փոքր-ինչ և կուչ եկած,
 Բայց... տաքանում էին մեզ նկատող մարդիկ...

Սառնամանիքի մեջ անծայրածիր
Քայլում էինք այնպես, ինչպես հավանաբար
Երկրագնդի երկու սառած բևեռների
Հայտնագործողներն են քայլել մի օր...

Եվ մենք ինչո՞վ չէինք հայտնագործող, ասա՛ր:
Ես քե՛զ էի գտել,
Գտել էիր դու ի՛նձ...

XIV

Սենյակում բուն դրած հսկա սարդի նման՝
Համայն աշխարհով մեկ իր ուտայնն է փռում
Ռադիոընդունիչը:

Երկու մատով
Ես սեղմում եմ նրա սապատները մեկ-մեկ,
Եվ որտեղի՞ց որտե՛ղ, չափացած երկու վայրկյան,
«Ավե Մարիա»-ն է մսերիս մեջ խրում
Նոտաների փուշը...

Չե՞ս նկատել արդյոք,
Որ հասնում է մի տեղ,
Սարսըռապո՛ղ՝ մի տեղ,
Երբ նվագող բոլոր գործիքները
Լոկ մի բան են ձջում.
— «Չարմանում եմ»:

Չարմանում եմ ե՛ս էլ,
Միա՛յն վարմանում եմ:

Չարմանում եմ, թե այդ ինչպե՞ս եղավ, ինչպե՞ս,
Որ կարճ պաչի փոխվեց մեր համբույրը նրկար,
Եվ ժպիտըս փոխվեց քնծիծաղի...

... Խավարուտյաց էին աչքերն իմ սև,
Մթահաված էին աչքերն իմ մու՛թ.
Չույզ լուսարձակ էին կարծես նրանք:

Չարմանում եմ, թե ո՞նց, ո՞նց պասսահեց,
Որ բնակվեց այնտեղ մթին տրամուրթունք՝
Ինչպես որ չղջիկը քարանձավում...

... Դու շատ հաճախ էիր իմ մազերը գոժում,
Որովհետև ուրիշ գովելու բան չունեմ:
Եվ ինձ վզում էի վորե՛ղ վարմանալի:

Չարմանում եմ, թե ո՞նց իմ մտքով իսկ չափացավ,
Որ կարող ես մի օր դու Դալիյա դառնալ
Եվ քո ձեռքով խուլել մազերը Սամսոնիդ...

... Իմ ձեռքերի գործը քեզ սիրե՞լն էր որ կար՝
Փայել-փայփայելը,
Գրկել-գուրգուրելը:
Հիմա նրանք ի՞նչ են.
Խեղճ գործավո՛րկ:
Ու թե նրանց նույնիսկ նշանակե՞ն նպաստ՝
Պիտի հրաժարվե՛ն:

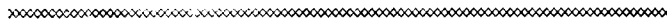
Չվարմանա՞մ...

... Ներսըս հացադուլ է հայտարարել հիմա,
Ու սիրադուլ՝ սիրտըս:
Եվ ոտներս են միայն, որ չեն հայտարարում
Իրենց գործադուլը.

փողոցներում նրանք

Կոշկատակ են մաշում:

Չվարմանա՞մ...

Ու մտքերս են գործում,
Նույն փորձանքն են փորձում.
— Սկըսելով քեզնից՝ վերադառնում են քեզ,
Այն ընտանի սովոր կենդանու պես,
Որ դուրս գալով տնից՝ տուն է գալիս վերջում,
Իսկ տունն արդեն չկա՛:

Չպարմանա՛մ...

Չպարմանա՛մ, ասա՛,
Ինչպե՛ս չպարմանամ,
Որ այսքանից հետո ես, մտովին,
Քո անունն եմ տալիս՝ շա՛տ ավելի հաճախ,
Քան վտանգված նավի ռադիո-հեռագրիչը
Իր ահաբեկ «SOS»-ը...

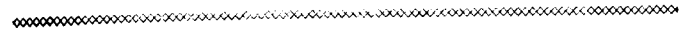
XV

Դու փորձե՛ւմ ես գտնել արդարացում.
«Սայթաքում են... ընկնում... բայց չե՛՞ որ ես...»:

Իսկ ես վերհիշում եմ քո երապը.
Իբրը թե ընկել ես ու ոտներդ ջարդել,
Բայց... չեմ կարողանում քայլել ո՛չ թե ինքըդ,
Այլ ե՛ս, քո փոխարեն, ե՛ս չեմ կարողանում...

Ե՛ս, որ երապների չեմ հավատում բնավ,
Հիմա ինչպե՛ս չասեմ,
Ասա՛, ինչպե՛ս չասեմ,
Որ այս երապը քո ճի՛շտ դուրս եկավ:

Քո՛ ոտներն են ջարդվել,
Քայլել ե՛ս չեմ կարող...

XVI

Դու սեղք բնա՛վ չունես,
Ես այլ գիտե՛մ, գիտե՛մ:
Եվ ուզում եմ ցավըս արդարացման փոխել,
Բայց և հասկանում եմ, որ դա շատ է նման
Մի աչքը շիլ մարդու այն ձգտումին,
Երբ նա նկարվում է միշտ կիսադարձ,
Կարծես պիտի աչքը շտկի նկարվելով...

XVII

Եվ սևահեր-սևաչ կարոտ կնոջ նման,
Ինձ գիշերն է կանչում—հրավիրում՝
Տաք ժպիտով կառ-վառ իր լույսերի,
Իր գինդերով լամպե,
Ռեկլամ-հեռագրերով:
Եվ չգիտի խեղճը,
Եվ չգիտի, թե ես,
Ե՛ս, որ հայացքով իմ
Անցնող-դարձող կանանց
Մեխում էի մի պահ իրենց տեղում
Եվ տիրաբար անխոս հրամայում.
«Կանգնիր՝ քեզ աչքերով սիրե՛մ մի քիչ»,—
Ես դարձել եմ հիմա ինչ-որ էակ անսեռ...

Ու ես դուրս չեմ գնում,
Ես իմ տանն եմ մնում,
Ռտեղ մի այնպիսի՛ մթնոլորտ է հիմա,
Այնպիսի՛ գարշ մի օդ, որից հավանորեն
Կատկեին և՛ ճանձ, և՛ փայտոջիլ...

Իսկ աչքերիս առաջ, նույն սեղանին,
Հարցականի պես կեռ նույն լամպն է միշտ տնկված՝
Կոպիղ այնքա՛ն նման լուսամփոփով:

Ու մտքերս են հիմա իմ ուղեղը խածում՝
Իշամեղուների անտես պարսի նման...

Ու բերանըս հիմա ասես դուռն է դառնում
Այն մութ քարանձավի, որտեղ ձմռան մուտին
Տարթն են կրակ տալիս հովիվները...

Եվ իմ տառապանքը նորից նմանվում է
Մեր լեռնային կեռուսն կածաններին...

Ա՛խ, այդ լեռնաշխարհը...

Թե լինեի այնտեղ
Եվ այս կեսգիշերին ելնեի բակ՝
Սյա արթըմնի ծանրը մղղձավանջից
Դուրս հանելու բարի կամեցությունս,
Ինձ կղիմավերեր մի ողջ հաչո՛ղ երկինք...

Դու չպիտի՛ տեսնես այդ երկինքը երբեք,
Եվ չպիտի՛ պզաս, որ այդ լեռնաշխարհում
Երբ նայում ես վերև՝
Գիշերային երկնին,
Ասես զույգ ա՛ջք չունես,
Այլ զույգ հեռագիտա՛կ...

Թե լինեի այնտեղ
Ու դուրս գայի հիմա
Չեղնածածկ ու կավե մեր տնակից,
«Քար-կշեռքը» պիտի աչքերիս դեմ ճոճվեր:

Ինձ թվում էր, թե նա իր թաթերով
Լույս ու մութն է կշռում ապնըվորեն,
Որ հաշտեցնի երկու վիճող հարևանի՝
Գիշեր-ցերեկվանը:

Իսկ հիմա նա
Հավանաբար պիտի իմ կորուստը կշռեր՝
Մի նժարին դրած քո արդարացումը...

XVIII

Գարնան քայլն եմ լսում,
Հասեհաս է արդեն:

Իսկ դու հեռանում ես:
— Գնաս բարո՛վ:

Գնա՛, սակայն հիշի՛ր,
Կան այգիներ,
Որոնց շուտով երբ դու այցի գնաս,
Ծանոթ ծառերը քեզ պիտի հարցնեն անշուշտ.
— Իսկ ո՛ւր է նա... ո՞նց թե...

Դու մտածիր,
Թե ի՛նչ պիտի նրանց պատասխանես:

Կա նստարան կանաչ:
Պիտի կանչի նա քեզ,
Եթե մինչև անգամ փոխես ճանապարհըդ,
Եվ իր կանաչ դեմքը թուխ բիրբերիդ հառած՝
Պիտի հարցնի.
— Ո՞վ է այս օտարը կողքիդ...

Լիճ կա վրոսայգում,
Կան նստակներ ափին:
Ամեն անգամ հենց որ թիերն անվարժ բանեն՝
Չուրը պիտի հարցնի.
— Ո՞նց թե... առանց նրա՞...

Ճոճ կա լճի ավիին,
 Հսկայակա՛ն մի ճոճ,
 Որ պտույտ է գործում շուրջանակի
 Եվ վույգեր է ճոճում՝
 Նրա՛ համար կարծես,
 Որ նոր ծնված սերը հասունանա:

Ճոճն այդ,
 Քեզ տեսնելով ուրիշի հետ՝
 Իր պտույտով պիտի գծի մի մե՛ծ... պրո:

XIX

Ես չեմ եղել Համկետ,
 Չեմ էլ ուզում լինել.
 «Լինել-չլինելը» մեզանից չէ կախված...

Եթե պետք է, որ ես ո՛չ ինձ նման լինեմ,
 Այլ անպատճառ ինչ-որ ուրիշ մեկի նման,
 Ապա ես կուզեի, ջա՛տ կուզեի
 Լինել ջեքըսպիրյան մի խեղկատակ,
 Որ ասեի հենց այն,
 Ինչ բոլորը գիտեն,
 Բայց բարձրաձայն ասել չեն հանդըզնում...

Սակայն ես դեռևս քեզ սիրում եմ այնքան,
 Որ, է՛հ, դուրս եմ գալիս իմ երազած դերից
 Եվ կաշխատեմ հագնել Առեկինի դիմակ.

— Սուտ սե՛ր պիտի խաղամ, անհա՛յտ Կոլոմբինա...

XX

Արդյոք չէի՞ր ուզի գեթ մի պատառ լեզենդ:

Ասոված, երբ Մովսեսին գերապատվեց՝
 Բոլորի մեջ նրան նախընտրելով,
 Եվ պատվիրեց իր ձայնը հասցընել
 Մեղքերի մեջ թաղված ժողովրդին,—
 Ասոված, որ ասոված էր՝
 Չէր նկատել մի բան.
 Իր Մովսեսն էր թվա՛տ, կակա՛ւ, ծանրալեզո՛ւ:

Աստծու համար ի՛նչ կա.
 Ամենագոր է նա:
 Եվ թույլ տվեց ասոված, որ իր պրուպնեթին
 Ներկա լինի նաև Ահարոնը,
 Որ, իհարկե, ուներ ճարտար լեզու:

Մովսեսի պես թվա՛տ,
 Մովսեսի պես կակա՛ւ՝
 Ես որտեղի՞ց գտնեմ մի Ահարոն,
 Որ քեզ սիրող սրտիս պատվիրաններն ամեն
 Ականջիդ մեջ թողնի՝
 Հեռանալուցս առաջ:

Սակայն ինչի՞դ են պետք պատվիրաններն իմ սուտ,
 Չէ՞ որ ամեն նոր սեր իր նոր օրենքն ունի,
 Ուրեմն ունի նաև արդարացումն իր նոր...

Ու ես պիտի մեռնեմ որոշակի մահով.
 — Մի օր ես խեղդամա՛հ պիտի լինեմ,
 Սակայն ո՛չ թե ջրում,
 Թեպետ մինչև այսօր
 Չեմ սովորել գոնե կյանքում փո՛քր-ինչ լողալ:

Ապրած-վգացածըս ասել չկորելո՞ւց
 Ես կխեղովեմ մի օր՝
 ինչպես մահանում են
 Կոկորդի մեջ խցված սուր ոսկորից...

XXI

Բոլոր փողոցներում՝
 քամիների ժողով,
 Իսկ խաչմերուկներում՝
 խորհրդակցություն բքի.
 — Ի՞նչ են քննում արդյոք,
 Ի՞նչ կորոշեն:
 Իսկ ես...
 արդեն խորհել
 ու մտածել եմ ես,
 Ինչ որ ծածուկ էր դեռ՝
 Արդեն բացել եմ ես,
 Եվ մեկընդմիջտ՝ ցավով՝ արդ հասկացել եմ ես,
 Որ դու գիշերային իմ սարսափն ես անանց.
 — Թույլ տուր մի քիչ քնե՛մ...
 Եվ այն ափն ես հեռու,
 Որ ընկած է անծիր օվկիանոսից անդին.
 — Եթե այստեղ՝ գիշեր,
 Այնտեղ ցերեկ է վառ...

Այս առաձիգ կյանքի ցատկան լարի վրա
 Թե ես՝ լարախաղաց,
 Դու այն ձողն ես փրկիչ,
 Առանց որի վաղուց փշրել էի գանգրս...

Դու՝
 վրիպա՛կ իմ սեր,
 Եվ այնպիսի՛,

Որին շտկում չկա,
 Ու դրանից
 Աղճատվում է կյանքի իսա՛ստը ողջ...

Եվ ինձ ի՞նչ է մնում, որ ի՞նչ անեն:

Թե իմ տառապանքից ես արձաններ շինեմ՝
 Դու կարող ես իսկույն մի կռատուն դառնալ,
 Ուր կարող է անթիվ տոտեմների
 Մի ո՞ղջ կենդանական աշխարհ լինել.
 Բացի շնի՛ց գուցե,
 Որ տոտենն էր կարծեմ հավատարիմ սիրո...

Մակայն կուռք են կերտում լոկ հավատի՛ց դրոված
 Եվ հավատի՛ համար,
 Ինչ ես չունեմ հիմա,
 Ին թե տառապում եմ՝
 Ա՛յդ պատճառով...

Ու ես տառապանքից խաղալիք եմ շինում,
 Որ... ինձ նման տարեց մանուկներին խաբեմ...

XXII

Եվ իջնում է ահա մի գոգավոր գիշեր,
 Ասես հսկայական մի կափարիչ մրոտ:
 Եվ զգում եմ հիմա իմ սեփական կաշվին,
 Որ—հակառակ խելոք օրացույցի պնդման—
 Գիշերներն են աճում ցերեկների հաշվին...

Դրսում վրնջում է սանձակոտոր քամին՝
 Իր պամբիկից զրկված հովատակի նման:
 Եվ իմ կուրծքն է իջնում ու բարձրանում շուտ-շուտ՝
 Անխղճորեն քշված ձիու կողերի պես...

Մե՛կ էլ անակնկա՛լ,

նադիր-ալիքներով,

Առանց դուռ բախելու՝

օգնության է գալիս

Բախը՝ բարությանը իր աստվածային:

Անշունչ երգեհոնը տառապյալ է դառնում.

Ընկնում-վերականգնում՝

ավազանքի ծխով

ձշմարտում է սերը կուզակշիռ ցավին

Եվ անձնադատ խոսքով պատժապարտում իրեն:

Ու ես վերանում եմ,

Այս աշխարհից պոկվում,

Ու ես կորցրնում եմ կգացումը կշռի:

Բայց... հիշում եմ հանկարծ,

Նր այսպես էր լինում,

Երբ գլուխըս հանգչում քո ծնկներին

Ու ճակատս էր ջոյվում քո ափերով տաքուկ:

Վերացումի այդ կարճ-երկար վայրկյաններին

Ես հավատում էի մարդկայնորեն,

Որ կարո՛ղ են լինել և իսկապե՛ս որ կան

Ուրիշ մուրակներ և աշխարհներ ուրիշ,

Որտեղ չկա կշիռ ու ծանրություն...

... Հիմա կշռում եմ ես երեք հապար չորս փուլ,

Եվ չի կարողանում հողն ինձ կրել.

— Նրա կեղևի մեջ իմ ոտներն են խրվում՝

Սեր ու կորուստ չափող կարկինի պես...

XXIII

Բքի հարվածներից ծառերն ահա

Խեղճ-խեղճ կկոցում են աչքերն իրենց:

Ե՞ս եմ արդյոք լալիս,

Թե այդ՝ ձյունն է հալչում

Տառապանքից ջերմած դեմքիս վրա...

Իմ տղամարդ տեղով լաց եմ ուկում լինել:

Ի՞նչ կա ամաչելու.

Հուպա ինչպե՛ս,

Բա ո՞նց...

Չէ՞ որ հիմա ես մի թանկ մեռել եմ թաղում,

Այն էլ՝ ո՛ղջ ու առո՛ղջ,

Ապրո՛ղ ու կենդանի՛...

Գիտե՛ս, թե ինչպե՛ս են մեռելատեր մարդուն

Մխիթարում մերոնք՝

Լեռնաշխարհի մարդիկ.

«Աստված ձեռիցդ առավ,

Թող սրտի՛ցդ էլ առնի՛ք»:

Քեզ իմ ձեռքից առա՛ն.

Մեռելատեր եմ ես:

Իսկ ե՛րբ պիտի գնաս և իմ սրտի՛ց, սրտի՛ց...

Իսկ թե ի՛նչ է լինում իմ սրտի՛ հետ, գիտե՛ս:

Հարմար բառը գտնել այնքան հեշտ է հիմա,

Ինչքան որ աստըծուն բակում հանդիպելը:

Եվ այստեղ է, ահա, որ չես կարող

Չնախանձել,

թե կան այլ լեզուներ,

Որ և՛ բաժանումը, և՛ պայթումը սրտի

Նո՛ւյն բառով են կոչում,

Նույն մե՛կ բառով...

XXIV

Եվ ուզում եմ ասել քեզ երկու խոսք:
 Ու խցիկն եմ մտնում հեռախոսի:
 Բայց հիշում եմ հանկարծ, որ ամիսներ առաջ,
 Երբ ես խոսում էի հեռախոսով քեզ հետ՝
 Սառած լսափողը շիկանում էր ձեռքիս
 Քո կարոտի խոսքից ու շշուկից սիրո:

Ինչպես ոսկորի մեջ ծուծն է մնում՝
 Լսափողի մեջ էլ մնում էր քո ձայնից
 Ինչ-որ ալիք մի տաք,
 Ու ես—
 Գազանի պես—
 Պատրաստ էի ջարդել,
 Միայն թե դուրս հանեմ...

Հիմա, հավանաբար, լսափողով այդ նույն,
 Ինչպես մութ անցուղով,
 Պիտի մի ցուրտ սողա,
 Մի միջանցիկ կեղծիք...
 Ու ես
 Անսիջապես
 Չեռքըս ետ եմ քաշում լսափողից՝
 Ա՛յն գազանի նման, որ սխալմամբ
 Թաթն է հանկարծ դնում ուզնու վրա:

XXV

Ասեղներ են հոսում ամեն ջրհորդանից:
 Ասեղների հոսք է և իմ ներսում...

Մեծքթանի մի անպ առաջ մեկնած դնչով
 Հոտոտում է հեռվից մի երկնաքեր ջինվածք,

Որ երևի նրան ուրույն կին է թվում՝
 Սլացի՛կ ու ձերմա՛կ,
 Հնարավո՛ր սիրով...

Ես իմ տառապանքից տոկունություն հյուսում
 Եվ ձգտում եմ կախվել կա՛նանց թարթիչներից.
 — Գոնե չլինեի՛ն այսքան ներկված-սարքված...

Եվ կտրելով իսկույն՝

հրթիռի պես

Հայացքս եմ վե՛ր նետում
 Ու նկատում,
 Որ մեկ ուրիշ սև անպ, խոսալիս ձև՝
 Իր կոշիկն է կախել ուղիղ գլխիս.
 — Ո՛ւր էր թե հարվածեր՝
 Խելքի գայի...

Ա՛խ, թե խելքի գայի
 Ու չզգայի,

Որ քո մաշկով էին իմ մատները սնվում,
 Մինչդեռ հիմա, երբ ես քեզ եմ դիպչում հանկարծ՝
 Ընկրկում եմ իսկույն բնազդական վախով,
 Ասես հանկարծ դիպա էլեկտրական լարի.
 — Իմ մատները քեզնից օտար հոտ են առնում...:

Եվ համբուրում էի ես այն տեղերը քո,
 Որ տարիներ հետո խորշոմներ են տալիս.
 — Այդ խորշոմներն արդեն ե՛ս չպիտի տեսնեմ...

Օր ու գիշերները հաշվված ժամերն իրենց
 Ծախսում են միշտ՝ տնտես մի տանտիրոջ նման:
 Սակայն կույրի վե՞ջն է, թե թանկ արժե մուրը:

Մենք՝ կուրացած սիրուց
 Ու կուրացած բախտից,

Յերեկ էինք վառում գիշերվա մեջ
 Եվ գիշերվա հաշվին ձգում ցերեկները...
 — Ո՞վ կարող է ասել, թե այդ ե՞րբ է հասնում
 Իր չհաշվված սիրո օրահավասարը...

XXVI

Սիրում էի ես քեզ «Իմ խնդություն» կոչել:
 Եվ դ:ս սիրուն բա՛ռ չէր,
 Եվ կամ սո՛ւտ չէր սիրուն...

Հիմա...

Նույնիսկ լեզուն, կենդանու պես,
 Իր բնապղը ունի:
 Ու երբ բնապղաբար
 Նորից կոչում եմ քեզ «Իմ խնդություն»,
 Բերանիս մեջ լեզուս դաղըղվում է այնպես,
 Ինչպես, հավանաբար, այն ձագուկի լեզուն,
 Որ եղինջ է կրծում՝ խոտ կարծելով...

Քեզ ի՞նչ կոչեմ հիմա,
 «Իմ տառապա՞նք»,
 «Իմ ցա՞վ»:
 Ի՞նչ, ի՞նչ ասեմ հիմա...

Լավ է՝ ոչի՛նչ չասեմ
 Եվ ինքնակամ թույլ տամ, որ իմ միտքը գործի
 Շախմատային ծանոթ ձիուկի պես՝
 Թռչկոտելով թեքվի ամեն կողմի վրա,
 Որտեղ եղել ենք մենք ու չենք լինի...

XXVII

Շորորում է նորից հնատարապ մի օր:
 Իսկ ես քո նոր շորերն էլ չպիտի՛ տեսնեմ...

Սակայն աչքերն ունեն հեռուստացույցն իրենց.
 Ու կտեսնեմ ես քեզ նաև հեռվից հեռու
 Քեզ կտեսնեմ հենց այն ծաղկանկար շորով,
 Որի վանգակաձև քղանցքներից
 Վարպետորդի քամին կարուսել էր սարքում,
 Մի կարուսել, որ միշտ փչանում էր շուտ-շուտ,
 Բայց և վերսուարքվում արագորեն...

Եվ ձեռքերն էլ ունեն հիշողությունն իրենց...

Ու հիշում են իմոնք
 Եվ կհիշեն անվերջ
 Իրենց նվաղումը՝
 Մազերիդ մեջ,
 Ուջաթափումն իրենց՝
 Կրծքիդ վրա,
 Եվ արթնացումն իրենց՝
 Տաք կողերիդ...

Եվ ոտքերն էլ ունեն բնապղն իրենց.
 Ինձ այնտեղ են տանում, որ «մերն» էինք կոչում,
 Ինձ տանում են այնտեղ՝
 Կամքս չհարցնելով:

Ահա փողո՛ցը մեր.
 Կուլ եմ տալիս աղմուկ:
 Ահա նրբա՛նցքը մեր.
 Ներծծում եմ խավար,
 Եվ իմ կնձիռներում ցավն է կապտին տալիս...

Ահա ծառուղի՛ն մեր...

Եվ հյուսիսում այս պաղ
 Գարնան վերահասից ծառերն են լաց լինում՝
 Արևադարձային մե՛ծ-մե՛ծ կաթիլներով...

Ահա կանգա՛ռը մեր...

Ներշնչում եմ հառաչ,
Արտաշնչում մեռյալ մի լուսություն,
Եվ լալիս է հոգիս՝

քարանձավի նման—

Ինչ-որ անմարդկայի՛ն արցունքներով...

Ահա մեր անտա՛ռը...

Եվ իմ ականջներում
Անվերջ զրընգում է արյունըս տաք,
Այնպե՛ս խենթացրնող և միալա՛ր այնպես,
Ինչպես մծղուկների պարսի բզկոցը խուլ՝
Ամռան անտառի մեջ,
Շոգ կեսօրին...

Ահա երկի՛նքը մեր գիշերայի՛ն...

Հոլանդական պանրի գլխի նման դեղնած
Մի լուսին է հիմա ինձ խեթ ու մեթ նայում՝
Գուցե ակնարկելով հացադուլըս անկամ...

Սևամուրթ մի ամպ, իմ աչքերի առաջ,
Աեսս վերքիս վրա աղ ածելով,
Լուսնի ճաղն է կրծում՝

արծաթ հյուսթով նրա

Իր սև բեղ-մորուքը թունդ օծելով...

Ահա երկի՛րը մեր...

Եվ մեր Երկրի նման՝
Իմ կլորված սիրտն էլ իր բևեռներն ունի,
Քո «այո»-ն ու քո «չէ»-ն՝
Երկուսն էլ սա՛ռն ու պա՛ղ...

XXVIII

Է՛հ, հանդերձյալ կյանքի չի հավատում հիմա
Հոռուի պա՛պը նույնիսկ, էլ ուր մնաց թե ես:

Բայց իսկապես սերը իր հանդերձյալն ունի՝
Ուրիշ—անդրբուրյան— երկրորդ մի կյանք,
Որ կոչվում է կարծեմ հիշողություն,
Եվ չի գնում փութանց,
Ինչպես առաջինը,
Այլ տևում է այնքան,
Որքան ինքը կյանքը:

Այդ կյանքով է ապրում իմ սերն արդեն՝
Նորի՛ց նորոգելով,
Ապրեցնելով
Այն ամենը, որ կա՛ր և չի՛ լինի...

Ու խլացած արդեն տառապանքի ցավից՝
Քեզ եմ դարձյալ լսում,
Լսում քո խոսքերը,
Որ խառնըվում էին սիրով հունցած կյանքիս,
Ինչպես աղմուկաբե՛ր այս քաղաքն է խառնում
Թռչունների ծիլ-վիլն իր ծխացող շնչին՝
Քաղցրը թթխմորի՛,
Անուշ մակարդի՛ պես...

Ինձ փողոց եմ նետում,
Գցում բուքի բերան,
Իսկ դու բուքի միջից իմ առաջ ես ելնում
Թեթև-ծաղկուն շորով գարնանային
Ու ճշմարտում սերըդ մի ժպիտով,
Որից ամեն կասկած խուսափում է այնպես,
Ինչպես խուլս է տալիս դևը խաչից...

Այն, ինչ անվանում են վիրավորանք,
Անհնար է դառնում երկար պահել.
Մեկ էլ տեսար՝ հոտեց—գարշահոտեց մեջըդ:
Եվ այստեղ է ահա, որ մի հարբած արցունք,
Երկա՛ր ու տանջալի՛ց տատանվելուց հետո,
Տապալվում է ներքև՝

Հասկացնելով,

Թե կարոտը մարդ չէ, որ բռնես ու մորթես,
Եվ անվոր է այստեղ այն դահիճը նույնիսկ,
Որին անվանում են վիրավորանք...

Աչքերիս եմ սաստում՝ պինդ փակելով:
Սակայն կոպերիս տակ քո աչքերն են բացվում.
Ինձ հարապա՛տ այնքան սև աչքերըդ,
Որ երբ ինքնամոռաց նայում էին երկինք՝
Ճերմակ ամպերն էին նրանց խորքում լողում,
Հեռանալուց առաջ մի պահ կաշկանդվելով
Քո կեռ թարթիչների վանդակի մեջ թավուտ:

Ա՛խ, այդ աչքերը քո
Ու քո թարթիչները...

XXIX

Սերն ինձ համար կյանքում այն կնիքն է եղել,
Որ միջոտ դրոշմում են ոսկու վրա:
Եթե կյանքըս գուրկ է այդ կնիքից սիրո՛
Եվ սեփակա՛ն աչքիս կեղծ է թվում ոսկիս:

Հիմա... որտե՞ղ ծախսեմ
Եվ ո՞ւմ ծախսեմ ոսկիս,
Ինչպե՞ս հավատացնեմ, թե կեղծվա՛ծ չէ, ինչպե՞ս,
Եթե ինքս արդեն չեմ հավատում դրան,
Եթե ինքըս գիտեմ, որ նա պիտի
Այս քեպապուրկ օդից ժանգապատի...

XXX

Ու բռնում եմ հանկարծ ինձ հանցանքի վայրում...

Քո խակակուռ սիրուց ատամնառու սրտով,
Ստուգապես խաբված և մահառիթ խոցված՝
Ես հպարտությանըս բարձր թոշակ տալիս,
Որով բողոքարկու նրա շուրթն եմ փակում
Եվ... նորոգում սերըս այն ներումով,
Որ մտովին է լոկ, ուրեմն՝ անցողակի...

Թանաքի պես թանձրը ցավս է տարրալուծվում
Տալով կապո՛ւյտ մի ջինջ
Եվ ջո՛ւր վճիտ...

Ինձ խաբելով ինքըս՝
Ինձ չեմ հաշվում խաբված.
Ինքըս ինձնից գաղտնի՝
Քեզ եմ դարձյալ սիրում...
Եվ այսքանից հետո՝
Այս ցավերի
Եվ այս տանջանքի մեջ քեզ սիրելը
Այնքա՛ն արտառոց է,
Տարօրինա՛կ այնքան,
Որքան արտառոց է, որ ծովերի
Աղի ջրերի մեջ ողջ ժամանակ ապրող
Չկներն այնուհանդերձ անալի են...

XXXI

Ընեքերն ահա նորից հարբուխով են հիվանդ.
— Սկըսվում է արդեն ձնհալն էլի:

Ցուրտ է, սակայն արդեն պաշտոնակա՛ն մի ցուրտ,
Եվ ուր որ է պիտի գործն ավարտի-գնա:

Եվ ուր որ է կգա ինքը գարունն արդեն,
 Ու պատանու նման հողը կապրի արբունք.
 Կանաչ բեղեր կաճեն նրա ջրթունքներին,
 Եվ կմպակալի անմալ դեմքը նրա:

Կվարարեն շուտով վտակ-գետակ-գետեր:
 Չվարարե՞ն, բա ո՞նց...

Թե ամեն ինչ լոխ՝
 Մինչև անգամ հեռվից
 դու կարող ես լսել
 Արյան գոչգոչումը և իմ երակներո՞ւմ.
 Ընդերկրյա՛ գետեր՝
 Վարարել են, բա ո՞նց...

Կվարարեն շուտով վտակ-գետակ-գետեր,
 Եվ ջրերը ելման կստանան գույն յոդի:
 Ո՛չ, ջրերը ելման յո՞ղ կդառնան իրենք,
 Որ վերքերը բուժեն խեղճ ափերի,
 Իրե՛նց իսկ հասցըրած վերքերը խոր,
 Որոնք, միևնո՛ւյնն է, չեն բուժվելու,
 Ինչպես վերքերն իմ այն,
 Որ դու տվիր...

XXXII

Իսկ դու գիտե՞ս արդյոք,
 Թե մարդկային լեզվի
 Ո՞ր բառով է կոչվում այս վիճակը՝ իմը,
 Որին ո՛չ մի մակդիր չի սուղնձվում բնավ:

Իսկ ես գիտե՛մ արդեն.
 — ձգնաժա՛մ է կոչվում:

ձգնաժամն էլ այն է, որ անցնում է վաղ-ուշ,
 Թե չէ պիտի որ նա ուրի՛շ բառով կոչվեր:
 Եվ սա ճիշտ է նույնքան,
 Եվ անխուսափ նույնքան,
 Որքան որ մայերի ձերմակումը:

Իսկ իմ մայերն իրոք սկսել են փոխվել:
 Ե՛վըս մի քիչ ձերմակ՝
 Ու կապատվեմ քեզնից.
 Էլ չե՛մ քայլի այնպես,
 Ասես մարդ չեմ ապրող,
 Այլ կախարան քայլող, որից կախ են տվել
 Մի վերարկու մաշված և մի ծանոթ գլխարկ...

Էլ չե՛մ շնչի արդեն խոխոալով այնպես,
 Ինչպես բուժ սողոցը՝ թաց գերանում...

Մաքսանենգի նման ինձ վտանգի մատնած,
 Չունենալով նրա ճարպկությունը գեթ,
 Էլ ես՝ կոխկրտելով՝ չեմ անցնի և դառնա
 Հպարտության հսկած այն սահմանից,
 Որի հին անունը ինքնասիրություն է...

Տառապանքի տապից աչքերս էլ չե՛ն քրտնի,
 Եվ չի՛ կաղա ժպիտն իմ շուրթերի վրա՝
 Դեմքըս վերածելով ծուռ հայելու...

Էլ չե՛մ գերադասի ես խավարը լույսից,
 Ինչպես անում է դա նախապապը մեր այն,
 Որին պատվում ենք մենք «անձրևաորդ» բառով...

Եվ ինձ չսիրելուդ, ինձնից հեռանալուդ
 Հանկարծահաս գյուտին ես կնայեմ այնժամ,
 Ինչպես որ նայում ենք արդ՝ վառողի գյուտին.

— Ահավոր էր՝ երեկ,
Սովորական՝ այսօր...

... Ով որ ուսանել է սիրո դպրոցներում՝
Դաս է առնում նաև պրոֆեսոր սարդից:
Ուստի ես էլ գիտեմ, որ երբ— սարդի նման—
Մի մահաբաղձ պահի կախ են տալիս իրենց՝
Իրենց ավշե հյուսից իրենց հյուսած թուկով,
Ապա... չե՛ն խեղդվում, չե՛:
— Անվեա՛ն են մնում...

XXXIII

Հեռանալուց առաջ ձմեռն ահավասիկ
Թաց կոկորդն է մաքրում մի անհարմար հապով՝
Իբրև ճարահատյալ իր սեկնումի նշան:

Մեկնելու եմ ե՛ս էլ...

Ու ես ճիշտ եմ խլում իմ կիսաբաց բերնում՝
Կիպ շարժումով ձեռքիս,
Հաա՛րտ ձեռքիս:

Մեկնելու եմ ե՛ս էլ...

Թե լինեին մտքեր ձայնագրող սիջեր՝
Կդառնայի գուցե նո՛ր բեթիովեն.
Ե՛վ խլացած արդեն՝
Բիրտ աղմուկից ցավի,
Բայց և լեցուն սիրո նվագներո՛վ:

Մեկնելու եմ ե՛ս էլ...

Վաղը կայարանում ես ջունջ կառնեմ ապատ՝
Գործող հրաբուխի ինձ հարապատ վայրում.
— Շոգեքարշերն իրենց խառնարանից նեղլիկ

Ծուխ կփնչո՛ւն երկինք՝
Հուր ժայթքելու պատրաստ:

Իսկ իմ ծուխը երբեք դու չե՛ս տեսնի...
Ու կմեկնեմ հեռու,
Ու կմեկնեմ անդարձ,
Ու կնստեմ մարդկանց սրտերին մոտ,
Որ տաքանամ մի քիչ նրանց բարոյությունից,
Եվ տաքանան մի քիչ նրանք իմ բարկ սիրուց...

XXXIV

Նորահաստա՛տ մի սեր և նորաքա՛նդ մի սեր,—
Սա մի պատմություն է, որ չի հնանալու,
Ինչպես երբևիցե չեն հնանա
Մահն ու ծնունդը նոր,
Լացը երեխայի
Ու ծերացած աչքի արցունքոտվելն անլաց.
Ինչպես երբևիցե չեն հնանա
Բախի պրուցները արարչի հետ,
Կասկածն Օթելլոյի՝
Իմ հորեղբոր որդու,
Եվ իմ Սոկրատ պապի վարքը ծանոթ...

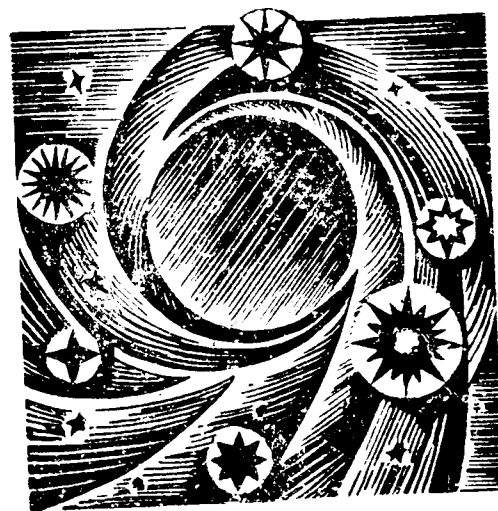
Դերը չսիրվածի կամ մերժվածի
Ես կարող եմ խաղալ նո՛ւյն հեշտությամբ,
Ինչ հեշտությամբ կյանքում պիտի դառնա
Համ չզգացող մարդը՝ լավ գինեգործ,
Գույն չջոկող մարդը՝ լավ ծաղկագետ:
Մերժված ես չե՛մ եղել
Ու չե՛մ լինի—երբե՛ք:
Եվ ինձ չսիրելը—անհնար է նույնքա՛ն...
Ես լոկ նահանջում եմ,
Որ սկըսվեմ նորի՛ց...

XXXV

Երբ հաղթում է խոսքը՝ մեղեդին է մեռնում:
Ես կլեմ հիմա, որ մեղեդին հնչի.

- Կնահանջեմ,
Սակայն կնահանջեմ... երգո՛վ:
- Ե՛ս եմ ստեղծել քեզ
Եվ ստեղծել՝ սիրո՛վ:
Եվ դու պիտի ապրես սիրո՛վ միայն,—
Լոկ այս երգն է թառած իմ նահանջող բերնին...
- Մի ընդ-օրի-նա-կի՛ր,
Օ-րի-նա՛կ տուր սիրո,—
Ես այսպես եմ երգում նահանջելիս...
- Օրինյալ եղիր այնպես, ինչպես կայիր՝
Թեկուզ ինձնից հեռո՛ւ,
Ո՛չ ինձ համար...
- Հավետ օրինյալ լինի քո անունը,
Որ հնչում է մերթ «Կին» ու մերթ էլ «Սեր»...
- Հավետ օրինյալ լինի քո ժպիտը՝
Հայտարարը սիրո և խնդության...
- Հավետ օրինյալ լինեն քո կողերը,
Որոնք կյանք են ծնում տաք հավելուց,
Ինչպես որ ջփվելուց ծնվում է հուր...
- Հավետ օրինյալ լինի նաև հեռացումը,
Որ իբրև նոր գալուստ կարձագանքի հեռվում...
- Օրինյալ լինի նաև տված տառապանքը,
Որից ոչ թե մեռնում, այլ ծնվում են կրկին...
- Օրինյալ լինի նաև իմ մեկնումը,
Իմ այս նահանջումը,
Որ նահանջ է... երգով:
1961 թ., փետրվար
Մոսկվա

ՀԱՎԱՏԱՐՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄՐՏԻ ԱՐԱՏ ՉԷ

1
Դարե՛ր շարունակ,
Դարե՛ր շարունակ
Բոլոր գույներից կապույտն առավել
Հուպել է մարդուն,
Միտքը խռովել:

Օվկիանին տիրած,
Իշխելով ծովին՝
Նա աչքը տընկեց
Երկրնքին ծավի:

Իպուր կարծելով,
Որ այլ ճար չունի
Վերին ծովերում լողալու համար՝
Մարդը միտք արեց կապկել թռչունին:

Սակայն...
Կապկելուց այդ ե՛րբ է ախար մեծ քան դուրս եկել,
Որ դուրս գար հիմա:

Չէ՛ որ ծովերում լողալու համար
ձայ լինելն անգամ կատակ է հիմար—
Պետք է ձո՛ւկ լինել:

Եվ Մարդը հիշեց,
Որ ինքն առաջին իր նավակները
Իրոք որ ձկան տեսքով էր շինել:

Եվ հենց ա՛յն պահին,
Երբ թռչուններին կապկելուց պրծավ,
Այդ պահին էր հենց,
Որ երկրո՛րդ անգամ
Մարդը աշխարհում կապկից մարդ դարձավ:

2

Ստեղծվեց ահա, վերջիվերջո, նա՛
Այն երկնածուկը,
Որով պիտի որ շուտով վերջանա
Մարդու անձուկը:

Երկնային ծավի՛ նավա՛կն առաջին...

Նավա՛կ,
Որ արդեն կարող է լողալ
Առանց հովերի.

Նավա՛կ,
Որ արդեն կարող է տիրել
Վերին ծովերին.

Նավա՛կ,
Որով Մարդն ուր որ է ահա
Պիտի կատարի
Տիեզերական տեղափոխություն.

Տեղափոխություն,
Որ համեստություն անելուց եթե մի պահ դադարի՝
Կարող է իսկույն ինքն իրեն կոչել... հեղափոխություն:

Հեղափոխության շունչն է զգացվում և Տիեզերքում,
 Ու շուռ է եկել ամեն ինչ հիմա:
 Իսկապե՛ս.
 Չէ՞ որ դարե՛ր շարունակ
 Մեր Հողագնդի կտուրից վերև
 Չի անցել ոչի՛նչ—
 Ո՛չ քամուց քրջված աշնան մի տերև,
 Ո՛չ գընդակ,
 Ո՛չ ճիչ:

Եվ մինչև անգամ ամեն մի թըռչուն,
 Որ վերևում է շընչում
 Ու շըրջում,
 Թըռչունն ինչ է որ—
 Փա՛ռք ստեղծողին—
 Թռչունն էլ վերջում
 Հանգըստանում է կամ... սատկում հողին:

Վայր ընկնող աստղեր՝
 Երկնային ծովից մի պահ դուրս թռած
 Օձաձկան պես—
 Նո՛ւյնպես վերևից:

Գիսավոր աստղեր՝
 Ղուճաշից կարած
 Չանգաձև շորի փեջերը փռած
 Բոց աղջըկա պես—
 Նո՛ւյնպես վերևից:

Հրեշտակները՝
 Դարձյա՛լ վերևից:
 Նաև՝
 դևե՛րը:
 Եվ ինքը՝
 աստվա՛ծ...

Բայց... շուռ է եկել ամեն ինչ հիմա.
 Վերևից սուրող աստղերի տեղակ
 Այժըմ ներքևից
 Եռաստիճանի աստղեր գիսավոր
 Վերև են սուրում
 Եվ հանդիսավոր
 Կոչում են իրենց
 Ո՛չ վար ընկնող աստղ,
 Ո՛չ էլ գիսավոր—
 Կոչվում են հըրթի՛ռ:

Լսո՛ւմ ես,
 Ո՛վ Մարդ՝
 Սևանից—Բայկալ,
 Ջունգլիից—տայգա:

Լսո՛ւմ ես,
 Ով Մարդ.

Շունը՝
 Մի Լայկա՛,
 Որ իբրև մակդիր
 Դարեր շարունակ միշտ քարշ է տվել
 Մի բառ՝
 «Կապովի»,
 Երեկ չէ՛ր,
 Դարձավ... տիեզերական խիլպախ կապավոր:

Շունը՝
 Մի Լայկա՛,
 Որ ամբողջ կյանքում
 Հանգով—չափավոր
 Հաչել է միայն Լուսնյակի՛ վրա,
 Երեկ չէ՛ր արդյոք,
 Որ իր վերևից

Լաղկանձեց նան Արևի՛ վրա,
 Հողմադացային անիվի չափ մեծ
 Մի խո՛րթ Արևի...
 Նա չէ՞ր, որ երեկ
 Հենց այն էր անում,
 Ինչ և ոչ մեկիս
 Բախտ չէր վիճակվել գոնե մե՛կ անգամ.
 Գոռոպ երկընթին տնապ էր անում—
 Լեզու էր հանում...

5

Հեղափոխության սրբիկն է ճայթել
 Նան վերևում:

Եվ միանգամից—չուվելով—հանկարծ
 Հեղափոխվում է հայա՛ցքդ անգամ.

Քիչ առաջ հանգիստ,
 Իսկ հիմա գծված
 քամուց

Պոչնիվար տանիքից քշված
 Գյուղական ծաղկուն ավելը ծանոթ
 Ինձ ցերեկային գիսաստղ է թվում...

Նույնիսկ հավերն են հիմա ինձ թու՛վում—
 Անվարժ-անճոռնի քայլող հավերը
 Կարծես թե այսօր
 (Առաջի՛ն անգամ)
 Իրենց տոտերով դաջում են... աստղեր՝
 Հողի երեսին երկի՛նք նկարում...

Ծիրանի ծառից խեժն է վար ծորում—
 Ասես վայր ընկնող մի աստղ է ծյուրում...

Ճերմակ մալաչա տանձերն են կաթում—
 Կարծես թե օդում
 Գլխիվայր շրջված պարաշյուտներ են լիլիպուտային..

Մի ողջ Ծիրկաթին ողկույզ-ճութային,
 Եվ մի աննշան, մի խելառ ճպուռ
 Խարջու գնդաձև շրջանն է ահա
 Լարված բզկոցով անվերջ չափչփում,
 Պտույտներ տալիս նույն ուղեծիրով
 Ու հետո՝
 Թափով ընկնելով ճութին,
 Չոհվում է նրա ձյութի պես կպչուն
 Ու ճահճի նման ներս քաշող հյութին,
 Չոհվում է—
 Ինչպես մթնոլորտային խիտ շերտերի մեջ
 Արբանյակներն են խրվելով կորչում...

Հեղափոխվել է հայա՛ցքդ անգամ:

6

Հեղափոխության մաքրող ալիքից
 Եվ Տիեզերքն է մտովին բերկրում:

Բայց դա սկըսվեց նախ այստեղ՝
 Երկրո՛ւմ:

Թեպետ և վաղուց—
 Թղթով ու գրով—
 Ճորտատիրական իրավունք չկար,
 Բայց Մարդը ճորտ էր—
 Եղել էր ու կար:
 Ճորտ էր ու գերի
 Իր ամեն տեսակ՝
 Ամեն օր
 Մի նոր
 Անուն ստացող
 Բոլոր տերերին.

Դրախտ խոստացող,
 Բայց դժոխք բացող
 Ծըրագրերին.
 Սուտ-սուտ խոսքերով
 Խաբող ու գերող
 Լըրագրերին.
 Եվ ա՛յն հրերին,
 Որ մուր են տալիս ավելի,
 Քան հուր.
 Եվ ա՛յն ջրերին,
 Որ պապակի տեղ
 Մարում են փափագ.
 Եվ ա՛յն սերերին...
 սրերի՛ն...

Կարծես

Դեռ այս ամենը քիչ էր ու թերի—
 Եվ Մարդը նաև... հողին էր գերի.
 Այնպես էր գամված միևնույն վայրին,
 Ինչպես Պրոմեթևսն՝ իր քարաժայռին:

Եվ փրկությունը վերևից չեկավ՝
 Ո՛չ չար աստղծուց,
 Ո՛չ բարի դևից:

Մա՛րդ,
 Փրկությունը վերևի՛ց չեկավ—

Ափի՛դ մեջ ծնվեց,
 Պոկվեց քո թևի՛ց...

7

Նորի՛ց մարդացած,
 Կրկի՛ն գիտակից՝
 Մարդը ելնում է այն խուփի տակից,
 Որ կոչել է նա երկնային կամար:

Էլ բավակա՛ն է
 Որքան պտղովեց,
 Ինչպես բանտվածը՝ իր բանտախցում,
 Ինչպես խխունջը՝
 Ծածկի տակ խեցու:

Էլ բավակա՛ն է:

Կեցցե՛ երպի ձևավորումը,
 Կեցցե՛ սողունի թևավորումը:
 Վե՛րջ ճորտությանը,
 Մի սորից ծնված բյուր վավականների
 Ջուր խորթությանը—
 Կորչի՛ երկնային բյուր երկրորների
 Հին պատությունը:
 Կեցցե՛ ու կեցցե՛ ազատությունը:
 Կեցցե՛ ...

3

Բայց կացեք,
 Սպասե՛ք մի պահ,
 Թող դադար առնի
 Այս հասկանալի գոռում-գոչումը:

Որտեղի՞ց հապա,
 Ինչի՞ց է գալիս
 Անհասկանալի
 այս պզգացումը,
 Այս պզգացումը... խղճահարության:

Ե՛ս,
 Որ շատ հաճախ
 Ուզել եմ նույնիսկ
 Մեր Հողագունդը լինի իսկապես
 Փոքրիկ գլորուս աշակերտական,

Ու... կոթից բռնած՝
 Չոր գետնին խփես,—
 Ես
 Հիմա,
 Հանկարծ,
 Հանդեպ աշխարհի
 Դառնում եմ ինչ-որ չափից դուրս բարի,
 Մոռացած նոպան արդար չարության՝
 Լցվում եմ ինչ-որ անհասկանալի խղճահարությունք:

Էլ ուրիշ ինչպե՞ս:

Չէ՛ որ այս Երկրում
 Եվ այս Երկրի հետ
 Ես արդեն քանի՛ ու քանի՛ տարի
 Ապրել եմ մեկտեղ,
 Մեկտեղ մահացել—
 Փոխել միասին
 Քանի՛ կերպ ու ձև:

Ինչպե՞ս չլինեմ քնքուշ ու բարի,
 Թե արդեն քանի՛ ու քանի՛ տարի
 Ինչ ունեցել է՝
 Նա ինձ է տվել
 Եվ տվել այնքան,
 Որ հեշտ չէ թվել:

Տվել է անտառ
 Ու որս է տվել.
 Տվել գետ դանդաղ
 Ու կոճրղ—նավակ.
 Բքի դեմ՝ մորթի,
 Շոգի դեմ՝ շվաք,
 Եվ մահ է տվել,
 Բայց նան՝ զավակ...

Ինչ ունե՛ր-չունե՛ր՝
 Իմ դեմ շաղ տվեց,
 Չտես-վայրենուս
 Անգամ... ա՛ղ տվեց:

Ինչ ունե՛ր-չունե՛ր՝
 Ամե՛ն ինչ ունեք,
 Ամե՛ն ինչ, բացի
 Կրակ ու բոցից:
 Բայց երբ կրակը՝
 Շանթի տեսք առած,
 Երկրնքից թռած
 Ու երկրին թռած,
 Մեկ՝ ցըցվեց պոչին,
 Մեկ՝ սողաց-սահեց,—
 Անպեն Երկիրը,
 Դարձյա՛լ ինձ համար,
 Իրեն վառելով
 Ու սպառելով՝
 Կրակը պահեց:

Կրակը պահե՛ց—
 Եվ ձեռ ու ոտին ահեղ կրակի
 Ես անմիջապես դրեցի շղթա,
 Որ ինձ չթողնի ու Երկինք չերթա:

Եվ լի օր չէր դա,
 Այլ վառ Կիրակի՛—
 Դեռևս չեղած,
 միա՛կ,
 առաջի՛ն՝

Նախապատկերը Տեառընդառաջի...

Հետո,
 Շա՛տ հետո,
 Դար-դանդաղ հերթով,

Եկավ շո՛ւն, կատո՛ւ,
 Չի եկավ ու ե՛ւ...
 Սակայն առաջին վայրի կենդանին,
 Որ բռնել էմ ես,
 Դարձրել էմ հեկ
 Եվ անվանել էմ նրան «ընտանի»,
 Հենց կրակն ի՛նքն էր,
 Որ ինձ չի բաշխել ժառ Երկինքը,
 Այլ նույն Երկիրն է պարզել:

9

Ու ես

Լքո՞ւմ եմ նրան—
 Իմ օրորո՛ցը,
 Եվ իմ մահի՛ճը,
 Եվ իմ շիրի՛մը...

Ու թվում է, թե իմ մտերիմը,
 Իմ քանի՛ տարվա հավատարիմը
 Իր բևեռների ձևալով
 Ահա՛
 Լուռ լաց է լինում
 Եվ ասում կամաց.
 —... Լքո՞ւմ ես հիմա:

Ու ես,
 Որ հաճախ նրա նկատմամբ
 Լցված եմ եղել արդար չարությամբ,
 Հիմա— ո՛վ վարմանք— նրան եմ նայում
 Անհասկանալի խղճահարությամբ:

Ծով գորովանքի
 Ու սիրո խոսքեր շրթոներիս վրա՝
 Շոյել եմ ուզում
 Սանըր չտեսած գլուխը նրա,

Շոյել ու ասել.
 — Մի՛ լար,
 Իմ անգի՛ն,
 Լսո՞ւմ ես,
 Իմ սե՛ր.
 Ո՛վ էլ քեզ լքի՝
 Ես չե՛մ լքելու,
 Ո՛վ էլ ինձ ձգի՝
 Չո՛ւր է ձգելու—
 Թո՛ղ որ մեծ լինի հմայքն օտարի,
 Օտարի կամքը ես չե՛մ կատարի—
 Դարձյա՛լ կմընամ քեզ հավատարիմ...

10

Բայց բևեռների վարար ձևալով
 Համրաձայն լալով՝
 Կարծես ակամա
 Ասում է կամաց.
 — ... Լքո՞ւմ ես հիմա:

Չե՛մ լքի ես քեզ,
 Չեմ լքի ցմա՛հ:

Ե՛վ իմ կինն ես դու՝
 Տանտիրուհին ես,
 Ե՛վ հավատարիմ իմ սիրուհին ես:

ձիշտ է,
 Որ քեզ հետ ես չամուսնացա—
 Ամուսնացրի՛ն,
 Եվ ա՛յն ժամանակ,
 Երբ ես տակավին չէի հասկացել,
 Թե ինչ է կյանքը,
 Թե որն է սերըս—
 Չնի համար էլ ոչ ոք չըղիմեց

Ու չըհարցըրեց անգամ իմ կամքը.
— «Որդյակ իմ, տե՛ր ես»:

Չըհարցըրեցի՛ն:
Բայց ես հասկացա,
Որ եթե հետո խուլ լինես ու կույր,
Դառնաս կոնդ ու թույլ՝
Քեզ,
Ինչպես որ կաս,
Պիտի ընդունեմ—
Է՛լ քեզ լքելու իրավունք չունեմ,
Պիտի ծերանանք մեկտեղ՝
Մի բարձի:
Եվ իրո՛ք.
Քանի՛ սավան փոխեցինք—
Երկրաբանական դարաշրջաններ...
Սավա՛ն փոխեցինք,
Բայց աստված չաներ,
Որ փոխվեր բա՛րձը:
Բարձը չփոխվե՛ց:

11

Եվ ահա կախվեց
Քո ծանրը հարցը.
— ... Լքո՞ւմ ես հիմա:

Ո՞նց լքեմ,
Հիմա՛ր:

Ոնց լքեմ,
Թե մենք
Հնդկաստաններում մեկտեղ ենք սովել,
Եվ քըթներիս տակ— կողքներիս ծովեր՝

Անշուր սյապակվել,
Տապից տապակվել
Սահարաներում,
Արևին սոտիկ՝
Բքից տապակվել
Բևեռի սառցե սահարաներում...

Քեզ ինչպե՛ս հիմա
Ես լքեմ, հիմա՛ր,
Եթե միասին
Մեկտեղ ենք արել ապուշություններ՝
Բրնակալներին ջերմություն տվել,
Սողուն ծընվածին՝
Ոտքեր ու թևեր...

Մեկտեղ ենք արել և գժություններ՝
Գահեր ենք շրջել,
Արյունով թրջել
Գոռ հաղթանա՛կը արդար ոխության—
Ապրստամբելով՝
Փըրկվել ենք փորձել
Եվ պարզել դըրոշ հեղափոխության...

Մեկտեղ ենք կրել,
Միասին տարել
Նաև ահավոր խժոժություններ՝
Բարբարոսներից մինչև Աթիլա,
Հոներից—թուրքեր,
Թուրքերից—ֆաշիստ.
Վճարել արցունք,
Ո՛չ միայն տուրքեր.
Նաև՝ մեր կաշին,
Ո՛չ միայն քուրքեր.
Կորցըրել հավատ,
Ո՛չ միայն կուռքեր...

Քանի՛ որդի ես դու ինձ պարզել...

Հիշել ո՞ր մեկին,
Ո՞ր մեկին թվել...

Նրանցից մեկը գոչեց. «Էվրիկա»...
Երկրորդն էլ գտավ— ողջ Ամերիկան...

Երրորդն սկսեց Պարթենոն շինել...
Չորրորդը խորհեց. «Լինել-չլինել»...

Մեկն ինձ քանդակեց՝
Մովսեսի դեմքով
Ու ւնարմսով Դավթի:

Մեկ ուրիշն ահա
Ծընվեց,
որ հետո
Ջրից հուր վավթի
Ու թևեր՝
Խավթից:

Մեկը խլացավ,
Չընկըճվեց սակայն
Ու «Ներսուական փոփոխա» գրեց:

Մեկ ուրիշ որդիդ՝
Ծագումով հրեա,
Հրեա Հիսուսի հին միջը ցրեց
Եվ ինքը դարձավ իրական փրկիչ—
Իր միտքը դրեց
Մի կյանքի հիմքում,
Ուր՝
Ո՛չ տեր-ծառա,
Ո՛չ վրկյալ-վրկիչ...

Քանի՛ վավակ ես դու ինձ պարզել...

Իսկ քանի՛ վավակ մենք զոհ ենք տվել:

Հիշել ո՞ր մեկին,
Ո՞ր մեկին թվել...

Այսքանից հետո
Լքե՛լ քեզ հիմա:

Ախար հասկացի՛ր.
Որքան ջանում եմ
Էլի մտքերըս քո շուրջն են պըտտում,
Պըտտում են համառ,
Ինչպես թիթեռը...
(Չե՛ մի, ի՛նչ թիթեռ)
... Ինչպես որ հիմա
Օղապուրկ օդում
Արբանյակներն են քո շուրջը պըտտում...

Մինչդեռ դու, նորի՛ց,
Քո բևեռների վարար ձընհալով՝
Համրաձայն լալով՝
Ասում ես կանաց.
— ... Լքո՛ւմ ես հիմա:

Իվուր ես լալիս,
Չուր ես հոգ անում:

... Քո վախը սակայն լավ եմ հասկանում:

Իրարից հեռու,
Բայց դեմ-հանդիման՝
Մոլորակներով լի է երկինքը,

Եվ ամեն մեկը... կին է քեզ նման:
 Իսկ դո՛ւ...
 Չէ՞ որ դու քո մրցակցուհուն
 Երբեք չես պիջի ո՛չ մի բան,
 Ոչի՛նչ—
 Ո՛չ չոր մի ցողուն,
 Ո՛չ կառաչ մի սինձ,
 Եվ ո՛չ էլ անգամ
 Սովորական քար,
 Որ երբ նետում են,
 Չի գնում հեռու—
 Իսկույն ձգելով՝
 Դու ետ ես բերում...

13

Ահա հենց ինքը Լուսինը լաչառ,
 Որ քո դեմ անվերջ դավեր է նյութել,
 Քեզ տըրվածներին ձրգտել է դյութել,
 Բայց մինչև այսօր չեն օգնել նրա
 Ո՛չ մարմինը մերկ,
 Ո՛չ դեմքը սիրուն,
 Ո՛չ անկեղծ պահեր,
 Ո՛չ խաղ ու կեղծիք:
 Ու թե ապրել է՝
 Լոկ նրանց վրա,
 Որ քեզ ամենից տկար են սիրում—
 Լոկ ծովի վրա
 Ու... բանաստեղծի:

Լուսնա-կիսամուլ ու հեշտաբարո
 Օվկիանոսներն ու ծովերն իսկապես
 Մակընթացության իրենց ալիքով
 Չըզտում են թողնել փակ ափերը քո,
 Չըզվում են դեպի լանջաբաց ու հին
 Այդ Լուսին կոչված էծան պըջրուհին,
 Չըզվում են...

Սակայն

Դու ամեն անգամ
 Բարկությանը կնոջ
 Ներքուստ ծփում ես
 Եվ ստիպում ես,
 Որ ետ դառնան գան:

Եվ անուղղելի,
 Բայց և ճախողակ
 Այդ կիսամուլ՝
 Նույն ծովն այդ
 ահա՝

Չըղջացած արդեն
 Եվ ամոթահար,
 Աչքերը լեցուն
 Ներումնահայցման աղի թացությամբ՝
 Նորից,
 Շան-նման,
 Փարում ոտերիդ,
 Ափերդ է լիզում—
 մակընթացությամբ...

Իսկ պոետնե՛րը...
 Եթե ճիշտն ասել՝
 Թույլ տղամարդ են,
 Քսան թե կնասեր...

Եվ դու
 Նույնիսկ քո այդ պաղ ու շիջուն,
 Այդ թույլ ու տկար սիրեկաններին,
 Մինչևիսկ նրա՛նց
 Լուսնին չե՛ս պիջում.
 Ինչպես մանկանը՝ իր խաղալիքով,
 Խաբում ես նրանց ծառ ու ծաղիկով,
 Արբեցնում նրանց փառք-ըմպելիքով,

Հնայում նրանց
 Մայրամուտներով ու ծեգով ոսկե,—
 Եվ նրանք քեզ, կի՛ն,
 Ասում են կրկին
 Երդումի՛,
 Սիրո՛ւ,
 Քնքշանքի՛ խոսքեր...

14

Այնպես որ՝ Լուսնից դու մի՛ վախենա:

Եվ ի՞նչ դու չունես,
 Որով խաբի նա:

Ինչ-որ «կրկեսնե՞ր»:

Բայց մի՞թե երբեմն
 Ինչպես ինձ՝
 Եվ քեզ
 Կյանքը չի թվում
 Կատարյալ կրկես...

Իրոք, ի՞նչ չունես,
 Որով խաբի նա:

Իսկ այն,
 Ինչ ունես՝
 Նա չունի բնա՛վ:

Արևը՛ս վկա.
 Այստեղ էլ, ուր կա
 Մթնոլորտ
 Եվ օդ,
 Այստեղ էլ ախար
 Այնքա՛ն անհոգի բան է կատարվում

Նեղում են այնքա՛ն,
 Սեղմում են այնքա՛ն,
 Որ հաճախ մարդու շունչ է կտրրվում:
 Հերիք չէ՞ այս դեռ:
 Իսկ Լուսնի վրա
 Բնավ օ՞ղ չկա,
 Մթնոլո՛րտ չկա...

Եվ այնտեղ չկան
 Ամպե՛ր,
 Ջո՛ւր,
 Քամի՛,
 Չկան տեղումներ.
 Որպիսի՛ տաղտուկ—
 Ո՛չ հույս փոփոխման,
 Ո՛չ էլ շեղումներ...

15

Սակայն երկյուղըդ դեռ անց չի կենում,
 Եվ ես քո վախը լավ եմ հասկանում:

Քո դե՛մքը...

Գիտե՛մ,
 Նա գրավի՛չ չէ,
 Գուցե վանի՛չ է,
 Անախորժակի՛—
 Ծաղկատար է նա՛
 Չոր ու խորշերից:

Մինչդեռ Վեներա՛ն...
 Նա չժանգոտող ազնիվ արծաթ է
 Եվ կամ պարզապես խոսացած կաթ է:

Իսկ հապա Մա՛րսը...

Նա վտանգավոր մի նորահարս է,
Դա պարզ է,
Թեպետ սուտիկն այդ սիրուն
Տղամարդկային անուն է կըրում:

Մինչդեռ մի ոմն լաքսոված Սատուրն՝
Գայթակըղելու ախտին անձնատուր
Մի անվանափոխ այլ խանում-խաթուն,
Հերիք չէ ունի ձիգ-զահեղ հասակ,
Երկըրպագուներ հազար մի տեղակ,
Հերիք չէ—
Որ դեռ գլխին էլ ունի
Մի սեքսիկական շքեղ սոմբրերո՞,
Թե՛ մի երկնային վառ լուսապըսակ,
Ու ման է գալիս՝
Շուրջը սըփռելով
Դյութանք
Ու վտանգ...

16

Եվ չվախենա՞ս:

Ո՞նց չվախենաս,
Երբ քո մարմինը—
Գուցե ի ծնե—
Պատված է՝
տեղ-տեղ
Դակությունք ձնե.
Տեղ-տեղ՝
կապույտով—
Օվկիաններ ու ծով.
Իսկ քո շատ տեղին՝
Մահացու դեղին—
Խոցերի նման թարախակարմիր
Քեզ այլանդակող քանի՛ անապատ,—

Մի տգե՛ղ մարմին՝
Կապտադեղնապատ:

Բայց մի՛ սրտնեղիր:

Վաղը կամ մյուս օր,
Երբ որ իմ հզոր
Չեռքերի առաջ պիտի տեղի տան
Գաղտնասեր նյութի թաքուն դեղատան
Ամենակարող պահարանները,
Միամի՛տ եղիր,
Որ ես կըբուժե՛մ
Քո մեծ ու փոքր Սահարաները՝
Ահեղ Բնության դաժան պրճեղի
Բոլո՛ր հետքերը—
Քո խոր վերքերը,
Թունոտ ու լեղի
Խոցերըդ դեղին:

Կըբուժե՛մ:

Վկա՝

Այն Կարա-Կումը,
Ուր վարակում է
Արդեն կանաչը,
Ուր բարակում է
Անվերջ դեղինը
Եվ—մեկ էլ տեսնես—
Կար... ու էլ չկա:

Կըբուժե՛մ:

Վկա՝

Այն տափաստանը,
Որ պապակվել է դարեր շարունակ
Ու հետն էլ՝
Սովյալ անունն է կրել,
Իսկ հիմա այնտեղ—
Ծփուն արտերի մի անդաստան է,

Որ երկրի բոլոր գործապուրկներին
Կարող է մենակ կուշտ կերակրել...

17

Քեզ հույս եմ տալիս,
Անկեղծ խոստանում,
Որ քեզ,
Սիրելի՛ս,
Չե՛մ թողնի, գնա,
Բայց դարձյա՛լ լալիս,
Չես հանգստանում:

Եվ քիչ է մնում,
Որ չհասկանամ:

Բայց հանկարծ— այնպես պարզ եմ հասկանում,
Թե ինչո՞ւ բնավ խոսքի չես գալիս,
Թե ի՞նչն է, որ քեզ հանգիստ չի տալիս:

Չե՛ որ, իսկապես, այնպե՛ս կուպեի
Լինել անկըջիո
Եվ առանց քաշի,
Որ մեր մարդկային այս մաշկը թըշվառ,
Որ մեր խեղճ կաշին
Անվերջ չըքաշի,
Չըտանի դըծվար
Ա՛յն ծանրությունը,
Որ բնավ չունեն
Այս Լուսին կոչված բոլոր լըրբերը
Ա՛յն ծանրությունը,
Կշիռն ու բեռը,
Որից զըրկվելու,
Որից փըրկվելու
Վառ անըրջանքից լուռ կըկոցվելով՝

Բարակ սսեղի կետեր են դառնում
Իմ խեղճ բիբերը:

Սակայն...

ի՛նչ արած.
Դե՛հ, սերը սեր է—
Լավ ես, թե վատ ես՝
Ես եմ քո տերը.
Դարձյալ չե՛մ լքի
Ու չե՛մ հեռանա՝
Կըշռապըրկումի հույսով տարվելով:
Դարձյալ չե՛մ լքի
Ու չե՛մ հեռանա՝
Այնքանով գունե միսիթարվելով,
Թե անկըշռության այդ պգացումը
Դու քնիս մեջ ես երբեմն ինձ տալիս:

18

Սակայն դու էլի չես հանգստանում:

Հասկանում եմ քեզ... մի վերջի՛ն անգամ:
Հասկանում—
և ի՛նչ.

Ահա մի րոպե
Սիրտըս սկըսեց կըրկին տըրոփել
Իր քենով նախկին
Ու հին չարությամբ՝
Առանց նորոյա խճահարության:

Վերըստին ահա մտաբերեցի,
Որ պսակելիս չհարցըրեցին.
— «Որդյա՛կ իմ, տե՛ր ես»:

Չհարցըրեցին,
Բայց ես հասկացա,
Որ եթե հետո
Խուլ լինես ու կույր,

Դառնաս կոնդ ու թույլ՝

Քեզ,

Ինչպես որ կաս,

Պիտի ընդունեն—

Ե՛լ քեզ լքելու իրավունք չունեն:

Հետո, իսկապե՛ս, համրացար հաճախ,
Եվ նույնքան անգամ նաև խլացար.
Ով քո օգնական ձեռքին էր նայում՝
Դու ժատորեն նույնիսկ վլացար
Դատարկ խոսք ասել քաջալերումի,
Ով արժանի էր սրտաբուխ ներման՝
Ոչինչ չարժեցող մի բառ ներումի...

Նաև կա՞ղ եղար—

Միջնադարներո՞ւմ,

Երբ դար էր տևում քո ծանր տարին...

Եղար նաև կույր,

Հինա էլ հաճախ

Խառնում ես աջ-ձախ

Եվ չար ու բարի.—

Ում տեսնել է պետք՝

Դու չես նկատում.

Ում սիրել է պետք՝

Նրան ես ատում.

Ում պետք է ատել՝

Ամենից հաճախ

Միրով ես պատում,

Տալիս ես շոյանք.

Ում պետք է խոյանք՝

Նրան ոտնում ես.

Ում գրկել է պետք՝

Նրան գետնում ես.

Անարժաններին՝

Հասցընում փառքի,

Արժանավորին՝

Մուրողի պարկի...

Իմ սրտից հիմա արյուն է կաթում,

Արդար չարութունն ինձ մշուշում է:

Երբ չուզելով իսկ՝

Դարձյալ հիշում եմ,

Որ կյանքիդ համար կյանքը վտանգած

Ինքնազոհ քաջին

Չգիտեմ ինչու

Չըրկում ես հանկարծ իր պորեղ աջից.

Փըրկել ուզողիդ

Գամում ես խաչի.

Խաբվում ես հաճախ հուղայող պաչից.

Շոյված խոսքերից կեղծավոր բիճի՝

Կյանքից ես պրկում ուղղամիտ լաճիդ.

Դրախտի հույսով՝

Չըրկվում ես նաև

Քեզ կերակրող խոփից ու մաճից.

Ու չես տարբերում

Պանիրը՝ գաջից.

Հառաչը՝ հաչից,

Ծաղիկը՝ դաջից...

Միջակությունը մետրաչափ ջինսած

Ու սուր մրկրատով ինքըդ քեզ պինսած՝

Դու այդ քո մետրով-արջինով- գազով

Չափում ես մարդկանց

Եվ այնպե՛ս խուզում,

Որ նբանք դառնան... հավասար գազոն:

Եվ ո՞նց է ուզում

Մըկրատը քո սուր—

Մինչևիսկ առանց թույլ ափսոսանքի—

Որ կյանքի թավուտ անտառը դառնա

Չափված ու ձևված մի... պրոսայգի...

Ու ճիշտ այդպես էլ՝
Հաճախ քեզ համար
Մե՛կ է
Մանվածքի բարակն ու հաստը...

Եվ չես ընդունում շողշույուն աստղը—
Գերադասում ես աստղակույտ-բազումք...

Եվ ի՞նչ ես շինել քեզ համար լույունգ՝
Ինչո՞վ ես դու քեզ շարունակ պինել:
Ինչո՞վ,
Եթե ոչ միշտ նույն... խոստումով,
Որ սակայն տարբեր կերպ է ընդունել—
Մերթ կոչվել է նա
Նիրվանա
Ու մերթ՝
Դրախտ ու ջեննեթ...

Եվ մութ խորքերում քո անձավների
Առավել սակավ,
Քիչ կա ավելի
Կրծոտված ոսկոր վայրի կենդանու,
Քան թե քո մթին բանտ ու վնդանում...

Ծնում-սնում ես հազար բռնակալ
Ու... թույլ չես տալիս,
Որ այդ բառն անգամ
Գեթ հնչի:
Օ, չէ՛.
Ստիպում ես դու
Աստված էլ կոչել...
Այսքանից հետո՝
Ո՞նց չըսարապիես,
Ինչպե՞ս չըրողաս,
Երբ քեզ—
Վերջապե՛ս—

Կարող եմ լքել՝
Չգել—
Հեռանալ,
Քո ամե՛ն տեսակ բեռից վերանալ
Եվ ընկերանալ երջանկությանը—
Տիրանալ հիմա ուրի՛շ մի բախտի:

19

Բայց դեմ եմ կանգնում իմ ցանկությանը:

Ո՛չ,
Մինչև անգամ այսքանից հետո՝
Դարձյա՛լ չեմ դիմի ես արտագաղթի:

Սեղմ շըրթունքներիս՝
Սուր ճիչեր թառած,
Սրտիս մեջ՝
Լիքը բոլորք ու հառաչ,
Դարձյա՛լ չեմ լքի
Ու չեմ հեռանա,
Բայց...
Դու էլ հիշի՛ր,
Էլ մի՛ մոռանա,
Որ հիմա պիտի քեզ խելո՞ք պահես—
Ո՛չ թե երևաս հնազանդ ու հեպ,
Ո՛չ էլ կոտորված իմ սիրտը շահես,
Այլ—

վերջ տաս բոլոր չարությունների՛դ...

Հիշի՛ր, որ տե՛րդ եմ,
Եվ ո՛չ թե գերիդ:

Վերին օվկիանոս ու երվեսային ծով
Արդ բաց են իմ դեմ.
Կարող եմ արդեն
Վաղը կամ մյուս օր,

Անվախ-անվարան,
Հանգիստ ճամփորդել
Կամ գնալ այնտեղ,
Ինչպես որ այսօր—
Ուղեգիրներով—
Ծովափ են գնում:
Կամ առողջարան:

Կըզնա՛մ...

Եվ իմ մարմինը հոգնած
Կըթըջեմ հրի անձրևի ներքո—
Չե՛մ վերադառնա հին խոց ու վերքով...

Կապատվեմ գուցե թաքուն դողերից—
Արևների մեջ ես ինձ կըսուպեմ...

Կընդունեմ ցնցուղ բուժիչ շողերի—
Մաշված ջրղերս թերևս բուժեմ...

Մի երկնաշարժից ցած կիջնեմ փութով,
Եվ այս անգամ էլ անտուն ու ձրի,
Չըհամարելով բնավ անվայել՝
Մեկ այլ մոլորակ կընստեմ շուտով
Եվ, խիղճըս հանգիստ, կըտրամվայեմ
Կանգառներից ցուրկ հսկա մարշրուտով...

Իմ հիացագին ապշած աչքերին
Կըշողան բոլոր կրակներն այն ծով,
Որ տեսնում էր իմ Ջորդանո քեռին
Մըսակեր հրի
Բոցերի միջով...

Եվ աշխարհներն այն տիեզերական,
Որոնց մասին է հորեղբայրս ասել՝
«Բայց... պտըտվում են»,—
Աշխարհներն այդ նույն

Թե ինձ՝

լողորդիս,
Վտանգի պահին հեռվից փարոսն,
Ապա մոտիկից՝
Ինձ ընդունելով,
Օրորեն պիտի՝
Որպես կարուսել...

Իմ տեսածներից ես կըվարմանա՞մ,
Թե՛ հիանալով ապշած կըմնամ,
Ու դրանից էլ
Ես էլ միգուցե
Քայլեմ ձուռումուռ,
Ոլոր ու մոլոր,
Ինչպես քայլում է մի ինչ-որ Սիրիուս...

Բայց ինչ էլ լինի՝
Չե՛մ մնա այնտեղ,

Դարձյա՛լ ետ կըզամ
Եվ իմ շուրթերին
Ես ներողության խոսքեր կըբերեմ,
Որ անթափար-քըրտնած սըփռեմ
Քո՛ ուսքերի տակ՝
Միակ տիրուհո՛ւս...

Ու եթե քեզնից
Կամ—
Ավելի շուտ—
Չար փորձությունից լինի հրաման,
Եվ վերկներում
Ես—
Լայկայի պես—
Նույնիսկ սատկեմ էլ՝
Ես քե՛զ կըճամփեմ սրտիս վարկերը—
Սըրտիս վարկերի կարդիոգրաման...

Իսկ եթե մնամ ես ողջ ու առողջ,
Նույնիսկ կապողովեմ,
Ինչպես այնպիսի՝ առողջարանում,
Որ անճարին է նույնիսկ ճար անում,
Ապա
Ծիրկաթնի հըսկա կամուրջին՝
Կանգառում վերջին,
Իմ կոշիկներից թափ կտամ փոշին տիեզերական
Ու երթագծով վար ընկնող աստղի,
Անօդ անհունի և օդի միջով,
Կըսուրամ կըզամ:

Ու եթե իրոք խելքըդ հավաքես,
Այնժամ, հավատա՛,
Ինքս էլ կօգնեմ քեզ,
Եվ գիտե՛ս
ինչն՝վ:

20

Վերին օվկիանոս
Ու երկնային ծով
Արդ բաց են իմ դեմ:

Այստեղից այնտեղ
Մեքենայություն ես կարտահանեմ
Ու կընդունու՞ծեմ նոր մեքենաներ:

Ես կարտահանեմ սև միտք ու խավար
Ու կընդունու՞ծեմ նույնչափ... սև խավար:

Ամենայն սիրով ես կարտահանեմ
Կարճամիտ հավկուր-հավատեսների
Ու ոչխարային լավատեսների
Ե՛վ կույր հավատը,
Ե՛վ հեկությունը՝
Ռեժից վեր բեռից միջոտ ջտապելու
Եվ ոչ թե մեջքից ներքև թափելու

Այդ մարդկայնացած հին իշությունը,
Եվ կընդունու՞ծեմ դրա փոխարեն
Լուրջ բաղդատելու
Ու պաղ դատելու
Հավետ անվըտանգ ա՛յն գծությունը,
Ուր կատաղության նշո՛ւյլ իսկ չկա,
Ու մոլեգնության մի շյո՛ւղ իսկ չկա,
Ուրեմըն՝ չկա չընչի՛ն իսկ առիթ՝ պոլշանալու,
Սակայն—
Չըզիտես, թե ինչի՞ համար—
Լուրջ բաղդատելու
Ու պաղ դատելու
Հավետ անվըտանգ այդ գծությունը
Ենթակա է միշտ... մեկուսացումի,
Եվ այն էլ—
Այն էլ... ո՛չ գծանցում,
Չէ՛ (երանի չէ՛ր) ...

Ես կուզենայի
Եվ առևտրի մի էժանացում,
Որով ճար լինե՛ր
Այս չար աշխարհի հերը անիծել—
Մի նոր ու խորունկ հավատ ստանալ՝
Դառնորեն կորած հույսերի գնով,
Սառը վաճառել՝
Ու ջերմ ստանալ դրա փոխարեն.
Խառնը վաճառել՝
Ու սերմ ստանալ—
Հատի՛կ-հատի՛կ սերմ.
Եվ ճառ վաճառել՝
Ու ճար ստանալ...

Ես կուզենայի—
Մեփական անձիս ի գործածություն
Պղտորված ջրում ուռկան գցելու
Քիչ փորձվածություն,
Երբեք չգործած հանցանքիս դիմաց՝

Փոքր-ինչ թողություն,
Եվ հեշտ կասկած
Ու թուփակեցի՞նք
Մեծ կարողություն...

Ու ներմուծելով էժանության միտք՝
Կարտահանել տեղը մտքերի ճոխ էժանություն:
Կարտահանել և չարդարացվող նոր դաժանություն,
Որ դրա դիմաց ձեզ բավարարեն
Լայնասըրտությամբ.

Խըղճո՛վ,
Գթությա՛մբ՝
Թեկուզ դա թվա ինչքան հնացած,
Նույնքան միամիտ:

Ե՛ս,
Որ լոկ ունեմ
Կիսով քայքայված մի տընտեսություն՝
Տիեզերական շուկա կըտանեմ
Կարի՛ք,
Հո՛գս առատ,
Պակասություննե՛ր,
Որ տեղի տառեամ
Հոգս ու կարգի՛ք զիչ պակասություն.
Եվ հակասության լուծումի հույսով՝
Ես կարտահանեմ
Կարծիք ու փորձի,
Խոսքի և գործի
Չարմանահրաշ մի հակասություն...

Բայց...
Մինչև անգամ դիցուք վիզայի հարց էլ չլինի—
Եվ դյուրին լինի հա՛ գնալ ու գալ
Տիեզերական փակ տահմաններով,—
Բայց չէ՞ որ մեկ է.
Սատանա՛ն տանի,
Ախար ո՞վ ինձ հետ առևտուր կանի
Խիստ անհավասար այս պայմաններով:

Եվ այս պատճառով
Ես ինձ չեմ պղուժ ինչ-որ կա՛ թյուն,
Մնում եմ նորից ես անհատ մի անձ՝
Ինչքան որ անուժ,
Նույնքան էլ միանձն.
Ու դուրս չըզայով՝
Մնայով այստեղ,
Սիա—
անհատո՛ւյց—
Ուղարկում եմ ես Երկրի չորսբլուր՝
Կախյալ ու անկախ,
Հըսկա և փոքրիկ ամե՛ն պետություն,
Խորունկ սիրելու և չորժելու մյլ վարպետություն
Ու հետն էլ—

Ոչ թե իբրև սուտ ռեկլամ,

Այլ մի ակնառու պարզ ցուցադրում—

Ես սե՛ր եմ ցրում՝
Հորդ ողողելով
Ու հեղեղելով
Համաշխարհային դատարկված շուկան—
Ունիվերսալներ,
Խանութ ու դուքան...

Ինչպես որ շոգից անվերջ բարակող
Առվակի ջուրը բանդից են կապում՝
Ճիշտ այդպես էլ ես
Հիմա բարության
Որքան անվնաս,
Նույնքան վարակող

Մի բացիլային հորդ հոսք եմ թափում
Կեսիլ-կեսթափուր
Մարդկային սըրտում,
Հանդում ու աբտում,
Օդ-մթնոլորտում:

Եվ ամեն կարգի՛

Բաց ու բերանփակ,

Խորուկ ու տափակ,
 Թե՛ մարդկայնության հրում թրծըված,
 Թե՛ վառ հնոցից հում-հում վերցըված
 Ամե՛ն անթում
 Հիմա տեղում եմ,
 Հիմա հեղում եմ,
 Նույնիսկ մղում եմ
 Խոր մարդկայնություն...։

Ձեզ իմ հասցե՞ն է գուցե հարկավոր.

Ինչո՞ւ եք քաջվում—
 Խընդրե՛մ, ի՛նչ կա որ.
 Դա պիտի գըտնի
 Չավակը՝
 իր մոր,
 Թողը՝
 իր տատի,
 Սիրահար տղան՝
 Սիրածի սըրտում,
 Մեծատառ Մարդը՝
 Իր նման Մարդու,
 Եվ մյուսներդ էլ—
 Հեռու եք արդյոք,
 Թե մոտ հարևան՝

Խընդրեմ.

Կարող եք հասցեագըրել.

«Այստեղ,
 Հողագունդ,
 Քաղաք Երևան,

Այն խելառ Մարդուն,

Որ շաղ է տալիս

Սիրո թարմություն—

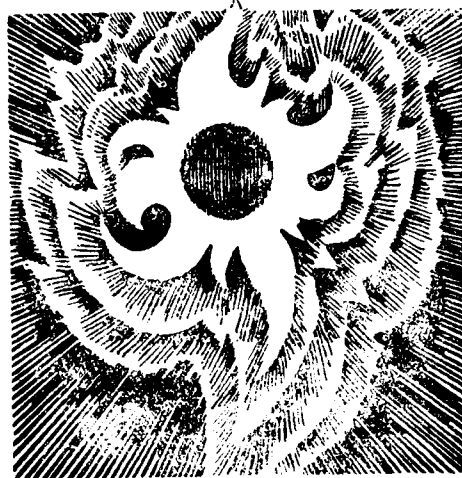
Հավատարմություն...»։

11—15. IV,

3—21. V. 59

Մոսկվա

ՏՐԱՆՉԵՍԿԱ ԴԱ ՌԻՄԻՆԻ (ԸՍՏ ԴԱՆԹԵԻ)

I

Ինչպե՞ս եղավ, որ (տե՛ր աստված) այսպես եղավ...

Ի՞նչ միամիտ-անգետ ձեռքով,
 Քո՞ կույր կամքով,
 Թե՞ պարզապես բախտի բերմամբ
 Անկարելին տնկվեց ձախում՝
 Մեկ սյունի պես,
 Անհնարինն աջում տնկվեց՝
 Երկրորդ մի սյուն,
 Սյուներն այդ զույգ միացվեցին
 Անթուլատու հույսի լծով
 Եվ ստացվեց...
 Եվ չստացվե՞ց մի... կախաղան՝
 Մի այնպիսի հանցավոր սեր,
 Մի այնպիսի սեր ահռելի,
 Որից հետո չի կարելի
 Նախկին անվամբ ապրել կյանքում:
 Եվ այսուհետ ես Պաոլո,
 Դու այսուհետ՝ Ֆրանչեսկա...

Ինչպե՞ս եղավ, որ (տե՛ր աստված) այսպես եղավ...

Ինչպե՞ս եղավ,
 Որ ողջ կյանքը թողած մի կողմ,
 Ասես ուրիշ էլ գործ չունենք,
 Հիմա պիտի, Ֆրանչեսկա՛,
 Տասը ծանոթ պատվիրանի անդաստանում
 Քաղհան անենք,
 Եվ ի՞նչ քաղհան տառապալից.
 Բա՛ն չգտնենք քաղհանելու...
 Միշտ պեղված անկարելի այս քաղհանով,
 Եվ խաշվելով մի քրտինքով շիկսկրակ,
 Որ չի պտղում դեմքի վրա,
 Այլ պտկում է հեզ հոգու մեջ,
 Հիմա պիտի ստվերաշատ այս աշխարհում
 Ստվեր փնտրենք ու չգտնենք
 Եվ ստիպված տնկենք... ասե՛ղ,
 Որ ասեղի՛ ստվերի տակ
 Ոչ թե մի կերպ հանգստանանք,
 Այլ թաքցնենք մեր գաղտնիքը...

Ֆրանչեսկա՛,
 Այդ գաղտնիքը՝
 Գաղտնիքներից պարհուրելին,
 Հաստանալով հաստանում է,
 Ինչպես շյուզը օտար աչքում:
 Որտեղ որ է նա կղառնա գերան մի մեծ՝
 Այլըս մե՛ր աչքերի մեջ,
 Եվ մարդկանցից ամենաբուրթն անգամ դարձյա՛լ կհասկանա,
 Որ մեկ իրար շաղկապողին Սեր չեն կոչում,
 Այլ անվանում Աններելի՛...

Ի՞նչ ես անում դու առանց ինձ.
 Ֆրանչեսկա՛:

Ես առանց քեզ այդ գերանն եմ անվերջ տաջում.
 Մեր գաղտնիքի ա՛յն գերանը,
 Որ մեր աչքում հաստանալով հաստանում է:

Ու տաշում եմ՝ ամեն ձևով,
 Մինչև անգամ եղունգներով իմ հնամասը:
 Ու տաշում եմ,
 Ու քերծում եմ,
 Ու ճանկրոտում,
 Որ բարակի՛,
 Գեթ բարակի՛...

Դու առանց ինձ արդյոք ի՞նչ ես միշտ երապում:
 Ես առանց քեզ երապում եմ,
 Թե սա, իբրը, մի իսկական սեր չէ բնավ,
 Իբրը, միայն փոխ է տրված,
 Ու ես պիտի ժա՛նանակին վերադարձնեմ իր տիրոջը:
 Ֆրանչեսկա՛,
 Ի սեր սիրո՛ իսկականի՛,
 Ինձ այս սերը փոխ տվողին մի կերպ գտի՛ր,
 Որ իր փոխը փոխադարձեմ,
 Հետև էլ տամ շահ, բարձրը սուրբս...

Իսկ այդ սերը՝
 Աններելին,
 Ինձ է ահա շրջափակել
 Կայսերական մի անիրավ սահմանի պես...
 Բայց դա քիչ է,
 Ֆրանչեսկա՛,
 Սահմանապահ կորամասերդ ավելացրու,
 Սահմանախախտ ամեն հայացք
 Եվ հետախույզ ամեն ակնարկ ձերբակալի՛ր,
 Ֆրանչեսկա՛:

Կա և ուրիշ մի կայսրություն՝
 Կույրերինը:
 Եվ վարժվել եմ այնտեղ ապրել ու գործելու.
 Մթան մեջ էլ,
 Փակ աչքով էլ ես գտնում եմ
 Ողորկություն-կորուսությունները քո բոլոր,

Ակնկալված նորությունները քո բոլոր,
 Որոնք— գուցե մինչև անգամ քեզնից թաքուն —
 Որոնում են իմ շոյանքը,
 Որոնում են՝
 Աղվամալիդ յուրաքանչյուր շոշափուկով...
 Ի սեր արյան և թանկարյուն եղբայրության,
 Մի հրաշքով բաց անել տուր աչքերըս կույր,
 Մի կերպ գտիր ամենաբուժ Հիսուս մի նոր,
 Որ նայեմ քեզ նախկինի պես՝
 Բա՛ց աչքերով՝
 Ու նայելով բաց աչքերով՝
 Չտեսնե՛մ քեզ այս տեսությամբ...

Բայց աշխարհում
 Թե ամեն բան իր բույրն ունի և իր հոտը,
 Մի՞թե դժբախտ երջանկությունն է, որ չունի:
 Ա՛խ, չէ՛.
 Նա էլ ի՛ր բույրն ունի՝
 Քո արգելված մարմնի բույրը,
 Որ միայն ինքն է չարգելված
 Այն ամենից, ինչ ունես դու...

Տե՛ս,
 Ծառերի արյան ճնշումն ահա կրկին
 Բարձրանում է և բարձրանում այնքան գուցե,
 Որ գնում է ուշքը նրանց.
 Նրանք ճոճվում ուշակորույս, բայց չեն ընկնում:
 Ես վաղուց եմ եղբայրացել նրանց բախտին՝
 Քո՛ պատճառով,
 Ավելի ճիշտ՝ քո բուբոնների՛,
 Որ միայն ինքն է չարգելված
 Այն ամենից,
 Ինչ որ ունի քո արգելված այս մարմինը...
 Դու չես կարող
 Դառնալ անհոտ և անբուբոնեք,
 Բայց աղաչում-պաղատում եմ,

Վերստացի՛ր նախկին բույրը:
 Իսկ նախապես դու ունեիր ցորենի՛ բույլ,
 Սուրբ ցորենի՛, ոչ թե սրճի,
 Որ հանգստի ու քնի դեմ ունի հին ոխ
 Եվ խռովքի աջակիցն է ավանդական...
 Դու ապնիվ ես,
 Ինչպես ինքը որթատունկը,
 Շնորհալի ողկույզի պես,
 Եվ այսքանը ավելի քան բավական էր.
 Պետք չէր դառնալ նաև գինի
 Եվ առավել պետք չէ հետո՛ օղի՛ դառնալ...

Իսկ ես մարդ եմ, ոչ թե ջայլամ,
 Որ ամեն ինչ կուլ տամ իսկույն:
 Իսկ ես մարդ եմ, ոչ թե ստվեր,
 Որ հեշտությամբ
 Կտրեմ-անցնեմ ամեն արգելք ու խոչընդոտ:
 Եթե անգամ ամե՛ն արգելք ու խոչընդոտ՝
 Ո՛չ այս մեկը,
 Այս միա՛կը,
 Ֆրանչեսկա՛...

Մենք առավել ենք մտերիմ,
 Քան թե դադճը և առվակը:
 Մենք ավելի ենք մտերիմ,
 Քան թե շունչը և կոկորդը:
 Մենք առավել ենք մտերիմ,
 Քան թե օղակն ու կոճակը:
 Սակայն պիտի, Ֆրանչեսկա՛,
 Հավիտենից հավիտյանըս մնանք կարոտ
 Մտերմությանն այն հասարակ,
 Որ սփռոցին է լուռ թառում՝
 Ցերեկային անքուն-անգույն բուկի նման,
 Իսկ երբ հոգնում է նստելուց՝
 Պտըտվում է լուսամտի ուղեծիրով:

Ու բերանըս,
 Որ եղել է խոսքի փեթակ,
 Նույն բերանըս վերածվել է արդեն բանտի.
 Կալանքել եմ այնտեղ բառեր՝
 Սիրո՛,
 Տենչի՛,
 Ու ցանկությա՛ն բառեր անթիվ,
 Ամեն մեկը՝ մի ավազակ,
 Ամեն մեկը՝ մի հանցագործ,
 Ես էլ՝ միակ պահակ բանտի...
 Եվ նրանցից ո՞վ է այդոյք բանտարկյալը.
 Բանտարկյա՞լը, թե՞ պահակը բանտարկյալի:
 Եվ նրանցից ո՞վ ավելի է կաշկանդված.
 Դռան հետև կալանվա՞ծը,
 Թե՞ տնկվածը դռան առջև...

Ֆրանչեսկա՛,
 Չե՞ որ եթե մենք իրա՛ր չենք, ես քո՛նն եմ գեթ:
 Գոնե խղճա իբրև քոնի՛դ,
 Եվ արձակիր բոլոր նրանց,
 Եվ ապատիր ինձ էլ մի կերպ
 Անվանարկու և խոշտանգող
 Այս պաշտոնից բանտապահի...

Ա՛խ, մի՛ լսիր, Ֆրանչեսկա՛,
 Իսկ լսել ես եթե արդեն՝
 Մի՛ կատարիր իմ խնդիրքը,
 Թե չէ հենց որ արձակեցիր փակ բերանըս՝
 Ես քեզ կասեմ...
 ... Չարիւրելի՛ խոսքեր կասեմ:
 Կասեմ, որ դու միշտ ինձ հետ ես,
 Միշտ ինձ հետ ես,
 Ինչպես ծուխը ծխախոտի՝
 Բերնիս վրա,
 Հագուստիս մեջ,
 Իմ թոքերում...

Քո անունը, անունը լոկ
 Ինձ ձգում է,
 Ինչպես աղբյուրն անապատում.
 — Եվ գեղեցիկ-գեղեցիկ ես,
 Ինչպես մեղքը...
 — Իսկ բերանըդ հրաբխի խառնարան է...
 — Իսկ քայլքիդ տակ
 Ինքը հողն է հեռախոսում
 Հրահեղուկ իր արգանդից...
 — Իսկ աչքերըդ ապստամբած երկրներ են.
 Նոր արքայի են սպասում...
 — Կըշիկանան մատները... քեզ մերկացնողի
 Ու շիկացած՝ կեռերի պես կըկորանան,
 Իսկ քեզ այդպես՝ մերկ տեսնողը, անտարակույս,
 Տեղն ու տեղը և մեկընդմիջտ կը... կուրանա...

Ֆրանչեսկա՛,
 Ի սե՛ր աստժո՛,
 Ըմբերանիք ինձ վերստին և առիավետ:
 Ըմբերանիք և դրանով օգնիր դու ինձ,
 Որ ես դառնամ
 Երավելի այն մարդն էլի,
 Որ ստվերի՛ց, և ստվերի՛ց է ամաչում:
 Թե չէ այսպես բարբաջելիս ինքըս հիմա
 Զպվելու չափ շատ եմ նման
 Մի երջանի՛կ դատավորի,
 Որ իր անկուշտ վառարանը ձմեռային
 Տաքացնում է օրենսգրքի այն էջերով,
 Որոնցով լա ամբողջ կյանքում դատ է վարել...

2

Մեքենական դարում ապրել
 Եվ խեղճորեն չկարենա՞լ փախչել հեռու:
 Որոշել եմ, քանի՛ անգամ,
 Նստել ինչ-որ մի մեքենա

Եվ... ապատել քեզ ինձանից—ինձ քեզանից:
 Բայց մի՞թե դու չես նկատել,
 Թե ինչպես են մեքենաներն ընկնում գործի:
 Բանալիի փոքրիկ շարժում,
 Վառելիքի չնչի՛ն հոսանք՝
 Եվ մեքենան կենդանանալ է սկսում,
 Սկսում է խայտալ, ինչպես...
 Ինչպես... կինը անկողնու մեջ իր սիրածի...
 Ինքդ ասա.
 Ես ի՞նչ տեսակ մեքենայով
 Եվ ո՞ւր փախչեմ
 Պատկերավոր այս աշխարհից...

Հազար տեսակ պատկերի հետ
 Հարյուր տեսակ լուրջություններ կան աշխարհում:
 Իմն ամենից ահավորն է,
 Որովհետև լցված է նա միշտ քեզանով:
 Ու ես ինքըս, որ մարդ էի,
 Քո պատճառով կարծես հիմա
 Նկարագարդ գիրք եմ դարձել.
 Հուշ—հիշատակ—հիշողություն՝
 Եղած—չեղած,
 Մթառանգած—մտահանգված,
 Գեղեցիկ ու վարիուրելի.
 Ինչպես ինքըդ...

Եվ հոգուս մեջ
 Շինություն է և ավերմունք:
 Եվ գլխիս մեջ
 Դատարան է ու դատարան:
 Եվ աչքիս դեմ,
 Թռչունները, տե՛ս, եթկինքն են նոսազգրում,
 Եվ հնչում է ոչ թե նրանց երգը վճիտ ու պարզունակ,
 Այլ թո քայլքի եղանակը
 Վսեմ ու պիղծ...

Ժպիտներից լավագույնը
 Փակ աչքերովն է երևի:
 Քոնն է հասցեն:
 Եվ լավագույն երապանքը
 Բաց աչքերովն է, անկասկած:
 Նույնն է հասցեն:
 Իսկ դու գիտե՛ս, թե մենք ո՞վ ենք.
 Մենք նրանք ենք.
 Ովքեր ինչքան խոչք են խոսել՝
 Ողջը թերատ,
 Ովքեր ինչքան խոհ են խորհել՝
 Ողջը տիվ:

Նայի՛ր,
 Թվատ սուվերները
 Ինչ-որ մի բան են բարբաջում.
 Թարգմանում են ինձ երևի:
 Տե՛ս,
 Ջրի մեջ շող-շառավիղն է կանդաջել.
 Պատճենում է ի՛նձ երևի:
 Տե՛ս,
 Երկնքից սահանքվում է լուսությունը,
 Բայց խրվելով խոտ ու թփի թավության մեջ,
 Հոժ տողարթում խիտ ծառերի,
 Կասեցվում է ու... փշրվում,
 Եվ ի վերջո դառնում խշշոց—շրջուն—սոսափ:
 Անիրավված այդ լուսության ինչո՞ւ մարդիկ
 Չեն անվանում հերոս և կամ գեթ նահատակ:
 Եթե հերոս կամ նահատակ չեն անվանում,
 Թող որ կոչեն կա՛մ իմ, կա՛մ քո անվամբ գոնե...

Համբերությունն այս քարեղեն
 Կարող է և ճաքել մի օր՝ ժայռի նման,
 Եվ այդ ճաքից բխելու է ոչ թե աղբյուր,
 Ժայթքելու է սեր՝
 Խառնըված ամոթի հետ,
 Այսինքն՝ արյուն լերդակալած...

Արևը՝
 Չար նկարչի պես,
 Նկարչական իր գործիքի կիկլոպային միակ աչքով
 Չորսբոլորքում՝ որոնում է իր—առարկա,
 Մարդ—կենդանի,
 Որ բոլորին այլանդակի՝
 Ամեն մեկին ի՛ր ստվերով:
 Փախչե՛նք սիրո կիկլոպային միակ աչքից.
 Չայլանդակվենք...
 Բայց միևնույն արեգակը
 Նաև բարի վարդավիր է.
 Չբաղված է ծառ ու ծաղկի,
 Խոտ ու հասկի
 Սանրվածքը հարդարելով:
 Այնպե՛ս չանես,
 Որ քո ծանոթ ու սիրելի սանրվածքը
 Հանկարծ խախտվի ի՛նձ մատներով:
 Օ՛, դրանով մի շանրվածք չի ավերվի.
 Այլ մի աշխարհ՝
 Ամենասուրբն ամեն տեսակ աշխարհներից:

11. XI. 65
 Չանախչի

ԲՈՎԱՆՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Անլոնի վանգավատուն	5
Եռաձայն պատարագ	247
«Եվ այր մի՛ Մաշտոց աճուն»	307
Ուշացած իմ սեր	331
Երգ երգոց	357
Նահանջ երգով	375
Հավատարմությունը սրտի արատ չէ	415
Ֆրանչեսկա դա Ռիֆինի	451

ՊԱՐՈՒՅՐ ՌԱՖԱՅԵԼԻ ՍԵՎԱԿ

Երկերի ժողովածու 3 հատորով
հատոր երկրորդ

Պոեմներ

ПАРУИР РАФАЕЛОВИЧ СЕВАК

Собрание сочинений в 3-х томах
том второй

Поэмы

(На армянском языке)

Издательство «Советакан грох»

Ереван, 1983

Խմբագիր՝ Ա. Ս. Քիչոյան

Նկարիչ՝ Լ. Վ. Մանասերյան

Գեղ. խմբագիր՝ Գ. Խ. Գյուլամիրյան

Տեխ. խմբագիր՝ Ա. Մ. Մինոյան

Վերստուգող սրբագրիչ՝ Օ. Ղ. Թերլյան

ИБ 4467

Հանձնված է շարվածքի 14. 12. 1982 թ.: Ստորագրված է տպագրության
21. 03. 1983 թ.: Ֆորմատ 84×108^{1/32}: Թուղթ տպագր. № 1: Տառատեսակ՝
«Մեծագլանյան»: Տպագրություն՝ բարձր: 24,36 պալմ. տպ. մամ., 19,0
հրատ. մամ.: Տպաքանակ 50.000: Պատվեր 2975: Գինը՝ 2 ռ. 20 կոպ.:

«Առփնական գրող» հրատարակչություն, Երևան-9, Տերյան 91:
Издательство «Советакан грох», Ереван-9, ул. Теряна, 91.

ՀՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և չրքի առևտրի գոր-
ծերի պետական կոմիտեի № 1 տպարան, Երևան, Ալաբերդյան փող. № 65:
Типография № 1 Госкомитета по делам издательств,
полиграфии и книжной торговли Арм. ССР.
Ереван, ул. Алавердяна, 65.